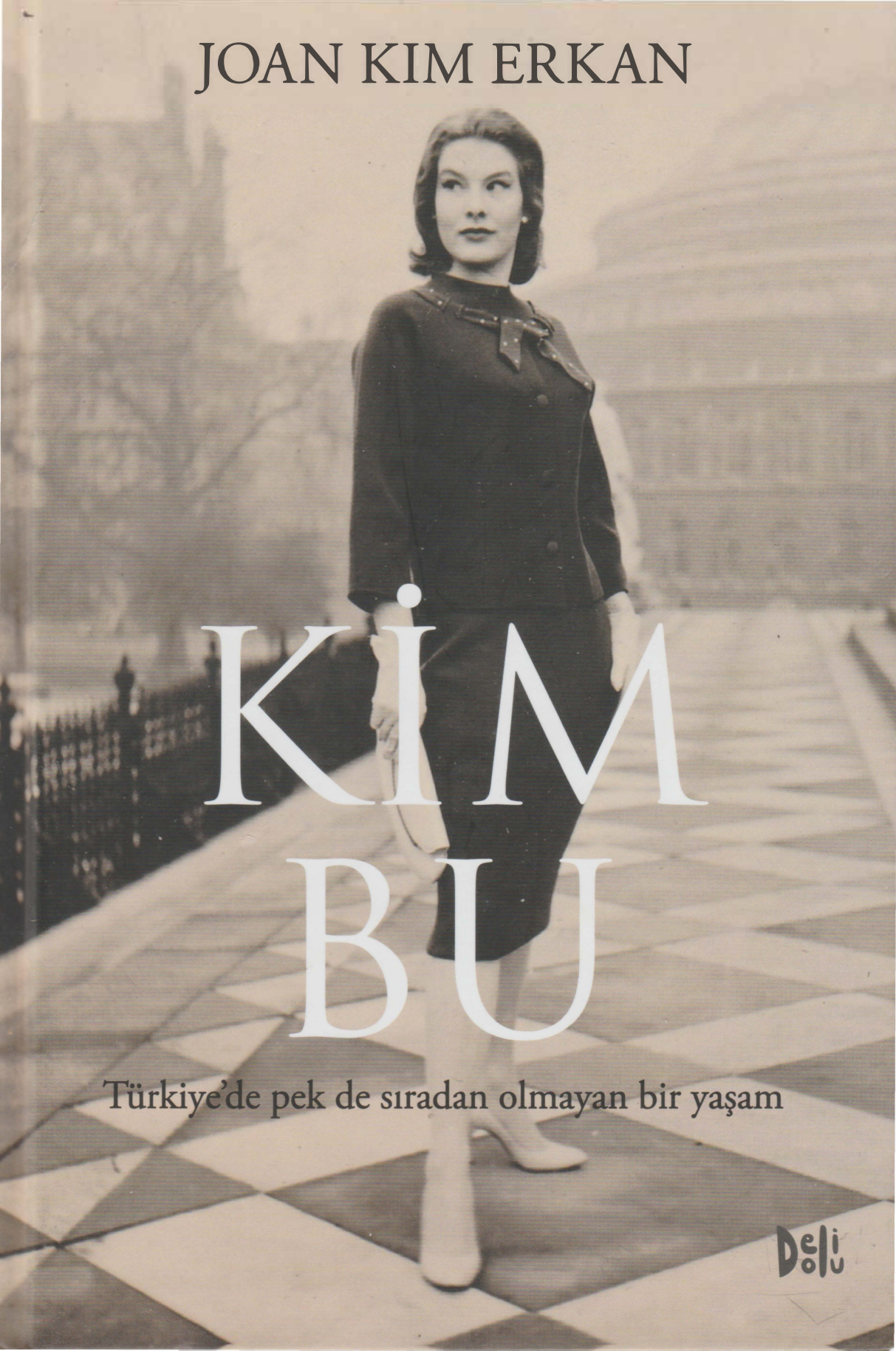
JOAN KIM ERKAN

KİM BU

Türkiye'de pek de sıradan olmayan bir yaşam

Deli Dolu

Joan Kim Erkan

Joan Kim Erkan Galler'de doğdu ve Londra'da Central School of Speech and Drama'da eğitim gördü. Hayatının büyük bölümünü kocası Aydın Osman Erkan ve iki kızıyla Türkiye'de geçirdi.

Zeynep Avcı

1947 yılında doğdu. Kadıköy Kız Koleji'nden sonra, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğrenim gördü. 1966-1977 yılları arasında önde gelen yayın organlarında muhabirlik, röportaj yazarlığı, dış haberler ve magazin servisi şefliği, yazı işleri müdürlüğü yaptı. *Yazko Somut*, *Milliyet Sanat*, *Varlık*, *Cumhuriyet Kitap*, *Kitaplık* gibi pek çok dergide yazıları yayımlandı. Toplumsal Tarih Vakfı'nın üç aylık *İstanbul* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 2000-2005 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Öykü, oyun, araştırma ve biyografi türünde eserleri bulunan Avcı'nın senaryoları da Atıf Yılmaz, Zülfü Livaneli gibi yönetmenler tarafından filme çekildi. Türkçeye kazandırdığı çeviri eserlerle Avni Dilligil En İyi Çeviri Ödülü (1997), *Tiyatro Tiyatro* dergisi "Yılın Çevirmeni Ödülü" (2003 ve 2006), Ankara Sanat Kurumu "En İyi Tiyatro Çevirisi Ödülü"ne (2008) değer görüldü.

Yazarın arzusuyla bu kitabın geliri
Odunpazarı Modern Müze'ye (OMM) bağışlanacaktır.

KİM BU

© 2021, Tudem Yayın Grubu
1476/1 Sok. No:10/51 Alsancak-Konak/İZMİR

YAZAN: Joan Kim Erkan
TÜRKÇELEŞTİREN: Zeynep Avcı
EDİTÖR: Ayşegül Utku Günaydın
DÜZELTİ: Ümit Mutlu
KAPAK FOTOĞRAFI: Albert Hall önünde / Londra, 1958
KAPAK TASARIMI: Emine Tusavul
GRAFİK UYGULAMA: Aynur Sarıbüyük

BASKI VE CİLT: Ertem Basım Yayın Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.
Başkent Organize San. Bölgesi 22 Cad. No:6 Ṃalıköy, Temelli, Ankara
Tel: 0 312 284 18 14

Birinci Baskı: Eylül 2021 (5000 adet)

ISBN: 978-605-2349-87-8
Yayınevi sertifika no: 45041
Matbaa sertifika no: 48083

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin önceden yazılı izni olmaksızın tekrar üretilemez, bir erişim sisteminde tutulamaz, herhangi bir biçimde elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt ya da diğer yollarla iletilemez.

DELİDOLU, Tudem Eğitim Hizmetleri San. Tic. AŞ'nin tescilli markasıdır.

delidolu.com.tr

#TANIKLIK

KİM BU

Türkiye'de pek de sıradan olmayan bir yaşam

Deli

İçindekiler

Önsöz 7
Londra'dan İstanbul'a 9
Kayınlarımla Tanışma 18
Soylu Kentin Büyüsü 24
Türk Mutfağının Sayısız Lezzeti 29
Mustafa Kemal Atatürk ve Başka Türk Büyükleri 33
Büyükada 41
Darbe 47
Amasya 53
Gal Bilgeliği 57
Basının Muhafızları Arasında 61
Aydın Osman Erkan 67
Hapishane Ziyareti 69
Evlilik ve Beşiktaş'taki Konak 73
Ege'de Kırsal Hayat 77
Nahoş Bir Davet 86
Bir Seyahat, Doğum ve Lesley Blanch 89
Kuşçubaşı Eşref Bey ve Kızı 96
Son Padişahın Torunu 99
Rosie Baldwin ve Kır Evi 105
Pamuk 110
Sel 113
Londra 116
İstanbul 119
Beşiktaş ve Boğaziçi 123
Kırım'ı Anma Kilisesi 125

Hayırseverlik 127
70'lerden Notlar 132
Bir Büyükelçinin Daveti 134
Yıldızlarla Haşır Neşir 137
Afrodisias, Bir Aşk Hikâyesi 143
Ara Güler 151
Kahvaltıdan Önce Siyaset Yok 155
Son Osmanlı 163
Salatalıklı Sandviçler 167
Seyahat Hikâyeleri 170
Windsor Kalesi 176
Cinayet 177
Rana'nın Gözyaşları 185
21. Yüzyıl 190
Aile Hayatı 192
Bombalar 197
Mutlu Günler 200
Gezi Parkı 204
Küçük Buluşmalar 207
Minnettarlık 210
Beklenmeyeni Kabullenmek 213
Nihat Odabaşı 216
Odunpazarı Modern Müze 217
Durup Düşünme Zamanı 219
Yaşınızla Barışın 223
Okuma Önerileri 225

Ailem, Erol ve Rana,
Ceylan, Alican ve Chantal, İdil, Emrecan ve Selina,
Erol Emil ve Oskar Ali için

Britanya'da pek çok kişi sevimli çağrışımları olan, çocukluktan kalma takma adlar kullanır. Bu kitabın başlığındaki Kim de benim takma adımdı ve Türkiye'ye gelene kadar her şey yolundaydı. Kelimenin Türkçe karşılığı nedeniyle adım önce şaşkınlıkla sonra ya bir tebessümle veyahut da kahkahalarla karşılanıyordu. Şöyle sohbetlere yol açabiliyordu:

"Merhaba, adınız ne?"

"Adım Kim."

"Ne?"

Böyle başlıyorduk, derken sohbet geliştikçe buzlar eriyordu. Bu sayede Türkiye'de tanıştığım, dost olduğum hiç kimse adımı unutmadı.

Önsöz

Bu kitap Türkiye'de bir *yabancı gelin* olarak geçirdiğim altmış yılı ve bu süre içinde tanıştığım insanları anlatmak için yazıldı. Bu zaman diliminde müthiş değişimler yaşandı. Türkiye 20-30 yılda çoğunluğu kırsalda yaşayan nüfusunu ve tarıma dayalı üretimini dönüştürerek küresel sahneye laik bir demokrasiyle yönetilen bir ülke ve bunun sonucu olarak da Orta Doğu'da bölgesel bir güç olarak çıktı. Bu zorlu yolculuk hükümetler ya da ideolojilerden çok, çalışkan, ayakları yere sağlam basan bir mizaca sahip, güçlü birliktelik duygusu taşıyan Türk halkının metaneti, direnci ve azmi sayesinde, Avrupa ile Asya'nın kavşağındaki bir ülkenin yüzleştiği jeopolitik zorluklar aşılarak tamamlanabildi.

Kendi ömrümüz süresince İstanbul'un tanınmaz şekilde değişip bir mega kent hâline gelebileceğini hiçbirimiz hayal bile edemezdik; sayımlar gösteriyor ki 1960 ile 2000 arasındaki nüfus artışı %450 olmuş. İstanbul'a ilk geldiğim 1959 yılında nüfus 1.643.300 idi. Eşi benzeri görülmemiş şehirleşme, İstanbul'u fiziksel olarak muazzam değişikliklere uğratırken kent bir yandan da Anadolu'dan müthiş bir göç alıyordu. İstanbulluların çocukluklarının ve kimliklerinin birer parçası olan, tanıdık birçok mekânın yıkılıp yok oluşuna tanık olduk. İnsanlar, "Her şey değişti," diyerek şikâyet ediyordu. Parklar alışveriş merkezlerine dönüşürken otomobille Boğaz kıyılarından Belgrat ormanına yapılan keyifli pazar gezileri insanlar için karabasan olup çıktı. Kuzeydeki muhteşem, el değmemiş kıyılar yok oldu ve ziyaretçiler tarafından yeni keşfedilen tarihî yerler, turistlere hizmet eden dükkânlar ve kafelerle talan edildi.

Hangi hatırayı korumak isteyeceğimiz, hangisini unutmaya razı olacağımız, içinde bulunduğumuz koşullara bağlıdır. Ama benim ve İstanbulluların belleklerindeki yıllar öncesine dair genel şehir imgesi asla değişmedi. Bu sadece nostalji değil, zira o yıllar zorluklarla doluydu. Her on yıl, karşımıza aşılması gereken yeni güçlükler çıkardı: kıtlıklar, kaos, askerî darbeler ya da refah içinde geçen on yıldan sonra

ekonomik felaketlerle dolu yeni bir on yıl. Şehir mega kente dönüşürken bunun tek suçlusu tozu dumana katan inşaatlar değildi.

Dahası da var. Birçok kişiyi asıl endişelendiren şey şefkatli, birbirine düşkün bir cemaatin üyeleri olarak gerçek kimliklerini ve laik bir ülke olarak edindikleri kültürü ve gelenekleri çocukluk mekânlarının yıkıntıları arasında kaybetmekti.

"Her şey değişti" şikâyetlerini dinlerken bunların Türkiye'deki hayatımın seyriyle yakından ilişkili olduğunu fark ettim. Bana kitap yazma ilhamını da bu verdi; bu sayede torunlarım yıllar önce beni bir yabancı olarak bağrına basan Türkiye'yi yakından tanıyabileceklerdi. Kaderimde hayatım boyunca birçok olağanüstü insanla tanışmak varmış; *yabancı gelin* olarak çıktığım yolculuğu zenginleştiren isimlerden bazılarını bu kitapta anlattım.

Bir Gal olarak çocukluğum; büyüklerimin, özellikle de babamın ve amcam William'ın İkinci Dünya Savaşı'nda çarpışarak ölen genç kahraman kuzenlerinin anılarını ve yaşamın içinden her türlü renkli hikâyelerini dinleyerek geçti. Tüm bunları kıvrak bir zekâ ve hafif bir alaycılıkla anlatırlardı. Türkiye'de herkesin ama herkesin anlatacak bir hikâyesi olduğunu keşfetmenin beni ne kadar sevindirdiğini tahmin edebilirsiniz. Bu kitapta o hikâyelerin en güzellerini hatırlamaya çalıştım.

Erkeklerin bazılarını *Bey*, kadınların bazılarını da *Hanım* olarak adlandırdım. Bu unvanların insanların yaşlarına ya da mevkilerine saygı olarak kullanıldığını öğrendim. Ben de onlara, bana tanıştırıldıkları şekilde hitap ettim.

Kitapta yer alan tüm tarihsel ve siyasal fikirler sadece *bana* aittir.

Türk lokumunun tadına varma şansına erişememiş kişilerin sıklıkla yanlış yorumladığı, hayran olunası bir ülkede büyüleyici bir hayat yaşamış olduğum için şükran duyuyorum.

Zamanlarını ayırarak bana destek veren, hikâyelerini benimle paylaşan herkese minnettarım. Metnin ilk hâlini okuyan Rosa Vane'e, çalışmalarım boyunca beni yüreklendiren ve kitabın ilk taslağını okuduktan sonra Eskişehir'de birlikte geçirdiğimiz süre içinde değerli tavsiyeleriyle beni yönlendiren yazar ve akademisyen Roger Norman'a; bütün süreç boyunca verdiği tavsiyeler ve değerli öneriler için *Cornucopia* dergisi editörü John Scott'a şükran borçluyum. Gazeteci, yazar ve çevirmen Zeynep Avcı'nın ve bu sürecin sonuna erişmeme yardımcı olan grafik tasarımcı dostum Emine Tusavul'un desteklerinden çok yararlandım. Güzel fotoğrafları için Nihat Odabaşı'na teşekkür ederim. Her şeyden önce Rana ve Erol Tabanca'ya candan ilgileri, şevkle yaptıkları katkıları ve asla esirgemedikleri destekleri için koca bir teşekkür borçluyum; onlar olmasaydı bu kitap asla ortaya çıkamazdı.

Londra'dan İstanbul'a

"Binlerce kilometrelik bir yolculuk bile tek bir adımla başlar."
Lau Tzu

Sevgililer Günüydü, 14 Şubat 1959.

Kocam Nil, "Biri kapıyı çalıyor," diye mırıldandı uykulu bir sesle. Kamarottu kapıyı tıklatan.

Şafak henüz sökerken bizi uyandırmasını affettiren bir gülümsemeyle, "Günaydın," dedi kamarot, "kahvaltı için henüz çok erken; size güvertede bir tepsi hazırlayayım."

Deniz yoluyla İstanbul'a yaklaşırken dünyanın en güzel manzaralarından biriyle karşılaşıldığını duymuştum ve bu fırsatı kaçırmaya hiç niyetim yoktu.

Nil'in homurtularına aldırmadan üst güvertenin yolunu tuttum. Uçsuz bucaksız görünen denizde altın ışıltılarla şafak sökerken gemi uyuyan yolcularını nazikçe sallıyordu. Soğuk ve ürpertici denizle gökyüzü mavinin değişik tonlarıyla buluşmuş gibiydi. Kalın bir battaniyeye sarınarak güvertedeki bir şezlonga yerleşip yolculuğun son demlerinin tadına varmaya hazırlandım. Sıcak iklimlere ulaşmaya çalışan göçmen kuşlar Türkiye'ye yönelmişlerdi ve o sırada 22 yaşında olan ben de peşlerine takılmak üzereydim.

Nil de bir battaniye kuşanmış olarak yanımdaki şezlonga uzanırken garson bize tepside taze ekmek, beyaz peynir, zeytin, domates ve dumanı tüten çay getirdi.

Chelsea'deki Havacılık Mühendisliği Okulu'nda okuyan uzun boylu, sarışın ve yakışıklı bir genç olan ilk kocam Nil Arbel ile Londra'daki Albert Hall'da faaliyet gösteren Central School of Speech and Drama'da eğitimimi sürdürürken tanışmıştım. Birkaç müzik ve tiyatro öğrencisiyle birlikte Onslow Gardens'da bir evde yaşıyordum. Ev sahibinin bizlerden yaşça büyük olan Polonyalı akrabası Myshka Kuleshka da aynı evde kalıyor, bize annelik yapıyordu. Nil ise yan caddemizde, Cranley Gardens'da Türk ve Yunan öğrencilerle birlikte kalıyordu. Güney Kensington'da İkinci Dünya Savaşı sırasında kaçıp Britanya'ya sığınarak Özgür Polonya Ordusu'nu kuranların oluşturduğu geniş bir Polonya savaş gazileri topluluğu vardı. Myshka bizi özgürlük

savaşçısı ev sahibimiz Bay Zavidski ile Nil'in ev sahibi Joe'nun düzenledikleri bir partiye götürmüştü.

Nil çok seyahat etmiş, dünyayı iyi tanıyan, sürprizlerle dolu bir Avrupalıydı. Ne yapıp etti, beni baştan çıkarmayı başardı. Ne zaman bir piyesten, sergiden ya da herhangi bir etkinlikten söz etsem biletlerini hemen alıveriyordu. Partilerde piyano çalıyor, kentin en iyi lokantalarını biliyor, birlikte gittiğimiz sefaret davetlerinde İsveççe, Türkçe ve Fransızca konuşuyordu. Nil duygularını dile getirmekten hiç çekinmiyordu; bense ayaklarım yerden kesilmiş gibiydim.

Okulumun dinlenme salonunda, ileride Britanya sahnelerinin devleri olacak Judi Dench, Vanessa Redgrave, Mary Ure, Jeremy Kemp, Philip Bond gibi kişilerle yan yana oturabilmiştim. Dönem sonu bizleri değerlendirmek için Kenneth Tynan ve Peter Hall gelirdi. Okulun otoriter müdiresi Bayan Thurborn'un ziyaretçileri arasında John Gielgud ve Laurence Olivier de vardı.

Amcam William'ın Galler'deki evinde Richard Burton ve oyuncu karısı Sybil ile tanışmıştım. Central School'un ilk sınıfında okuduğumu öğrenince büyük bir incelikle The Old Vic Tiyatrosu'nda sahnelenmekte olan *Macbeth* için iki biletle kulise giriş davetiyesi gönderdi. Birkaç yıl sonra onunla yeniden karşılaştığımda Elizabeth Taylor ile birlikteydi ve bu ikili, fırtınalı aşklarını başlatan o muhteşem *Cleopatra* filmini yeni bitirmişlerdi. O sırada başkalarıyla evli oldukları için basından kaçıp hem benim hem de Richard'ın doğum yeri olan Galler'deki küçük bir köye, Cwmavon'a gelmişlerdi. Oradayken Richard'ın ailesini ve eski dostu olan amcamı ziyaret ettiler. Öğle yemeğine geleceklerini duyduğumuzda kuzinimle birlikte halamın gardırobunu altüst edip giyecek gösterişli bir şeyler aradık. Neyse ki omzumuza atacak birkaç şaldan başka bir şey bulamamıştık çünkü Elizabeth Taylor gayet sade bir kıyafetle, siyah kaşmir kazak ve pilili bir etekle geldi. Neredeyse şeffaf görünen pürüzsüz cildi, kızıl dudakları ve Richard'ın her hareketini izleyen menekşe rengi, derin derin bakan muhteşem gözleriyle çok güzeldi. İncecik belli, ufak tefek bir kadındı. Doğallıkla sürdürdüğü dostça tavrıyla *Cleopatra*'daki makyajının yapılması için ne korkunç saatler geçirdiğini ve Richard Burton gibi muhteşem bir aktör karşısında oynamanın ne güzel bir tecrübe yaşattığını hayranlıkla anlatırken çekingenliğimizi bir çırpıda yok etmişti. Dönemin en pahalı Hollywood oyuncularından biri içini çekerek bize, "Bana öyle çok şey öğretti ki..." diyordu. Erkek arkadaşlarını eğlendirmek isteyen Richard'ın arzusuyla bazı Galce kaba sözcükleri gözleri pırıl pırıl parlayarak tekrarlıyordu. Sahne âşığı bir tiyatro öğrencisi için büyülü bir öğleden sonrasıydı. Kuzinime, "Ben de Elizabeth Taylor gibi âşık olmak istiyorum," dediğimi hatırlıyorum.

O günlerde tiyatro salonları ağzına kadar doluyor, yazarlar ve yönetmenler sıradışı oyunlar yaratmaya cesaret edebiliyordu. Buna rağmen birçok tiyatro da devlet desteği alamadığı için kapanıyordu. Efsanevi yönetmen George Devine bütün enerjisini her-

kesin favori tiyatrosu olan Sloane Square'deki Royal Court'a yöneltmiş, canla başla çalışıyordu.

Central School olarak Arthur Miller'ın *Köprüden Görünüş* adlı oyununun prömiyer öncesi son kostümlü provasına davet edilmiştik. Koltuklarımıza gitmeden önce sıkış tıkış barda ayakta bekleşirken John Osborne, Peter Cook, Laurence Olivier ve Joan Plowright içki almak için ortada dolaşıyordu. Işıklar sönerken Marilyn Monroe siyah bir kıyafet içinde, gümüşi parıltılı sarı saçları, başını bir ışık halkası gibi sararak, peşinde kocası Arthur Miller ile kıvırta kıvırta koltukların arasından indi. Oyundan sonra Miller soruları cevaplamak için ayağa kalktı ama tüm gözler karısının üstündeydi; o da birkaç laf etmesi için Marilyn'i sahneye davet etti. Çok doğal, etkileyici şekilde güzel ve espriliydi.

1950'lerin sonunda televizyonun ve *pop art*ın tuhaf ve şamatacı cazibesi altındaydık; Londra, Rock and Roll yıldızları Bill Hayley, Fats Domino ve Kral Elvis'in nağmeleriyle sallanıp duruyordu. Şaşırtıcı kıyafetleriyle hippiler İtalyan kafelerinin sıralandığı Kings Road'u dolduruyor, işsiz aktörler ya masalarda bekleşiyor ya da ünlü butiklerde mankenlik yapıyordu. Tanınmış modacılar kadın vücudunu keskin hatlarla, yalın tasarımlarla yeniden şekillendirmeye başlamıştı. Andre Cortèges, Pierre Cardin, Yves Saint Laurent, Pucci'nin harika Mondrian tarzı tasarımları ve Mary Quant'ın baldırın yarısına gelen beyaz çizmeleri vitrinleri dolduruyordu. Yer de zaman da bir tiyatro öğrencisi için biçilmiş kaftandı. Tamamen bohem tarzda bir yaşam bize göre olmasa da o ortamda bulunmak bile yeterince heyecan vericiydi.

İşte o sıralarda Nil Arbel'e âşık olmuş, onunla evlenmeye karar vermiştim. Ebeveynimin arzusu dışında alınmış bir karardı bu; arkadaşlarımdan birinin annesi beni kenara çekip korkunç bir hata yaptığımı söyledi. Yine de günün birinde kendimi Albert Hall yakınlarındaki bir kilisede evlenip evlenemeyeceğimizi soruştururken buldum. Kilisenin genç rahibi o akşam gelip bir kahve eşliğinde ikimizle de konuşmak istediğini söyledi. Sohbetimiz sırasında, rahip olmaya karar vermeden önce Yunanistan ve Türkiye'de otostop yaptığı günler hakkında konuşmaya başladık.

Derken daha ciddi bir ses tonuyla Nil'in Müslüman olması yüzünden kilisede evlenemeyeceğimizi açıkladı. Nil fena hâlde hayal kırıklığına uğradığımı sezmişti. "Kilisede nikâh kıymak seni çok mutlu edecekse o zaman kilisede evlenelim," dedi. "Din değiştiririm. Zaten hayatım boyunca pek dindar biri olmadım." Din değiştirebileceğini duyan rahibin gözleri parlayınca tedirgin oldum. Nil'e dönüp, "Annemle babamın rızasını alamadığım ve kilisede evlenemeyeceğim için elbette ki üzülüyorum," dedim, "ama yine de benim yüzümden din değiştirmene razı olamam, zira ben senin için dinimi asla değiştirmezdim."

Nil'in sevecen desteği tüm kuşkularımı yok etmiş, 14 Mart 1958'de Chelsea Nüfus Müdürlüğü'ne gitmemi sağlamıştı. Giriş holünde beklerken bir memur beni tuttuğu

gibi ofisine soktu ve karşımda durup suratıma dik dik baktı. "Müslüman erkeklerin dört eş alma hakları olduğunu size bildirmeyi görev addederim," dedi. "Bunu biliyor muydunuz? Evlenmeden önce iyice düşünmenizi öneririm, küçükhanım. Fikir değiştirmek için henüz çok geç kalmış sayılmazsınız."

O anda Nil Arbel ile sırf inadına evlenebilirdim. Sakin bir şekilde, sesimi yükseltmeden (kızdığım zaman sessizleşirim) hitap ederek cahilce fikirler yürütmeden önce ülkelerin medeni kanunları hakkında bilgi edinmesini söyledim. 1928'de Türkiye'de İsviçre'den örnek alınan bir medeni kanun reformu yapıldığını hatırlattım.

Memur hiçbir şey söylemeden kapıyı açtı. Nil beni durdurmasaydı nüfus memurluğunu terk edip gidebilirdim. Neyse ki gülücükler saçan nikâh memuru bizi iyi dilekleriyle ağırladı. Savoy Oteli'nde Myshka, Nil'in Yunan arkadaşı Petros, Bay ve Bayan Zavidski, Joe ve karısı ile öğle yemeği yedikten sonra arabamızla balayı için hafta sonunu geçireceğimiz Bath'a doğru yola çıktık; sonra da Londra'ya, okullarımıza geri dönecektik.

Üç ay sonra annem telefon edip bizi hafta sonunu geçirmeye davet etti. Annemle babam gergin ve babam hiç olmadığı kadar aşırı nazikken iyi bir izlenim bırakmaya çabalayan Nil onları memnun etmek için (bir sürü yanlış yaparak) çok uğraştı ama neyse ki sonunda buzlar eridi; ben de nihayet annemle babamı istediğim zaman ziyaret etmekte ya da telefonla aramakta özgür olduğum için mutlu oldum.

O masum günlerimizde Kings Road lokantalarında, garsonun o sırada restoranın bir köşesinde oturmakta olan bir tiyatro menajerinin ya da bir fotoğrafçının kartvizitini size uzatıp fotoğrafınızı çekmek için izin istemesi normal karşılanırdı. O günlerde bile hepimiz oyuncu seçimlerindeki risklerin farkındaydık; üstelik ben bir oyuncudan beklenen çelik gibi sinirlere, adanmışlığa ve kendine güvene sahip olmadığımı hissediyordum. Tanıdıklarımızdan biri, Bond Street dışında mankenlik ajansı sahibi olan Patricia, fotoğraflarımı çekmek için izin istediğinde kabul ettim. Bir hafta kadar sonra ilk işim olan Hampstead Heath'de bir dış çekim teklifi aldığımda şaşırmıştım. Hüzünlü, kapalı, gri bir havaydı ama ilk işim olduğunu bilen nazik fotoğrafçı espriler yaparak beni gülümsetmeyi başardı. Birkaç gün sonra aynı fotoğrafçı ünlü bir gömlek markasının televizyon reklamı için poz vermemi istedi. İnanılmaz yakışıklı bir adamın koluna girmiş olarak geride duruyordum. Derken bir çağrı daha geldi. Bu sefer son derece zarif bir kadın gömleği giymiş olarak kameraya gülümsüyordum ve olağanüstü yakışıklı adam *benim* koluma girmişti. "Harika!" dedim kendi kendime ve bütün kazancımı hâlâ da giydiğim o gömleği almak için harcadım.

Nil'le birlikte Onslow Gardens'da bir daire kiralamıştık. Arkadaşlarımız yemek yapmak, çalışmak ya da sadece sohbet etmek için uğrarlardı. Artık kalıcı bir işim vardı; bu da ajansı memnun ediyor, masraflarımı karşıladığı için ben de memnun oluyordum. Suçluluk duygularımı azaltmak ve annemle babamı görmek için bulduğum her fırsatta Galler'e gidiyordum. Hayat telaş içinde geçiyordu ama keyifliydi. Derken

Nil babasından bir mektup aldı; zorunlu askerliğini yapma zamanı geldiğini, buna hazırlanmak için artık Türkiye'ye dönmesi gerektiğini yazıyordu.

Noel'i annem ve babamla geçirdik. Vedalaşmaktan nefret ederim. Annem sürekli mektup yazmam ve her pazar onlara telefon etmem konusunda bana söz verdirirken gözleri yaşlı olsa da gülümsüyordu. Londra'da okurken annemle babama her pazar sabahı telefon ediyordum. İtirazları çehresinden açıkça okunduğu hâlde babam suskundu. Bana sıkıca sarıldı. "Unutma, bir telefon kadar uzaktayım senden," dedi. "Kendine iyi bak."

Türk gümrüğü ülkeye tek seferde çok eşya sokulmasına izin vermiyordu ama Nil kesin dönüş yaptığı için ona izin vardı. Türkiye'den ilaç, kozmetik, elektrikli eşya, iç çamaşırı ve kaşmir giysiler isteyen dostları tarafından mektup ve telefon yağmuruna tutulmuştu. "Neye ihtiyacın varsa şimdi al, çünkü orada istediğin hiçbir şeyi bulamayacaksın," diye beni uyarıp duruyordu.

Aile fotoğraflarımı, resimlerimi, kitaplarımı ve onlarsız yaşayamayacağımı sandığım bir sürü ıvır zıvırı toplamakla meşgul olduğum için söylediklerine kulak asmadım. Sonradan buna pişman olacaktım.

Yeni yılı Nil'in amcası Büyükelçi Selahattin Arbel ve eşiyle Hollanda'nın Lahey kentindeki sefaret rezidansında geçirdik. Sakin, boylu boyunca ağaçlarla süslenmiş bir kanalın kıyısında, olağanüstü güzel, dar ve yüksek bir binaydı. Daha önce orada iki kez kalmıştık; bir keresinde Belçika'daki dünya fuarına katılmıştık, ikincisinde ise asla unutulmayacak bir hafta geçirmiştik.

İkincisinde eşi, kızlarını ziyaret etmek üzere İstanbul'a gitmiş olan Selahattin Bey, Steigenberger Kurhaus Oteli'nde bir daireye taşınmıştı. Saray gibi bir oteldi ve Selahattin Bey oradan sefaret rezidansındaki çalışmaları dikkatle izliyordu. Bir gün öğleden sonra otele vardığımızda büyükelçinin çağrıldığını ve gitmek zorunda kaldığını ama tam 19.30'da yemek salonunda olmamız gerektiğini, onun da bize katılacağını öğrendik.

Çoktan dolmuş olan şatafatlı balo salonunun ortalarında bir masaya yönlendirildiğimizde salon pırıl pırıl parlayan binlerce yıldızla ışıldıyordu. Bu pırıltıların tavandaki yıldızlardan değil, görkemli gece kıyafetlerine bürünmüş hanımlarla beylerin takıp takıştırdığı zümrüt, elmas, inci gibi değerli mücevherlerden yapılma küpe, broş ve madalyalardan kaynaklandığını anladığımda gözlerim fal taşı gibi açılıp ağzım bir karış açık kaldı. Oysa ben Harrods'dan aldığım uzun etek ve ince askılı bluzla gelmiştim ve herhangi bir mücevher takmamıştım. Hiç yakışmıyordum oraya. Bu da yetmezmiş gibi kahvaltıdan beri hiçbir şey yememiştim. Aşçı ateşi hazırlayıp uzun süre pişirilecek bir biftek flambe yapmaya başladığında şarap, krema ve baharatlı otlarla pişmeye başlayan bifteğin kokusu işkence gibi gelmeye başladı. Gözümü Nil'den ayırmadan ekmek kemirmeye başlamıştım; o ise bitişik masada mücevherler içindeki bir hanım ve kır saçlı kocasıyla derin bir muhabbete dalmıştı.

Selahattin Bey ancak tatlıya geçtiğimizde gelebildi ve yanımıza ulaşana kadar her masada durup birkaç laf etti. Kedi gibi mırıldanarak, "Teşekkürler canlarım," dedi. "Beni kurtardınız. Bu toplantı diplomatik hayatımızın en önemli günlerinden biriydi. Düzenleyenlerden biri olarak masamda hiç kimse bulunmasaydı tam bir skandal çıkacaktı." Yüzü sevinçle parlıyordu. "Umarım keyfiniz yerindedir," diye ekledi.

"Keşke beni uyarsaydınız," diye homurdandım küskün bir tavırla. "Giyecek daha uygun bir şey alırdım yanıma."

Güldü. "Etrafına bak evladım," dedi. "Gençlik güzelliktir, güzellik de gençliktir." Sonra o iyimser tavrıyla ekledi: "Gençlik satın alınamaz; o yüzden bırak üzülmeyi. Konuklarım genç akrabalarıma bayıldılar. Zamanı gelince Nil istediğin mücevheri alır sana, korkma."

O gece otelin balkonundan hayatım boyunca gördüğüm en muhteşem havai fişek gösterisini izledik.

İstanbul'a giderken Selahattin Bey ve eşini ziyaret ettiğimizde kızları Safiye de oradaydı. Hollanda'ya doğum yapmak için gelmişti. Uzun, kara saçları oval çehresini çevreleyen cazip, ince ruhlu bir hanımdı. Annesine taparken babasıyla sürekli tartışıyor, ancak doğuma yakın bir tarihte gelecek olan kocasını özlüyordu. Her sabah buz gibi rüzgârlardan korunmak için iyice sarıp sarmalanıp yürüyüşe çıkıyor, sonra su kıyısındaki küçük bir Vietnam lokantasında öğle yemeği yiyorduk. Oradan ayrılmak üzereyken Safiye beni kucakladı. "İstanbul'u çok seveceksin," dedi. "Geldiğim zaman seni arkadaşlarımla tanıştıracağım," diye söz verdi. Safiye ile arkadaş olduk ama birkaç yıl sonra İstanbul'da, üçüncü çocuğunu doğururken çok genç yaşta öldü.

Arabayla Paris'e geçtik ve Nil'in öğrencilik günlerinden bildiği, Saint Germain'deki küçük bir otelde kalarak harikulade beş gün geçirdik. Kar altındaki Paris beyaz örtüye bürünmüş hâliyle büyüleyiciydi. Seine nehri boyunca yürüyüş yaptık, Louvre Müzesi'nde bir gün geçirdik ve Trocadero'da akşam yemeği yedik ama o geziden kalan en canlı hatıram zengin bir tarihi olan Moulin Rouge'da izlediğim kankan gösterisidir.

Sabahları tereyağlı çıtır çıtır kruvasanı, buharı tüten kahve fincanına banarken en sevdiğim oyuncu olan Jeanne Moreau'yu taklit ettiğimi düşünüyordum. Oysa kruvasan çok yağlı, kahve ise pek acıydı; kızarmış ekmekle çayı çok özlüyordum.

Nil'in Londra'dan arkadaşı olan Edouard Mesley gelip bizi aldı, ailesinin Paris dışındaki evine götürdü. Annesiyle babası oldukça harap, arazisinin ortasında dere akan, değirmenli eski bir Fransız çiftlik evinde yaşıyordu. Kapıda bizi iki oyunbaz köpek karşıladı. Tarlaların içinden yürürken güneş karların üstünde parıldıyor, geceler yıldızlarla dolu oluyordu. Madam Mesley günlerini kocaman mutfakta, pırıl pırıl tencerelerle tavaların, ev yapımı reçellerin ve turşuların, şarap fıçılarının, tereyağı ve krema dolu kapların arasında geçiriyordu. Mutfaktan hiç çıkmadan komşuları

ağırlıyor, gazeteleri okuyor ve ağız sulandıran yemekler pişiriyordu. Akşamları yemek odasındaki kocaman masanın etrafında toplaşıp Madam Mesley'nin ziyafetini bekliyorduk: pate, yeni pişmiş tavşan yahnisi, yumuşacık mantarlı ördek, evcil ya da yabani domuz eti kocaman şişelerdeki keskin şarapla birlikte mideye indiriliyordu. Edouard'ın babası sert görünüşlü, ciddi ve içe dönük tipik bir Fransız çiftçisiydi. Öğle ve akşam yemeklerinde herkes sofraya oturmadan, şarap servisi yapmak üzere ortaya çıkar, sonra da hava durumundan, hükümetten ve Edouard'dan şikâyet etmeye başlardı. Yine de o malum Fransız zarafetini korur, karısının yemeklerini övmeden masadan kalkmazdı.

Mesleylerin modern bir tavuk çiftlikleri vardı. Binlerce zavallı tavuk her daim tertemiz tutulan, devasa, kutu gibi yapılarda besleniyor, buraların ısınması, aydınlanması ve tavukların beslenmesi gayet karmaşık, otomatik sistemlerle yapılıyordu. Orada kaldığımız sürece bize asla tavuk ikram edilmedi.

Bir öğleden sonra, Mösyö Mesley'nin itirazlarına rağmen, Edouard babasının 1959 model, yepyeni Peugeot otomobiliyle Paris'e akşam yemeğine gideceğiz diye tutturdu; oysa hava durumu bir fırtınanın geleceğini haber veriyordu. Henüz Paris'e varmadan bastıran sis yüzünden görüş mesafesi iyice azalınca Edouard geri dönmeye karar verdi. Otomobil buz üstünde kayıp kontrolden çıktı ve takla atarak hendeğe yuvarlandı. Arabadan sürüklenerek çıkarıldığımı, sonra Edouard ile Nil'in Edouard'ın kız arkadaşı Valerie'yi yol kıyısına taşıyışlarını hatırlıyorum. Çok geçmeden ambulans geldi. Herhalde bayılmışım çünkü gözümü açtığımda kalabalık bir hastane koğuşundaydım ve fena hâlde başım ağrıyordu. Okulda öğrendiğim Fransızcamla bir süre debelendikten sonra özel bir odada güzel bir Fransız hemşireyle sohbet eden Nil'i buldum.

Birkaç yara ve çizik dışında Nil, Edouard ve ben sağlam kurtulmuştuk ama zavallı Valerie'nin kalçası kırılmıştı ve otomobil de tamir edilemeyecek hâldeydi. Özür dileyişlerimizi bir omuz silkmeyle geçiştiren, öfkeden tansiyonu yükselmiş Mösyö Mesley'nin çehresi kıpkırmızıydı. Daha sonra oğlunu son derece haşin bir şekilde paylayan sesi evin kütüphane odasından bütün çiftliğe yankılanacaktı. Madam Mesley'nin artık sevgiyle pişirilmeyen yemeklerinin de tadı tuzu kalmamıştı.

Evin boğucu ortamından kaçmak için her sabah köpeklerle birlikte karla kaplı tarlalarda yürüyüşe çıkıyordum. Hava insanı canlandırıyordu. Yoğun kar tutmuş dalları hoplayıp sıçrayarak oynamak isteyen köpeklerin üstüne silkeliyordum. Ellerimi dumanı tüten bir kâse çorbayla ısıtmak için sigara dumanı dolu bir kafeye giriyor, oranın insanlarıyla selamlaşıyordum.

Nil'le birlikte varlığımızın ortamı yumuşatmaya yaramadığını fark etmiştik, bu yüzden erken ayrılmaya karar verdik. Edouard'a da birkaç günlüğüne bizimle gelmesi için yalvardık ama kabul etmeyince ev sahiplerimizden özür dileyip onlarla vedalaştık; gittiğimiz için pek memnun kaldıklarından eminim.

Nil Cannes'dan Riviera'ya giden, nefes kesici görüntülerle dolu ama bir yanı uçurum olan yolda araba kullanırken kapı kolunu sıkı sıkı kavramıştım. Doğuştan kumarbaz olan Nil hemen kumarhanenin kapısına dayandı. Bense pantolon giydiğim için Monte Carlo'daki Royal Casino'ya kabul edilmedim. Can sıkıcı saatler geçirmekten kurtulduğum için pek memnun olarak kenti dolaştım. Bir kafeye oturup şarabımı yudumlayarak kışı yatlarında geçiren, güneşte bronzlaşmış kalabalığı seyrettim.

Tüm nakit paramız krupiyenin eline geçmiş olarak arabamıza atlayıp Napoli'ye, Selahattin Bey'in (neyse ki) rezervasyon yaptırdığı otele gittik. Nil denizyolları ofisine gidip Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne ait Ankara yolcu gemisinin biletleriyle ve gemiye binmeden önce bizi üç günlüğüne Napoli'de geçindirecek kadar İtalyan liretiyle döndü. O seyahati heyecanla bekliyordum. Türk kayınvalidem ve kayınpederim ile karşılaşmadan önce İstanbul'da beni bekleyen olaylara hazırlanmak için zamanım olacaktı.

Denize çıktığımızda kitap okuduk, güvertede yürüyüşler yaptık, kaptanın masasında akşam yemekleri yedik. Masadaki öteki konuklar arasında dost canlısı bir Türk karı kocayla yeni doktor olmuş oğulları, maceralarını anlatarak bizi eğlendiren iki Türk hanım ve İngilizceyi Oxford aksanıyla konuşan, yakışıklı bir deniz subayı vardı. Eşi sanayici olan hanımlardan biri kürkünü gümrükten geçirmemi istedi çünkü Türklerin ülkeye kürk sokması yasaktı.

Bir zamanlar Bizans'ın sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olmuş İstanbul ilk bakışta unutulmaz bir manzara sunuyordu. Uzaklarda, puslu sabahın içinden, inançların, entrikaların ve savaşların mekânları olan ünlü camilerin, kiliselerin ve sarayların incecik minareleri, kuleleri ve kubbelerinden oluşan o meşhur siluet beliriyordu. O duvarların ardında kimbilir neler vardı. Soluk kesici bir güzellikti. Gemi ilerlerken yapılar ezelden beri orada yüzyılların geçişini izlemiş gibi sapasağlam dursalar da usulca şekil değiştiriyordu.

Gemi balıkçı tekneleri, römorkörler, kayıklar ve feribotlardan oluşan bir filo eşliğinde İstanbul limanına yöneldi. Sirenler öttü, çanlar çaldı, martılar döne döne, çığlıklar atarak üstümüze pike yaptı. Çımacılar kalın halatları devasa demir halkalara bağladılar. Genciyle yaşlısıyla birçok hamal yalınayak geminin iskelesine tırmanıp içeride kaybolduktan sonra sırtlarında her boyda, her biçimde çantalarla, bavullarla yeniden ortaya çıkarak iskeleden aşağı, "Yol verin, yol verin!" diye haykırarak koşturuyor, yüklerini bir el arabasına bıraktıktan sonra aynı turu tekrarlamak üzere geri dönüyorlardı.

Yolcu salonu ellerini, kollarını sallayan insanların bağırışlarıyla çınlıyordu. Valizler oraya buraya sürükleniyor, polislerle memurlar aralıksız düdük çalıp duruyordu. Nil bu çılgın kalabalığın üstündeki balkonda duran annesiyle babasını gösterdi. Uzun boylu, dimdik, ak saçları başını taçlandıran, siyah uzun bir palto giymiş olan büyükelçi Bedii Arbel bize şapkasını salladı. Eşi Afife Hanım kürklere bürünmüştü ve

yüzü geniş kenarlı şapkasının ardında gizleniyordu. Yanında üniversitelerde seminerlere katılmak üzere geldiğinde birkaç kez bizimle kalmış olan Nil'in teyzesi Profesör Fazıla (Şevket) Giz duruyordu. Orta boylu, ince biri olan Fazıla Hanım iyi kesimli, klasik tarzda, dal gibi vücudunu daha da güzelleştiren siyah kıyafeti içinde, olduğundan uzun görünüyordu. Ensesinde toplanmış siyah saçları kahverengi, anlamlı bakan gözlerini ve genelde içtiği sert Türk sigaralarının dumanıyla gölgelenen hassas çehresini çevreliyordu.

Hamalları ve yolcuları yararak iskeleden aşağı ilerledik. Polis gümrük binalarının çevresinde dönenen gürültücü kalabalığı denetlemeye çalışarak düdük çalıp duruyordu. Nil gümrük binasının bir köşesinde beklememi söyledi. Gürültü sağır edici düzeyde, kalabalık olağanüstüydü. Kıymetli eşyamı taşıyan arabamızın çelik bir halata takılmış, her an rıhtıma düşecekmiş gibi sallandığını fark ettim. Bir memurun koluna yapışıp endişe içinde otomobili gösterdim: "Bu benim arabam!" Gülümseyip, "İyi, çok iyi," dedi ve çekip gitti. Gümrükten geçmemizden hemen sonra sofra arkadaşımız kürkünü almaya geldi. Bana bir kutu Türk lokumu hediye edip kalabalığa karışmadan önce kartvizitini vererek görüşmemiz gerektiği konusunda ısrarcı bir tavırla oradan ayrıldı.

Arabamıza yeniden kavuşunca Nil klaksona basarak gümrük binasının girişine yöneldi. Orada annesi, babası ve teyzesi tarafından karşılandık. Bayan Arbel'in şapkasının altındaki çehresi porselen gibi bembeyaz, gözleri masmavi, dudakları kıpkırmızıydı. Elimi sıkarak, "İstanbul'a hoş geldin canım," derken kayınpederim de tekrar etti: "Hoş geldin, hoş geldin canım. Burası çok gürültülü. Haydi gidelim."

Yüzümü otomobilin penceresine yapıştırıp o sırada nüfusu bir buçuk milyondan az olan, Avrupa ile Asya'yı ayıran ve artık yuva edineceğim bu camiler ve kiliseler şehrini ilk kez seyrediyordum.

Kayınlarımla Tanışma

Arbel ailesi kentin kıyısında, geniş açıklıklara bakan bir iskân bölgesinde, Şişli'de oturuyordu. Binanın girişine iki servi ağacı bekçilik yapıyordu. Afife Hanım merdivenleri çıkarken omuzunun üstünden bakıp, "Bu apartmanı yaptıran da şu ağaçları diken de benim," dedi.

Geniş hol bir dizi odaya açılıyordu: oturma odaları, yemek odası, Bedii Bey'in çalışma odası ve yatak odaları. Mutfak ise Türk votkasına düşkün, asık suratlı bir Rus olan Anna'nın egemenliğindeydi.

Afife Hanım üstünde porselen çay takımıyla gümüş tepside küçük kurabiyelerin bulunduğu masayı işaret ederek, "Rahatına bak canım," dedi. "Biz İngilizlerden bile fazla çay içeriz. Burada sana ikram edilecek ilk şey bir bardak çay ya da Türk kahvesidir ve her zaman kabul etmelisin çünkü reddetmek kabalık olur."

Bedii Bey ve Afife Hanım etkileyici bir çiftti. Bedii Bey'in gür beyaz saçlarının süslediği uzun, bilge bir yüzü vardı. Soğuk bir tabiata sahipti; Nil öfke krizleriyle, asap bozucu inatçılığıyla personelin sabrını taşırdığını ve diplomasinin gerektirdiği görevleri yerine getirmek yerine şiir yazmayı ya da resim yapmayı tercih ettiğini söylüyordu. Afife Hanım'ın yürek biçiminde, çok güzel bir yüzü, ürkütücü mavi gözleri vardı; sarı saçlarını gevşek bir topuzla toplardı. Keskin zekâsıyla, ince esprisiyle, kızdırıldığı zaman (beş dilde) verdiği öfkeli cevaplarla bilinirdi. Ne o ne de kocası aptallığa tahammül edebilirdi.

Kayınvalidem ile kayınpederim kendi aralarında Fransızca, Anna ile Rusça, Nil ile konuya bağlı olarak Fransızca ya da Türkçe, 15 yaşından beri yanlarında olduğu için artık aileden sayılan ve haftada iki gün gelen, dünya güzeli Rum Maria ile Yunanca konuşurlardı. Maria'nın kızı ve damadı Arbellerin Büyükada'daki yazlıklarının bekçisiydi.

Benim yüzümden sofrada İngilizce konuşuluyordu.

Yüksek tavanlı odalar oymalı, ağır, İngiliz ve Fransız antikalarıyla ve Çin yapımı,

gül ağacından muhteşem bir sandıkla döşenmişti. Yerler İran halılarıyla kaplıydı. Bedii Bey'in ve Paris'te yaşadıkları yıllarda dost oldukları İbrahim Çallı, Namık İsmail, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi ressamların tabloları duvarları süslüyordu. Yemek odasının girişine devasa iki antik Çin vazosu hâkimdi; içerideki maun masa, koyu renk deri koltuklar ve dolap kıpırdayacak yer bırakmamıştı. Dolap gümüş çatal bıçaklar, incecik porselenden Lemoyne çay takımları, zarif, altın kabartmalı yemek takımları ve birbirinden güzel, el işlemeli Meissen ve Sevres tabaklarıyla doluydu. Hepsi de Afife Hanım'ın şaşaalı günlerinde yaptığı etkileyici koleksiyondan kalmaydı. Apartmanın ısınmasını sağlayan tek kaynak oturma odasındaki kocaman çini sobaydı. Bütün dairenin ısınabilmesi için odaların kapıları açık bırakılır, Bedii Bey ise kendini sıcak tutmak için pelerin gibi sırtına aldığı İskoç battaniyesini kullanırdı.

Türkiye'ye dışarıdan gelmişseniz size *yabancı* denir. Bu ülkeden bir erkekle evlendiğinizde ömrünüzün sonuna kadar *yabancı gelin* olarak bilinirsiniz. İngilizce ve Fransızca konuşan biliminsanları, doktorlar, entelektüeller, üniversite hocaları ve diplomatlardan oluşan modern ve eğitimli bir aileye gelin gittiğim için şanslıydım; bu sayede acilen Türkçe öğrenmem gerekmiyordu. Atatürk'ün mirasına sahip çıkan ve Türk olmakla gurur duyan bu aile beni muhabbetle bağrına basmıştı.

Gelenekler ve konukseverlik Türk kültürünün mihenk taşlarıdır. Bozkırlardaki göçebe yaşamlarından bu yana gezginler sofrada ve evde "Tanrı misafiri" olarak ağırlanır. Yüzyıllar boyunca ister dost olsun ister düşman, tüccarlar, askerler, diplomatlar, öğretmenler, din adamları, şairler, ressamlar Osmanlı İmparatorluğu'nun çalkantılı tarihinin, refahının ve kudretinin cazibesine kapılarak bal küpüne koşan arılar gibi buraya çekilip Türk konukseverliğinin tadını çıkardılar. Gelenlerin çoğu asla geri dönmedi.

Osmanlı İmparatorluğu farklı dinlerdeki azınlıklara Hıristiyan ülkelere kıyasla daha hoşgörülü yaklaşıyordu. Anadolu'nun Ortodoks Hıristiyanları, Bizans'ın ve Doğu Roma'nın torunları olan Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler ve Kürtler Osmanlı tebaasıydı. 16. yüzyılda İspanya'dan kovulan Yahudilere iltica hakkı tanınmıştı. 1864'te Kafkaslardaki savaş sona erdiğinde Rus mezaliminden kaçan bir buçuk milyondan fazla Çerkez teknelerle Karadeniz'i geçerek Anadolu'ya vardıklarında Osmanlı Padişahı, kudretli Çerkez Valide Pertevniyal Sultan'ın oğlu Abdülaziz onlara sığınma hakkı vermişti. Sonunda İstanbul surları içinde bazı mahallelerde etnik azınlıklar Müslüman çoğunlukla birlikte uyum içinde çalıştılar ve yaşadılar. Kökenleriyle gurur duyan bu topluluklar aile hikâyelerini anlatmayı çok severler. Toplumsal tavırlarında insanı rahatlatan, aşina bir taraf vardır.

Arbeller de böyleydi. Bedii Bey'in anne babası İzmir'e yerleşmiş ve oğullarını eğitim için İstanbul'daki Fransız lisesine göndermiş Çerkez göçmenleriymiş. Oğulların en büyüğü Muvahhit, *Sanatçılar* denen genç, liberal eğilimli bir gruba katılırken kardeşleri Bedii ve Selahattin Dışişleri'ne girmişler. Aktör ve oyun yazarı olan

Muvahhit sahne üstünde büyük başarı yakalarken hanımların gözdesi olarak da nam salmış. Onu sahnede izleyen genç bir kız delice âşık olmuş. Bedia Şekip adındaki Fransız Dame de Sion öğrencisi Muvahhit'e öylesine tutkunmuş ki her oyunda en ön sıraya oturup aktörle göz göze gelmeye çalışıyormuş. Kızın muhafazakâr ailesinin şiddetli muhalefetine rağmen, kısa bir flört döneminden sonra, 1921'de evlenmişler. Muvahhit hem sadık bir koca hem de eşinin rehberi olmuş. Onun rehberliğinde Bedia Türkiye Cumhuriyeti'nin en iyi kadın oyuncularından biri olarak yetişmiş. 31 Temmuz 1923'te İzmir'deki Palas Sineması'nda Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda oynama şerefini tatmışlar.

Kocasına verem teşhisi koyulduğunda Bedia henüz küçük olan oğlu Sina ve hasta eşiyle birlikte güzel bir çocukluk geçirdiği Büyükada'ya taşınmış. Güzel kokulu çam ormanlarının, denizden esen latif rüzgârların, sessiz ve sakin ada hayatının kocasının sağlığına iyi geleceğini düşünüyormuş. Babasının 1927'deki ölümüne kadar annesi ona bakar, kitap okur, yemekler pişirirken Sina ormanda özgürce koştuğu, bol bol denize girdiği o günleri çocukluğunun en iyi dönemi olarak hatırlıyordu.

Sina o sıralarda 80'li yaşlarında olan annesiyle tanışmamız için bizi davet ettiğinde çok heyecanlanmıştım. Bedia Muvahhit sade bir siyah elbise giymiş, büyükçe bir elmas broş takmıştı. Hâlâ güzel olan yüzünü ve Türkiye'nin en ünlü kadın sanatçılarından biri olarak geçirdiği yetmiş yıldan uzun bir süre sinema ve tiyatro seyircilerini büyülen etkileyici gözlerini kısa kesilmiş siyah saçları çevreliyordu. Tiyatroyla ilgisi ve birçok ünlü sanatçıyla dostluğu hâlâ sürüyordu, anlatacak birçok ilginç hikâyesi vardı ve kocasından "üstadım ve aşkım" diye söz ediyordu. Ölmeden önce son arzusu, çok sevdiği tiyatroya olan sadakatinden vazgeçmeyeceği konusunda karısına söz verdirmek olmuş. Bedia Hanım gururla, "O güzel yüzünde tebessümle öldü; ben de verdiğim sözü tuttum," demişti bana.

Yeni kurulmuş olan Cumhuriyet'in ilk günlerinde genç bir oyuncu olarak hissettiği coşkudan bahsediyordu. O sıralarda Türk kadınlarının tiyatroda sahneye çıkması uygunsuz görülüyormuş. Kadın rolleri Ermeniler, Rumlar, Ruslar ya da genç erkekler tarafından oynanıyormuş. Kemalizm ruhuna kendilerini adamış olan Muhsin Ertuğrul, Adnan ve Halide Edib Adıvar, Cahide Sonku, Vasfi Rıza Zobu, Dacat Güler gibi entelektüeller ve sanatçılar kültürel, sanatsal gelişmenin ve özgürlüğün öncülüğünü yapıp Türk tiyatrosunu çağdaşlaştırmak ve film sanayini kurmak için bıkmadan usanmadan çabalamışlar. (Tiyatro dünyasının seçkin isimlerinin listesi sayılamayacak kadar uzun.)

Türk diplomatlarının İkinci Dünya Savaşı'nın sorunlarıyla uğraştıkları dönemde Muvahhit'in erkek kardeşlerinden Selahattin Pakistan Büyükelçisi, Bedii ise Marsilya Konsolosu olmuş.

Türkiye 1933'te Atatürk'ün önerisiyle sol eğilimli fikirleri nedeniyle Nazi tehdidi altındaki Yahudi kökenli Alman profesörlerine kapılarını açmış. Bu profesörler şük-

ran nişanesi olarak üniversitelerde ders vermişler ve eğitim sisteminde önemli reformlar yapılmasına önayak olmuşlar.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İsmet İnönü başkanlığındaki Türk hükümeti bir kararname yayınlayarak başka ülkelerden vize almış olan Yahudilerin transit vizelerini uzatmış. Ayrıca Avrupa'nın az sayıdaki tarafsız ülkelerinden biri olan Türkiye, Almanya ve Almanya işgali altındaki ülkelerle diplomatik ilişkilerini koruyarak, Türkiye'deki Yahudilerin Fransız Yahudilerine uygulanan ırkçı yasalara maruz kalmalarını engellemiş. 1995'te yayımlanan bir makalede 1940 ile 1944 yılları arasında Türk diplomatlarının Fransa'daki Türkiye kökenli Yahudileri korumak için oynadıkları rol ilk kez tarihî bir gerçek olarak ortaya çıktı; vicdan sahibi Türk diplomasisi temsilcileri kariyerlerini tehlikeye atmak pahasına, çoğunlukla kendi hükümetleri kadar Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin de arzusu hilafına, inisiyatif alıp eyleme geçmişlerdi.

Türkiye'nin önce Paris sonra Vichy büyükelçisi Behiç Erkin önderliğindeki diplomatlar, Bedii Bey, Necdet Kent, Namık Kemal Yolga, Mehmet Fuat Carım ve diğerleri yetkilerini kullanarak kendilerini Avrupa'da olup biten trajik olayların ortasında sıkışmış bulan Türkiye vatandaşlarına sahte belgeler ve kimlikler sağlamışlardı. Alman işgali tehdidi altında tarafsızlığını korumaya çalışan Türkiye tatsız bir durumda kalmıştı; Alman Büyükelçisi'nin sürekli baskıları sonunda büyükelçi Behiç Erkin Ankara'ya çağrılmış ve böylece Yahudilerin tekrar Türkiye'ye yerleştirilmeleri büyük ölçüde sekteye uğramıştı. Bedii Bey bu olaylarda oynadığı rol nedeniyle haklı olarak gururlanıyordu.

Afife Hanım da yahudileri Nazizm'in elinden kurtarmak için kendine düşeni yapmıştı. Nil günün birinde Paris Büyükelçiliği'nin bahçesinde otururlarken yanında bir çocukla kapıya dayanarak içeri girmek için yalvaran Yahudi kadını hatırlıyordu. Annesi iki Alman subayın yaklaştığını görünce kapıyı açmak için koşmuştu. Afife Hanım dehşet içindeki kadınla çocuğu içeri alıp kapıyı kilitlemiş, sonra da mükemmel Almancasıyla subaylara, "Hizmetçim geldi!" diye seslenmişti.

Bir akşamüzeri kütüphanesinde oturmuş fotoğraf albümlerine, hepsi sararmış gazete kupürlerine ve mektuplara bakarken Bedii Bey, "Türk Dışişleri binlerce hayatın kurtarılmasında onurlu bir rol oynadı ve ben de bunun bir parçası olduğum için gurur duyuyorum," deyiverdi.

Masasının üstündeki Atatürk'ün gümüş çerçeveli fotoğrafının yanında Norveç Kralı VI. Gustaf Adolf'un da gümüş çerçeveli bir fotoğrafı vardı. Bedii Bey Norveç'te büyükelçiyken Kral VI. Gustaf Adolf ile dost olmuş. İki adamın Fransız edebiyatı, sanat, satranç gibi birçok ortak ilgi alanı varmış ve saray bahçesinde dolaşıp uzun sohbetler eder ya da bir köşede oturup satranç oynar, resim yaparlarmış. Sözünü hiç sakınmayan, korkusuz ve başına buyruk olan Bedii Bey büyükelçilikte Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'yü eleştirirken memurlardan biri duymuş ve onu bakanlığa ihbar etmiş, ardından Bedii Bey hemen geri çağrılmış.

Bundan hiç hoşlanmayan Kral Gustaf, İnönü'ye şahsi bir mektup yazıp Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcisi, üstelik dostu olan böylesine değerli bir büyükelçinin asılsız dedikodular yüzünden görevden alınması karşısında duyduğu üzüntüyü ve memnuniyetsizliği belirtmiş. Mümkün olduğu kadar nazik bir ifadeyle büyükelçi Bedii Arbel'in görevine dönmesini samimiyetle istediğini söylemiş. Bedii Bey'i huzuruna çağıran İsmet İnönü kıdemli bir büyükelçinin böylesine düşüncesizce laflar etmesi karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmiş. Bundan sonra daha temkinli olması konusunda uyardıktan sonra on gün içinde görevine dönmesini emretmiş. Bedii Bey başbakana teşekkür etmiş, elini sıkmış ve odadan çıkmış. Bakanlığa döndüğünde ise istifa mektubu hazırmış.

Afife Hanım'ın bana gösterdiği fotoğraflar arasında özellikle birini çok iyi hatırlıyorum; bu solgun fotoğrafta halının üstüne oturmuş, bir kutu altın parayla oynayan, sarı bukleli, hırçın bakışlı, güzel bir kız çocuğu görülüyordu. Afife Hanım kendi kendine konuşur gibi, "O paralar bu küçük kızın doktor olma hayalini gerçekleştirmek için biriktirilmişti," dedi. Bu kendi fotoğrafıydı. Almanya'ya tıp okumaya giderken altın paraları Alman markına çevirtmişti. Eğitiminin üçüncü yılında mark değer kaybedince İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştı. Sonra da kocasıyla tanışıp evlenmiş ve birlikte diplomatik kariyerlerine başlamışlardı. Ama doktor olma arzusu hiç yok olmamıştı.

Afife Hanım Bosna'da arazileri olan varlıklı bir ailenin dört çocuğundan en genciymiş. Babaları Süleyman Kaptanoğlu'nun ani ölümü üzerine karısı Fatma Hanım, evlatları Gülsüm, Cemal, Tahsin ve Afife ile üç kız kardeşinin yaşadığı İstanbul'a taşınmış.

Büyük kardeş Gülsüm çok geçmeden eski Bağdat Valisi ve Edirne Komutanı Mehmet Şevket Paşa ile evlenince Fatma Hanım kızıyla damadının Arnavutköy'deki ahşap konaklarına taşınmış. Şevket Paşa yakışıklı, inanılmaz derecede iriyarı bir Çerkez'miş ve askerî çevrelerde "deli" ya da "mağrur" Şevket olarak bilinirmiş. Sıklıkla ve açık açık birlikleriyle vakit geçirecekleri yerde Babıâli'de padişahtan lütuf dilenen, karısının akrabaları da dâhil, tüm paşalar hakkında atıp tutarmış. Babıâli'den beklenen tahsisat gelmediğinde adamlarına ayakkabı almak için aile altınlarını sattığı anlatılırmış. Kafasına göre hareket etmeyi seven Mehmet Şevket Paşa, Ferhan adlı beyaz, güzel bir aygırı olan başarılı bir biniciymiş ve onun vesayetindeki alay Osmanlı Ordusu'nda birinci sınıf bir güç hâline gelmiş. Çok sevdiği atlarla ilgili iki hikâye dinledim. Birincisi sahibi ile aynı gün ölen bir at hakkındaydı. Öteki ise paşanın hasta olduğunu duyan padişahın ulak gönderip ne arzusu olduğunu sordurduğunu anlatıyordu. Cevap olarak tek arzusunun atı Ferhan'ın Yıldız Sarayı ahırlarına alınması olduğunu bildirmiş. O muhteşem beyaz aygır padişahın Yıldız Camisi'ne cuma namazı kılmaya giderken bindiği, en sevgili atı olmuş ve inşa edilen has ahırlara Istabl-ı Amire-i Ferhan adı verilmiş.

Şevket Paşa kalp krizi geçirip ansızın öldüğünde karısı Gülsüm beşinci çocuğuna hamileymiş.

O günlerdeki gelenekler gereği Gülsüm tekrar evlenmiş ama ne yazık ki üç yıl kadar sonra ölmüş ve beş çocuk yetim kalmış.

Yıllar sonra benimseyeceğim Türk ailem bu beş yetim, Fazıla, Mehmet, Mahmut, Faize ve (Ahmet de denen) Mehmet Şevket olacaktı. Giz ailesinin her üyesiyle kurduğum yakın ilişkilerden büyük keyif alıyordum ve travmalarla dolu çocukluk yıllarının ya da yetişme çağlarının sorunlarının üstlerinde herhangi bir iz bıraktığı izlenimine hiç kapılmadım. Anne babaları geçmişin güzel anılarıydı onlar için. Herhangi bir zaman dilimindeyken içinde oldukları koşullara yoğunlaşıyorlardı sadece. Kendilerine acıma ya da pişmanlık duyguları duymadan hayatlarını sürdürüyorlardı. Genel tavırları pratik çözümler içerirken, aslında birbirleriyle bağlılıklarını ortaya koyan çocukça atışmalar, bazen komik muziplikler yapıyorlar, hınzır bir mizah anlayışı sergiliyorlardı. Yeni kurulmuş Cumhuriyet rejimi altında yetişmenin dramatik tarafı, Amerika ve Avrupa'da geçirdikleri eğitimleri üzerine birçok hikâyeleri vardı. Kimseyi yargılamazlar, kuzenleri ziyarete geldiğinde onları içten bir muhabbetle karşılarlardı. Haklarında yazılan kitaplar ve birçok makale de olağanüstü özelliklere sahip Giz ailesinin üstün niteliklerini kanıtlar. Türkiye'ye ilk geldiğimde onlarla ne kadar yakın olduysam hâlen çocukları ve torunları ile onların karıları ve kocaları hayatımın parçası olmayı sürdürüyorlar.

Soylu Kentin Büyüsü

Kayınvalidem Afife Hanım beni ilk kez dışarı çıkaracağı zaman ille de Grand Rue de Pera dediği Beyoğlu'ndaki İstiklal Caddesi'ne götürmek istediğini söyledi. İstanbul'un en önemli alışveriş merkezi olan caddede yürürken sürekli 19. yüzyıl sonunda yapılmış, bir zamanlar elçilikleri barındırmış olan *art nouveau* binaların ihtişamından söz ediyordu.

Beyoğlu kozmopolit bir muhitti. İnsanlar orada kendilerini dünya vatandaşı olarak kabul eder ve şık giyinirlerdi. Kadınlar kürkleri ve şapkaları, erkekler uzun paltoları ve kasketleriyle dolaşır, dostlarıyla buluşmak için popüler kafelere giderlerdi. En renkli vitrinler pastanelere, altın yüzüklerle bileziklerin ışıldadığı kuyumculara ve *bolkepçe* lokantalara aitti. Taze pişmiş yemekler vitrinlerde teşhir edilir, müşteri hangi yemeği istediğini göstererek sipariş verirdi.

Afife Hanım ısmarladığı ayakkabıların hazır olup olmadığını sormak için girdiği meşhur ayakkabıcı Tanca'da ani bir kararla benim için de bir çift ayakkabı siparişi verdi. İlk ısmarlama ayakkabılarım o kadar rahat ve özeldi ki ben de Tanca'nın daimi müşterisi oldum. Hangi filmin oynadığına bakmak için bir sinemaya girdik. O sıralar Beyoğlu'nda altı yedi sinema vardı. Ortak meraklarımızdan biri de sinemaydı. Amerikan filmlerini sever, aktörlerin çoğunun adını bilirdi. Bedii Bey'le ortak merakımız ise sanattı; o anlatırdı, ben dinlerdim.

Ondan sonraki durağımız banka oldu. Banka müdürü, Afife Hanım'ı görür görmez ayağa fırlayıp ceketini ilikledi. Müdürün çay teklifini reddeden Afife Hanım'la birlikte aşağıya inip kasalara gittik ve müdür, Arbellerin eskiden kullandıkları gümüş takımları barındıran çekmeceleri açıp durdu.

1481'de kurulmuş, dolayısıyla dünyanın Fransızca eğitim veren en eski lisesi olan Galatasaray Lisesi'nin önüne geldiğimizde Afife Hanım bu lisenin mezunları arasındaki ünlüleri ve arkadaşlarını saymaya başladı. Sonra balıkçılarla ve çiçekçilerle dolu olan rengârenk Balık Pazarı'ndan geçtik; burası solcu yazarların ve sanatçıların uğrak

yeriydi. Hemen yakında, iki yanında küçük oteller bulunan eski bir sokağın köşesinde, yüksek duvarların arkasına gizlenmiş, bir zamanlar İngiliz elçiliğiyken artık konsolosluk olan Pera House vardı. Markiz Pastanesi'nde akşam çayı molası verdik. Ortam tıpatıp 1950'leri yansıtıyordu. Kayınvalidem gösterişli bir giriş yaptıktan sonra eksantrik olduğu kadar tuhaf ve çekici hâliyle, şapkalar takmış, morumsu rujlar, kıpkırmızı ojeler sürmüş dostlarıyla Fransızca sohbete dalarken ben de minik pastalar yiyip taze demlenmiş çayımı içmeye koyuldum.

Tekrar yola düşerek Narmanlı Han'a yöneldik; sosyetik bir sima ve Arbellerin dostu olan sanatçı Aliye Berger-Boronai'ye bir not bırakacaktık. Aliye Hanım İstanbullu ünlü Şakir ailesinin altı çocuğunun en küçüğüydü ve atölyesi Beyoğlu'ndaki dünyanın en kısa yeraltı ulaşım aracı olan 1875'te yapılmış Tünel'e yakındı. Tünel bizi tepeden aşağı, Karaköy'e götürdü ve Afife Hanım oradan eve dönmek için bir taksi çevirdi.

Haliç'in gerisindeki eski kentin muhteşem yapılarını, irili ufaklı birçok teknenin Boğaz'da karşıdan karşıya geçip Asya kıyılarına ulaşmasını seyrediyordum. Petrus Gyllius 16. yüzyılda İstanbul için, "Dünyada bütün şehirler ölüme mahkûmdur ama bence İstanbul insanlık var oldukça yaşayacaktır," diye yazmıştı. Bir opera eserinin dekoru gibiydi. Tuhaf giyimli insanlar itişip kakışarak, bağırıp çağırarak mallarını satıyor, pantolonları çiçekleri kadar rengârenk olan çiçekçiler taburelerinin üstüne oturmuş sigara içiyor, at arabaları dörtnala dolaşıyor, otobüsler kara dumanlar çıkararak gidiyor, taksiye dönüştürülmüş kocaman Amerikan arabaları korna çalıp duruyor, martılar balıkçı teknelerinin peşi sıra uçuyor ve tüm bu seslerin üstünde müminleri namaza davet eden müezzinin rüzgârla gelen belli belirsiz sesi yükseliyordu. İhmale uğramış olsalar da binaların hoş bir görünüşü vardı ve sokaklara çeşitli seslerden, kokulardan ve insanlardan oluşan bir kargaşa hâkimdi. Tüm bunlara bayılmıştım, sokaklardaki dinamizm bana benzersiz görünüyordu.

Afife Hanım'ın renkli sohbetleri sanatçılara, şöhretlere ve önemli davetlere dair hikâyelerle doluydu. Davet edildikleri bir baloda İngiliz Büyükelçisi'nin eşinin Bedii Bey'le küstahça flört etmesinin hikâyesini anlatmıştı. Öfkelenen Afife Hanım kadınlar tuvaletinde bir arkadaşına olayı aynı anda beş dilde anlatıp şikâyet ederken içeri dalan bir hizmetkâr sesini alçaltmasını istemiş.

Türkler kedileri sever ve neredeyse kutsal kabul eder. İstanbul sokakları kedi doludur. Derler ki Hazreti Muhammed giysisinin üstünde uyuyan bir kediyi rahatsız etmemek için elbisenin ucunun kesilmesini emretmiş. Her evde bir ya da daha fazla tombul kedi bulunur. Bu kedicikler sizi kapıda karşılar, minderlerin üstünde yalanırlar ve pencerelerden dışarıyı seyrederler. Yaşlı hanımlar adlarıyla çağırdıkları sokak kedilerini beslemek için yemek artıklarıyla dolu kesekâğıtları taşırlar. Nil'in teyzesi Fazıla'nın bahçesinde yaşayan üç kedi için Beşiktaş'tan ciğer alırdım. Köpeklere gelince,

mundar kabul edildikleri için onların peşlerindeki görevlilerden korunması lazımdı. Neyse ki bu tutum artık değişti; kedilerle köpekler aynı muameleyi görüyor, beslenip korunuyor.

Sonunda Nil'i ikna edip arabanın anahtarını almayı başarmıştım. İstanbul'da ilk otomobil kullanışım hayatımın en korkunç tecrübesiydi. Hilton Oteli'ni geçerek Taksim Meydanı'na giden Cumhuriyet Caddesi'nden ilerleyip tepeden aşağı inmiştim. Oradaki kavşaktan sağa sapıldığında Galata Köprüsü'ne, sola sapıldığında ise Boğaziçi sahil yolunu takip edilerek ağların, teknelerin, trolcülerin kaynadığı küçük bir balıkçı köyü olan Rumeli Kavağı'na kadar gidilir.

Kaplumbağa hızıyla ilerliyordum; dolmuşlardan ve birkaç özel otomobilden kaçınmak için değil, develer, at arabaları, ağır yükleri altında iki büklüm olmuş, ağırlığı dengelemeye çalışarak, "Yol verin! Yol verin!" diye bağıran hamallar yüzünden öyle yapıyordum. Tabii bir de otomobil üzerlerine yürürken başka tarafa bakan yayalar vardı! Niyetim tarihî kente gitmekti. Büyük şamandıralar üstüne oturtulmuş, şafak vakti teknelerin geçmesi için açılan Haliç Köprüsü'nden geçtim.

Haliç yani Altın Boynuz hiç de altın gibi değildi. Pis, fena kokulu, harap binalarla, yıkık dökük evlerle dolu ürkütücü bir hâli vardı. Tarihî kente kadar otomobil kullandığım için sevincimden bayram ediyordum. Arabayı ahşap evlerle dolu bir sokağın köşesine sağ salim park edip kilitledikten sonra Kapalıçarşı'nın pasajlarında ve yanındaki sokaklarda keşif gezime başladım. Bazı tuhaf giysiler gördüysem de Doğulu ya da egzotik şeylerden çok insanların ve sokakların yaydığı dinamizmi hissetmek büyüleyiciydi. Gürültü patırtılarıyla, koşturan atlarıyla o sokaklar bir noktadan ötekine gidilecek yerler olmaktan çok bir Türk filminin setine benziyordu.

Bıyıklı, tıknaz bir sürü adam yamalı pantolonlarıyla sokak köşelerinde duruyor ya da kahvehanelerde domino, tavla, iskambil oynuyordu.

Türkler konuşurken hareketli insanlardır; her bir sözcüğe hareketler eşlik eder. Erkekler birbirlerini iki yanaktan öperek selamlar, kol kola yürürler, omuz silkerler, kaşlarını kaldırır ya da konuşmak yerine baş sallarlar.

Postanelerin ve devlet dairelerinin kapıları önünde kimbilir ne zamandır giyildiği için parlamış koyu renk takım elbiseleri içinde arzuhalciler, tabureleri üstüne oturmuş, önlerinde taşınabilir daktilolarla küçük bir ücret karşılığı okuma yazma bilmeyenlerin dilekçelerini yazıyorlardı. Dükkâncılar da kapılarının önündeki taburelerde, odun fırınında pişmiş, susamlı, leziz taze simit satıcısının geçmesini bekliyordu. Simitçinin peşinden pirinç tepsiler sallayarak ince belli bardaklarla yeni demlenmiş çay taşıyan çocuklar geliyordu. Çarşıda kahvaltı zamanıydı.

Siyah önlüklü, kolalanmış beyaz yakalı, saçlarında kocaman beyaz kurdeleleri olan okul çocukları pencerelerinden iple sepet sarkıtırken yastıklara dayanan annelerine el sallıyordu. Çağırdıkları adam, başını dükkândan çıkarıp her günkü siparişi, yani bir somun ekmek, beyaz peynir, sigara ile gazeteyi sepete koyana kadar kadınlar, "Bakkal!

Bakkal" diye bağırıyorlardı. Sepeti yukarı çekerken sıralarını bekleyen komşularla sohbeti sürdürüyorlardı. Bakkal alışveriş kaydını kara kaplı bir defterde tutuyor, hesabın bir gün kapatılacağını ümit ediyordu; eminim kapatılıyordu da. Öğle yemeği müjdesini camekânlı arabalarda fasulye, pilav ve köfte satan adamlar veriyor, onları baklava ya da başka tatlılar satanlar izliyordu. Baklava Batı'da meşhur olana kadar sokakta yenen en güzel şeydi.

Çoğu hafta sonu Nil ya da bir arkadaş ile Sultanahmet'e gidiyordum. Kalabalık, gürültülü, pis ve kokularla doluydu; ben de İstanbul'un öyle olmasını bekliyordum zaten. Sokaklardaki insanların enerjisini, esprisini ve iyi huylarını çok seviyordum. En sevdiğim yerler Kariye Camii (eski Aziz Kurtarıcı Hora Kilisesi) ile Süleymaniye Camii idi. Mimar Sinan tarafından Muhteşem Süleyman için yapılmış olan Süleymaniye, şehir içinde şehirdi âdeta. Koskoca kubbesinin altında huşu içinde, sessizce durur, sonra Ayasofya'ya geçer veya Topkapı Sarayı'nın loş, iç karartıcı harem bölümünde (sarayın cariyelerinden biri olmadığıma şükrederek) dolaşırdım. Bazen de Fener'in ya da Balat'ın daracık yollarında yürür, tüm o viran ama birbirinden güzel, cumbalı, asılı çamaşırlarla süslü ahşap evlerde kimlerin yaşadığını merak ederdim. Kıkırdayan çocuklar arabanın ardından koşarak, "Bak, arabayı kadın kullanıyor!" diye bağırır ama onlarla konuşmaya kalkarsam çil yavrusu gibi dağılırlardı.

Baştan aşağı una bulanmış adamlardan simit ya da sıcak, taze ekmek alırdık. Çıplak gövdelerine çizgili önlükler geçirmiş şekilde hayatımda yediğim en lezzetli beyaz ekmek olan, içi yumuşacık, kabuğu ise çıtır çıtır francalanın hamurunu yoğururlardı. Sokak köşelerinde taraklar, çizgi romanlar, kitaplar, çakmaklar, benzin ya da jilet satan işportacılar arkadaşlarını eğlendirmek için kaba şakalar yaparlardı. Sırnaşık garsonlar yolumuzu keser, "Yemeklerimiz çok güzel. Alman mısınız?" derlerdi. Niye herkesi Alman sanıyorlardı? O günlerde yalnız dolaşan yabancılara pek rastlanmazdı; muhallebinin yanında başka maddeler de sattıkları söylenen muhallebicilere giden hippiler hariç. Genç adamlar insanı baştan aşağı süzerler ama asla tehditkâr olmazlardı. Tam tersine bir sürü insan yardım etmek için işini gücünü bırakabilirdi. Kısa süre sonra şehir benim için yabancı olmaktan çıkmıştı ama daha keşfedilecek birçok sırrı vardı.

1960'larda ve 70'lerde İstanbul Turizm Bürosu'nun reklamı şöyleydi: "Görüntüleri, sesleri ve kokularıyla İstanbul'u, Asya ile Avrupa'yı buluşturan kenti tanıyın." Görüntüler ve sesler tabii ki önemli ama hafızada en köklü yer eden şeyler kokular oluyor. Bir dostu ziyaret ettiğinizde ya da bir lokantadan çıkarken limon kolonyası ya da gülsuyu kokusuyla ayrılırdınız. Galata Köprüsü'nün altında pişirilen balık ekmeğin, Boğaz kıyılarında yenen midyelerin ya da ıstakozların keskin kokuları mutlaka kolonyayla, bazen de çingenelerin sattığı çiçeklerin kokularıyla karışırdı. Lokantalar güzel yemekler ve anasonla karışık sigara dumanı kokarken fırınlar sıcak, buram buram tüten taze ekmeğin kokusunu yayarlardı.

Her sokakta, her köşede İstanbul'un büyüsüyle karşılaşılıyordu. Şehir asla uyumuyordu. Güneş battığında akşamcılar ortaya çıkardı; nereye gittikleri belli olmayan delikanlılar kol kola girerek dolaşır, giyinip kuşanmış tiyatro severler oyundan önce rakıyla birlikte sıcak ve soğuk mezelerin tadını çıkarır, memurlar ve işçiler Beyoğlu'ndaki Rum meyhanelerinde, tavernalarda, Ermeni ve Rus lokantalarında ya da Çiçek Pazarı'nın balık lokantalarında dostlarıyla buluşurlardı. Genç ya da yaşlı, sıska ya da tombul, gecenin kadınları Beyoğlu'nun ya da Karaköy'ün arka sokaklarındaki viran binaların merdivenlerinde sigara içerek müşteri beklerdi. Sabaha kadar açık kalan bazı küçük lokantalar içki sersemliğini atmaya çalışanlara çorba servisi yapardı.

Beyoğlu her dönemde kendini yeniledi; dükkânları, lokantaları ve müziği sokaklarında dolaşan insanların, siyasetin ya da ortamın ruh hâline göre değişiyordu.

Keşif gezilerimden eve dönerken Güzelbahçe Sokağı'nın köşesindeki şarküteriye uğrayıp kayınpederime meze alırdım. Sahibi tombalak, hoş sohbet Aleko keskin bir bıçağın ucunda kâğıt inceliğinde bir dilim salam ya da esmer ekmekle birlikte peynir ve yeşil zeytin sunarak beni karşılardı. Ben de sıra sıra dizilmiş dolmalar, peynirli ya da kıymalı börekler, tepsi tepsi tatlılar arasından almak istediklerimi seçerdim. Her zaman da gereğinden fazla şey alırdım.

Şehirde ulaşım tramvay, otobüs ve dolmuşlarla sağlanıyordu. Hızlı, ucuz ve pratik bir araç olan taksi dolmuş ideal bir ulaşım biçimiydi. Sizi kapınıza kadar bırakabiliyordu. Taksi dolmuşlar büyük, rahat, benzin yutan cinsten, 40'ların ve 50'lerin Oldsmobile, Cadillac, Packard, Chrysler, Plymouth ya da Buicks marka Amerikan arabalarıydı. Belirli bir rota izleyerek giderler, önde iki kişi, arkada ise üç kişi otururdu. Ben yolculuğun tadını çıkarmak için iki kişilik ücret verip önde otururdum. Bu otomobiller zamanla meraklıların ilgi odağı oldu ve birçok Türk erkeği bunları otomobil koleksiyonlarına kattı. Rahmi Koç Müzesi'nde ilginç örnekleri bulunur.

Alışkanlıklarına bağlı biri olarak benim için bu ilk keşiflerde öğrendiğim şey çok memnun ediciydi. Bir yeri bir defadan fazla ziyaret ettiğinizde tanıdık bir çehre hâline geldiğiniz için size "bizden biri" diyerek tanışıklığı pekiştiriyorlar, ona göre davranıp size özen gösteriyorlarmış. Yabancılık hissini, farklılıkları ortadan kaldıran, insanın kendini güvende hissetmesini sağlayan ve yıllar boyunca bana büyük yardımı dokunan bir davranış biçimi oldu bu.

Türk Mutfağının Sayısız Lezzeti

İyi yemek yemek ve akşam yemeklerinin özel lezzetleri toplum ve aile hayatının önemli bir parçasıydı. Arbellerin evinde yemek yapma fırsatım olmadı. Haftada iki kez Afife Hanım ile Anna kahvaltı sofrasında menüleri tartışır, sonra da Anna alışverişe giderdi. Akşamüstünün geç saatlerinde kafası dumanlı hâlde dönen Anna içki kokardı. Mutfakta ona müdahale etmeye kimse cesaret edemezdi; sanırım Afife Hanım ona Rusçasını ilerletmek için tahammül ediyordu. Ayrıca çoğu günler Nil ile birlikte ve sıklıkla anne babasının da katılımıyla öğle ya da akşam yemeğine davet ediliyorduk; genellikle amaç beş yıldır uzakta olan Nil'i ağırlamak ve *yabancı gelini* görmekti.

Çok geçmeden, bir Türk'le evlendiğiniz zaman ailesiyle de evlenmiş olduğunuzu anlayacaktım. İnişli çıkışlı olaylara rağmen ben olağanüstü şanslıydım. Havuçla pişirilmiş, içine pirinç katılmış zeytinyağlı pırasayı ilk tattığımda çocukluğu haşlanmış pırasa ya da pırasa çorbasıyla geçmiş biri olarak zevk çığlıkları atmıştım. Bu yemek "Kim'in favorisi" oldu ve aile sofralarında sık sık baş gösterdi. Üzerinde pırasa ve nergis olan arma, Galler'in ulusal sembolüdür ve biz hem Aziz David günü hem de benim doğum günüm olan 1 Mart'ta okul ceketlerimizin yakasına böyle bir rozet takardık. Efsaneye göre bir zamanlar Gal askerlerin keplerine, onları düşmandan ayırt etmek için pırasa takılırmış.

Hep aynı lokantalara gittiğimiz için o günlerde herkes birbirini tanıyordu. Pazar günleri ailece yenen öğle yemeği için keyifli bir otomobil yolculuğuyla Boğaz yolu aşılır, Emirgan'daki Abdullah Efendi Lokantası'na gidilirdi. Lokanta Boğaziçi kıyılarına yayılmış, meyve ağaçları ve sebzelerle dolu büyük bir bahçenin içinde büyük, ahşap bir binadaydı. Anne babaları doyurucu bir öğle yemeğinin tadını çıkarırken çocuklar ağaçların arasında saklambaç oynardı. Abdullah Efendi pazar günleri hariç her sabah saat tam 07.00'de giyinip kuşanmış, kafasında silindir şapkayla onu çarşıya götürecek arabasını beklerdi.

Bebek'teki Süreyya Lokantası öğle yemeklerinde işadamlarını ağırlar, akşam yemeklerinde ise dostlarla buluşmak için ideal mekân kabul edilirdi. Süreyya, kapıda bekleyip lokantanın müdavimlerini en sevdikleri masaya yönlendirmeden önce onları eğilerek selamlayan iriyarı bir Rus'tu. Ceketinin üst cebinde küçük gümüş bir çatal taşır, gözünün tutmadığı bir yemek oldu mu çıkarıp onunla kontrol ederdi. Ona göre yeterince iyi değilse mutfakta molotofkokteyli patlamış gibi olurdu. Ölümünden sonra lokantayı *nouvelle cuisine* meraklısı genç bir hanım devraldı. El değiştirdikten sonra birkaç kez gittik; aşina çehrelere servis yapabildikleri için memnun olan eski garsonlardan ikisi gecemizi tekellerine aldılar. Masamızın çevresinde dönenirken, "Eski günler gibi değil," diyor, "insanlar çok para harcıyor ama ne sipariş edeceklerini, nasıl davranacaklarını bilmiyorlar," diye şikâyet ediyorlardı.

Ama herkesin favori mekânları arasında başı çeken hep Park Otel olmuştur.

Kayınvalidem ile kayınpederim Park Otel'e davet edildiklerinde asla reddetmezlerdi. Alman Konsolosluğu'nun yakınlarında, Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa'nın konağının bulunduğu araziye yapılmış olan, Boğaziçi'ne ve tarihî kente nazır otelin muhteşem manzarası kadar pastanesi de çok meşhurdu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Mısır'da olduğu gibi, İstanbul'da da diplomatların, memurların ve yabancı casusların kaynaştığı dönemde otel onların uğrak yeri olmuş, siyasal entrikaların merkezi hâline gelmişti. Bu özelliklere sahip bir başka otel de İngiliz ve Amerikan konsoloslukları yakınındaki Pera Palas olmuştu. Park Otel'in ferah yemek salonu eski tarz beyaz örtüleri ve işlemeli gümüş takımlarıyla Mustafa Kemal Atatürk, Yahya Kemal, Adnan Menderes gibi birçok ünlü misafire hizmet etmişti.

Hilton ise gençlerin buluşma yeriydi. Uluslararası birçok film İstanbul'da çekiliyordu ve Hilton'a gittiğinizde Hollywood yıldızlarını lobide çay içerken, teras restoranında yemek yiyip dans ederken, kumarhanede kumar oynarken ya da şehrin en iyi tenis kulübünün üyesi olarak izleyebilirdiniz.

Marmara Denizi kıyısındaki Moda da öğle yemekleri için muhteşem bir yerdi. Birçok dostumuz orada yaşıyordu; bu yüzden Boğaz'ı arabalı vapurla geçmek için saatlerce beklediğimiz olmuştur. Moda'nın bazı kısımları İngiliz, Levanten ve Rum tüccarların ve işadamlarının yerleştiği, Moda Deniz Kulübü'nün kurulduğu 19. yüzyılda, Arnavut kaldırımı döşeli dar sokakları ile Viktorya İngiltere'sine layık bir çehre kazanmıştı. Rum Ortodoks ve Anglikan kiliseleri buradaki faaliyetlerini hâlâ da sürdürürler. Moda'nın tanınmış ailelerinden birinin reisi 1873'te J.W. Whittall & Co. şirketinin kurucusu James Whittall'dı. Arkadaşım Feyhan Sporel'in annesi Whittall sülalesinden geliyordu ve zarif bir uşağın hizmet ettiği öğle yemeklerinde Moda'daki gençlik yıllarına ilişkin harika hikâyeler anlatırdı. Feyhan hâlâ eski günleri ve o günlerin hayat tarzını özleyerek deniz manzaralı o apartmanda oturur.

Türkiye'de nereye giderseniz gidin, günün hangi saatinde olursa olsun size mutlaka bir bardak çay ya da ufacık bir fincanda Türk kahvesi ikram edilir. Türk konukse-

verliği çok cömerttir, içtendir ve bazen bunaltıcı olabilir. Türkler yemeğe meraklıdır. Aile için hazırlanan bir akşam yemeğinin malzemesine bile ziyafet için hazırlanacak sofralar kadar özen gösterilir.

Yemek gerçekten de bir tutkudur. Türk mutfağı Ege, Akdeniz, Asya, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Yunan mutfaklarının tatları ve tariflerinin bileşiminden oluşur. Kadıköylü meşhur şef Musa Dağdeviren şöyle diyor: "Yemeğin ulusu yoktur, sadece coğrafyası vardır." Osmanlı mutfağının devamı olan Türk mutfağı incelikli ve lezzetlidir; yemeklerin hazırlanması zaman alır ve neredeyse ölmekte olan bir sanattır. Aynı yemek tarifini iki kişiye verin, göreceksiniz ki aynı yemeği yapmayacaklardır. Bunun olumlu tarafı bugünlerde pek gözde olan çağdaş füzyon mutfağa açık olmasıdır. Lezzet zenginliğine, kullanılan malzemenin sıcak, güneşli güney kıyılarından Anadolu'nun geniş düzlüklerine, Karadeniz'in nemli ortamından Arap dünyasının çorak topraklarına kadar geniş bir alanda farklılık göstermesi de eklenir. Ege ve Akdeniz'de balık ve taze sebze bolluğunun yanı sıra mis gibi zeytinyağı üretilirken Orta Anadolu ve Güneydoğu nispeten daha ağır lezzetleriyle, baharatlı etleriyle, künefe, kadayıf gibi bol şekerli tatlılarıyla ün yapmıştır. Mutfağının zenginliği ülkeyi bir vejetaryen cenneti yaparken ağzının tadına düşkün biri için Türkiye'de dolaşmak tam bir şenlik hâline gelir.

Pazar kahvaltılarını genellikle ya Boğaziçi'ndeki bir lokantada ya da Beykoz ormanlarının ardında kırsal bir Polonyalı yerleşimi olan Polonezköy'de yapıyorduk. Yumuşacık beyaz peynir ya da eski kaşar gibi peynir çeşitlerini, yeşil ve siyah zeytinleri, kocaman domateslerle salatalıkları, mis gibi tereyağını, balları, ev yapımı reçelleri, meyveleri, domates ve taze biberle pişirilmiş yumurtaları birkaç bardak çay eşliğinde, taze francala ekmeği ya da simitle, afiyetle yiyorduk. Milli içki olan rakı anasonlu, Arapların *arak*, Yunanların *uzo* dedikleri içkileri anımsatan bir içkidir ve içine su katıldığında beyazlaştığı için Türkler ona "aslan sütü" der. Bol meze ve sigara eşliğinde yudumlanarak tüketilir. Tadına alışmak gerekir; ben bir türlü alışamadım. Türk girişimciler mükemmel yerel şaraplar üretmeye başlayana kadar bira ya da buzlu viski içmeyi tercih ediyordum.

Koyu, tatlı ve kuvvetli olan Türk kahvesi köpürür köpürmez ateşten alınır. Şekerli, orta ya da sade yapılır. Türkler kahveden çok, kahveyle birlikte sürüp giden sohbeti sevdiklerini söyler.

Yemekten sonra bir fincan Türk kahvesi içmek sadece sindirimi kolaylaştırmaz, falınıza bakılmasını da sağlar. Kahve keyfiniz bittikten sonra tabağı fincanın üstüne kapatıp üç defa döndürür ters çevirirken içinizden dilek tutarsınız, sonra da tabak altta kalacak şekilde masanın üstüne bırakırsınız. Kahvenin telvesi hem fincanın içinde hem de tabakta şekiller oluşturur ve bunları ancak profesyonel bir falcı ya da güçlü algıları olan bir dost doğru yorumlayabilir. Kahve tiryakisi değilim ama kahve falına bayağı inanırım. Falımın ne sıklıkla doğru çıktığını bilseniz şaşırırsınız.

Türkler bir araya geldiklerinde sohbeti hiç eksik etmezler. Genellikle iyi vakit geçirmek üzere buluşulduğu için bu sohbet hararetli ve keyifli geçer, sadece konu siyaset ya da futbol olduğunda tartışma hararetlenebilir. Vatansever olan, askerlikten hoşlanan erkekler askerlik anılarını anlatmaktan büyük zevk alır. Türkler erkek egemen bir toplum olarak tanınır ama geleneksel toplumun birbirlerine sıkı sıkıya bağlı cemaatleri içinde kadınların önemli roller oynadığını şahsen tanıklık ettim. Aile geleneksel olarak güçlü duygularla birbirine bağlıdır; aile reisi olan babadan sonra en büyük erkek çocuk *abi* gelir, onu da abla izler. Genellikle aile içinde ilk adları yerine bu unvanlar kullanılır. Tanıdığım birçok Türk erkeği kadınlara iyi davranır, saygı duyar ve eski tarz, korumacı bir tavırla davranır. Faturayı ödemekte ısrarcı olurlar, kadının evine sağ salim varması için ellerinden geleni yaparlar. Batıl inançlara yatkın olan Türkler bir yandan da kendilerine şaşırtıcı derecede eleştirel gözle bakabilirler. Türkiye'de en çok duyduğum laflardan biri, "Bizden adam olmaz!" olmuştur. Kendilerini, vatandaşlarını ve tabii ki hükümetlerini kıyasıya eleştirebilirler ama bir yabancı bunu yapmaya kalkışmamalı! İşler yolunda gitmediğinde suçlayacak biri mutlaka bulunur. Siyasette bu, dış mihraklar olarak tanımlanır.

Küçüklü büyüklü birçok hanede ev işleri için yardım alınır; hizmet eden kişi çoğunlukla evde yaşar ve aileden biri olarak kabul edilip emekli olana kadar da aileden ayrılmaz. Hanımlar ev işlerinde hamarat, daima konuksever ve gururlu ev sahipleridir. Toplumsal konumları, çalışma hayatındaki eşitsizlikler ve çocuklarının eğitimleri hakkında endişelerini sık sık dile getirirler. Feminizm karşısında ketum bir tutum takınıldığını fark etmiş olsam da zaman içinde kadınların kendi usullerince aklına koyduklarını nasıl yapacaklarını, istediklerini nasıl elde edeceklerini bildiklerini anladım.

Genel olarak Türk erkekleri güzel yemekleri sever, önlerine lezzetli yemekler bekler çünkü anneleri ve karıları iyi aşçılardır. Bir yemeğin özel bir malzemeyle nasıl hazırlandığını, yani sırrını bilirseniz şöhretiniz yayılabilir. Tarifler bir kuşaktan ötekine aktarılırken Türk yemeği yapmaya heveslenen yabancılar için mesele çetrefilleşir. Yemek tarifleri hiçbir ölçü verilmeden yapılır; sadece "bir tutam şundan, bir çay kaşığı bundan, su bardağıyla zeytinyağı, gerisi göz kararı..." gibi tarifler dinlersiniz. Börek ya da patlıcan pişirmenin kırktan fazla yolu, hatta hamsi ile yapılan bir tatlı bile vardır. Zeytinyağının kalitesi ise çok ciddi tartışmalara yol açabilir.

Türkiye tütün meraklıları için son cennetlerden biriydi. Herkes sonucunu hiç düşünmeden Türk ya da Amerikan sigaralarını tüttürüp dururdu. Doktorlar her akşam bir duble rakı, bir sigara, zeytinyağlı yemek, mevsim meyve ve sebzeleri ile balık ya da et tavsiye ederek oldukça hoşgörülü sağlık öğütleri veriyorlardı. Taksim Meydanı'nda McDonalds boy gösterene kadar hazır yemeğin lafı bile yoktu. Ama sonunda tütün yasakları ve jimnastik salonlarının açılmasıyla sağlığa verilen önem ve insanların farkındalığı arttı. Artık genciyle yaşlısıyla birçok Türk'ün, hava ister yağmurlu ister güneşli olsun, her koşulda Boğaz kıyılarında koşuya ya da yürüyüşe çıktığını görebilirsiniz.

Mustafa Kemal Atatürk ve Başka Türk Büyükleri

Türkiye'ye geldiğimde Cumhuriyet'in 36. yıldönümüydü ve ülke tam anlamıyla Atatürk'ün Türkiye'siydi. Evlerde, dükkânlarda, lokantalarda, işyerlerinde Atatürk'ün fotoğrafları,meydanlarda heykelleri vardı ve siyaset konuşulduğunda Atatürk'ün adının geçmemesi mümkün değildi. Ayrıca herkesin Atatürk ile ilgili anlatacağı bir hikâye vardı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sağ olarak çıkanlar askerî gücü çok az olan bir orduya çarpışmayı değil vatan uğruna ölmeyi emreden bir adamın ardına düşüp savaşan insanları anlatırlardı. Öyle güçlü bir karizması olan, o kadar tutkulu bir adamdı ki ulusun sesi olmuş, onları zafere kavuşturmuş ve sonunda Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Atatürk tüm mücadele azmini köylerdeki ve kasabalardaki sıradan insanların İtilaf Devletleri'ne karşı var güçleriyle direnişlerinden almıştı.

Yaşlı bir hanım beş yaşındayken İzmir'in Alsancak semtinde kocaman bir evde yaşarken başından geçen bir olayı anlatmıştı. Bir gün babası onu kucağına alıp tavan arasına taşımış, yatağa yatırmış, kendisi söylemedikçe gözlerini kapalı tutarsa dondurma alacağını söylemiş. Birkaç dakika sonra silahlı yabancı askerler evi aramak üzere tavan arasını bastığında çocuğun uyuduğunu görünce ses çıkarmadan çekip gitmişler. Kahkahalar atarak, "Dondurma aşkıyla gözlerimi kapalı tutmayı çok iyi becermiştim ve sonradan altımdaki şiltenin silahla dolu olduğunu öğrenince pek sevinmiştim," diye anlatıyordu.

Jak Deleon, *Eski İstanbul'un Yaşayan Tadı* adlı o güzel kitabında Atatürk'ün Pera Palas'ta verdiği bir konukseverlik dersini anlatır:

> *"Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul, İtilaf Devletleri'nin işgali altındaydı. Komutanları General Harrington, yaveriyle Pera Palas'ta yemek yiyordu. Başka bir masada oturan düşünceli ama kararlı görünüşlü bir adam dikkatini çekmişti. General Harrington şef garsonu çağırıp 'Kim bu?'*

diye sordu. Garsonun cevabı kısaydı: 'Çanakkale zaferi kahramanı Mustafa Kemal.' Harrington şaşırmıştı. 'Şu efsanevi Mustafa Kemal mi? Lütfen masamızı şereflendirmesini, bizimle bir kahve içmesini rica ettiğimi söyleyin.'

Garson mesaj ilettiğinde Mustafa Kemal şöyle cevap verdi: 'Türk geleneklerine göre burada ev sahibi olan biziz. İşgal kuvvetlerinin komutanı olsalar da kendileri misafirdir. Günün birinde nasılsa gidecekler. Benimle kahve içmek istiyorlarsa onların benim masama gelmeleri gerekir.' General Harrington ile yaveri daveti memnuniyetle kabul ettiler ve Atatürk'ün masasına gittiler."

Çok sevdiğim bir başka kahve hikâyesi daha vardır. Atatürk'ün sofrasındaki misafirlerden biri hizmet eden garsonun kahve siparişlerini yazmadığını fark edince sormuş: "Kimin nasıl kahve istediğini nasıl hatırlayacaksın?" Garson cevap vermiş: "Nasıl olsa Paşa'nın kahveyi nasıl içtiğini biliyorum. Masadakilerin de şikâyet edeceği yok zaten."

Kuzenlerden birinin akıllı kızıyla yaptığım bir sohbeti de asla unutamam. 2000'lerin başıydı. İkisi de üniversite öğrencisi olan bu genç kızla erkek arkadaşına ülkedeki toplumsal değişiklikler hakkında ne düşündüklerini sormuştum. Genç kız kendinden emin bir tavırla hemen, net bir cevap verdi: "Demokrasimiz çok genç, biz de şımarık bir milletiz. Britanya'da sizin demokrasi ve toplumsal haklar için verdiğiniz mücadeleyi biz hiç vermedik. İtilafçı İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan işgalcilerden vatanımızı kurtarmak için savaştık ama toplumsal haklarımız için savaşmadık." Arkadaşı lafa karıştı: "Atatürk insanları eğitim, bilim ve teknoloji aracılığıyla aydınlatmak isteyen bir reformcuydu. Bize Latin alfabesini, ifade özgürlüğünü kazandırdı. Birçok Avrupa ülkesinde bu haklar henüz kazanılmadan önce Türk kadınlarına eğitim ve seçme-seçilme hakkını tanıdı. Bu haklar için savaşmış olmadığımız için onları besleyip geliştirmek yerine demokrasiyi kanıksadık."

Birçok olağanüstü insan tanıyabildiğim için çok şanslıydım. Bunlardan biri de Bedii Bey'in meslektaşı ve dostu olan Muharrem Nuri Birgi'ydi. Kayınvalidem ile kayınpederim doğum günümü kutlamak için Nil ile beni Park Otel'e davet etmişlerdi ve işte o zaman Nuri Bey ortaya çıktı. Afife Hanım keyifle ona seslendi: "Nuri, yemekte bize katılman lazım. Bugün Kim'in doğum günü."

Elimi tutup bir öpücük kondurarak, "Doğum günün kutlu olsun canım," dedi. Sonra da kayınvalideme döndü, "Afife, canım, yaşlanmak seni hiç değiştirmiyor, gözlerindeki pırıltı hiç azalmıyor," diyerek mink kürkünü okşadı. Bütün geceyi kıkırdayarak ve Fransızca dedikodu yaparak geçirdiler. Ertesi gün Nuri Bey bana koca bir buket çiçekle sayfaları yıpranmış bir Türkçe-İngilizce sözlük yolladı.

Nuri Birgi'yi Londra Büyükelçisi olduğu yıllarda tanımıştım. Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı yapmış, şık, zarif ve parlak zekâsı ile dikkat çeken, Fransızca ve İngilizce-

yi kusursuz konuşan, bekâr bir diplomattı. Nil ile evlendikten sonra bizi Grosvenor Square'deki büyükelçilik rezidansında öğle yemeğine davet etmişti. Rum asıllı, muhteşem bir kadın olan annesi sofranın başköşesindeydi ve çoğu Türk olan konukların arasında hayatımda rastladığım en çekilmez İngilizlerden biri, kızarmış burunlu bir adam vardı. Çekilmez olmasının tek nedeni alkol düşkünlüğü değildi, İngilizler hakkında çirkin bir şekilde atıp tutuyordu da. Sofrada Türkçe konuşulduğu için bana sessizce oturup yemek salonunun duvarına asılmış olan mavi-beyaz çini koleksiyonunu hayranlıkla seyretmek düşmüştü. Nuri Bey bana dönüp, "Annemin kocana ne dediğini fark ettin mi?" diye sordu.

"Hayır, Türkçe bilmiyorum ki," diye cevap verdim.

Nuri Bey kıkır kıkır gülerek, "Nil'e kendisininki gibi iyi aileden gelen bir Türk kızı bulacağına neden bir gâvurla evlendiğini sordu," dedi. "Şimdi de ben sana sorayım: Senin gibi genç, güzel, aklı başında görünen bir İngiliz kızı aptallık edip neden şımarık bir Türk'le evlenir?"

Nuri Bey'e ta o zaman âşık olmuştum ve bir daha da irtibatı koparmadık. Beni herkese, "Benim bu sevgili, tatlı dostum Türklerle evlenmekte ısrar eder," diyerek tanıştırırdı. Ama sonraki yıllarda ikinci kocamı beğeneceği için bizi sıklıkla öğle yemeğine davet edecekti.

Muharrem Nuri Birgi olağanüstü bir büyükelçi, konuklarını hınzır nükteleriyle eğlendiren bir ev sahibi olsa bile, bazen de, özellikle konu kayınvalidem olunca, nezaketi bir yana bırakabiliyordu. Beni uyararak, "Afife bazen baş belası olabilir," demişti. "Gecikmeyi âdet hâline getirdi. İyice acayip şapkalar takıyor, tuhaf kürkler giyiyor. İşin gerçekten çok zor canım." Nuri Bey 1968'de dostu, Çürüksulu Belkıs Hanım'dan 18. yüzyılda yapılmış, Kız Kulesi'nin karşısında, geniş bir bahçe içinde ve ciddi bir onarıma ihtiyacı olan Çürüksulu Yalısı'nı satın aldı. Belkıs Hanım elinde kalan son mücevherleri de elden çıkardıktan sonra yalıya bakamaz olmuş, dostu Nuri Birgi'ye satmak zorunda kalmıştı; Nuri Bey de ancak sahip olduğu üç evi satarak yalıyı alabilmişti. Mimar dostu Turgut Cansever'in yardımıyla yalıyı istediği gibi restore ettirdi, mavi-beyaz çinilerini Londra'daki rezidansına benzer şekilde yemek salonunun duvarına astı, bahçeyle bizzat meşgul oldu.

Çoğu zaman öğle yemeği davetlerine gelemeyeceğini son dakikada bildiren konuklar yerine beni çağırırdı. Bir gece önce ya da davet gününün sabahı bezgin bir sesle arayıp gelmemi rica ederdi, ben de mümkünse mutlaka giderdim. Nuri Bey'i kimse reddedemezdi ki.

Bir keresinde, Süleyman Şefik Paşa'nın kızı, güzel Benli Belkıs Hanım, sarı saçları, kırmızı dudakları ve uzun ağızlığıyla zarif, kendinden emin, 50'lerin Hollywood yıldızları edasıyla Nuri Bey'in misafir odasında belirmişti. Ömür boyunca aşkları ve evlilikleriyle gazetelerin manşetlerinden inmediler. Doktor Jenni ve Emil Franco'nun da hazır bulunduğu öğle yemeği boyunca o alımlı, esprili hâliyle Gürcü ailesini ve

onların hayatını anlatarak hepimizi büyüledi. Hilton Oteli'nin lobisinde her zamanki şık ve zarif haliyle, yüksek rütbeli Amerikan subaylarıyla çay içerken sık sık görürdüm onu.

Nuri Bey muzipçe, genellikle pek de nazik olmayan yorumlarıyla dostlarını şaşırtmaktan yaramaz bir çocuk gibi keyif alırdı.

Bir gece, Atatürk Kültür Merkezi'nde Afrodisias için yardım toplamak üzere verilen konser arasında, boş bir bar tezgâhına güçsüz bir hâlde dayanmış olan Nuri Bey'in etrafa bakındığını gördüm. Yanına gidip konuşmak üzereydim ki elini kaldırıp, "İyi göründüğümü söyleme," dedi. "İyi değilim. Konseri beğenip beğenmediğimi de sorma, beğenmedim. Oturmak istiyorum. Susadım ve eve gitmek istiyorum." Barın arkasından bir sandalye alıp getirdim ve içecek bir şey bulabilmek için uzaklaştım. Döndüğümde etrafı dostlarla çevriliydi. İçeceğini verdiğimde suratını buruşturup bir öpücük yolladı. Bu onu son görüşümdü. O olağanüstü büyükelçi Muharrem Nuri Birgi devlet töreniyle toprağa verildi.

Evinde Alman kâhya Eva ile birlikte yaşıyordu. Zengin bir adam olmadığı için son yıllarında birçok ihtiyacını aile dostu Selahattin Beyazıt karşılıyordu. Ölümünden sonra yalıyı Selahattin Bey'e bıraktığı anlaşıldı; o da bu mirası mükemmel bir şekilde korudu. Hâlen de yalının sahipleri İstanbul'da toplumun tanıdığı, sevdiği çiftlerden biri olan Selahattin Bey ve eşi Ayşe Hanım'dır. Birçok hayır işi faaliyetine katılan Ayşe Hanım bu amaçla yalının kapılarını davetlilerine sık sık açar. Konak son sahibinden ve onun ince nüktelerinden yoksun, ruhsuz olsa da zamanda donmuşçasına varlığını korur.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yoldaşlarından, romancı, akademisyen Halide Edib Adıvar'ı ziyaret etmek sadece keyifli değil, bir ayrıcalıktı. Emekli olmadan önce Halide Hanım İstanbul Üniversitesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsündeydi. Fazıla'dan yaşça büyük olsa da ikisi de Amerikan Kız Koleji'nden mezun olmuş, üniversitede arkadaşlık etmişler, dostlukları her geçen gün pekişmişti. Onu sık sık ziyaret eden Fazıla, çaya davet edildiği bir seferinde beni de götürme nezaketini göstermişti.

İstanbul Üniversitesi'nin karşısındaki mütevazı evin kapısını açan hizmetçi bizi duvarları kitaplarla kaplı olan bir odaya götürdü. Halide Hanım çay için hazırlanmış masanın başında oturuyordu. Geniş, yuvarlak çerçeveli gözlüklerinin ardından gülümsüyordu ve cildi başının arkasında bir topuzla toplanmış saçları kadar beyazdı. Fazıla'ya üniversite ile ilgili sorular sorarken "Hay Allah, vah vah!" diyordu. Sonra bir sigara yakıp İngilizce konuşmaya başlayarak uzun uzun verdi veriştirdi. Hizmetçisi çay servisi yaparken onun hikâyesini anlattı. Sarayda yaşanan krizlerden birinde Abdülhamit'in mühürdarı olan babası, Yıldız Sarayı harem dairesinden kucağında ürkek, küçük bir siyahi yetim ile eve gelmiş. O günden sonra ayrılmaz olmuşlar.

Seçkin, varlıklı bir ailenin çocuğu olan Halide Hanım evde eğitim görmüş. Ülkenin toplumsal ve siyasal meseleleri ile bağımsızlık mücadelesi üstüne makaleler yazmaya başlamış. Pragmatik bir reformcu olduğundan hakkında, bazıları hiç de nazik olmayan, bir sürü laf edilmiş. Doktor Adıvar ile evlenmiş, mücadeleyi birlikte sürdürmüşler. Halide Hanım Atatürk'ün önderliğindeki Kurtuluş Savaşı'na önce onbaşı, sonra çavuş olarak katılmış. Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhafazakâr üyeleri ve önderleriyle fikir ayrılıklarına düşünce Halide Hanım ve kocası ülkeyi terk etmek (bazılarına göre kaçmak) zorunda kalmışlar. Amerika'ya yerleşmeden önce Fransa'ya, sonra İngiltere'ye gitmişler. Türkiye'ye Atatürk'ün ölümünden sonra, 1939'da dönmüşler.

Üretken bir romancı, sosyalist, feminist ve akademisyen olan Halide Edib'in otuza yakın kitabı vardır; onunla tanıştığım sıralarda bir yenisini yazmaktaydı. Romanlarının başlıca temaları arasında kadın hakları, kadınların Türk toplumu içinde alt sıralarda olan siyasal ve toplumsal yerleri bulunur. Romanlarının ana karakterlerinin başında davaları uğruna mücadeleyi göze almış güçlü kadınlar gelir. Yaşlanmak Halide Hanım'ın adalet ve kadın hakları yolundaki mücadele tutkusunu azaltmadığı gibi iktidardaki hükümete karşı eleştirel tavrında da herhangi bir değişiklik olmamıştı; hep açık sözlü ve başına buyruk olmuştu. Tanıştığımda 80 yaşına yaklaşmış olan Halide Hanım en nazik hâliyle bir Türk'le neden evlendiğimi sorguladıktan sonra Fazıla'ya döndü ve ikisi beni iltifat dolu sözlerle, ortak tanıdıkları yabancı bir dostlarıyla mukayese etmeye başladılar. O sırada Türk Kurtuluş Savaşı'nın yaşayan tek tük kahramanlarından biri olan Halide Hanım 1964 yılında vefat etti.

Fazıla'nın meslektaşlarından biri de çevirmen ve eğitmen Prof. Dr. Mina Urgan'dı. Mina Hanım, Fazıla'nın apartmanına geldiğinde sohbeti ele geçirir, odayı sigara dumanına boğup giderdi.

Karşılaştığımızda beni Shakespeare, T.S. Eliot ya da Oscar Wilde'dan alıntılarla karşılardı. *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu* kitabını yazarken Lord Kinross'a büyük yardımları dokunmuştu. Bir Noel'de bana bu kitabı hediye ettiğinde Mina, Atatürk'ün reformlarını anlatıp toplumsal hayatın nasıl değiştiğinden, kadınların ev içi alanla kısıtlı kalan hayatlarının dönüşüp artık erkeklerle birlikte kamusal alana çıkıp eğlenebildiklerinden söz etmişti. Mina öğrencilerine İngiliz edebiyatı sevgisini aşılamıştı. Ak saçlı, kısa boylu, azıcık tombul, enerji dolu olan Mina Hanım'ın elinden sigarası hiç eksik olmazdı. Shakespeare eserleri de dâhil olmak üzere birçok başyapıtı İngilizceden Türkçeye çevirmişti. Emekli olduktan sonra 1998'de yayımlanan *Bir Dinozorun Anıları* adında bir kitap yazdı; kitap neredeyse 100 baskı yaparak çoksatanlar listesinde yerini uzun süre korudu. Bunu yine çoksatan yeni kitabı, *Bir Dinozorun Gezileri* takip etti. Başarısı onu şaşırtmış, hatta rahatsız bile etmiş, "Çok sattığına göre herhalde kötü bir kitap yazmışım," demişti.

Fazıla Giz'i canının pek de istemediği bir şey yapmaya ikna edebilecek tek kişi, artık Bekata soyadını taşıyan kardeşi Faize Hanım'dı. Faize'yi kırmamak için Ayaspaşa'ya, Bekataların aldığı bahçe içinde bir apartman dairesine taşınmıştı. Onu benim kadar rahatsız etmiyor olsa da aylar boyunca yatağına kitap kolilerinin üstünden atlayarak gitti. Bahçe yüzünden üzülüyor, "Buraya taşınmamalıydım," diye homurdanıyordu, "bahçeyle ilgilenecek zaman bulamıyorum ki..."

Bende evinin anahtarı vardı ve tecrübelerim sonunda Fazıla'nın huyuna göre davranmanın en iyi yolunun bir şeyi onun haberi olmadan yapıp sonucuna razı gelmesini izlemek olduğunu öğrenmiştim. İkinci kocam Aydın Erkan toprak ve bitkiler hakkında her şeyi bilirdi. Bir cuma sabahı, Fazıla üniversiteye gittikten sonra bahçıvanları ve kamyon dolusu toprağı alıp Ayaspaşa'daki bahçeye geldi. O akşam döndüğünde dört adam bahçeye dökülen altı kamyon dolusu toprağı düzlemişlerdi bile. Fazıla çok memnun olmuştu. Ertesi gün Aydın'la birlikte Belgrat ormanına gidip bir sürü ağaç ve çeşitli bitkiler aldılar; bir pazar günü ben koliler dolusu kitabı yerleştirirken de bahçeye diktiler. Fazıla yorgun olsa da ferahlayan yatak odasından, düzenlenen kütüphanesinden ve bahçesinden hoşnuttu; bense eve sırt ağrısından yakınan, çalışmaktan bitkin düşmüş bir kocayla dönmek zorunda kalmıştım.

Fazıla'nın evinin bulunduğu caddenin karşı tarafında, bahçe içinde, büyük bir ahşap konak vardı ve Atatürk'ün eski eşi Latife Hanım'a aitti. İpek Çalışlar, *Latife Hanım* adlı kitabında şöyle yazar:

> *"Ailesi Ayaspaşa'da, Boğaziçi'ne bakan dört katlı bir ahşap konak satın almıştı; bu, şehrin göbeğinde bulunan en iyi evlerden biriydi... Latife üst katta, ailesi ve dostlarından oluşan yakın çevresiyle ve hatıralarıyla yaşıyordu. Odasında saatler geçiriyor ya da Boğaz'a bakan, manolya ağaçlarının gölgelediği bahçede uzun yürüyüşler yapıyordu. Penceresinden Mustafa Kemal'in Dolmabahçe'ye giriş çıkışlarını izleyebiliyordu ve o pencereden bakarken devletin de Atatürk'ün eski karısını yakından izlediğine ilişkin dedikodular vardı."*

Bir öğleden sonra Fazıla çaya davet edildiğimizi söyledi. Karşıdan karşıya geçerken beni Atatürk'ten söz etmemem ya da soru sormamam konusunda birkaç kez uyardı. Latife Hanım koyu renk saçlı, yuvarlakça yüzlü, koyu kahverengi gözlü ve küçük ağızlı bir hanımdı. Bizi hoş ama kepenkleri yarı kapalı olduğu için epeyce loş bir odada karşılayarak konuğunu tanıttı; kuzeni olan uzun, ince, zarif görünümlü adam Fazıla ve hanım arkadaşıyla tanışmaktan memnun olmuştu. Latife Hanım güzel ya da cazibeli değildi ama kültürlü ve kendi kendine yeten bir kadındı. Londra'ya yaptığı

bir seyahati anlatırken ışıltılı bir gülümsemeyle ilk aşkının Paris olduğunu ekledi. Lord Kinross'un kitabında yazdıklarını hatırladım: "...kadınlarla ilgili reformlarının sembolü Latife olmuştur... Çok zeki olsa da insanları nasıl idare edeceğini bilmiyordu."

Çay içerken sağlık, bahçe bakımı ve eski dostlar üstüne yaptığımız sohbet bazen İngilizce, bazen Türkçe devam etti. Çok hoş ama sıradan bir sohbetti. Orada otururken evliliğinin herkesin önünde parçalanışını, apaçık küçümsenmeyi, duygusal acıları nasıl atlattığını düşünüyordum. Yaşarken efsane hâline gelmiş bir adamın karısı olarak Cumhuriyet'in bir numaralı kadınıyken, her hareketi, her davranışı haber olup fotoğraflanırken, yaptıkları taklit edilirken içinde bulunduğu dünya ansızın çöküvermişti. İki yılı aşkın bir süre sonra her şey, mevkii, aşkı, evliliği, beklentisi, hayatı bitivermiş, inzivaya çekilmeye zorlanmış, artık adı anılmaz olmuştu. Hâli, tavrı, sohbeti ve beden dili geçmişine ilişkin hiçbir ipucu vermiyordu; yaşlanmakta olan bir şöhret değildi o. Tavrının ciddiyeti ve ağırlığı yüz ifadesini biçimlendiriyor, yaşlandırıyordu. Fazıla'nın evine dönerken Fazıla yüzünde takdir eden bir ifadeyle, "Seni tekrar davet edebilir," dedi.

Latife Hanım Harbiye'de bir apartman dairesine taşındı ve 12 Temmuz 1975'te orada öldü. Ömrünün sonuna doğru takındığı ketum ve vakarlı duruş nedeniyle takdiri ve saygıyı hak etmişti. Ölümünden bir yıl sonra, 17 Mart 1976'da özel eşyası ve evrakı Türk Tarih Kurumu Başkanı Enver Ziya Karal'a teslim edildi. Açıklanacaklarsa bu ne zaman olacak ve acaba Cumhuriyet'i ilgilendiren birçok bilinmeyen konu açığa çıkacak mı? Sarsıcı evliliği anlaşılacak mı? Yoksa hepsi, aşkı reddedilmiş bir kadının hem acı hem tatlı hikâyesi olarak mı kalacak?

Son olarak Çelik Gülersoy'dan söz etmek istiyorum zira bir dostunun yazdığı gibi, "İstanbul hakkında yazılıp da katkıları, vizyonları ve çabaları bu şehir üzerinde güçlü izler bırakmış insanlardan söz etmeyen bir kitap tamamlanmış sayılmaz."

Çelik Gülersoy'un adı Osmanlı binalarının restorasyonları ile anılmaya başlanmıştı. Uzun boylu, eski usul, cezbedici tavırlarıyla etkileyici biriydi. Babası o beş yaşındayken ölmüş, o da hayatını annesinin bakımına adamıştı. 1923 yılında kurulan Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun başkanıydı. Birçok uluslararası turist ve otomobil örgütüyle bağlantılı olan bu kurum ülkeye giren ya da ülkeden çıkış yapan araçlara ruhsat veriyordu. Bu sürekli nakit akışı Çelik Bey'in Osmanlı yapılarını otel, restoran, park ve av köşkü gibi değişik formlara dönüştürmesine kaynak sağladı. 1984'teki öncü projesi Sultanahmet'te bir 19. yüzyıl konağını Yeşil Ev adıyla restore ederek 29 odası, bir hamamı ve bahçedeki serada nefis bir lokantası olan bir butik otele dönüştürmekti. Kimileri bu dönüşümü "zevksizlik" olarak eleştirmiş olsa da ev popüler bir yere dönüşmüştü. 1986'da Topkapı Sarayı'nın duvarları Soğukçeşme Sokağı'nda sıralanan zarif Osmanlı otel odalarına arka plan olmuştu. Bu binalardan

birinde bir kitaplık ve Sarnıç adlı bir yeraltı lokantası oluşturmuştu. Çelik Bey'in altın yılları 1977 ile 1990 arasıydı ve bu dönemde oteller, köşkler, pavyonlar, av köşkleri ve saray bahçelerinde yer alan konaklar ortaya çıkarmıştı.

Konuklarım için Yeşil Ev'de ya da Soğukçeşme odalarında yer ayırtırdım. Oralarda kaldıklarında trafiğe takılmadan, sabahın puslu saatlerinde ya da gece aydınlatıldıklarında bile, hem de otel odalarının pencerelerinden camilerin güzelliğini seyredebilirlerdi. Çelik Bey çok yardımsever, üstelik bilgi küpü biriydi. Normalde herkesin ulaşamadığı birçok kaynağa, özellikle birçok arşive ulaşmamı sağladı. Kafa dengi bulduğu insanlarla buluşmayı sever, kütüphanede klasik Türk musikisi eşliğinde kahvaltıya katılmaları için ısrar ederdi. Yine de insanların fazla zamanı olmaması ve işlerinin çokluğu yüzünden bazı sorunlar çıkıyordu; konuklar konserden ve o lezzetli kahvaltıdan büyük keyif alıyorlardı ama bu etkinlik öğleye kadar sürüyordu. "Gelemem," diyenlerin şikâyetlerini sık sık duyar oldum. Dostumu üzmemek için program değiştiriyor, sabah alışverişi yerine konserli kahvaltıyı seçmeye çalışıyordum. Ayrıca Yeşil Ev'deki konuklarımın son günlerinde Çelik Gülersoy'la akşam yemeğinden önce bir içki içmeyi de âdet hâline getirmiş, herkese duyurmuştum. İşe yaradı. İster inanın ister inanmayın, Çelik Bey'le içki içmekten hoşnut kalan birçok kişi kahvaltı davetlerine katılmaya başladı.

İstanbul Müzik Festivali sırasında Çelik Bey ofisindeyse konserden önce onunla bir kadeh şarap içerdik. Alanında öncü olan Çelik Gülersoy çalışmaları nedeniyle Türk, İtalyan ve Fransız hükümetleri tarafından ödüllendirildi. Avrupa kültür mirasını korumak için çalışan Europe Nostra'nın, tarihsel mirası koruduğu için aynı kişiye iki ödül vermesi de bunlar arasında bir ilki temsil ediyordu. Çelik Gülersoy 2001 yılında öldü ve Demirciköy'de toprağa verildi.

Büyükada

Galler'de, anne babamın evinde kahvaltı zamanı sessizlik hâkim olur, okula gitmek üzere evden çıkmadan önce yanağıma çabucak bir öpücük kondurulurdu. Babamın kurallarından biri kahvaltıdan ya da yemekten önce kötü haber verilmemesiydi. Sınav sonuçları alınacağı zaman bu kural işe yarardı. Şişli'deki Arbel evinde ise kahvaltı ana oğulun münakaşasıyla başlıyordu. Afife Hanım Nil konusunda takıntılı olsa da onun Türkiye'ye dönmüş olmasından hoşnut gibi değildi. Sorunun benim varlığım olup olmadığını merak etmeye başlamıştım. Belki de oğlunu paylaşmak istemiyordu. Gençliğinde o kadar güzel olan bir kadının yaşlanırken çevresinde genç bir kadın bulunmasını istememesi de olasıydı. Nil ile anne babasının tartıştıktan sonra sanki birbirlerine o sözleri söylememişler gibi çekip gidebildiklerini fark etmiştim. Ben bunu yapamazdım ve hamile olduğum için hormonlarım da bu konuda yardımcı olmuyordu. Afife Hanım'ın ruh hâlindeki değişimler günümü altüst ediyordu. Bana değilse de çevresindekilere karşı bir an nezaketin ta kendisiyken hemen ardından numaracı ve merhametsiz olabiliyordu. Bu ilişkiyi Nil'in çocukluğundan beri sürdürdüklerini fark etmiştim; bu onların karmaşık ana oğul ilişkilerinin bir parçasıydı. Ben sadece bir tanıktım.

Gayet tuhaf olabiliyordu. Birlikte bir yere davet edildiğimiz her sefer evden çıkmadan hemen önce omuzlarıma kürk etollerinden birini atıverirdi. Dönüşümüzde kürkü yatak odamızdaki bir koltuğa dikkatlice bırakırdı, ertesi sabah ise ortadan kaybolduğunu görürdüm. Anna'ya o mu aldı diye sorduğumda beni tersleyip, "Kürklerine sadece madam dokunabilir; hepsi de gardıropta kilitlidir," diye homurdanırdı. Kahvaltıda Afife Hanım'a sorduğumda ise, "Evet, canım, gardıroba kaldırdım," diyordu. İster tilki olsun ister mink, kürklerle ilgili bu acayip hikâye havalar ısınana kadar devam ediyordu.

Hanımlar, toplumsal hayatın gereği, her hafta çay ya da briç partileri düzenlerdi. Ama Afife Hanım bunu asla yapmıyordu. Seyrek olarak eğlenceler düzenlerdi

ama büyük organizasyonlar olurdu bunlar; konuklarını bitmek tükenmek bitmeyen hikâyeleriyle eğlendirir ve cilveler yaparak kocalarıyla flört ederdi. Özellikle en sevdiği yeğeni Faize, kız kardeşi Fazıla ile kalmaya geldiğinde kız ve erkek yeğenleriyle ilişkisini sürdürüyor, aile bir araya geliyordu.

Bedii Bey'in akşamları bir duble rakı, tatlı bir sohbet ya da yemek öncesi bir satranç partisi için uğrayan birçok arkadaşı vardı. Afife Hanım onları ya çok sever ya da görmezden gelirdi. Nubar adında Büyükada'da yaşayan ama kışları hafta sonunu şehirde geçiren heybetli bir Ermeni dostu vardı. Afife Hanım, Nubar'ı hiç beğenmiyordu çünkü satranç oyununa biraz heyecan katmak için yanında bir şişe rakıyla geliyordu. Misafir duysun diye bağırarak Bedii'nin sağlığına zarar verdiğini söylerdi. Bedii Bey'in iyice sulandırılmış bir duble rakıdan fazlasını içmemesine özen gösteriyordu.

Mayıs ortalarında Arbeller, Afife Hanım'ın *Prinkipo* dediği, Prens Adaları diye de bilinen adalardan birine, Büyükada'ya taşınırlardı. Bu adalar Bizans ya da Osmanlı döneminde mesele çıkaran prenslerin ya da yabancı uyruklu muhaliflerin sürgün yeri oldukları için bu adı almıştı. Bu kişilerden biri de Rusya'dan sınırdışı edilmesinden sonra, 1929'dan 1933'e kadar Büyükada'da sürgün olduğu sırada *Rus Devriminin Tarihi* ile *Hayatım* kitaplarını yazan Troçki'ydi. Adalarda motorlu taşıt yasaktı, onların yerine fayton denen atlı arabalar kullanılıyordu; paltolarına sarılmış faytoncular kamburlarını çıkarır, yolcuları vapurdan alıp kapılarının önüne kadar götürmek için sıraya girerlerdi. Evin bekçisi, Hatice'nin kocası Hasan atıyla arabası olduğu için pek gururluydu. Sabahları gazeteleri, sütü ve bakkaldan aldığı diğer şeyleri getirir, evin önünden geçerken de arabasının çanını çalardı. İşi yoksa bizi alıp adada gezdirirdi. Atların nal sesleri begonvil, morsalkım, zakkum ve güllerle süslü bahçeler içindeki, bir önceki yüzyıldan kalma beyaz konakların sakinlerinin yaşam ritmini belirlerdi. Adaların sürekli sakinleri, Türk balıkçılarla Rum meyhaneciler küçük bir Ermeni nüfusu ve bir avuç Yahudi'yle birlikte yaşayarak adanın renklerine ve cazibesine büyük katkı yaparlardı. Baharda konakların kepenkleri açılır, çimler budanır, bahçedeki döküntüler tırmıkla toplanarak her şey yazı geçirecek olan sahiplerinin gelişine hazırlanırdı.

İyice azmış olan morsalkımın altında boyaları dökülmekte olan Arbel konağı Maden bölgesinde, lunaparkın az ötesindeydi ve faytonla yapılan büyük turun durağıydı. Bayır yukarı biraz yüründüğünde pek sevilen bir noktaya, adanın en yüksek yerine ulaşılırdı. Aya Yorgi Manastırı'nın Rum rahipleri gündoğumu ve günbatımını izlemek için buraya kadar tırmananlara satmak üzere ev yapımı şarap imal ederlerdi.

Nil'le birlikte hafta sonları Bedii Bey ve Afife Hanım'ın yanına gidiyorduk. Adadayken daha hareketli, daha mutlu görünüyorlardı. Hasan beni gezdirip her yeri göstermiş, ben de Büyükada'ya âşık olmuştum. Bedii Bey şövalesiyle sehpasını balkona yerleştirir, Afife Hanım ise bahçeyle meşgul olurdu. Adada herkes birbirini tanıyordu; çoğu akşam beyaz flanel kostümünü ve gömleğini giymiş olan Bedii Bey ile rengârenk

yazlık kaftanı içindeki Afife Hanım Türk, Rum, Ermeni ve emekli diplomat dostlarına içki ikram ederdi. Cumartesi akşamları ise yemeği Anadolu Kulübü'nde yiyorduk.

O sıralarda bebek bekleyen kadınlarının başucu kitabını yazmış olan Doktor Spock sayesinde hamileliğim kolay geçiyordu. Bir defasında Afife Hanım'a ne gibi hazırlıklar yapmam gerektiğini sorduğumda bütün öğleden sonrayı Nil'i dünyaya getirirken çektiği zorlukları, doktorunun muhtemel sorunlarla ilgili ne gibi uyarılar yaptığını, kendisinin ise ne pahasına olursa olsun çocuğu kurtarmasını emrederek doktoru nasıl susturduğunu anlatarak geçirdi. O sıralarda kırklı yaşlarının ortalarındaymış ve Almanya'da yaşıyormuş; böyle bir tercih yapmak zorunda kalırsam diye dehşete kapılmıştım. Sonunda yeğeni Doktor Mehmet Giz'i arayarak gerekli hazırlıkları yapmasını rica etti; o da memnuniyetle hemen işe koyuldu. Doğum uzmanı olarak Güzelbahçe Kliniği'nden Doktor Kazım Arısan'ı seçmişti, kendisiyle Şevket Bey'in benim aylık kontrollerime eşlik etmesi gerektiğinde ısrarcıydı. Nedeni de hemen ortaya çıkacaktı; o ve Şevket Bey tıp fakültesinden sınıf arkadaşıydılar ve her ay buluşmak istiyorlardı. İlk randevum için bir soru listesi hazırlamıştım. Ne de olsa ilk doğumumdu ve bunu yabancı bir ülkede yapacaktım. Doktor Kazım bir iki soruyu nezaketle yanıtladıktan sonra, "Bakın genç hanım," dedi, "Türkiye'de doğum yapacak ne ilk ne de son kadınsınız. Bana geldiniz çünkü ben iyi bir doktorum. Hastane de İstanbul'un en iyilerinden biri. Ülkemizde kadınlar tarlalarda doğum yapıyor. Siz ise genç ve sağlıklısınız. Sizi temin ederim ki burada size gösterilecek olan ihtimam İngiltere'de göreceğinizden kat kat iyi olacaktır. Artık soru sormak yok, uslu bir kız olun ve laf dinleyin. Hemşireyle birlikte yandaki odaya geçin; o ne yapacağını biliyor. Bırakın da dostumla azıcık sohbet edeyim." Her randevu böyle geçiyordu.

26 Temmuz 1959'da Afife Hanım, Fazıla, Nil ve ben arabaya atlayıp Faize'nin Dragos'taki evine gittik. Hava sıcaktı. Fırfırlı mayomu giyip turkuaz rengi Marmara Denizi'nde yüzerken Faize'nin çocukları Nur ile Fatoş sudan çıkan kocaman göbeğimi batırmaya çalışıyor ya da üstüne su atıyordu. Nur büyük teyzesi Afife Hanım'ı, "insanı büyüleyen bir masal anlatıcısı" olarak hatırlar. Öğle yemeğinden sonra bahçedeki ağaçtan kiraz topladık, en büyük, en kırmızı, en parlak olanları kulaklarımıza küpe yaptık, sonra da parmaklarımızı yalayıp durduk. Çocuklar ağacın tepesine çıkıp en olgunlarını toplamaya çalışıyordu. Yorgun ama pek mutlu olarak gecenin geç bir saatinde evimize döndük. Hemen duş alıp yattım ve sabahın erken saatlerinde doğum sancılarıyla uyandım.

Doktor Kazım Arısan ve ekibi 27 Temmuz 1959'da dünya güzeli bir kız bebeğin doğumunu gerçekleştirdiler. Doğum boyunca Mehmet elimi tutuyor, diğerleri de odaya girip çıkıyor, sigara içerek bekleşiyordu. Bebeğin adının ne olacağı her zaman ciddi tartışmalara yol açar. Bedii Bey hayran olduğu bir Fransız yazarı, St. Cyr'i öneriyordu. Ben ise bu adın bir Fransız askerî okuluna layık olduğunu düşünüyordum. Afife Hanım önce erkek kardeşinin, sonra annesinin, ardından da kendi adının

verilmesini istedi. Bir gün alışverişten eve döndüğümde, "Harika bir sözcük öğrendim," dedim, "Lahana! Ne hoş, değil mi?" Kayınvalidem tiksindiğini açıkça belli ederek, "Tabii canım," diye içini çekti. "Umarım satın almamışsındır ve umarım bebeğine bu adı vermezsin çünkü bu bir sebze!"

Kızıma, bir kitapta gördüğüm Ceylan adını seçtim. Nil, her zamanki gibi hiç sesini çıkarmadı. Doğumdan bir gün sonra Nil bebeğin doğum belgesini gösterdi: *Ceylan St. Cyr Afife Arbel*. Nil huzursuzluk çıkmasın diye herkesi memnun edecek bir yol bulmuştu.

Ceylan'ın beşiği bomboş bebek bakım ünitesinin bir köşesine yerleştirilmişti ve mevsim yaz olsa da bebek yanıma battaniyeye sarılmış olarak getirildi. Hemşirelerden biri ne zaman bebeğe yaklaşsa tıslayıp bebeğin etrafına tükürüyor, "Tu, tu, tu, çok çirkin, çok çirkin," diyerek mırıldanıyordu. Doktoruma şikâyet ettim. Gülerek bunun âdet olduğunu, çocuk pek güzelse onu nazardan korumak için yapıldığını açıkladı. Böylece ortasında bir göz bulunan mavi taştan nazar boncuğunun kötülüğü uzaklaştırmak, olumsuz düşüncelerden ve eylemlerden korunmak için bir tılsım olduğunu öğrenmiştim. O günden beri evimizin her köşesinde, her biçimde nazar boncuğu görebilirsiniz. Hepimiz nazar boncuğunun koruma gücüne inanırız.

Günün birinde Londra'daki dostum Myshka'dan üzücü bir mektup aldım; bir tıp öğrencisiyle yaptıkları üç yıllık anlaşmanın sona erdiğini bildiriyordu. Hava değişikliğine ihtiyacı olduğunu, bunun ona faydalı olacağını söyleyip bana ve bebeğe yardımcı olmak için gelmesini önerdim, yol parasıyla birlikte ona küçük bir maaş ödeyebileceğimi bildirdim. Kabul etti. Çok memnun olmuştum; iyi bir dostum olan Myshka hem çocukları seviyordu hem de bana arkadaşlık edebilirdi. Annesi o çok küçükken ölünce Özgür Polonya Ordusu'nun eski bir subayı olan babası İrlandalı bir hanımla evlenmiş, ondan beş çocuğu olunca Myshka yardıma çağırılmıştı.

Biz Ceylan, Nil ve Myshka ile birlikte Büyükada'ya taşınırken kayınvalidem ile kayınpederim de şehre döndüler. Ceylan ilk aylarını mis kokulu çamlar ve zakkumlarla gölgelenen balkondaki beşiğinden güneşi seyrederek geçirdi. Şehirdeki dostlarımız günübirliğine vapurla gidip geliyordu; Central School'dan arkadaşım Jane White uçakla Kıbrıs'tan geldi ve Nil'in Yunan arkadaşı Petros adaya öyle âşık oldu ki hiç gitmek istemedi. Yüzüyor, ormanda yürüyüş yapıyor, haftada bir alışverişe gidiyor, rıhtımdaki balık lokantalarında öğle yemeği yiyorduk. Bazen de Nil'in anne babasının arkadaşları bizi Anadolu Kulübü'ne davet ederlerdi. Okul arkadaşım Catherine Fitzmaurice'den gelen telefon neredeyse masal gibi geçen hayatımızda bize unutulmaz bir hafta sonu yaşatacaktı. Catherine'in kız kardeşi St. Thomas Hastanesi'ndeki ünlü bir cerrahın asistanıydı. Bu cerrah İstanbul'da yapılacak uluslararası bir tıp konferansına konuk konuşmacı olarak davet edilmişti. Bu oldukça eksantrik beyefendi, nedendir bilinmez, sadece tanıdıklarının yaşadığı yerlerden gelen davetleri kabul ediyordu. Türkiye'de tanıdıkları tek kişi bendim, o yüzden yardımcı olmak zo-

rundaydım. Catherine de gelmeyi kabul ederse onları bir hafta sonu için adada ağırlamaya söz verdim. Birkaç hafta sonra Nil konuklarımızla tanışmak üzere Hilton'a gitti. Şehrin sıcağından sonra püfür püfür esen vapur, ardından atlı araba gezisi öyle hoşlarına gitmişti ki faytondan çığlıklar atarak indiler. "Burası cennet! Burası cennet! Bizi davet ettiğin için teşekkür ederiz," diye bağırıyorlardı. Hafta sonunu da aynı sevinçle geçirdiler.

Tombul cerrahımız (adını vermek istemiyorum) irice, kel, insanı delip geçecek gibi bakan gözleriyle ilginç bir çehresi olan, enerjik bir beyefendiydi. Karısının, omuzuna kadar inen sarı saçları ve yüzünden eksilmeyen bir tebessümü vardı. Onlara odalarını gösterdim. Akşam yemeği hazırlanana kadar onlar evi keşfetmişlerdi bile. Bedii Bey'in tablolarını çok beğenmişler, Petros ile birlikte merdivenlerden eski meclis başkanı komşumuzla paylaştığımız küçük koya inmişlerdi.

Ertesi sabah Nil alışverişteyken Myshka'yla öğle yemeği hazırlıyordum; Petros ise misafirleri denize götürmüştü. Ceylan'ı kucağıma almış, onlara katılmak üzere merdivenlerden iniyordum ki aşağıdan bir bağırış duyuldu: "Gel Kim, soyun da gel! Burası harika!"

Denizin içinde yükselen bir kayanın üstünde ünlü cerrah, karısı ve Petros ayakta dikilmiş, el sallayıp bağırıyorlardı ve hepsi de çırılçıplaktı. Petros beni görünce atlayıp kıyıya yüzmeye başladı, karaya çıkınca da süklüm püklüm bir hâlde havluya sarınmaya uğraştı. "Petros, delirdin mi sen?" diye fısıldadım. "Şimdi komşular çıkıp gelirse hepimiz uygunsuz davranıştan hapsi boylarız. Çabuk onları denize sok!"

El sallayarak bağırdım: "Öğle yemeği neredeyse hazır. Ceylan'ı yatırmadan önce havuza sokacağım." Hemen Nil'i uyardım; o da koşarak gitti, komşuların evde olup olmadığına baktı. Bekçileri bir sonraki hafta geleceklerini söyleyince rahatlamıştı.

Ünlü cerrahla karısı durmadan çıplaklar kampı hikâyeleri anlatarak epey bizi güldürdüler. Gün boyu Petros ile yüzmeye gidiyorlar, biz ise bahaneler uydurup duruyorduk. Konferansın Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen davetine giderken alt katta belirdiklerinde cerrahın çoraplarından biri siyah, öteki kahverengiydi. Bir arkadaşımızın onları Dolmabahçe rıhtımına götürecek teknesine binerken, "Sevgili karım teklerini getirmiş," diye gülüyordu. O akşamki davet çok başarılı geçmiş, cerrahın yaptığı konuşma çılgınca alkışlanmış.

Son gecelerinde Bedii Bey Anadolu Kulübü Yönetim Kurulu Başkanı'nın ve birkaç dostunun bizi davet etmesini sağladı. Konuklarımız tabaklar dolusu meze, taze balık ve rakı eşliğinde, adanın ünlü sürgünleri ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında oynadığı rol üzerine birçok hikâye dinlediler. Dönüşlerinden sonra irtibatı kaybetmedik. Londra'da, Regent Park'ta cennet gibi bir evde yaşıyorlardı ve davetli olduğumuz bir gece küçük ama harikulade balo salonlarında dans etme fırsatı bulmuştum. Bir sonraki ziyaretleri hakkında konuşmuştuk ama bir türlü gerçekleşemedi. Öte yandan üç yıl sonra İstanbul'daki evimizin kapısında pejmürde, bitkin görünen bir delikanlı

belirdi. İran'a ve Türkiye'nin doğusuna yaptığı uzun bir geziden dönen oğulları olduğu ortaya çıktı. Onu hemen banyoya yolladım ve oradan çıktığında harika annebabası gibi konuşkan, sevimli, pek yakışıklı bir delikanlı olduğu anlaşıldı.

Yaz günleri yerlerini sonbahara bırakıyordu. Ağaçlar kızılımsı altın renkleriyle parlıyordu. Akşamları hava serinlemeye başlamıştı. İstanbul'a dönme vakti gelmişti ama ben kalmak için ısrar ettim. Alışverişi ve tertemiz deniz ve çam ağacı havası içinde yaşayan Ceylan'ın bakımını Myshka ile birlikte nöbetleşe üstleniyorduk.

Ceylan uyudu da uyudu... Oturma odasındaki ve mutfaktaki sobaları yakıyorduk. Odun ve çalı çırpı topluyor, kestane kızartıyorduk. Dükkânlar kepenklerini kapatmış, dostlarımız şehre dönmüştü. O kış Büyükada'ya kar yağdı. Ortalık çok sessizdi; atların toynaklarının çıkardığı sesler kar tarafından yutuluyordu. Masmavi denizin fon oluşturduğu karla kaplı ağaçlar çok güzeldi ve hava insanı canlandırıyordu. Adadan kasım sonunda ayrıldık.

Darbe

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar nüfusunun yüzde 90'ı Müslümanlardan, kalanı Rum, Yahudi ve Hıristiyan azınlıklardan oluşan Türkiye tek parti rejimiyle yönetiliyordu. 1946 yılının ocak ayında Celal Bayar, Adnan Menderes ve iki kişi daha Demokrat Parti'yi kurdular. Bu parti 1950'de CHP karşısında ülke çapında kazandığı zafer ve halk desteği ile Türkiye'de çok partili düzeni başlatıyordu. Geçiş döneminin zor olacağı ve büyük muhalefetle karşılanacağı anlaşılmıştı.

Başbakan Adnan Menderes yeni hükümeti kurarken Celal Bayar da cumhurbaşkanı olmuştu. Hükümet partisinin dinine düşkün, muhafazakâr taraftarlarının gönlünü kazanmak için bugün bile olumsuz etkileri hissedilen yasalar çıkardılar. Dine ilişkin yapılan en tartışmalı uygulama ezanın Türkçeden tekrar Arapçaya çevrilmesi ve din adamı yetiştirmek üzere İmam Hatip denilen okulların açılmasına izin verilmesi oldu. Bu arada Atatürk döneminde halkın eğitimi için kurulmuş olan Köy Enstitüleri, Rusya'ya karşı sürdürülen soğuk savaş döneminde, Amerikan Başkanı Truman'ın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye mektup yazıp Köy Enstitüleri'nin Sovyet sistemine benzediğinden şikâyetçi olması üzerine 1954'te kapatılmıştı. Bunun suçu Menderes'le Demokrat Parti'nin üstünde kaldı.

17 Şubat 1959'da apartmanımızın sokağındaki hendeklerden oluk oluk kan aktığını görerek dehşete kapıldım. Bunlar hayvan kanlarıydı, başbakanın bir uçak kazasından kurtulması sebebiyle kesilen kurbanların kanları. Adnan Menderes İngiliz Başbakanı Harold Macmillan ve Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis ile Kıbrıs konusunda imzalayacağı anlaşma için Londra'ya giderken görüş mesafesinin azalması yüzünden uçağı Gatwick Havaalimanı'na yönlendirilmiş. Alana yaklaştığında Surrey'deki Jordon's Wood bölgesinde düşmüş ve yanmaya başlamış. Müretteбattan beşi, yolculardan ise dokuzu ölmüş. Başbakan uçaktan sağ salim, yürüyerek çıkmış ve ülkede kahraman gibi karşılanarak uğruna o zavallı hayvanlar kurban edilmiş.

Adnan Menderes Aydın'da toprak sahibi bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Çiftçilerin ve köylülerin arasında büyümüş, genç yaşından itibaren toprakta çalışanlara yakınlık duymuştu. Seçim kampanyasının vaatlerinden biri tarımı ve çiftçiliği modernleştirmekti. Sözünü tutmuş, yaptığı ilk önemli icraat çiftçilere modern tarım makineleri alabilmelerini sağlayacak bir kredi sistemi yaratmak ve Amerika'dan pamuk tohumu ithal etmek olmuştu. Boş araziler halka dağıtılmış, kimine asfalt dökülmese de birçok yol yapılarak köylerin kasabalara ulaşımı sağlanmıştı. 1950 ile 1960 arasında tarımsal üretim ikiye, ulusal üretim ise dörde katlanmıştı. Tarım çok gelişirken buna bağlı olarak köylerdeki kerpiç evlerin çoğunun yerini musluklarından su akan, elektriği olan kâgir binalar almıştı. Sırada Anadolu'daki köyleri ve kasabaları birbirlerine bağlayacak karayolu ağları ve Boğaz üstüne yapılacak köprü vardı. Ama bu arada hazinenin borçları üçe katlanmıştı.

Adnan Menderes hem muhalefeti hem de orta sınıfın, akademisyenlerin, sosyalistlerin, kentlerdeki ahalinin siyasal fikirlerine, ifade özgürlüklerine verdikleri önemi hafife almıştı. Hükümet askerî harcamaları artırmayı reddettiğinde ordu siyaset meydanına girmiş, başbakan ise kışlalardaki hoşnutsuz subayların huzursuzluklarına hiç de akıllıca olmayan bir tepki vermişti. Menderes'in muhalefet partisiyle ilişkileri baştan beri gergindi; CHP kurumsallaşmış, tecrübeli bir partiyken Demokrat Parti genç ve tecrübesizdi. Menderes İsmet İnönü ile ordu arasındaki ilişkilere de hiç güvenmiyordu.

Enflasyon artar, ekonomik durum giderek kötüleşirken hükümetin basını ve siyasal etkinlikleri kısıtlayan yasalar çıkarması yüzünden genel hoşnutsuzluk iyice yaygınlaşmıştı. Genç subaylar işçilerle saf tutarken öğrenciler de sokaklara dökülünce gerilim iyice tırmanıyordu. Şehir askerî darbe söylentileriyle çalkalanıyordu. Fabrikalar kapatılmış, dersler iptal edilmiş, işçiler yürüyüşe geçmiş, öğrenciler sokaklarda gösteriler yaparak başbakan ile hükümetin istifasını ister olmuştu. Ayaklanmalar ve öğrencilerle polis arasındaki çatışmalar gittikçe kötüleşmişti. Hükümetin muhalefeti ve basını susturması ise ateşe körükle gitmekten farksız olmuştu. 27 Mayıs 1960'ta Adnan Menderes ile maiyeti karayoluyla Eskişehir'den Ankara'ya giderken Demokrat Parti hükümeti kansız bir askerî darbeyle iktidardan alındı.

Nil subaylara İngilizce öğretmek ve tercümanlık yapmak üzere altı ay boyunca askerlik hizmetini sürdüreceği Amasya'ya gitti. Ben de Myshka ve Ceylan ile birlikte Şişli Camii'nin arkasında, bir okul bahçesine bakan bir daireye taşındım. Afife Hanım torununu ziyaret etmek için hemen her gün kapımızı çalıyordu. Darbe yapıldığı günün sabahı, çok erken bir saatte dairenin kapısının sertçe vurulmasıyla uyandım. Gelen kapıcı Yusuf'tu. Beni iterek salona geçip radyoyu açtı, bana da oturmamı işaret etti. Milliyetçi Hareket Partisi'nin Eski Başkanı Albay Alpaslan Türkeş bildiri okuyordu. Sabah saat 03.00'te Türk Silahlı Kuvvetleri Türkiye'de yönetime el koymuştu. Sokağa çıkma yasağı vardı. Yusuf apartmandan çıkmamamız konusunda bizi uyara-

rak ihtiyaçlarımızı kendisinin alabileceğini söyledi. Kaygılarım her geçen saat daha da artıyordu. Neler olup bittiğini bilmiyordum, üstelik evde telefon olmadığı için kimseyi de arayamıyordum. Öğleden sonra Myshka'nın yalvarmalarına kulak asmayarak kayınvalidem ile kayınpederimin yakınlardaki evine gitmeye karar verdim.

Genellikle çok hareketli olan cadde bomboştu, perdeler kapatılmış, dükkânlar kilitlenmiş, kepenkler indirilmişti. Şişli Camii Meydanı'na giden köşeyi döner dönmez donup kaldım. Tanklar geçiyor, askerler caddenin iki yanında ellerinde tüfekleriyle bekleşiyordu. İkinci Dünya Savaşı'nı anlatan bir filmden bir sahneydi sanki. Bir apartman girişinde durduğum için beni kimse fark etmemişti. Eve mi dönsem askerlerin arasından geçmeyi mi denesem, diye düşünerek orada ne kadar durduğumu bilmiyorum. Bedii Bey ile konuşmayı çok istiyordum ve Arbellerin apartmanına gitmek için caddenin karşısına geçmem lazımdı. Derin bir soluk alıp askerlere doğru yürüdüm. Silahlar çatılıp yolum kesildi. Bir asker bağırdı, ardından bir subay bana doğru koşup Türkçe, "Dur! Dur!" diye haykırdı. "Nereye gittiğini sanıyorsun sen?"

Türkçe, "Güzelbahçe sokağına, kayınvalidemin evine gidiyorum. Caddenin karşısında," dedim. Sonra İngilizce devam ettim: "Ben İngiliz'im." "İngiliz de olsan fark etmez! Sokağa çıkma yasağı olduğunu bilmiyor musun?" diye bu sefer İngilizce azarladı beni. "Evden çıkmak yasak!" Sesimdeki endişe iyice artarak, "Kocam askerde, evde bebeğim var, neler olduğunu bilmiyorum," deyince daha da kızdı. Küfredip lanetler okuyarak önümdeki tüfekleri açtı, bir askeri çağırdı. "Bu asker seni gideceğin yere götürecek, sonra da geri getirecek. Çabuk ol!" diyerek aynı noktaya dönmemizi emretti. Bir tank geçmeden önce asker beni çekiştirerek caddenin karşısına geçirdi. Ara sokaklardan geçip Güzelbahçe Sokağı'na koştuk. Kapıyı Anna açtı ve beni görünce şaşkınlığa düşüp bir yandan Afife Hanım'a seslenirken beni öpücüklere boğdu. Afife Hanım beni oturma odasına götürdü ve Anna'ya askere yiyecek bir şeyler vermesini söyledi. Bedii Bey her zamanki soğukkanlı hâliyle darbenin beklenmedik bir olay olmadığını söyleyerek korkacak şey bulunmadığı konusunda bana teminat verdi. "Sabırlı olup beklememiz lazım. Bu arada sokağa çıkma yasağı kalkana kadar emirleri dinle. Myshka ile birlikte bizim eve gelmenizi tavsiye ederim," dedi. Kabul ettim. Askere teşekkür eden Bedii Bey evime sağ salim dönmem için bana yardımcı olmasını rica etti. Afife Hanım beni kucakladı, Anna elime bir torba dolusu yiyecek tutuşturdu ve subayın beni askere emanet ettiği noktaya doğru yolu çıktık. Subay oradaydı; bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyordu. Caddeyi geçti, silahları indirtti ve bizi hızla caddenin karşısına gönderdi. "Bir daha yapma bunu. İngiltere'de değilsin," dedi ve teşekkür etme fırsatı bulamadan çekip gitti. Benden kurtulduğu için rahatladığına emindim. Askerle birlikte, endişe içindeki Myshka'nın, kucağında Ceylan'la pencereden bakıp bizi beklediği eve döndük.

Bir grup yüksek rütbeli genç subayın yaptığı kansız, çabucak olup biten darbe özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerdeki sosyalistler, üniversite çevreleri

ve işçiler tarafından alkışlanmıştı. Birçok kırsal bölgede, özellikle Ege'de ise insanlar boyun eğmek durumunda kalmıştı. Marmara Denizi'ndeki adalardan biri olan Yassıada'da yapılan rahatsız edici ve epeyce uzun süren duruşmalardan sonra Demokrat Parti'nin 123 üyesi beraat etti, 31'i müebbet hapse, 418'i daha küçük cezalara çarptırıldı. 15'i idama mahkûm edilse de sonradan bu cezalar geri alındı. Hükümet hapisteydi. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edildi. Bu olay Türkiye'nin siyasal tarihinde hâlâ bir kara leke olarak durur.

1958 ile 1962 yılları arasında İngiltere'nin Türkiye'deki büyükelçisi olan Sör Bernard Burrows, *Değişen Bir Dünyadaki Diplomat* (Diplomat In a Changing World) adlı kitabında Menderes'in muhalefetle olduğu kadar fena hâlde yetersiz bir kaynakla yürüttüğü kalkınma programında da ehliyetsiz davrandığını ileri sürer ve şöyle devam eder: "Yine de bu, kendince Türkiye'ye yararlı olmak amacı taşıyan temel kararlılığına gölge düşürmemeli; bu kararlılığı, kendini ön plana çıkarmak arzusundan çok daha güçlü bir motifti." Türk dostu, Ankara'da birçok arkadaş edinmiş, gayet temkinli bir diplomat olan Burrows şunları ekliyor: "Hapisteki dostlarımızın beslenmelerine destek olmak için karım büyükelçilik mutfağında kekler yaptırıp dolambaçlı yollarla onlara gönderiyordu. Türk yetkililerin bunu gayet iyi bildiklerinden emindik ama hiçbir itirazları olmadı."

Milli Birlik Komitesi tarafından hazırlatılan anayasa o güne kadar Türkiye'de yürürlüğe giren en liberal anayasaydı. Siyasal suistimale, antidemokratik uygulamalara tepki olarak kamu düzenini sağlamak, terörizmi engellemek, basına ve üniversitelere karşı güç istismarını sonlandırmak, ekonomik ve toplumsal reformları harekete geçirmek amacı taşıyordu. Halka ve öğrencilere medeni haklar, ifade ve konuşma özgürlüğü, derneklere üye olmak, cemiyetler, enstitüler kurmak, kitap yayımlamak hakları tanınıyordu. Bunların sonucu olarak üretimde, inşaat sektöründe ve sanayide yeni bir ivme kazanıldı. Fabrikalar üç kanallı siyah beyaz televizyonlar, elektrikli ev aletleri, buzdolapları, çamaşır makineleri üretiyordu. O günlere kadar haber ve eğlence yayınlarının tek kaynağı radyo olmuştu.

O sıralarda İstanbul'daki yerleşik ya da ziyaretçi olarak bulunan yabancıların sosyal hayatları İngiliz Konsolosluğu kulübünde, sonradan Boğaziçi Üniversitesi olan Robert Kolej'in ağaçlıklı, güzelim tepelerinde veya eserleri kadar verdikleri partilerle de ün kazanmış üniversite hocalarının ve yazarların yaşadığı Rumelihisarı mahallesinde geçiyordu; bu partilerden bazılarına ben de katılmıştım. Bu camia son derece karizmatik, İrlanda kökenli Amerikalı, eğitimci ve yazar John Freely ve arkadaşlarının Toots dediği karısı Gillian çevresinde toplanmıştı.

Öyle anlaşılıyordu ki herkes John'un Hilary Sumner-Boyd ile yazdığı *İstanbul'u Dolaşırken* adlı kitabın bir bölümü için onunla birlikte şehrin farklı mahallelerini dolaşmıştı. Bir akşam yemeğinde ABD'deki insan hakları savunucularından James

Baldwin ile yan yana oturuyordum; Türkiye'de olup bitenlerden çok kendi dünyasına gömülmüş olduğunu fark ederek epeyce şaşırmıştım. Yerli ya da yabancı herkesi tanıyan, her partiye davet edilen, iriyarı, etkileyici bir hanım olan Amerikalı gazeteci Ann Bruno ile de orada tanışmıştım. *Daily News* gazetesinin Babıâli'deki bürosunda onunla siyaset tartıştığımızı hatırlıyorum.

Bu neşeli camia içinde tanıdıklarım arasında *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*'nin yazarı, Robert Kolej'in sanat tarihi hocası Godfrey Goodwin ve karısı Dolores de vardı. Godfrey 80 yaşında olsa da hâlâ yaz okullarında ders veriyor ve Edirne'ye geziler yapıyordu. Mary Berkmen'in evinde bir akşam yemeğinde, doğru olup olmadığını bilmediğim harika bir hikâye anlattı.

Öğrencilik yıllarında otostopla yaptığı bir Yunanistan gezisinin sonunda Godfrey otobüs durağında beklerken İstanbul'a giden bir otobüse rastlayınca hiç düşünmeden binmiş. Sıraların arasında ilerlerken arkasından sert bir şekilde iki kere itilmiş ve sonunda otobüsün en arka sırasına düşünce pislik içinde bir ayı ile sahibinin yanına oturduğunu anlamış. Ayının bakıcısı yemeğini, peynir ekmeğini, fıstığını, zeytinini hem onunla hem de ayıyla paylaşıyormuş. Şehir dışındaki otobüs durağına vardıklarında geceyi geçirmesi için Godfrey'i güvenli bir pansiyona götürmek için ısrar etmiş. "İşte o zaman gelecekte bir gün ders vermek için mutlaka İstanbul'a gelmeyi kafama koydum," diyordu.

Üniversite hocası, tarihçi ve yazar, merhum Norman Stone Türkiye'yi ilk ziyaretinde "sigara içilmez" tabelası altında sigara tüttüren iki polis memuru gördüğünde, "İşte tam bana göre bir ülke," diyerek yerleşmeye karar verdiğini anlatmıştı bana. Hayatını sigara tiryakisi doktor arkadaşlarından aldığı tavsiyelerle sürdürdüğü için de pek memnundu. Norman'la birlikte olmak harika bir şeydi; iyi yürekli, entelektüel ve çok esprili biriydi. İstanbul'daki Kırım Kilisesi cemaatinin üyesiydi. Birçok öğrenciye ilham kaynağı olmuştu; kitapları ve makaleleriyle Türkiye'yi tanıtmak için çok çalışmıştı.

Ne yazık ki Aydın'a taşındığımda Türkiye'nin kültürel zenginliğini korumak için yazan, okuyan, ders veren bu dinamik Robert Kolejli grupla bağlantımı kaybettim. Yine de hiçbir yerde yabancı olarak hissetmedim. Kendi hâlime bırakıldığımda her yere uyum sağlarım.

Yeni özgürlükler ve teknoloji insanların toplumsal etkinliklerde rol almalarına imkân tanımıştı. Yenilikler peşindeki tiyatrolar kök salmaya başlamış, Yıldız ve Müşfik Kenter, Haldun Dormen gibi oyuncular, Hikmet Şimşek, Timur Selçuk, Zülfü Livaneli gibi müzisyenler ön plana çıkmıştı. Gençlik festivalleri düzenlenirken Yapı Kredi Bankası Ruhi Su'dan ilk halk müziği arşivini oluşturmasını istiyordu. Önceleri yasaklanmış olan Yaşar Kemal romanları basılıyor, tercüme ediliyordu. Ayrıca feminizm de canlanacak, Şirin Tekeli, Duygu Asena gibi öncülerin peşindeki kadınlar seslerini duyuracaktı.

60'lar ve 70'ler kıtlıkların, soğuk savaşın, Türkiye'nin ensesinde Kremlin soluğunun hissedildiği, Amerikan birliklerinin, öğretmenlerinin, casuslarının uluslararası dengeyi korumak adına ülkede fır dolaştığı, Amerikan bit pazarlarındaki karaborsanın giderek büyüdüğü yıllar olsa da aslında dostluğun, kültürün, tiyatronun ve tarımın altın yılları olarak özlemle anılmalı.

15 Eylül 1984'te General Turgut Sunalp olağandışı bir şey yaparak Büyük Millet Meclisi'nde Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın 1961 yılında idam edilmeleri hakkında özür diledi ve "halk vicdanının bu idamları kabul etmesi için artık baskı yapılamayacağını" söyleyerek "bu idamların zaten her zaman rahatsızlık ve huzursuzluk yaratmış olduklarını" ekledi.

Amasya

İstanbul dışına ilk olarak 1960'ların sonunda çıktım; Ankara'ya ve o sıralar askerliğini yapmakta olan kocama moral olsun diye Amasya'ya seyahat ettim. Önce Faize ve CHP'nin yeni tayin edilmiş Dışişleri Bakanı kocası Hıfzı Bekata'nın evlerinde kalmak üzere uçakla Ankara'ya gittim, sonra da trenle Amasya'ya geçtim.

Esenboğa Havalimanı'ndan taksiye bindiğimde gideceğim adresi söyleyince şoförün gözleri parladı. "Ah, Hıfzı Bekata Beyefendi! İyi adamdır, bizdendir," dedi. Sonra da başladı kendisinin ve oğullarının devrilen hükümete karşı gösterilere nasıl katıldığını anlatmaya. Para almayı reddetti, çehresinde kocaman bir tebessümle valizimi kapıya kadar taşıdı ve, "Siz bizim de misafirimizsiniz. Hıfzı Bey'e selamlarımı söyleyin," dedi.

Ağaçlıklı bir bahçenin içinde geniş, rahat bir evdi. Daha sonra Tunus Büyükelçiliği oldu. Faize ile Hıfzı'nın kızları Nur ile Fatoş beni odama götürüp yatağın üstüne oturtarak soru yağmuruna tuttular. Faize'nin erkek kardeşi Ahmet ve karısı Zeliha Giz de akşam yemeğinde bize katılıp Anadolu'da tek başıma dolaşmamın tehlikeli olup olmadığı tartışmasını daha da hararetlendirdiler. Hıfzı ile Ahmet Nil'i suçluyordu: "Herkes gibi yapsın askerliğini; yanına gitmene hiç gerek yok. Burada kalmalısın." Faize ile Zeliha da aynı fikirdeydi. Ama oralara kadar gitmişken hem Nil'i hem de Amasya'yı görmeyi çok istiyordum.

Ertesi sabah Faize beni Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak seçtiği bu şehirde yürüyüşe çıkardı. Tepeyi tırmanarak Bizans surlarını, eski kaleyi ve modern Ankara'nın panoramik görüntüsünü seyrettik, Faize'nin üniversiteden meslektaşlarıyla buluştuk, İngiliz Büyükelçiliği'nde Bay ve Bayan Burrows ile çay içtik. O akşam yemeğini Gar Gazinosu'nda yedik.

O sırada nüfusu bir buçuk milyondan az olan Ankara, İstanbul'a göre çok daha düzenli bir şehirdi. Kalenin çevresindeki eski mahalleler dışında, güzel planlanmış, yeşillendirilmiş, temiz, diplomatların, bürokratların, bakanlıklardaki, resmî dairelerdeki,

bankalardaki çarkları çeviren memur ordusunun yaşadığı bir yerdi. İnsanlar konser salonlarında klasik müzik dinlemek, tiyatro oyunlarını ve Ankara Devlet Konservatuvarı'ndaki bale gösterilerini seyretmek için kuyruğa giriyordu. Ankara hayat kalitesi ve kültürel etkinlikler açısında İstanbul'a göre çok ileri düzeydeydi.

Ertesi gün tren istasyonunda Faize kompartıman görevlisine beni kontrol etmesi için sıkı tembihlerde bulundu. Görevli kapıyı açarak beni içeri aldı, sonra da abartılı bir hareketle kapıyı üstüme kilitleyip Faize görsün diye anahtarı havaya kaldırarak sallarken, "Merak etmeyin, tamamen emniyette olacak; kapıyı Amasya'da açacağım," diye seslendi. Kompartımandan başka çıkış yolu yoktu. Faize de gururla gülümsüyordu.

Tren sallana sarsıla çorak Anadolu topraklarından geçerek Amasya'ya vardığında görevli, suratında kocaman bir tebessümle kapıyı açtı ve beni orada bekleyen kocama paket gibi teslim etti.

Amasya tam bir sürpriz oldu. Hem de çok hoş bir sürpriz. Yeşilırmak kıyısından aceleyle yürüdüğümüz sırada hava buz gibiydi; bir dizi eski tarz, oldukça viran, ahşap, cumbalı Osmanlı evinin önünden geçtik ve şehrin tek oteli olan Belediye Gazinosu Oteli'ne ulaştık. Caddelerde çok az insana rastladık ama uzun, kara çarşaflar giymiş kadınların yanımızdan geçerken yüzleri görünmesin diye şemsiyelerini siper etmeleri dikkatimi çekti. Amasya muhafazakâr, geleneklerine bağlı bir şehirdi.

Bize kocaman, boş ama tertemiz bir oda verdiler. Valizime yerleştirdiğim Amerikan sigaralarını, hazır kahveyi, çikolataları ve altı kutu birayı görünce Nil'in yüzü aydınlandı. Otelin bomboş lokantasında koskoca kara bir sobanın yanında, aileler için ayrılmış köşedeki masaya oturtulduk. Salon sıcaktı ve sigara dumanı doluydu ama yemekler nefisti: yığınla taze ekmek, koyu, sıcacık çorba, elmayla pişirilmiş etin yanında pilav. Ertesi sabah kahvaltıya Nil'in Kafkas subay arkadaşı Cihat geldi. Üniforması içinde pek yakışıklıydı ve bizi yakınlardaki bir Kafkas köyünde yaşayan akrabalarına götürmeden önce beni şehirde gezdirmek istiyordu.

Cihat bize Amasya'nın büyüleyici konumunu anlattı. Yeşilırmak'ın iki yakasına kurulmuş, gayet korunaklı olan şehir, sarp yamaçlı dağlarla ve ormanlarla çevriliydi. Tarihsel olarak padişahlar şehri olarak biliniyordu; genç Osmanlı şehzadeleri İstanbul'da Babıâli'nin kurtlar sofrasına, entrikaların ortasına atılmadan önce eğitim ve tecrübe edinmeleri için Amasya'ya sancak beyi olarak atanırlarmış. Amasya her açıdan mükemmeldi; doğal güzellikleriyle, mimarisiyle, kaya oluşumlarıyla, antik harabeleriyle ve viran konaklarıyla muhteşem bir senfoniydi âdeta. Yalçın tepelikler şehrin ortasından kıvrılarak geçen nehri ve kıyısındaki Osmanlı konaklarını gölgeliyordu. Tüm bunların üstüne dünyanın en küçük, en tatlı, en körpe kırmızı elmaları Amasya'da yetiştiriliyordu.

Çalılıkların ve ağaçların arasına gizlenmiş tarihî kalıntıların ve camilerin yanından geçen eski taş basamakları tırmanıp sonra da köprüyü aşarak vadinin öte yakasındaki

kayalara oyulmuş, kemerli beş Pontus kral mezarını ziyaret ettik. Ardından Nil ile Cihat'ın günlerini geçirdiği, bir zamanlar Osmanlı sarayı olan askerî kışlaya gittik. Cihat bize dört arkadaşın, Mustafa Kemal, Ali Fuad, Rauf Orbay ve Refet Bele'nin Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalamak için Amasya'da buluştuklarını ve direniş hareketini örgütlediklerini gururla anlattı: "Ülkenin bağımsızlığı tehdit altındaydı. Başkent İtilaf devletleri tarafından işgal edilmişti ve yabancıların denetimi altındaki hükümet ülkeyi idare etmekten acizdi."

Banliyö treni kara dumanlar salıp oflayıp puflayarak küçük bir istasyona girdiğinde tahta bir araba ve atla bekleyen bir adam, binmemizi işaret etti ve ardından bizi alıp köye götürdü. Burası bir Çerkez köyüydü. Kimisi açık saçlı kimisi başında beyaz tülbentiyle genç kızlar kerpiç evlerin pencerelerinden el sallıyordu. Muhtarın iki katlı ahşap evinin önünde durduğumuzda çocuklar arabanın etrafında hoplayıp zıplıyordu; muhtar bizi elma bahçesine bakan ahşap balkondan el sallayarak selamladı. İki kızı ellerimi öptü, karısı ise çay servisi yaparken gülümseyerek selam verdi. Bir süre sonra bizi bekleyen dört mükemmel atın bulunduğu ahıra götürüldük. Rehberimiz, muhtarın on yedi yaşındaki oğlu Hasan bizi mis kokulu elmalarla dolu bahçelerden, tarlalardan ve otlaklardan geçirdi; atlar iyi bildikleri yerlerden geçerken dörtnala gidiyordu.

Bir krater gölü olan, alabalığıyla meşhur Borabay'da durup nefis bir ayran eşliğinde haşhaşlı çörek yerken Hasan'ın anlattığı aile hikâyelerini dinledik. Çerkezlerde aile içi evlilikler yapılmasa da köylülerin çoğu birbirleriyle akrabaydı ve hepsi meyve bahçesi sahibiydi. Hasan Amasya'da ve İstanbul'da yaşayan, dördü subay, biri doktor, biri de öğretmen olan kuzenleriyle gurur duyuyordu. Nehir kıyısındaki yoldan döndük; nehrin öyle kırılgan bir güzelliği vardı ki gerçeküstü gibiydi. Eyerin üstünde saatler geçirdiğim için köyü görünce rahatlamış, çok sevinmiştim.

Çamurlu çizmelerimizi çıkarıp odayı çepeçevre dolduran divanlara oturduk. Güler yüzlü, anaç bir kadın olan muhtarın karısı elmayla pişmiş, dumanı tüten kuzu etini, pilavı, yoğurdu, fasulyeyi, yine yığınla sıcak, taze ekmeği, zeytin ve peyniri, zeytinyağlı pırasayı, közlenmiş patlıcanı alçak masaların üstüne diziverdi; kızları da kapının ağzında hizmete hazır bekliyorlardı. Muhtar siyasetten, futboldan ve elma piyasasından bahsediyor, erkek akrabaları da tespihlerini çekip sigara içerek dinliyorlardı. Bir tabak boşalır boşalmaz yanında çay bardağıyla yenisi beliriyordu. Öyle doymuştum ki Cihat'a fısıldayarak, "Söyler misin onlara, bir lokma bile yiyecek hâlim kalmadı," dedim.

"Tabağında yemek, bardağında çay bırakırsan ya da bardağın üstüne kaşık koyarsan daha fazla istemediğini anlarlar," diye cevap verdi. Ama ben tabağımdakileri mutlaka bitirmem gerektiği söylenerek büyütüldüm, diye düşündüm kendi kendime.

Artık ayrılık zamanı gelmişti. Muhtar bize iki sepet dolusu kırmızı elma verdi. Üzüntülü bir tavırla, "Bir dahaki sefere yatıya kalmalısınız. Bugün ısrar etmiyorum

çünkü dün erkek kardeşim vefat etti ve sizi acı kaybımızla üzmek istemiyorum," dedi. O vakarlı suskunluklarından, cömert konukseverliklerinden ve bize karşı iyi yürekli davranışlarından çok etkilenmiştik; başsağlığı diledik. Köydeki kadınlar şehirdekilerden çok daha dost canlısıydı, biz arabaya binerken arkamızdan el sallıyorlardı.

Otelin lobisi subaylarla doluydu. Yüksek rütbeli oldukları anlaşılan üç subay merdiven başını tutmuştu. Beni görünce geçmemiz için kenara çekildiler. Onları selamlayıp Türkçe iyi geceler dilediğimde dönüp baş selamı verdiler. Başını önüne eğen Nil merdivenlerde beni itiştirerek odaya ulaştırdı. "Nedir acelen?" diye sordum.

"Kim olduklarını anlamadın mı?" dedi. "Benim gibi bir erin geçmesi için yana çekilenlerden biri generaldi, öteki ikisi de binbaşı. Bereket sivil kıyafetler içindeydim ve seni incelemekle çok meşguldüler; yoksa hayatımın geri kalanını askerî hapishanede geçirebilirdim."

Ertesi gün kara yolundan Karadeniz'in pek de dikkate değer bir limanı olmayan Samsun'a geçtik. Biri bana Bafra sigarasının tütününün Samsun'da yetiştiğini söylemişti. Fazıla'nın en sevdiği sigara Bafra olduğu için ona götürmek üzere on paket sigara aldım. Nil, Amasya'ya döndü; ben de gemiye binip İstanbul'a varana kadar sakin bir gece geçirdim.

İstanbul'da askerlerin varlığı devam ediyordu. Myshka Londra'ya dönmek üzereydi. Nil'in askerliğinin bitmesine daha üç ay olduğu için Galler'deki ailemi ziyaret etmeye karar verdim. Bu kararımı uygulamanın sandığımdan da zor olduğunu fark edecektim. Her şey askerî cuntanın kontrolünde olduğundan ülkeyi terk etmek için özel izin almak gerekiyordu ve yurtdışına yabancı para çıkarmak kesinlikle yasaktı. Bedii Bey gerekli evrakı hazırlattı; ben de üstüme sıkı sıkı oturan Pucci elbisemin altına giydiğim korseye birkaç kıymetli İngiliz banknotu sakladım. Havalimanı askerî abluka altında gibiydi. Hepsi de yabancı olan pek az yolcu vardı ama ortalıkta yüzlerce silahlı asker dolaşıyordu ve valizlerin didik didik aranması yüzünden kuyruk oluşmuştu. Paniğe kapılarak, uyuyan kızımı çimdikledim, o da uyanıp feryadı bastı. Memur bana tiksinir gibi bakıp, "Bırakın, geçsinler," diyerek ciyaklayan bebekten bir an önce kurtulmak için çantama ve valizime çarpı işareti koydu. O yıllarda Pan American Havayolları'yla uçardık; yardımsever hostesler kızımı susturdukları gibi benim de sinirlerimi yatıştırdılar.

Gal Bilgeliği

Torunlarını ilk kez gören annemle babam çok memnundu. Türkiye'deki telefon meselesi yüzünden onları söz verdiğim gibi sık sık arayamamıştım. Birine telefon etmek için önce santrala bağlanıyor, sonra da saatlerce, bazen günlerce beklemek zorunda kalıyorduk. Annemle babama İstanbul'dan, "Keşke burada olsaydınız," yazan mektuplar, kartlar ve Ceylan'ın fotoğraflarını düzenli olarak gönderiyordum ama Londra'da olduğum sırada aldıkları haberlerden, dedikodulardan tabii ki mahrum kalmışlardı. Aslında sevdiklerimiz satır aralarını okumayı da bilirler.

Ben Galler'in güneyinde, doğa içinde yemyeşil bir köy olan Cwmavon'da doğdum. Üç kardeşin en küçüğü olarak kuralları annemle babamın belirlediği bir evde, sağlıklı, mutlu bir çocukluk geçirdim. Komşularımız da aileden sayılırdı. Annem beni her pazar kiliseye götürür, babam da ayinden sonra uzun yürüyüşlere çıkarırdı. Babam hayatı boyunca astımla boğuşmuştu, bu yüzden çocuklarının sağlıklı ve güçlü olmaları için her şeyi yapmaya hazırdı. Uzun yürüyüşler ve bol jimnastik yaptığımı, şeker, kek, çörek yemediğimi hatırlıyorum. Evin şeker istihkakı okula verilirdi, bu sayede tüm çocukların doğum günü pastası yapılabilecek kadar şeker birikirdi. Hepimiz saftık ve güven doluyduk; annemle babam savaş bittikten sonra hayatın çok daha kolay olacağı konusunda umutlu beklentiler içindeydi. Çocukluk evime anne olarak döndüğümde, annem sevdiğim yemekleri yaparken radyo dinleyerek onunla sohbet etmeyi, babamla sözcüklerin gerilim yaratmadığı, düşüncelerin sessizlikle örtüldüğü uzun yürüyüşler yapmayı, o mahremiyeti ve samimiyeti özlediğimi fark etmiştim. Belki de fazla hassasım, abartıyorum, diye de düşündüm.

GlanAvon Lisesi'nde okurken, Aberystwyth Üniversitesi'ne girmeye hazırlanıyordum ki Londra'daki Central School'dan kabul mektubu gelmişti. Bu, konuşma ve oyunculuk eğitimi veren öğretmenim Bayan Morgan sayesinde olmuştu. Kendisi de eski bir Central School öğrencisi olan Bayan Morgan'ın hayalleri, onu tekerlekli sandalyeye ve ev hapsine mahkûm eden trajik bir kazayla yok olup gitmişti. Özel

dersler vermeye başlamıştı. O kadar ilham verici bir öğretmendi ki kısa süre içinde baş edemeyeceği kadar çok öğrencisi olmuştu. Onunla çok iyi anlaşıyordum. Derslerinden çok hoşlandığım için ders bittikten sonra kalıp ona yardım ederdim. Albert Hall'daki Central School'un giriş sınavlarına girmeme izin vermeleri için anne babamı ikna eden o olmuş, istersem mezun olduktan sonra asistanı olarak çalışabileceğim, o emekli olduktan sonra da öğrencilerini alarak kendi okulumu kurabileceğim konusunda vaatlerde bulunmuştu. Öyle hoş, öyle kararlı bir hanımdı ki onu reddetmek hiç kolay değildi; nitekim babam da reddedemedi ve ben de çok memnun oldum.

Şansa bakın ki, birlikte valizimi hazırladığımız gün annemin çok sevdiği vaftiz oğlu vedalaşmaya geldi. Emlyn Thomas ile karısı Kathleen Londra'daki Kraliyet Operası'nda şarkıcıydılar ve Amerika'ya gitmek üzereydiler. Emlyn'i çok severdim, yumuşacık, tatlı sesiyle şarkı söylemeyi seven, opera korosunda olmaktan memnun, nazik, arkadaş canlısı biriydi; karısı ise tipik bir opera şarkıcısıydı. Siyah lüleli, kırmızı rujlu ve ojeli Kathleen operada solistti ve bunu size her fırsatta hatırlatırdı. Biz hazırlanırken kıyafetlerime göz atar atmaz, "Bunlar asla olmaz; Emlyn, bizi şehre götür, alışveriş yapacağız!" dedi. Değişik renklerde, kırık beyaz, yeşil ve kahverengi üç takım aldığımız (hepsini çok iyi hatırlıyorum çünkü yıllarca giydim) ve hem bana hem de satıcı kıza bunları alt-üst değiştirerek nasıl kullanacağımız konusunda ders verdiği o akşamüstü Kathleen ile çok eğlenmiştik. Alışveriş bittikten sonra Emlyn vedalaşmak için annemi çaya davet etti ve her şey bittikten sonra Kathleen yüksek sesle şarkı söyledi: "Biz New York'a gidiyoruz, kızı da Londra'ya!" Annem onlardan her Noel'de tebrik kartı alacaktı ama Emlyn ile Kathleen bir daha Galler'e hiç dönmeyeceklerdi. Central School'daki ilk yılımda okulun en iyi giyinen kızlarından biriydim ve Kathleen'in giyim konusundaki ömrüm boyunca işime yarayan tavsiyesini hiç aklımdan çıkarmadım: "Her mevsimde iyi bir takım, elbise ve palto al ve bunları birbiriyle uyumlu kullan."

Çocukluğumda annemle birlikte kilisedeki ayine katıldıktan sonra babam beni alıp Galler'in tepelerinde yürüterek ağabeyinin evine götürürdü. Amcam William'ı babası yerine koymuştu ve ağabeyi dışında kimsenin düşüncelerine o kadar önem vermezdi. Bu yürüyüşlerimiz sırasında doğanın tuhaflıklarına dikkatimi çeker, kurumuş, ihtiyar bir ağacın gövdesindeki odaya benzer oyuğu, iki çiftliği ayıran dereyi gösterirdi. Tepemizde uçuşan kuşların adlarını, hangi mantarların zehirli olduğunu da bilirdi. Babama ve birlikte yaptığımız bu yürüyüşlere çok şey borçluyum, sağlıklı yaşamayı, gayet iyi olan yön bulma duygumu, doğa aşkımı ve dinleme becerimi ondan öğrendim.

İnce uzun, yakışıklı bir adam olan babam pek nadir gülümserdi ama keskin bir zekâ ve insanları hazırlıksız yakalayan bir espri kabiliyeti sahibiydi. İki düsturu vardı: "Akşam yemeğinden önce kötü haber (özellikle okul haberleri) verilmez" ve "Sizden tek istediğim elinizden geleni yapın, gerisini Tanrı halleder." Bunlar dışında bizden hiçbir şey talep etmezdi. Gençliğinde kasabada epeyce canlar yakan bir adam olduğunu söylerlerdi ama o inkâr ediyordu. Artık astım yüzünden eziyet çekse de bağım-

sızlığını inatla koruyordu, her zamanki kadar da gururluydu. Onu hayal kırıklığına uğrattığımı ve derinden incittiğimi biliyordum ama bunu bana hiç belli etmedi.

O ziyaretimde kol kola girip Round Chapel'ı geçtik, yüksek ağaçlarla dolu bir korunun içinden göz kırpan Margam Şatosu'nun kulelerini ve göz alabildiğine uzanan yeşil çayırlarını gören bir banka oturduk. Central School'u bitirdikten sonra Bayan Morgan ile çalışacağıma söz versem de sonra yuvadan nasıl uçup gittiği anımsattım ona. Elimi tutarak, "Olacağı yokmuş; işler senin arzu ettiğin gibi yürümedi işte," dedi. "Tek bir şey söylemek istiyorum sana. Sadece evliliği değil, herhangi bir şeyi ardında bırakıp gitmeden önce elinden geleni yaptığına emin olmalısın." Sonra da o çok sevdiğim hâliyle, ağzını hafifçe yamultup gülümseyerek ekledi: "Gerisini Tanrı halleder ve ne olursa olsun artık hiçbir pişmanlık duymayarak hayatına devam edebilirsin. Bakalım bundan sonra ne olacak ve herhangi bir karar vermeden önce kendini nasıl hissedeceğini görelim." Ceylan'ın bir ay onlarla kalmasını önerdi.

İstanbul'a döndüğümde her şey yolunda görünüyordu; bir ay sonra da Nil ile Yeşilköy Havalimanı'nda hostesin kızımızı uçaktan alıp getirmesini bekliyorduk. Onu alıp birkaç günlüğüne Büyükada'ya gidecektik. Nil'in askerliği bittiğinden Arbellerin evindeki tüm konuşmalar onun geleceğiyle ilgiliydi. Afife Hanım oğlu adına mevki sahibi arkadaşlarıyla konuşup duruyordu. Afife Hanım ile Bedii Bey bize geldiklerinde ya da biz onlara akşam yemeğine gittiğimizde sohbet dönüp dolaşıp aynı noktaya geliyor, hatta tartışmaya dönüşüyordu. Nil aklındaki projeyi gerçekleştirmek, kendi işini kurmak için annesinin maddi desteğini istiyordu. Kabul etmeye hiç niyeti olmasa da annesinin gönlünü almak için bir Amerikan mühendislik firmasıyla görüşmek üzere Adana'ya gitmişti. Annesinin sonunda rıza göstereceği konusunda bana teminat veriyordu: "Hep öyle yapar zaten. Acelesi yok. Niye bu kadar gerginsin? Merak etme, ona azıcık zaman tanı..." Ve bu böylece devam edip gidiyordu.

Dolmabahçe Sarayı ile cami arasında sakin bir köşe keşfetmiştim. Bir çay ocağının başındaki yaşlı adam hariç kimselerin olmadığı o köşede arabayı park edip çaycı büyük bir nezaketle camı tıklatarak bir bardak koyu, acı çay getirene kadar Boğaziçi'ne bakarak ağlıyordum. Çaycı benden hiç para almazdı. Nil'in beni sevdiğinden kuşkum yoktu ama ihtiyaçlarımla ilgili kayıtsızlığı hem beni incitiyor hem de kızdırıyordu. Kayınvalidem ile kayınpederime saygım büyüktü ama hayatımızı onların kontrol etmesini istemiyordum. Afife Hanım'ın ruh hâlindeki değişikliklerle başa çıkamıyor, Bedii Bey'in kendi dünyası dışındaki her şeye kayıtsızlığına akıl erdiremiyordum. Kocalık sorumluluğunu üstlenmek yerine şımarık çocuk gibi davranan, oldukça kibirli Nil'in hâlini ise benden başka kimse dert etmiyor gibiydi.

Ceylan'ın üçüncü yaş günü olan 27 Temmuz'da arkadaşlarımız yanlarında çocukları, ellerinde hediyeleriyle geldiklerinde Bedii Bey kendini yere atıp Fransızca şarkılar söylerken çocuklar da çevresinde dönerek el çırpıyordu. Ceylan dışında herkes eğleniyordu. Çikolatalı ellerini sürdü diye Afife Hanım torununun elbisesini

değiştirmeye karar vermişti ve Ceylan ağlarken Nil de annesiyle münakaşa ediyordu. Sabahtan beri uğraşarak doğum günü partisi için hazırladığım salatalıklı kanepelerle dolu tabakla ayakta kalakalmıştım. Onları dinlerken kararımı verdim. Ben elimden geleni yapmıştım. Artık bitirmek istiyordum.

O gece Nil'e söyledim. Çok ama çok incinmişti. Ertesi gün Afife Hanım koşturarak gelip bir kez daha düşünmemi istedi ama hüsran, hayal kırıklığı, kalp kırıklığı, kuşku ve suçluluk gibi bir sürü karmaşık duygular içinde olsam da canıma tak etmişti, artık kaldıramıyordum. Benim aşk anlayışım farklıydı, gayet basitti üstelik; azıcık özveri ve mutluluk istemenin karmaşık bir yanı yoktu. Fazıla'ya açıldım, Mehmet'le saatlerce konuştum; onlar da arkadaşlarım da işi aceleye getirmememi söylediler ve beni tepkisel olmakla suçlayıp yabancı olduğum için Türkiye'de boşanmamın zor, incitici ve tatsız olacağı konusunda uyardılar. Mahkemede hâkim benim Hıristiyan, babasının ise Müslüman olduğu gerekçesiyle Ceylan'ın velayetini Nil'e verdiğinde gerçekten yıkılmıştım. O gece Nil gelip bunu beni incitmek için özellikle yaptığını itiraf ederek Ceylan'ın benimle kalabileceğini söyledi. Tam da Nil'den beklenecek bir şeydi. Kocam ve Ceylan'ın babası olarak ikimiz üstünde de fazla iz bırakmadan hayatımızdan hızla çıkıverdi. Londra'ya gitti ve hiçbir zaman kızına destek olmadı. Bedii Bey Ceylan'ı parka götürmek için sık sık geliyordu. O minik, sarışın güzellikle ona Nil diyen ak saçlı büyükbabasının el ele tutuşmuş gidişleri çok hoştu. Afife Hanım'a hayranlığım hiç bitmedi. Bir insanın hem böylesine harika hem bu kadar kaprisli ve entrikacı, aynı zamanda o kadar da zeki, karizmatik ve cesur olmasını aklım almıyordu. Şimdiye kadar tanıdığım en zeki, en karmaşık, en büyüleyici ve en gizemli kadındır. Her zaman söylerim: Ben aslında kayınvalidemi boşadım.

1964 yılının yaz aylarında Ceylan'ı Büyükada'ya, Afife Hanım'ı ziyarete götürdüm. Ailesini yakından tanıdığı Aydın Erkan ile evliliğimi kutladı. Balkonda çay içtik ve Ceylan'a bir müzik kutusu hediye etti. Bizi gördüğüne gerçekten çok sevinmişti. Bedii Bey ölmüştü, Nil Londra'daydı ve dostlarının birçoğu adayı terk etmişti. Yalnızlıktan söz etti. Nice hatırayı saklayan o evde Afife Hanım'la çay içtiğim o öğleden sonra hayatıma çok değerli bir hatıra daha eklendi. Çaydan sonra bizi atlı arabaya kadar götürdü. Her zamanki Afife Hanım gibi dimdik, ellerimi tuttu, geçmişte olanlar için özür diledikten sonra, "Başka bir gelini asla kabul edemem," dedi. Derken çehresinde her zamanki muzip ifade belirerek, "Melike hayatta mı?" diye sordu. Melike, Erkan Aydın'ın annesiydi. Gülümseyerek, "Hayır. Onunla hiç tanışmadım. 1958'de ölmüş," diye cevap verdim. "Yoksa Aydın'la evlenir miydim, bilmem. Hayat boyu insana bir kayınvalide yeter de artar bile." Birlikte kahkahalarla güldük.

Bu Afife Hanım'ı son görüşümdü. O yıl Ekim ayında öldü. O akşamüstünü değerli kılan bir sebep de bu olmuştu. Muharrem Nuri Birgi haklıydı. Afife çok zor, ele avuca sığmaz, çekilmez olabilecek bir kadındı ama aynı zamanda tanıdığıma çok memnun olduğum, asla unutamayacağım biriydi.

Basının Muhafızları Arasında

Nişantaşı'nın Topağacı tarafında muhteşem Boğaz manzarası olan bir daire kiraladım. En azından bir süre için İstanbul'da kalmaya karar vermiştim. Bu şehre, sokaklardaki harekete ve insanlarına yakınlık hissediyordum; hem dostlarla çevriliydim hem de Giz ailesinin himayesi altındaydım. Onların desteği olmasaydı muhtemelen İngiltere'ye dönerdim. Benim yerime Londra'ya Nil gitmişti.

O sırada sokaklarda yalnız başına dolaşan kadın çok azdı; Ceylan'ı ne zaman sokağa çıkarsam olay çıkarıyorduk. Sarışın, saçları lüleli, yanakları pespembe, minicik hâliyle bildiğini okumaktan hiç çekinmezdi. Bir gün sokakta her vitrinin önünde durup, "Bunu da isterim! Şunu da isterim!" diye tutturmaya başladı. Sabrım tükenince onu bırakıp birkaç adım ilerlemiş, uzaktan izlemeye başlamıştım. Ansızın çocuğun bakıcısı olduğumu zanneden bir Türk hanım bana yaklaşıp, "Küçük bir çocukla böyle ilgilenilmez, genç hanım," dedi. "Bu sokaklar hiç güvenli değil. Doğru düzgün elinden tutup öyle dolaştırın da düşmesin. Bu çocuğun yaşadığı yeri biliyorum ve emin olun gidip annesine anlatacağım bu durumu," deyip bana kendimi savunmaya fırsat vermeden yürüyüp gitti. Gerçekten de oturduğumuz apartmana gelip efendi bir adam olan kapıcımıza şikâyet etmiş; o da durumu çocuğun annesine anlatacağına söz vermiş.

İngilizce yayımlanacak yeni bir gazetede, *Daily News*'de çalışma teklifi almıştım. *Hürriyet*, *Milliyet*, *Cumhuriyet* gibi büyük gazetelerin olduğu Babıâli'de tavan arası gibi, sigara dumanı dolu bir ofiste beş kişi çalışıyordu. Babıâli kâğıt, mürekkep ve toz kokan sokaklarında bir sürü gazetecinin, yazarın, karikatüristin sigara tüttürerek dolaştığı, ağır yüklerin altında iki büklüm olmuş hamalların dükkândan dükkâna, binadan binaya kâğıt taşıdıkları bir yerdi. Birçoğu bodrum katında olan matbaalara girmek için genellikle başınızı eğmeniz gerekirdi. Sokak köşelerinde kibrit kutusu gibi kulübelerdeki adamlar haber peşinde koşan ya da baskı saatine yetişmeye çalışan gazetecilere köfte ya da tost satarlardı. Yazarlar, yazı işleri müdürleri ve fotoğrafçılar

bulunduğumuz ofise uğrar, son haberleri patronuma aktarırlardı. Ortalık heyecan doluydu. İster mantıklı isterse mantıksız olsun herkesin bir tutkusu vardı, herkes gece gündüz demeyip tartışmaya, kendini savunmaya, hatta kavga etmeye hazırdı.

Ankara'dan ya da Reuters haber ajansından Demokrat Parti mensuplarının devam etmekte olan duruşmalarına, çatışmalara ya askerlere ilişkin bir haber geldiğinde Babıâli'nin yorulmak bilmez gazetecileri daktilolarının ya da çizim masalarının başına koştururlardı.

İşçiler, gazeteciler, köşe yazarları, fotoğrafçılar, yazı işleri müdürleri ve gazete sahipleri arasında konuşulmadan yapılmış bir anlaşma, bir dayanışma vardı ve basın özgürlüğüne saygı medyanın ayakları yere sağlam basan ruhuna iyice işlemişti.

Gazeteler medya hanedanları tarafından sahiplenilmişti. Avrupa'dan getirtilen makineler baskının ve fotoğrafların kalitesini yükseltmişti. Gazetenin siyasal eğilimine uygun olarak yazılan köşe yazıları ve makaleler korkusuzca, hiç çekinmeden kaleme alınıyordu. Basın özgürlüğü birincil önem taşıyordu. Gazetelerin satışıyla birlikte kültürel ve toplumsal etkinlikleri de teşvik etmek için kitaplar, sözlükler, mutfak eşyası ve tatiller hediye ediliyordu. *Hürriyet* gazetesi Barış Manço, Cem Karaca, Ajda Pekkan ve kardeşi Semiramis, muhteşem Gönül Yazar gibi Türk rock ve pop müziği yıldızlarının başını çektiği akımı güçlendirmek için Altın Mikrofon yarışmasını organize etmişi.

Milliyet gazetesi uluslararası güzellik yarışması ve Türkiye güzeli yarışması düzenlemiş, birbiri ardına yapılan bu yarışmalar modellik okullarının, reklam ajanslarının, moda fotoğrafçılarının, yeni filmlerin ve tiyatro okullarının ortaya çıkmasına yardımcı olduğu gibi genç kızlar ve oğlanlar için de iş imkânları doğurmuştu. *Cumhuriyet* gazetesi ise daha çok entelektüellere hitap ediyordu.

Milliyet gazetesinin düzenlediği Türkiye güzellik yarışmalarından birinin jürisine davet edilmiştim. Toplumsal duruşuyla tanınan aktör ve yönetmen Yılmaz Güney'in yanında oturuyordum. Şarap rengi kadife ceketi içinde gayet yakışıklı görünen, esmer, yağız bir adam olan Güney spot ışıkları yüzünden ortalığın çok sıcak olduğundan yakınıyordu ama ceketini çıkarabileceğini söylediğimde bana gayet sinirli bir bakış attı. Kızlar önümüzden ifadesiz suratlarla geçip dururken ona, "Keşke biraz tebessüm etseler," diye fısıldadım. Bu, komşuma söylenmeyecek bir laftı besbelli. Seyircilere arkasını dönüp heyecanlı fısıltılarla ülkenin doğusunda hayatın ne kadar zor geçtiğine ilişkin uzun bir nutuk attı; kilometrelerce uzaktan su taşımak, doktor olmadan doğum yapmak zorunda kalan birinin tebessüm edecek hâli olmazmış.

Kendimi acınacak bir şekilde savunarak, "Ama bu bir güzellik yarışması, kızlar da mayo giyiyorlar," dedim. Sıra karar vermeye gelince koltuğunu benimkine yaklaştırdı: "Tamam, sen bu işi iyi biliyorsun, hangi kızı seçeceğine de karar vermişsindir. Ben de onu seçeceğim. Hangisi?" dedi.

Yılmaz Güney sanat ya da sinema eğitimi olmasa da pek çok senaryo yazmış, film çekmiş ve birçok filmde oynamıştı. Aralarında, çok iyi bildiği doğu Anadolu'daki

hayattan esinlenmiş, uluslararası beğeni kazanmış ödüllü filmi *Yol* da olmak üzere başka ödüller de kazanan birçok film yaptı. Mutlaka daha da güzel işler yapacaktı ama içindeki karanlık taraf ağır basmış olmalı. Bir lokantadaki ağız dalaşından sonra adam öldürdüğü için hapse atıldı, hapisten kaçtı ve Paris'te sürgündeyken öldü.

1960 yılının Ekim ayından itibaren gazetelerin birinci sayfalarını Demokrat Parti yargılamaları işgal ediyordu. Kafelerde, barlarda ve evlerde sürekli olarak saygın köşe yazarlarının makaleleri ve mahkemeden çarpıcı fotoğraflar tartışılıyordu. Çoğu kimse için gergin, bunaltıcı bir dönemdi. Herkes güçlü duygular içindeydi. Her akşam saat 8'de herkes Albay Türkeş'in boğuk, ürkütücü sesini dinlemek için radyoların başında toplanıyordu; Yassıada duruşmalarında o günkü gelişmeleri aktarmaya, "Dikkat, dikkat, dikkat!" diye başlıyordu.

Bir akşam savcının saygısızca ve uygunsuz davranışı beni rahatsız etmişti. Yan yana otursalar da birbirleriyle hiç konuşmamaları beni şaşırtan Menderes ile Bayar'ı hediye verilen bir köpekten, bir metresin iç çamaşırlarından söz ederek özel hayatlarıyla suçluyordu. Ben de bunun üzerine yazı işleri müdürüne bir mektup yazdım. Ertesi sabah yazı işleri müdürünün odasına girip mektubu masasının üstüne bıraktım. Menderes ne de olsa başbakanlık yapmıştı ve bütün kabinesi mahkeme huzurundaydı. Gayet cüretkâr bir tavırla, "Bunu okur mektubu olarak basmanızı rica ediyorum," dedim. "Vakit bulursam bakarım," diye soğuk bir cevap aldım.

O akşamüstü ofisten çıkmak üzereydim ki yazı işleri müdürü beni odasına çağırdı. "Yazdıklarını okudum ve çoğunlukla sana katılıyorum," dedi. "Haklı olabilirsin ama bunu yayımlarsam ikimiz de hapsi boylarız." Yorgun bir tavırla içini çekerek, "Bir kadın, üstelik yabancı bir kadın için şu sırada siyaset üzerine yazmak hiç akıllıca olmaz. İngiltere'de değiliz canım. Bana sanat, yemek, İstanbul... bu gibi konular üzerine ne yazarsan getir, söz veriyorum, yayımlayacağım," diye ekledi. Sonra da gözümün içine bakıp gülümseyerek yazdığım yazının her sayfasını yırttı, paramparça etti. Böylece siyasi köşe yazarlığı kariyerim başladığı gibi bitmişti! O günlerde Babıâli'de medya dünyasının bir parçası olmak heyecan vericiydi çünkü insan ülkenin nabzını her gün tutabiliyordu. Beklemenin heyecanı bulaşıcıydı, adrenalin yüksekti, insanlar düşük bir maaş karşılığında sigara dumanı dolu ofislerde ya da sokaklarda saatlerce çalışıyordu. Çalışanların çoğu Karaköy ya da Sultanahmet civarında otururdu. Osmanlı döneminde olduğu gibi Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Kürtler, Çerkezler ve Doğu Avrupalılar tam bir uyum hâlinde, birlikte çalışıyorlardı. İşyerlerinde, taşıtlarda, lokantalarda kaotik bir uyum sağlanabiliyordu. İş çıkışında Kapalıçarşı'dan geçip İstanbul Üniversitesi'ne, Fazıla ile buluşmaya gider ya da Ceylan'ı Boğaziçi'ndeki Karman yalısına yüzmeye götürürdüm. Bazen de İngiliz High School'dan herkesin arkadaşı olan, adı 60'ların ve 70'lerin müziği ile birlikte anılan Tevfik Dölen'in sahibi olduğu Kulüp 12'ye giderdik. Tevfik ufak tefek, tıkız, Fred Astaire'e yakışan bir kıvraklıkla hareket eden bir adamdı. Yakın zamanlarda, yaşı 80'lerde olsa da

Nişantaşı'ndaki bir barın açılışında yaşlı rockçıya sempatiyle bakan genç müzisyenlerle birlikte çalarken zillere vurup duruyordu.

Zamanla matbaalar Babıâli'den banliyölere taşındı ve gazeteler büyük holdinglere ya da hükümet yanlısı işadamlarına satıldı. Kendini işlerine adamış, zincirleme sigara içerken dalgalarını geçen gazeteciler, foto muhabirleri, özgürlüklerini her şeyden çok önemseyen basının muhafızları önce cesaretlerini kaybettiler, sonra sesleri duyulmaz oldu; Türkiye'deki basının coşkusundan ve bağımsızlığından geriye, birkaç değerli köşe yazarı dışında, bir şey kalmadı.

Ceylan'la birlikte pazar günlerini Fazıla'da geçiriyorduk. Ceylan'ın Arnavutköy Kız Koleji'nden arkadaşlarıyla birlikte oynaması, yemesi, hatta bazen uyuması için yere battaniye serer, üstüne de yastıklar ve oyuncaklar serpiştirirdi. Taze kekler, ev yapımı ekmekler ya da bir kavanoz reçel eşliğinde çay içerken Maro ile Maida da bize eşlik ederdi. Ceylan'ın doğduğu gün kendini vaftiz babası ilan eden Doktor Şevket, Park Otel pastanesinden aldığı pastalarla bize katılınca takım tamamlanırdı.

Maro ve Maida Ermeni'ydi ve ikisinin de sessiz sakin görünüşleriyle özel hayatları çelişki içindeydi. Maro kısa boylu, tombulca, işgüzar ama enerji dolu, şen şakrak bir kadındı. Bu hâlinin başlıca nedeni yıllardır büyük bir aşk yaşamasıydı. Çok sevdiği annesi ve ona bağımlı yaşayan kız kardeşi yüzünden kendisiyle evlenemeyen sevgilisi Şabo hayatının merkeziydi. Ama bu durum Maro'nun aşkına ya da sadakatine asla gölge düşürmüyordu. Maro'nun briç oynadığı cuma günleri hariç her gece, Şabo'nun aile evine dönmesi gereken saate kadar birlikteydiler.

Fazıla'nın ölümünden sonra irtibatı kaybetmiştik; ta ki günün birinde eski telefon defterimi karıştırırken Maro'nun adına rastlayana kadar. Hiç tereddüt etmeden hemen telefona sarıldım ve şu işe bakın ki telefonu genç kız gibi kıkırdayarak açtı. Hayalleri gerçek olmuş, Şabo ile evlenmişti. Beni öğle yemeğine davet etti. Şabo annesinin öldüğü gün, ikisi de 80'li yaşlara gelmesine rağmen sonunda evlenme teklif etmişti.

Hiç değişmemişler, sadece güzel yaşlanmışlardı. Maro, "Keşke üç ay önce telefon etseydin," dedi, "Şahitlerimizden biri Fatoş'tu, öteki de sen olurdun. Bütün arkadaşlarımız öldü." Şabo ise gülümsüyordu; amacına ulaştığı için tatmin olmuş bir adamın tebessümüydü bu. Keşke daha önce arasaydım, diye düşündüm, zira çok mutlu anıları canlandırmışlardı.

Maida Şahbaz özgür bir ruhtu, moda olup yaygınlaşmadan önce hippiydi o. Sarışın, yetenekli ve sıradışıydı. Dedesi Osmanlı döneminde Bakırköy'ün Ermeni kaymakamıymış. Keman hocasıyla yaşadığı aşk macerası yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, ardından da Türk toplumunda diplomatik, askerî ve entelektüel ağır toplar olan anlı şanlı Şakir Paşa ailesiyle hayatı kesişmiş. Onun hikâyesi de şöyleydi:

Karl Berger Avrupa'daki Yahudi düşmanlığından kaçmak için Türkiye'ye gelmiş olan hem müzisyen hem besteci, bir Macar Yahudi'siymiş. Kısa zamanda keman ve piyano öğretmeni olarak kendini şehirdeki iyi ailelere kabul ettirmiş. Füreya Şakir'e ilk dersini vermeye gittiğinde Füreya'nın teyzesi Aliye Şakir ilk bakışta ona âşık olmuş. Hayatı boyunca beklediği sevgiliye kavuştuğuna eminmiş ve onunla karşılaşması her şeyin başlangıcı ve sonu olacakmış. Kapkara, dalgın bakan gözleri ve sanatçı ruhu ona birçok hayran kazandırmış ama Karl sanatını icra etmek için özgür olmak gerektiğine inandığından Aliye'nin sadık bir sevgili olmaktan başka çaresi yokmuş, bu yüzden de haftada iki gün, eli kolu hediyelerle dolu olarak Karl'ın Narmanlı Han'daki stüdyosunu ziyaret ediyormuş.

Karl birçok aşk macerası yaşamış ama sadece Maida'dan çocuğu olmuş; Maida oğluna Charles adını koymuştu ama ona Carol diyordu. Gururlu ve kimseden bir şey isteyemeyen Maida büyükbabasından kalma mülkü kiralayarak ve piyano dersleri vererek oğlunu yetiştirdi. Babası öldüğünde Carol 4-5 yaşındaydı ama babasını ziyaret ettiğini ve bir keresinde sinirlenip tabağı yere attığı için azarlandığını hatırlıyordu.

Tanışmalarından 23 yıl sonra, 1947 yılında Karl nihayet Aliye Şakir ile evlenmiş ve Büyükada tepelerinde bir eve yerleşmişler. Ama mutlulukları çok kısa sürecekmiş. Altı ay sonra, vapur iskelesinde beklerken Karl Berger kalp krizi geçirerek Aliye'nin kollarında hayata veda etmiş. Karl Berger'in öğrencilerinden ve Şakir ailesinin dostlarından biri bana derin bir kedere kapılan Aliye'nin o geceyi Karl'ın kefenine sarılarak geçirdiğini anlatmıştı. Aliye ısrarla Karl'ın sahip olduğu parayı oğluna vermek istediğini söylüyormuş. Aliye o parayı Maida'nın evine götürürken ablası Fahrelnisa Zeid de yanındaymış.

Cenazeden sonra ablası Fahrelnisa ve Irak Büyükelçisi olan kocası Emir Zeid ile yaşamak üzere Londra'ya giden Aliye orada gravür sanatıyla tanışmış ve bu onun tutkusu hâline gelmiş. İstanbul özlemine dayanamayarak 1950'de dönüp Narmanlı Han'a yerleşmiş. Buradaki salonunda hem çalışıyor hem sergi açıyor hem de İstanbul sosyetesinden arkadaşlarını, sanatçıları, dostlarını ağırlıyormuş. Ona Pera'nın Kraliçesi diyorlarmış. Derken Aliye Karl'ın oğlunu evlat edinmeye karar vermiş. Bu da bir tutku hâlini alınca rahatsız edici olmaya başlamış. Carol'ı hediye yağmuruna tutuyor, onu Beyoğlu'ndaki atölyesinin ziyaretçilerine takdim ediyormuş. Henüz çok genç ve etki altında kalmaya eğilimli oğlunun o renkli yaşamın cazibesine kapılacağından korkan Maida Carol'u Amerika'ya götürdü ve eğitimini orada bitirmesini sağladı.

Carol artık Kopenhag'ta karısı ve oğluyla yaşıyor. Torunum Selina ile birkaç yıl önce oraya yaptığımız seyahatte kahve içmek için buluştuk ve annesinden bahsettik. Annesinin Aliye ile yaşamaya karar verirse ona engel olmayacağını söylediğini ama onu kaybetmekten de fena hâlde korktuğunu anlattı. Carol ise beraber olmak istediği tek annenin o olduğunu defalarca söylemiş. Sonunda hayatlarından uzaklaşan Aliye Berger 1974 yılında öldü.

Aliye Berger-Bronai ile hiç tanışmadım ama yeğeni, oyuncu Şirin Devrim ile Amerikalı kocası Robert Trainer'ı tanıdım; bütün bir akşamı hayran olduğu teyzesi Aliye'den bahsederek geçirdik. Maida son yıllarını Bomonti'de, Katolik rahibelerin yönettiği, Fransız Fakirhanesi de denen, Home of the Little Sisters adlı huzurevinde geçirdi. Nur Mardin onu sık sık ziyaret ediyordu. Öldüğünde başucunda bir not bulunmuş: "Cenaze töreni, rahip, ağıtlar istemiyorum. Müzik yeter." Carol onun en sevdiği klasik müzikleri kaydetti; Fatoş, Haldun ve ben de sokaktaki çingenelerden aldığımız çiçeklerle demetler hazırladık. Nur Avrupa'da olduğu için cenazeye katılamadı ama Maida'yı son görüşünü bize anlattı. İlaçlarını alıp almadığını sorduğunda Maida gülümseyerek, "Bana bir doz aşk ver. Tek ihtiyacım o," demiş.

Little Sisters Şapeli'ni Maida'nın en sevdiği müzikler, Bach'ın keman konçertosu, Cambridge Korosu ve *Ave Maria* doldururken biz, yas tutan bir avuç dostu oradaydık; genç bir Ermeni rahip kısa ama dokunaklı bir dua okudu. Ermeni mezarlığına gömülürken de müzik çalıyordu. Bir rahibe Fransızca ilahi, rahip kısa bir dua, Haldun Müslüman duası okudu, bense Hıristiyan duasıyla onu kutsadım ve böylece Maida bu dünyayı tam da istediği gibi, müzikle ve aşkla, katıldığım en yalın ama en dokunaklı törenle terk etti.

Aydın Osman Erkan

Oldukça can sıkıcı bir günde Aydın Erkan'dan ansızın gelen mektup aracılığı ile İstanbul dönüşünde birlikte öğle yemeği yeme teklifi beni sevindirmişti. Aydın ve Nil İngiliz High School erkek lisesinde birkaç yıl birlikte okumuşlardı. Arada bir herkes gibi benim de çok sevdiğim, eğlence meraklısı erkek kardeşi Akın'la birlikteyken özellikle Kulüp 12'de ona rastlardık. Aydın ile Akın Noel davetlilerimiz arasındaydı. Boğaziçi'nde bir balık lokantasına öğle yemeği yedik. Ertesi sabah apartman kapısında gazeteler ve sütle birlikte bir demet kır çiçeği ve akşam yemeğiyle sinema daveti beni bekliyordu.

Aydın Osman Erkan koyu renk saçlı, yakışıklı, alçakgönüllü, ilginç bir mizah anlayışı olan, tam anlamıyla bir beyefendiydi. Dört kardeşin en büyüğüydü; iki erkek, bir kız kardeşi vardı. İstanbul'da olduğu zaman babasının Topağacı'ndaki evinde kalıyordu ama aslında merhum annesinden kalan mülkü yönetmek için Aydın'da yaşıyordu. Aydın tam bir Anglofil'di, İngiltere'nin her şeyini, şatolarını, tarihini, dilini, kitaplarını, İngiliz kırsalındaki giyim kuşamı ve tabii ki İngiliz kızlarını çok seviyordu. Mezun olduktan sonra tarım eğitimi için Amerika'ya gönderilmiş ama orada zamanının çoğunu kilise organizasyonlarında, Rotary kulüplerinde ya da Mason toplantılarında keyiften mest olmuş Amerikalılara Türkiye, Kafkaslar ve Orta Doğu hakkında konferanslar vererek geçirmişti.

Kafkas geçmişiyle çok gururlanırdı. Tarihe ve siyasete meraklıydı; aileye ait, üstüne titrediği antika silah koleksiyonunun bakımı ve temizliği için saatlerce uğraşırdı. Babası Hamza Osman Erkan Demokrat Parti milletvekiliydi ve beş yıl hapse mahkûm edildiği için o sıralarda Kayseri Cezaevi'ndeydi.

Aydın yatmadan önce anlattığı masallarla, aldığı hediyelerle Ceylan'ı, yapmacıksız hâli ve aşkı ile de beni büyüledi. Nazik, ilgili ve ilginç biriydi. Beni çok güldürüyordu; eğlenceli hikâyeler anlatan insanlara bayılırım. Birçok ortak yanımız olduğunu fark etmiştik. Bana, "Her erkeğin içinde oyunbaz bir çocuk vardır," lafını

hatırlatıyordu. Daha önceki ilişkilerim, çevremizde çok kişinin olması yüzünde karmaşık hâle gelmişti; oysa artık sadece Aydın ve Ceylan ile birlikteydim. Cumartesi günleri genellikle Kapalıçarşı'yı ya da Sultanahmet'teki sahafları dolaşırdık.

Ailesine karşı sorumluluğunu, annesinin ani ölümünü, babasının hapse girişini, hükümetin aileye ait banka hesaplarını dondurduğunu anlatıyordu. Yardımına dayısı ve akıl hocası Ekrem Çifçi yetişmişti. İlk kocam ile Aydın'ın anne babası eski dosttular. Hamza Bey zengin bir toprak sahibi olan Cemal Çifçi'nin küçük kızı Melike'yle flört ederken İzmir'de Arbellerde kalmıştı. Eminim Afife Hanım genç dostuna bir hanıma nasıl iltifat edileceği konusunda tavsiyelerde bulunmaktan pek hoşlanmıştır.

Fazıla, Aydın'ı pazar çayına davet etti. "Seni yoklamak istiyor," diye uyardım onu. Daha ilk çayımızı içerken çocukça cazibesi ve sevecenliğiyle Fazıla'nın, Maida'nın, Maro'nun ve Şevket Bey'in gönlünü kazanmayı başarmıştı. Kardeşi Akın çöpçatanlığı üstlenip kolunun altında bir şişe viskiyle gelerek bebek bakıcılığına talip oldu. Yüzümdeki şaşkın ifadeyi görünce de sırıtarak, "Hediye getirdim canım, ben aslında süt içerim," dedi. Çiftliğine dönmeden bir gece önce Aydın elinde Ceylan için bir hediye, benim için bir buket çiçekle gelip evlenme teklif etti. Onun yokluğunda Akın ikide bir geliyor, beni dansa ya da akşam yemeğine çıkarıyordu; böylece iyi dost olduk.

Giz ailesinin reisi olarak Fazıla'nın kayınbiraderi Hıfzı Oğuz Bekata benimle ilgilenmeye karar vermişti. Bir gün Fazıla ile beni öğle yemeğine davet etti. Daha masaya oturmadan nutuk atmaya başladı. Gayet ciddi bir ifadeyle konuşmaya başlayarak, yabancı bir genç kadının İstanbul'da yalnız yaşamasını hiç onaylamadığını söyledi. Fazıla beni savunmaya kalkıştıysa da fikrini değiştirmeye hiç niyeti yoktu. Aydın'ın ailesinden, özellikle babasından övgüyle söz etti. Beni evlendirmeye o kadar hevesliydi ki düğünün parasını vermeyi bile öneriyordu. Konuşmasını bitirip iyice içini dökmesine izin verdikten sonra zaten Aydın'la evlenmeye karar verdiğimi açıkladım. Fazıla bu habere çok sevinmiş, Hıfzı da çok memnun kalmıştı. Görev tamamlanınca öğle yemeğimiz kutlama yemeğine dönüştü, sonra da bizi davet eden Hıfzı Bey özür dileyerek daha acil işleriyle ilgilenmek üzere kalkıp gitti.

Fazıla'dan şahidim olmasını istedim ama reddetti. "İki nikâhta şahitlik ettim, ikisi de boşanmayla sonuçlandı. Yemin ettim, bir daha asla yapmam," dedi. Ama nikâha geldi. Her şeyi usulünce yapmaya kararlı olan Aydın annemle babama ve kendi babasına mektup yazarak evlenmemiz için izinlerini istedi. Zavallı annem düşüp bayıldı, babam da derhal eve dönmemi emretti. Onlara telefon ettik. Telefonu Aydın'a verdim, o da yakın zamanda onları ziyaret edeceğimize söz vererek, uzun ve hürmetkâr bir konuşmanın sonunda nicedir canı sıkılan babamı yatıştırmayı başardı. Sonradan çok iyi dost oldular ve babamın Türkiye'ye, Türk olan her şeye karşı husumeti yok olup gitti.

Ardından Aydın'ın babasının onayını almak için Kayseri'ye uçtuk.

Hapishane Ziyareti

1962 yılının şubat ayı. Kayseri'ye uçakla gitmek hayatımın en ürkütücü tecrübelerinden biriydi. Uçak doluydu ama uçmaya elverişli görünmüyordu. Kalkarken fena hâlde sallandığı gibi uçarken de çatırdayıp duruyordu. Motor çıkarmaması gereken sesler çıkarırken kabin basıncının ya hiç olmadığı ya da çalışmadığı ortadaydı. Oturacağımız koltuklara ulaşmak için koridoru dolduran yiyecek dolu sepetleri, giyecek dolu torbaları, kitap yığınlarını aşmak zorunda kalmıştık. Aydın babası için temiz kıyafetler getirmiş, ben de Divan Otel'den bir kutu madlen çikolata almıştım. Uçaktan indiğimizde otobüsle ya da trenle dönelim diye Aydın'a yalvarıyordum. Eskiden Caesarea önemli ticaret yolları üstündeydi. Şimdiki Kayseri ise başarılı tüccarlarıyla ve işadamlarıyla tanınır. Ben ziyaret ettiğim sırada nüfusu 70 bin civarındaydı ve türbeleriyle, sayısız minaresiyle, kıvrımlı dar sokaklarıyla anılan bir şehirdi. O gidişimde şehri iyice gezememiştim ama *İnce Memed* romanıyla meşhur, Türk yazarlar içinde Nobel Edebiyat Ödülü'ne ilk kez aday gösterilen Yaşar Kemal'e ilham kaynağı olan, şehrin ortasındaki devasa kaya dikkatimi çekmişti. Yaşar Kemal'in yazdıktan 40 yıl kadar sonra yayımlanan *Tek Kanatlı Bir Kuş* romanı askerliğini yaptığı Kayseri'deki bu kayadan söz eder ve toplumda hastalık gibi yayılan korkuyu anlatır.

Şubat ayındaydık ve şehirde sert bir kış rüzgârı esiyordu. Latince eski adı Caesarea olan Kayseri gri ve kasvetliydi. Kaldığımız oda kara bir sobayla çok fazla ısıtılmıştı ve fena hâlde dezenfektan kokuyordu. Şehrin dışında, tarlaların ortasındaki hapishaneye yaklaşırken Aydın'ın bütün vücudunun gerildiğini hissedebiliyordum. Yüksek çitlerle, askerlerin çorak araziyi kontrol altında tuttukları, heykel gibi dimdik erlerin hazır bekledikleri gözetleme kuleleriyle ve nöbet noktalarıyla çevrili ürkütücü bir taş binaydı. Tehditkâr manzarayı biraz olsun yumuşatacak ne bir çalı ne de bir ağaç görünüyordu. Buz gibi esen rüzgârın altında guruplar hâlinde toplanan aileler kapıların açılmasını bekliyordu.

Hapishane ziyaretinde müstakbel kayınpederimi etkilemek için ne giyeceğimi epeyce düşünmüştüm. Uzun, deri çizmeler, vücuda oturan ama neyse ki sıcak tutan uzun, gri palto, içime de beyaz dik yakalı kazakla gri etek giymiştim. Bulunduğum yere çok yabancı görünüyor ve tam da öyle hissediyordum.

Kapılar açıldı. Tüm çantalar iyice kontrol edilirken biz de uzun bir kuyrukta titreyerek bekledik. Sonra önümüze birileri düştü ve avluyu geçtik; gürültüler çıkaran demir merdivenleri tırmandık, koridorları aştık, başka merdivenleri tırmandık, başka koridorlardan geçtik ve sonunda bir grup iyi giyimli Demokrat Parti üyesinin bekleştiği bir dizi büyük odaya ulaştık. Aydın yana yatırılmış siyah beresiyle Fransız'a benzeyen babasıyla buluştu. Uzun boylu, dikkat çekici bir adamdı ama bezgin ve yorgun görünüyordu. Beni öptü, oğlunu sıkıca, uzun uzun bağrına bastı. Elimi tuttu, duygulandığını belli eden bir sesle, "Onayımı almak için bunca yol gelmeniz beni çok duygulandırdı; sizi daha iyi koşullarda ağırlayamadığıma çok üzgünüm. Oğlumu mesut ettiğiniz için size çok teşekkür ederim," dedi. Sonra devam etti: "Aydın'ın yaptığı tercihi büyük bir mutlulukla kabul ediyorum. Ben ve ailem sizi olduğunuz gibi, bütün yüreğimizle kabul ediyoruz; sakın bizim yüzümüzden değişmeye kalkmayın." İkimizin de gözleri yaşarmıştı; çok duygulanmıştım. Kayınpederimle onun ölümüne kadar sürecek olan sıcak ilişkimizin temelini o korkunç hapishanedeki ilk karşılaşmamız atacaktı. Esas unvanlarını söyleyerek arkadaşlarını birer birer takdim etti. Ben onlara çikolata ikram ederken onlar da nişanımızı kutladılar.

Demir parmaklıklı pencereler olmasa beyefendilerin bir kulüpte buluştukları sanılabilirdi; iyi giyimli, iyi eğitimli, gayet terbiyeli bu insanlar birbirlerini koruyup kolluyorlar, cesaretlerini kaybetmemiş gibi davranıyorlar, gülümseyerek sohbet ediyorlardı. Ama gözleri ve vücut dilleri çok şey anlatıyordu. Kendilerini tutmaya çalışıyorlardı ama tebessümleri bakışlarına ulaşmıyor, gözleri acılarını saklayamıyordu. Celal Bayar'ı da özel bir odada ziyaret ettik. Yaşlı ve iki büklüm olsa da meydan okuyan bir hâli vardı; iki elimi öptü, birlikteliğimizi kutsadı ve iyi bir aileye gelin gideceğim için beni tebrik etti. "Özgür kaldığımızda ki yakında kalacağız, bize çaya gelin. İngilizler çayı pek sever, ben de severim," derken neşeyle gülüyordu.

O gece otelin yemek salonundaki kara sobanın önünde birbirimize sarılmış otururken o zamana kadar Aydın'ı bu kadar rahatlamış ve mutlu görmediğimi düşünüyordum. Garsonu çağırıp tanışmamızı kutlamak için pek de iyi olmayan bir şişe şarap açmaya ikna etti. Onunla geldiğim için bana teşekkür edip duruyordu; babasını mutlu görmek onun için çok önemliydi. Akşam yemeğimizi Kayseri pastırmasıyla lezzetlendirdik.

Hamza Osman Erkan, beş yıl hapse mahkûm olan birçoğu gibi, herhangi bir suç işlememiş olsa da sadece partisine ve başbakana sadık kaldığı için cezalandırılmıştı. Duruşmada aynen şunları söylemiş: "Hem milletvekili hem de Demokrat Parti üyesi

olarak partiye de onun politikalarına da sadığım. Ben masumum ve ne cezai ne de siyasi bir suç işledim."

Ertesi gün, yani pazar günü hapishaneye yaklaştığımızda insanların bağırarak çitleri salladıklarını gördük. Kadınlar, "Komünistler, komünistler! Bırakın içeri girelim! Kocalarımızı görmeye hakkımız var!" diye haykırıyordu. Ziyaretlerin yasaklandığı ve hiçbir açıklama yapılmadığı anlaşıldı.

Aydın genç bir kadını işaret ederek, "Bu Ayla Akarca," dedi. "Babası öldü. Kimileri pencereden aşağı atıldığını, bazıları da intihar ettiğini söylüyor. Kocası Turan Akarca dostumdur ve Milaslı bir milletvekilidir. Şimdi onu görmesine bile izin vermiyorlar. Rezalet bu, tam bir rezalet!" Homurdanarak kalabalıktan uzaklaştı. Ağlayan kadınların kapıları sarsıp açıklama isteyişlerini seyrederken donakalmıştım. Çok hazindi.

Hapishane bahçesinden bana doğru yürüdüğünü zannettiğim bir subay dikkatimi çekti. Ani bir dürtüyle ona el salladım. Yaklaştı. Aslında kendimi hiç öyle hissetmesem de otoriter bir tavırla, İngilizce, "Hamza Osman Erkan ile görüşmek istiyorum," dedim. Başıyla giriş kapısını işaret etti. Kalabalığın arasından geçip kapıya ilerlediğimde iki asker kapıyı sadece benim geçeceğim kadar araladılar. Subay bu sefer de başıyla binayı işaret etti. Devasa binanın içinde olabildiğince hızlı ilerleyerek o gürültülü, berbat merdivenleri çıktım, tekrar koridorlardan geçtim ve bir mahkûma rastlayana kadar ilerledim.

"Hamza Osman Erkan'ı arıyorum," dedim. "Beni takip et," dedi; ben de peşine takıldım. Alçak sesle konuşan birçok mahkûmun bulunduğu odalardan geçtik. Son odayı terk etmek üzereyken kayınpederimin beresini fark ederek ona doğru koştum.

Hamza Bey etrafa bakınarak, "Aydın nerede?" diye sordu. "Dışarıda. Ziyaretler iptal edilmiş," diye açıkladım. "Ziyaretlerin iptal edildiğini biliyorum ama onunla konuşmam lazım. Gidip onu getirin lütfen," derken kayınpederim endişeli görünüyordu. Şansıma da kendime de lanetler okuyarak, bir yandan da gözetleme kulelerindeki askerlerin her adımımı izlediklerini bilerek, bir sürü merdivenden inip avluyu geçtim. Başıma gelenlere inanamaz hâldeydim. O subay hâlâ oradaydı. Şansımın yaver gitmesi için dualar ederek Aydın'ı gösterip, "Hamza Osman Erkan şu adamla görüşmek istiyor," dedim. Aydın'a seslenerek kapıya gelmesini söyledi, sonra da askerlerden kapıyı açmalarını istedi. Şaşırmış olan nişanlım, "Neler oluyor?" diye fısıldadı. Ben de kıkırdayarak, "Hiçbir fikrim yok. Beni izle," diye fısıldadım.

Hamza Bey'in beklediği odaya gitmek için merdivenlerden çıkarken, "Sanırım o subay, babanın gardiyan olduğunu sanıyor," dedim. Baba oğul görüşürken hapsedildiğine hâlâ çok şaşkın olan Hristaki Yuvanidis adlı bir Rum milletvekili bana meclise darbeden sadece bir ay önce seçildiğini, geleneksel meclis konuşmasını bile yapamadığını anlatıyordu.

Ertesi sabah bütün gazetelerdeki en dikkat çeken haberlerde Hamza Osman Erkan'ın Kayseri hapishanesinde oğluyla nişanlısı Amerikalı gazeteci için nişan

partisi verdiği bildiriliyordu. Zavallı kayınpederim hapishane müdürü tarafından ağır şekilde cezalandırıldı. Bütün bu yaygaranın, gözyaşlarının ve ziyaret iptalinin sebebi de götürdüğüm bir kutu madlen çikolataydı. Kapıyı açtıran subayın haberleri okuduktan sonra neler hissetmiş olabileceğini hep merak ettim.

Kayınpederim Hamza Osman Erkan 28 Aralık 1897'de doğmuş, Celal Bayar'ın ısrarıyla Demokrat Parti'ye katılmadan önce CHP'nin Afyon milletvekili olarak meclise bulunmuştu. Ciddi bir Çerkez nüfus barındıran Sakarya'dan milletvekili olarak seçilmiş, Türk Olimpiyat Komitesi Genel Sekreteri olarak görev yapmıştı. 1960 darbesi olduğunda Türk delegelerle birlikte Dünya Parlamenterler Toplantısı'na katılıyordu. İstanbul'a döndüğünde kendine küçük bir bavul hazırlayıp tutuklanmayı beklemişti.

Evlilik ve Beşiktaş'taki Konak

Aydın'la 12 Mart 1962'de Topağacı'ndaki dairemde evlendik. Kuaföre gitmeden önce Ceylan'ın bakıcısı Şükran'la birlikte oturma odasını hazırladık. Kuaförden döndüğümde kapıyı açar açmaz, "Sürpriz! Sürpriz!" bağırışlarıyla karşılandım. Şükran ile yakınlarda çiçekçi dükkânı olan arkadaşı Ayşe odayı nergisler, beyaz güller, yeşillikler ve mumlarla muhteşem bir bahçeye çevirmişlerdi. "Akşama hepsini geri götüreceğiz," diyerek kıkırdıyorlardı.

Çok da kalabalık olmayan konuklarımız Akın'ın getirdiği ve ikram ettiği şampanya ile karşılandılar. Nikâh memuru geç kaldığı için Aydın gergindi; tam o sırada kapı açıldı ve karşımıza New York'tan uçağa atlayıp babasının hapse girişinden beri Türkiye'ye ilk kez gelen Aydın'ın diğer kardeşi Osman Erkan çıktı. Aydın ile Akın, kardeşlerine kavuştukları için çok sevinçliydi ve Giz ailesi de evlendiğim için derin bir nefes almıştı. Mehmet ile Şevket Bey de sevinç içindeydiler. Faize ile Hıfzı telefonla tebrik ettiler. Fotoğrafçı arkadaşımız Mustafa yüzlerce fotoğraf çekmişti ama arabasını almak üzere fotoğraf makinesini apartman kapısına bırakınca dönüşte orada olmadığını gördü.

1960 darbesi olduğunda Osman Erkan askerliğini İstanbul'da inzibat olarak yapıyormuş. Bir sabah koğuşuna giderken babasının yanında küçük bir valizle, iki büklüm, başını ellerinin arasına almış hâlde bir sandalyede oturduğunu görmüş. Babası tutuklanmış. Osman babasının elini öpmek için koşturduğunda görevli subay bağırarak onu azarlamış: "Ne halt ettiğini sanıyorsun sen? Bu adam Allah'ın belası bir mahkûm." Ve Hamza Bey'e küfretmiş. Osman da subayı yumruklamış. Osman'a askerî mahkeme tarafından disiplin cezası verilmiş ve askerliğini tamamlamak üzere Türkiye'nin doğusuna gönderilmiş. Terhis edilir edilmez valizini topladığı gibi kimseye veda etmeden Türkiye'yi terk edip Amerika'ya gitmiş.

Aydın Hilton Oteli'nde balayı dairesi ayırtmıştı ama balayı yapmadık. Güya kokteyl parti yapıyorduk ama biri artık gitmeyi önerene kadar parti uzadıkça uzadı.

Şampanya başımı ağrıtır. Ben uyuyakalmışım, çiçekleri alıp gitmişler, üç kardeş de geçmişte yaşadıkları ayrılıkları telafi etmek için fırsat yakalamışlar. Ertesi gün yakışıklı üç Erkan kardeşle birlikte Hilton Oteli'ne gidip balayı dairesine girdik ve resepsiyon müdürü dostumuzun ev sahipliği sayesinde muhteşem bir brunch yaptık.

Aydın beni Beşiktaş'taki konağa götürdü. Büyükbabası Osman Ferit Paşa'ya ait olan büyük taş bina bakımsızlıktan acınacak hâldeydi ve Shaplı ailesinin yaşı ilerlemiş fertlerine ev sahipliği yapıyordu; Bekir amca, kızı Bedia, Habibe hala ve Saadet hala, onun oğlu İnal ve karısı Nadia orada oturuyordu. Konağın farklı bölümlerinde, antikalarla, kitaplarla, kılıçlarla, tüfeklerle, Kafkas kostümleriyle ve gümüş çerçeveli aile fotoğraflarıyla dolu odalarda yaşıyorlardı. Harap bir müzede yaşamak gibiydi. Çatının aktığı yerlere kovalar yerleştirilmişti.

Bir zamanların genç Shaplı kardeşleri Mehmet Şamil, Hüseyin Bereket ve Hamza Osman Tepebaşı Tiyatrosu'nda *İdman Müsameresi* adlı jimnastik gösterisini izledikten sonra, 24 genç sporcuyla birlikte, bu konakta bir eskrim, güreş ve boks gibi çeşitli sporların yapılabileceği bir kulüp açmaya karar vermişler. O günlerde her türlü toplantı için Sultan Abdülhamid'in iznini almak gerekirmiş. Neyse ki babaları Osman Ferit Paşa'nın mevkii bunu kolaylaştırmış. Birinci Ferik (orgeneral), Taşkışla Komutanı, Şeyh-ül Harem (Medine'deki kutsal türbenin muhafızı, koruyucusu ve Peygamber'in kabrinin bekçisi), Sultan Abdülaziz'in yaveri, Osmanlı ordusu generali olan Osman Ferit Paşa nüfuzlu olmaktan da öte bir itibara sahipmiş. Talepleri 1915'te kabul edilmiş ve 1919'da Bereketiko Jimnastik Kulübü'nü kurmuşlar; işte bu kulüp sonradan Beşiktaş adını alarak Türkiye'nin önde gelen üç kulübünden biri oldu.

Habibe hala dal gibi incecik, zarif siyah elbisesinin yakasına bir Rus broşu takmış olarak bizi kapıda karşılayıp kabul odası olan, Bekir amcanın, kızı Bedia'nın, İnal ile karısının ve annesinin beklediği yüksek tavanlı, kemerli salona götürdü. En sevilen yeğen Aydın'ın başrolde olduğu bir tiyatro oyunu gibiydi. Aydın sorunlarını çözüyor, faturaları ödüyor ve zamanının çoğunu kuzeni İnal ile tozlu ata yadigârları arasında geçiriyordu. İnal'ın annesi Saadet Hanım ten rengi açık olsa da saçlarıyla gözleri koyu renk, çok güzel, çok nazik bir hanımefendiydi. İki abanoz koltuktan birine oturtuldum ve Saadet Hanım bana küçük bir tepside Türk kahvesi getirdi. Tam önümde dururken dikkatimi fincan tabağındaki yüzüğe çektikten sonra tepki vermemem için göz kırptı. Sonra da, "Buyurun. Afiyet olsun," dedi.

Tepsiyi kucağıma alınca yüzük eteğimin üstüne düştü. Yakutlarla ve zümrütlerle yapılmış antika, Rus işi, muhteşem bir yüzüktü. Aydın'a gösterdiğim zaman gülümseyerek, "Faturaları ödemek için bazı mücevherlerini satmamı önermişti. Mücevherleri almadım ama faturaları ödedim. Bu, teşekkür etmek için sana verdiği bir armağan," dedi.

Takılarım içinde en sevdiğim, sürekli taktığım bir parça oldu, ta ki bir soygunda Aydın'daki evden çalınana kadar.

Evlenip Bay ve Bayan Erkan olarak sayısız davete katıldığımız bir aydan sonra artık gitmek için can atıyorduk; daha önce belirtiğim gibi, Türk konukseverliği bazen insana fazla gelebilir. İki araçla yola çıktık. Aydın, Ceylan ve ben, Austin Gipsy cipimizde, Aydın'ın adamlarından Dursun da eşyamı taşıyan kamyonetin direksiyonundaydı. Kocam birçok akrabasının yaşadığı İzmir'de yaşamamızı önermiş, kendisinin oradan çiftliğe gidip gelebileceğini söylemişti. Ama ben kırsal yaşamı severim, önce bir denememiz gerektiğini düşünüyordum.

Kimi asfaltlanmış kimi asfaltlanmamış, dağ eteklerinde dönüp duran virajlı yollarda yaptığımız yolculuk zor ve yorucuydu. Karşımıza çıkan birkaç otomobilden çok, kara dumanlar çıkaran ve yokuşları kaplumbağa hızıyla çıkan traktörler, otobüsler ve kamyonlar sorun çıkarıyordu. Kaplıcalarıyla ünlü, ham ipeğin üretim merkezi güzel bir şehir olan ve karlı yamaçlarında kayak yaptığım Bursa'da öğle yemeği için mola verdik.

İzmir'i geçip Selçuk'a doğru ilerlerken gökyüzü karardı, bulutlar yoğunlaştı ve başlayan feci fırtına yüzünden şiddetli yağmurla şimşekler bizi ıssızlığın ortasında yakaladı. Trafik durmuştu. Dursun araba penceresinin dışında belirip bir köprünün çökmesi yüzünden trafiğin İzmir'e yönlendirildiğini bildirdi. Yağmur arabanın tepesini döverken içimde karanlık bir önsezi belirdi; bu Aydın'a gidemeyeceğimi gösteren bir işaretti sanki.

Arabada otururken karanlığın içinde hareket hâlinde bazı ışıklar fark ederek ne olduklarını sordum. Dursun bağırarak, "Tarladan geçen arabaların ışıkları," dedi. "Polis orada da yolu kapatmak üzere. İzmir'e dönmekten başka çare yok."

Karanlık düşüncelerimi dışa vurarak, "Geri dönmek, benim Aydın'a gidemeyeceğim, İstanbul'a dönmem gerektiği anlamına geliyor," dedim. Aydın bana baktı. "Ne? Şaka mı ediyorsun?" Başımı salladım. "Delirmişsin sen," deyip arabadan aşağı atladı. Polise doğru koştu. Birkaç dakika sonra döndü, Dursun'a bağırarak kamyonetten ayrılmamasını söyledi ve hiç bana bakmayarak cipi arazi vitesine takıp hızla tarlaya doğru yönelttiğinde, az kaldı yolu kapatmak için uğraşan polisi eziyordu.

Çukurlardan kaçınıp tarlanın çimenlikli yerlerinden ayrılmamaya çalışarak arabayı ilerletmeye uğraştığı sırada görüş mesafesi o kadar azalmıştı ki camı açtığında yağmur içeri giriyor ve o da tekrar başını çıkarmak zorunda kalıyordu. Çamura saplanmış arabalardan kaçınmaya çalışarak giden cip zikzaklar çiziyor, kayıyor, duruyor ve bu bana sonsuza kadar sürecekmiş gibi geliyordu. Derken ana yola çıktık. Arabayı kenara çekip yağmurdan sırılsıklam olan başını silkeleyen Aydın bana dönüp kocaman bir sırıtışla, "Arzu edersen şimdi İstanbul'a dönebilirsin," dedi. Bütün bunlar sırasında Ceylan hep uyumuştu.

Aydın şehrinin azıcık yukarısında, çınar ağaçlarının gölgelediği bir sokağa bakan bahçe içindeki eve vardığımızda saat gece yarısını çoktan geçmişti. Evin ana kapısından geniş oturma odasına, yatak odalarına ve banyoya açılan hole giriliyordu. Alt

kata inen merdivenlerle Aydın'ın sığınağına yani en sevdiği odaya, büyük, belli ki pek az kullanılan ve yüksek duvarlı bahçeye açılan eski moda mutfağa gidilirdi. Aydın'ın sığınağında sıcak bir ateşin yandığı ocak, silah dolabı, eski bir kanepe, rahat sandalyeler ve çalışma masasının arkasındaki kitaplık vardı. Duvarlar aile fotoğrafları, eski haritalar ve silahlarla doluydu. Buranın en sevdiği oda olduğunu çünkü kışın kalorifersiz de ısınırken yaz sıcağında serin kaldığını açıklamıştı.

Ertesi sabah yarı uykulu bir hâlde mutfağa girdiğimde uzun boylu, esmer bir adam yanıma yaklaşıp elimi tutunca neredeyse kalp krizi geçiriyordum. Bu Aydın'ın çiftlik müdürü Bayram Ay'dı. Yakınlardaki Acarlar köyüne yerleşmeden önce Afganistan'dan gelip Anadolu'nun bozkırlarında geçimlerini hayvancılıkla sağlamış olan yedi Acarlar ailesinin soyundan geliyordu. Aydın'a çok bağlı olan Bayram gün doğarken gelir, gün batarken ayrılırdı. Ona "Gölge Bey" adını takmıştım. Acarlar çiftçilik yapmıyor, geçimlerini büyükbaş hayvan ve meyve satarak yani ticaretle sağlıyorlardı. Kendi toplulukları dışındakilerle pek evlenmezlerdi. Günümüzde bu köyün nüfusu 10 bini bulmuş durumda.

Dursun ise Aydın'ın babası Hamza Bey tarafından işe alınmış, Hamza Bey hapse girdiğinde sorumluluğunu Aydın üstlenmişti. Ama değişen koşullar onu memnun etmemişti; evli bir çiftle bir çocuğa bakmak bekâr bir adamla ilgilenmekten zor geliyordu ona. Birkaç hafta sonra gitti ve talihimiz varmış ki İstanbul'a taşınacağımız güne kadar yanımızda kalan Fatma'yı bulduk.

Kocamın bekârlık evine kadınca bir iki ekleme yapmak için hemen kolları sıvadım ve harika bir ocağı olan mutfak alanını bahçeye açılan modern, pratik yeni bir mutfakla birlikte güzel bir yemek odasına çevirdim. Bahçede portakal ve yabani elma ağaçları vardı; böylece yaz günlerinde yemeğimizi gölgede yiyebilecektik. Aydın'ın sığınağı da hazinelerine fazla dokunulmadan, yeni bir kanepe, yastıklar ve birkaç örtüyle sıcak bir aile odasına dönüşmüştü. Zaman çabucak geçiyordu ve yapılacak, görülecek, öğrenilecek çok şey vardı.

Ege'de Kırsal Hayat

Aydın ili arkeoloji, turizm ve tarım açısından zengindir; kaynağı yalçın dağlarda olan Menderes nehri bereketli topraklarını sular. Vadilerden ve ovalardan kıvrılarak geçerken pamuk, tütün, ayçiçeği, buğday, arpa, mısır, çavdar, susam, yerfıstığı, meyve, zeytin ağaçları ve ince kabuklu, tatlı incir yetiştirilen binlerce hektar tarım arazisini sular. Aydın'ın Ege denizi boyunca uzanan, Yunanistan'a ve Yunan adalarına yakın kıyıları, Türkiye'deki birçok ildekinden çok daha fazla sayıda antik yerleşim alanına ev sahipliği yapar.

Aydın'ın sakin, taşraya yakışan şehir merkezini caminin, tren istasyonunun, postanenin, çok iyi bir pastanenin ve birkaç dükkânın çevrelediği ve iki katlı bahçeli evlerin sıralandığı sokaklara açılan geniş bir meydan oluşturuyordu. Ama daha sonra arka sokaklarda zanaatkârların kırmızı tuğlalı sobalar yaptıkları, demircilerin tencereler, tavalar ve başka mutfak eşyaları imal ettikleri, kumaşlar satılan, ayakkabılar, çantalar yapılan, rengârenk köylü şalvarlarının esintiyle dalgalandığı hareketli köşeler keşfedecektim. En sevdiklerimin başında gözlükleri burnunun ucunda, etrafı her renkte ipekler ve satenlerle dolu olarak yüksekçe bir zeminde paşalar gibi oturmuş, kendi tasarladığı motifleri diken yorgancı geliyordu. Onunla ahbap olduktan sonra evimize müthiş bir sıcaklık ve renk kattı. Sonraları oğlu da babasıyla birlikte çalıştığı çocukluk günlerini hatırlayacaktı: "O günlerde pamuk altın değerindeydi, tekstil sanayimiz parlamıştı ve Türk pamuğu dünyanın en iyilerinden biri olarak kabul ediliyordu."

Şehir tarih boyunca çok el değiştirmiş. Şiddet dolu geçmişinden geriye çok az şey kalmıştı; Hıristiyanlık döneminden kalma kiliseler, Rum ve Yahudi evleri Türklerle Yunan arasındaki çatışmalarda, İngilizlerle Zeybeklerin de yardımıyla yerle bir edilmiş, 7 Eylül 1922'de ise şehir tamamıyla Türklere teslim olmuştu. Jeremy Seal *Meander* (Menderes) adlı kitabında Menderes nehrinde Dinar kasabasından aşağı doğru bir tekneyle yolculuk yaparken bütün bu olanları anlatır. Aydın'ın Ortodoks

Hıristiyanlığın kaynağının ta kendisi olan Ayasofya'nın mimarı Anthemius'un memleketi olduğunu hatırlatarak şehrin çok canlı bir portresini çizer.

Kocam Aydın, beyefendi bir çiftçiydi. Öğleden sonralarımızı çoğunlukla sapa bir köy olan Osmanbükü'ndeki çiftlikte geçirirdik. Çiftliğe ilk gidişimde çiftçi karısı olarak hayatımın hiç de hayalimde canlandırdığım gibi geçmeyeceğinin farkına vardım. Ne bir çiftlik evi ne besi hayvanları ne de atlar ya da tavuklar vardı. Sadece uzaktaki dağların çevrelediği göz alabildiğine uzanan toprakları, bir konağı, duvarlarla çevrili bir alanı dolduran traktörleri, römorkları, tarım aletlerini ve ta Mısır'dan göç eden ve kutsal sayılan leyleklerin telgraf direkleri üstüne yaptıkları yuvaları görüyordum. İlk ziyaretimde konak bizi karşılamaya gelmiş olan köylülerle doluydu. Bez kasketli adamlar elimi öpmek için sıraya girmişken bol şalvarları ve başlarına attıkları kocaman örtüleriyle karıları, baklava gibi ev yapımı tatlılarla masanın çevresinde toplaşmışlar, Bey'in yabancı karısını karşılayıp ona çay ikram etmek için bekleşiyorlardı; bir yandan da kıkırdayan çocuklarını susturmaya çalışıyorlardı. Gürültülü ama dostane bir köy panayırında gibiydik. Çok sıcak bir karşılamaydı.

Osmanbükü köyü ekinlerin, hayvanların, traktörlerin ve tarım aletlerinin bulunduğu, kadınların kara odun sobalarında ekmek pişirdiği, yüksek duvarlı avlu içindeki evlerden oluşuyordu. Aynı ailenin iki, bazen de üç kuşağı aynı evi paylaşır, aile büyüdükçe eve oda eklenirdi. Osmanbükü dâhil, Türkiye'deki hemen her köyde cami, köfteci ile halkın bütün haberleri aldığı, toplumun can damarı olan ve sadece erkeklerin gittiği kahvehaneler bulunur. Bu kahvelerde çay içen adamlardan habersiz hiçbir şey olmaz, hiçbir sır saklanmaz. Osmanbükü'nde tatlı, çikolata ve bisküvi satan bir dükkân ile Ekrem Çifçi'nin yaptırdığı ilkokul da bulunuyordu. Tozlu sokakları yaz sıcağından koruyacak ağaçlar olmadığı gibi eğlence olanağı da yoktu. Köyün sosyal hayatı ailenin ve köy ahalisinin doğum, asker uğurlaması, nişan, düğün ya da cenaze nedeniyle bir araya gelmesinden ibaretti. Nikâh dairelerinin yapılmasından önce Aydın, köylünün düğünleri konakta yapmasına izin veriyordu.

Akşamüstleri konakta bir köşede erkekler, başka bir köşede kadınlar toplaşır, birlikte çay içmeden önce çoğunlukla tarlalarda yürüyüşe giderdik. Hepsi de kanlı canlı, sağlıklı yapıları, güçlü elleri, eksilmeyen tebessümleriyle oldukça geveze ve şakacı insanlardı. Söke ve Aydın ovalarında tarımı yapılan öncelikli ürün pamuktu, toprağı zenginleştirmek için de dönüşümlü olarak buğday, arpa, ay çiçeği, hayvan yemi ekiliyordu. Hasat zamanı aileyi ve dostları konağa, köfte, pilav, salata ve ayrandan oluşan köy yemeğine davet ederdim.

Çifçi ailesinin reisi ve Aydın'ın anne tarafından büyükbabası olan Cemal Bey, Hamzabalı'ndan tanınmış bir Osmanlı arazi sahibiydi. Ünlü damadı Kazım Karabekir Paşa'nın etkisiyle Cumhuriyet öncesi ayaklanmalarda Aydın'a taşınarak Osmanbükü çevresindeki arazilerin çoğunu satın almıştı. Yunan işgali sırasında Cemal Bey ailesini Rodos'a taşımış, kasabanın ortasındaki, yüksek duvarların çev-

relediği meyve bahçesi içinde yer alan etkileyici Çifçi konağına ise Yunan komutan el koymuştu.

Sonra da Çinçin köyünde, mülkünü dağlardaki barınaklarından çıkıp soygun için köylere saldıran haydut Zeybeklerden korumak için silah oyuklarına sahip, kale benzeri, çılgın bir bina inşa ettirmişti. Esas yatak odasında 1920'lerde Avusturya'da bir hastanede kaldıktan sonra satın aldığı dört direkli, demir bir karyola vardı. Osmanbükü'ne bir zamanlar Beyköy denirmiş ve eski kuşaktan köylüler hâlâ da öyle der.

Sosyal çevremizi Cemal Bey'in hayatta olan çocukları ve varisleri Ekrem, Nejat ve Melahat Çifçi, gelini, onların çocukları ve Aydın'ın birkaç arkadaşı oluşturuyordu ve hepsi de yalnız kalmayalım diye ellerinden geleni yapardı. En büyük oğlu ve aile reisi Ekrem Çifçi karısı Hümeyra Hanım ve dört çocuklarıyla konakta yaşıyordu. Ekrem Bey çalışkan, ciddi, Yunanca bilen, tipik bir taşra ağasıydı ve sevgili yeğeniyle sohbet etmek için sık sık uğrardı.

Enerjik Nejat Bey iyi yürekli ama öfkesi burnunda biriydi. En sevdiği şey tarlada geçirdiği zorlu bir günden sonra arabasına atlayıp Kuşadası'na ya da İzmir'e giderek balık, et ve bir şişe kaliteli şarap almaktı. Sıkça rastlanan öfke nöbetlerinde çok sevdiğim karısı Nevzat yenge gıkını çıkarmadan oturup yün örmeyi sürdürürdü. Ilık bir gece Aydın ile balkonda, huzur içinde içkilerimizin tadını çıkarırken kapı çaldı. Nejat Bey'le Nevzat yenge gelmişti. Yenge kendini bir iskemlenin üstüne atıp örgüsünü çıkardı ve öfkeyle örmeye koyuldu. Aydın'la göz göze geldik; önümüzdeki gecenin nasıl geçeceği belliydi. Kristal bardaklarda rakı ikram ettim. "Nejat Bey," dedim, "bir şeye kızdığınızı anladım ama şu bardak takımını geçen hafta İzmir'deki bir antikacıdan aldım. Bir şeyler atıp kırmak istiyorsanız lütfen evinize gidip kendi bardaklarınızı kırın. Sakın bunları kırmaya kalkmayın." Şaşkınlıkla bana baktıktan sonra kahkahalarla gülmeye başladı. Nevzat yenge de örgüsünü bıraktı, hep birlikte balkonumuzda, yıldızlı gökyüzünün altında neşeli bir gece geçirdik. Çok geçmeden kapımıza paketinde İzmir gümrüğü damgası olan, pırıl pırıl, siyah bir Singer dikiş makinesi geldi. Nejat Bey ile Fatma'nın yolladığı evlilik hediyesiyle gururlanarak bu inanılmaz makinayı görsünler diye bütün komşularımı davet ettim.

Her ay Aydın'ın ileri gelen ailelerinin hanımlarının verdiği çay partilerine ve toplantılara davet ediliyordum. Film yıldızı ve manken olduğum dedikoduları dolaşıyordu ama Dursun sıskalığım yüzünden ikisi de olamayacağım söylentisini yayınca dedikodular kesildi. Bu akşam toplantılarında Central School'da öğrendiğim duruş biçimlerinden ve Elizabeth Arden'ın yüz bakımı yöntemlerinden epeyce söz etmiş olmalıyım ki çok sonraları İstanbul'da ve Aydın'da kızım yaşlarındaki genç kadınlar yanıma gelip Kim Hanım gibi dimdik oturmaları ve yatmadan önce yüzlerini pamukla temizlemeleri konusunda annelerinden azar işittiklerini söylediler. Tabii ki kendimle gurur duydum.

Şehirde akşam yemekleri dışındaki tek eğlence açık hava sinemasıydı. Nejat Bey bize loca ayırtır, film boyunca yememiz için de kesekâğıtları dolusu kabak çekirdeği alırdı. Bu çekirdekleri yemek âdeta bir sanattır ve ben bunu asla beceremedim ama ciddi görünüşlü, kocaman insanların çekirdekleri tavşan gibi dişleri arasına alarak çıtlatmalarını, içindekini dilleriyle çıkarıp yedikten sonra kabukları yere atmalarını seyretmek çok eğlenceliydi. Filmler siyah beyazdı ve senaryo genellikle aynıydı: Zengin oğlan bir yerde şarkı söyleyen fakir kıza âşık olur ya da zengin kız babasının yanında çalışan fakir oğlana sevdalanır. Bir başka popüler konu da çalışanlarına kötü muamele eden hain arazi sahibinin hikâyesiydi. Filmlerin çekildiği yerler aşağı yukarı aynıydı: Boğaziçi'nde bir villa ya da İstanbul'un perişan arka sokakları. Yine de karakterler, espriler, oyunculuklar epeyce gerçekçiydi ve Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Filiz Akın, Fatma Girik gibi oyuncular aşırı makyajlı olsalar bile çok güzeldiler.

Ekrem Bey'in Aydın'daki konağında sık sık akşam yemeği yerdik ama hafızamda en çok yer eden bayram kutlamaları olmuştur. Dinî bayram tatilleri hicri takvime bağlı olarak değişir. Oruç tutulan Ramazan ayında insanlar nefislerine hâkim olmak için gün ağarırken başlayıp gün batana kadar yemez ve içmezler. Bir Ramazan günü davulcunun tan ağarırken sokaklarda davulunu çala çala dolaşıp oruç tutmaya niyeti olsun ya da olmasın herkesi sahur için uyandırmasıyla başlar ve günbatımında akrabalarla, dostlarla yenen iftar yemeğiyle biter. Oruç bir parça pide, zeytin ya da çorba ile bozulabilir, sonra da Ramazan için yapılan özel yemekler yenir.

Ramazan Bayramı'nın ardından koyun, keçi, inek gibi bir hayvanın kurban edilip etinin aile, çalışanlar ve komşularla bölüşüldüğü Kurban Bayramı gelir. Bayramda Çifçi konağında masalar, sandalyeler zakkumların, zeytin ya da meyve ağaçlarının gölgesine yerleştirilirdi. Hümeyra Hanım ile yardımcıları kazanlar dolusu fıstıklı, üzümlü pilav, etli ve zeytinyağlı yemeklerin yanında kocaman kâselerde salatalar hazırlamak için günlerce uğraşırdı. Fırınlar sürekli yanar, tepsiler dolusu börek, yığınla pide yapılır, testiler dolusu ayranla yenirdi. Yine tepsiler dolusu tatlı, iftar ziyafetine gelen misafirleri beklerdi. Bir partiye katılacakmış gibi en güzel elbiselerini giymiş çocuklar bahçede saklambaç oynardı. Konuklar gelmeden önce Ceylan, Aydın ve ben dâhil, tüm aile üyeleri Ekrem Bey'in elini öpüp altın para almak için sıraya dizilirdi. Kendi kuşağından bu âdeti sürdüren tek kişiydi. Bize verilen o altın paraları hâlâ saklarım, Aydın'daki o iftar ziyafetlerini büyük bir keyifle yâd ederim.

Kocam aşkın ilk heyecanıyla karar vermiş olduğumdan, şehir hayatını ve İstanbul'daki dostlarımı özleyeceğimden korkuyor, beni seyahatlerle ve sürprizlerle eğlendirmeye çalışıyordu. Bu amaçla arabayla Denizli'ye gidip portakal, incir ve zeytin bahçelerini inceledik ve bir şelalenin yanında taze alabalık yedik. Tire ve Ödemiş pazarlarına gittik, Efes, Didim, Sardis ve Priene'deki antik kentleri ziyaret ederek terk edilmiş sit alanlarının eski taşlarına tırmandık. Çok az turist, birkaç da bek-

çiden başka kimseler yoktu. Genç çobanlar sıkıntılı bakışlarla sürülerini gözlerken eski mermerleri yatak olarak kullanıyor, kimileri de ne yapacağını bilmeden dolaşan turistlere mermer bir büstü ya da deri torba içinde sikke satmaya çalışıyordu. Ben göz atmaya kalkışamadan Aydın hepsini kovaladı. "Hepsi çalıntı bunların! Müzede olmaları lazım!" diye bağırıyordu.

Aydın'la bir gün arabayla Selçuk'a gidip Bülbül dağının Efes'i yukarıdan gören taşlık, gayet zor yolunu tırmandık. Çam ve çınar ağaçlarıyla dolu ormanları geçip Meryem Ana evinin bulunduğu, âdeta gizlenmiş gibi duran düzlüğe ulaştık. Burası Meryem Ana'nın son günlerini geçirdiği söylenen, yanından dere akan, basit, taş bir binaydı. Kiliseye ait küçücük evde yaşayan rahibe dışında kimsecikler yoktu. Ona Katolik olmadığımı söylediğimde gülümseyerek o türbenin tüm dinler için bir şifa yeri olduğunu, birçok Müslümanın gelip mum yaktığını söyledi. Taş bir banka oturup anlattığı Meryem Ana hikâyesini dinledikten sonra avuçlarımıza doldurduğumuz kutsal dere suyunu içtik, ardından rahibeye veda ettik. Tepeden aşağı inerken Aydın biraz alaycı bir sesle, "İçine bir şey doğduğunda, buraya gelip mum yakmanı, sonra bana söylemeni tavsiye ederim," dedi.

1967'de Papa 6. Paul, sonra 1979'da Papa 11. John Paul tarafından ziyaret edilince Meryem Ana evine milyonlarca hacı geldi. Artık Meryem Ana ziyareti birçok Ege turuna mutlaka dâhil edilir. Selçuk'tan yukarı çıkan yol da asfaltlandı. Kutsal su pırıl pırıl musluklardan akarken otoparkı hediyelik eşya dükkânları ve kafeler çevreliyor ama mekân yine de insana huzur ve güç veren özelliğini koruyor.

Kuşadası da ziyaret ettiğimiz yerler arasındaydı. O sıralar Kuşadası, ıssız kumsal şeritleriyle, geniş körfeziyle, çam, servi ve meyve ağaçlarıyla dolu ormanlık alanları olan, sakin bir balıkçı köyüydü. Merkezindeki meydana bakan viran hanın adı Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı'ydı ve daha sonra Club Med tarafından restore edilerek lüks bir otele dönüştürüldü. Bir kafe, bir dondurmacı, odun ateşinde mis kokulu nefis ekmekler yapan bir fırın ve birkaç tane de tezgâh altından Amerikan sigaraları ve viski satan bir bakkal vardı.

Öğle yemeğimizi Kuşadası rıhtımında, birkaç köhne masayla sandalyesi olan Kazım Usta'nın balık lokantasında yedik. Menü kullanılmıyordu, sadece yeni tutulmuş balıklar, salata, birkaç tane de sıcak ve soğuk zeytinyağlı yemeğin yanında bol bira vardı.

Mutfağın yanındaki özel masa her zaman, para almayıp takas usulü de çalışan ve balığa gitmediklerinde Yunan balıkçı arkadaşlarını ağırlayan balıkçılara ayrılmıştı. Yakındaki Sisam adasında et ve diğer bazı ürünler pahalı olduğu için Yunan balıkçılar karşıya geçiyor, alışveriş yaptıktan sonra Türk dostlarıyla buluşup meze ve rakı eşliğinde ülkeleri arasındaki meseleleri tartışırken iyice kafayı bularak Yunanca şarkılar söylemeye başladıklarında tekneleri de evin yolunu kendileri bulmak zorunda kalıyordu.

Söke ve Aydın'daki çiftçi aileleri yaz aylarını ya Kuşadası'nda ya da İzmir yakınlarındaki Çeşme'de geçirirlerdi. İlk gidişimde Kuşadası'nda iki Özbaş kuzenle ve eşleriyle, Halil ile Hümeyra Özbaş ve Ali Rıza ile Melike Özbaş'la tanışmıştım, o yüzden de ertesi yıl yaz tatili için Kuşadası'nı seçtim.

Çevremizde İngilizce konuşan çok azdı; dolayısıyla Türkçemi ilerletmenin zamanının geldiğini düşündüm. Kocamdan hayır yoktu, benimle hiç Türkçe konuşmuyor, sıkça yaptığım Türkçe hatalarını bile düzeltmiyordu. Öğretmenlerim Fatma, Bayram ve köylülerdi; bu sayede Anadolu'da konuşulan dilin ve gramer kültürünün müthiş zenginliğinin farkına vardım. Ayrıca ne zaman, nerede ve kiminle duygusal paylaşımlar yapmanın uygun olacağını da öğrendim. Kimi zaman sululuğa varan şakalar yapabiliyorlardı. Söyledikleri can acıtıcı olabildiği gibi gülünç de olabiliyordu. Ama her daim dobralık hâkimdi ve konuşulan hep özbeöz Türkçeydi. Gramer kültürü eski kuşak tarafından ağızdan ağıza aktarılarak canlı tutuluyordu.

Türkçe Hint-Avrupa dil ailesinden değildir, Ural Altay dil ailesinden gelir ve sondan eklemeli bir dildir. Örneğin "İstanbul-da-yım" derken tek sözcüğün içinde zamanı, kişiyi ve durumu anlatırsınız. Bu durum yeni öğrenenler açısından hem kafa karıştırıcı hem de utanç verici olabilir. Bir gün genç bir İngilizce öğretmeni fırına girip iki ekmek istemeye kalkığında, "İki tane taze ekmek," diyeceğine "İki tane taze erkek," deyivermiş! Ben de bu dilin oyunculuğundan yararlanarak kocamın nerede olduğunu soranlara gayet keyifli şekilde, "Aydın Aydın'da," diye yanıt verirdim.

1932'de Atatürk'ün reformlarından biri gerçekleşmiş ve Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kabul edilmiş. Bunun amacı yeni Cumhuriyet'in Batı dünyası ile aynı zeminde buluşabilerek anlaşması ve ülke içinde hem seçkinlerin hem de halkın büyük kısmının birbiriyle konuşup birbirlerini anlamalarını sağlamakmış. Kocam Aydın'ın kelime dağarcığı babasının kuşağından da birçok sözcük içeriyordu. Hâlâ yazı ve çalışmalarını saygın bir gazeteci olarak sürdüren dostu, gazeteci Zeynep Oral'ın makalelerini okuyarak yeni sözcükler öğrendiğini söylerdi.

1935'te soyadı kanunu kabul edildiğinde insanlara kişisel ya da toplumsal çağrışımlar yapan soyadları seçme şansı tanınmış. O sırada yurtsever, milliyetçi ya da mesleki durumunu ve doğum yerini belirten soyadları makbulmüş. Çifçi, Erkan, Tabanca, Erkara, Mardin, Hamamcıoğlu, Pirinççioğlu, Eczacıbaşı gibi.

Hayatımız çiftçilerin mevsimleriyle yönlendiriliyordu. Sakin geçen kıştan sonra cıvıldaşan kuşlar ve kır çiçekleri baharı haber verirken toprağı ve ekinleri hazırlamanın, hayvanları otlamaları için çayırlara salmanın, kümesleri yenilemenin vakti geliyordu. Yaz ve sonbahar başlangıcı ise ekin hasadıyla, sebze ve meyve toplamakla geçerdi.

Köye her gittiğimde kadınlar ne pişirdilerse küçük bir tabağa koyup beni konakta ziyaret ederlerdi; ben de kadın kadına sohbetimiz sırasında onlara çayla kurabiye ikram ederdim. Tutumlu ve pratik zekâya sahip bu kadınlar aile gelirine katkı ya-

pabilmek için kocalarıyla omuz omuza çalışırlardı. İnekleri sağar, yoğurt ve peynir yapar, ekmek pişirir, tarlalarda çalışırlardı. Sonbaharda biber, domates ve patlıcanlar ipe dizilip güneşte kurumaya bırakılır, meyveler kavanozlarda saklanır ve sonra tüm bunlar ya pazarda satılır ya da kış aylarını geçirmek için mutfakta depolanırdı. Tüm bu işler bardaklar dolusu çay içilerek, sohbetler ve şakalar eşliğinde yapılırdı; bu yüzden de köyde hiçbir şey sır olarak kalmazdı.

Zeytin toplamak için dallar silkelendiğinde ya da sopalarla dövüldüğünde meyvesi üstüne düşsün diye ağaç gövdesinin etrafına çarşaflar yayardık. Her zeytin tanesi yarılıp tuzlu suya konur, meyvenin acısı çıkıp yenecek kıvama gelene kadar tuzlu su değiştirilirdi. Zeytin ağacı cömerttir. Hem barış sembolüdür hem meyvesi yenir; yağı da yemeklerde ve salatalarda kullanılır, çekirdeği ise ezilip mis kokulu sabunlar yapılır.

Pamuk toplamaya gelince, öteki toplayanlardan hep geri kalarak tarlanın en yavaş kişisi olduğum için genellikle kovalanırdım.

En gürültülü, en kalabalık pazarların başında gelen Aydın pazarı salı günleri kurulurdu ve benim favorimdi. Köylü için pazarlar para harcanacak değil kazanılacak yerlerdir. Taze toplanmış sebzelerin ya da meyvelerin bulunduğu tezgâhların gerisinde, taburelerine oturmuş kadınlar, satın almadan önce malları yoklasın, koklasın diye müşterileri teşvik eder. Aynı zamanda başka köylerden arkadaşlarla buluşup arayı kapatmak, bekâr kızına ya da oğluna kısmet bulmak ve şehir ahalisiyle sohbet etmek için de iyi bir fırsattır. Bazen şehrin küçük lokantalarından biri olan, çok az yemek yapsalar da klasik et ya da sebze yemekleriyle birlikte tipik bir Ege tatlısı olan kabak tatlısını mutlaka bulunduran Sarıoğlu'nda yediğim öğle yemeğine Aydın da katılırdı. Özellikle üstüne cömertçe serpilen ceviz nedeniyle buradaki kabak tatlısı Aydın'ın çok hoşuna gidiyordu.

Kocamın akrabalarını yemeğe davet etmekten epeyce korkuyordum. Nil ile evliyken mutfağa girmeye bile cesaretim yoktu ama artık olağanüstü aşçılarla çevriliydim ve bu işten hoşlanmam bekleniyordu. Zamanla, Fatma sayesinde epeyce yol kat ettim. Zaten Aydın da birçok arkadaşımın kocaları gibi değildi, kolayca memnun oluyordu. Kafkas erkeklerinin çoğu sağlıklı, erkeksi görünümlerine önem verir ve Aydın da oldukça yavan İngiliz yemeklerimin onu iriyarı arkadaşlarının kıskançlığına sebep olacak kadar formda tuttuğunu fark etmişti. "Kim benim zayıf kalmamı sağlıyor," diyordu. Bunun bir iltifat olup olmadığını hiç sorgulamadım.

Tabii acemilik yüzünden bir sürü de hata yaptım. Bir keresinde Bayram'dan taze yumurta istemiştim; o da bir sepet yumurtayla geldi. Sabah çırpılmış yumurtayla kızarmış ekmek, öğlen nefis, kabarmış İspanyol omletiyle salata, akşam da altı yumurtayla yapılan hafif bir sufle... O gece Aydın gömleğini çıkardığında vücudu kırmızı lekelerle kaplıydı. Benim nazik kocam, "Çok yumurta yiyince alerjim kabarıyor," diye inledi. Bir başka sefer de mangal partisi için Bayram'a iki tavuk almasını söyledim. Gıdaklayıp duran iki kocaman tavukla geldi. "Canlı tavuk istemedim!" diye

feryat edince gözümün önünde ikisinin de boynunu koparıverdi. Diğer aptalca hatam da sütlü tatlılarıyla ünlü bir memlekette Melahat yengeye İngiliz usulü pirinçli puding ikram etmek oldu. Aydın'ın yengesi Melahat kısa boylu, tombulca, hareketli, üç çocuk sahibi bir duldu ve vefat eden kocası Orhan Çifçi, Aydın Belediye Başkanlığı yapmıştı. Tam bir hanım ağaydı ve koskoca bir Packard arabayla dolaşır, her gittiği yerde saygıyla selamlanırdı. Her şeyin büyüğünü severdi, kocaman bir konakta oturur, büyük bir çanta taşır, yemeklerin iri, gümüş tepsilere dizildiği büyük davetler verir, parmağına çok değerli, koca bir pırlanta yüzük takardı. Ama Melahat yengenin sahip olduğu en büyük şey yüreğiydi. Son derece dost canlısı, cömert ve hayat doluydu. Ona neden İngiliz usulü pirinçli puding ikram etmiştim, hiç bilmiyorum. Tükürecek gibi olup, "Bu da ne?" dedi, "şekersiz lapa mı? Şu İngilizlerin de hiç ağız tadı yok."

Ertesi sabah Melahat yengenin şoförü muhallebiciden alınmış Türk sütlü tatlılarıyla dolu tepsiyle Packard'dan indi. Bir de not vardı: "Beğendiğin bir iki tanesini seç de gel, sana nasıl yapılacağını öğreteyim."

Ama bazı başarılar da elde etmiştim. Kayınpederim bizimle kalmaya geldiğinde en sevdiği yemek olan Çerkez tavuğu yapmaya karar verdim. Tarife göre önce tavuk haşlanır, küçük parçalar hâlinde didiklenerek cevizli bir sosla karıştırılır. Her şey elde yapılır, üstelik sosa hem lezzet hem de kıvam katan cevizin yağını çıkarmak epeyce zor iştir. Hamza Bey nerede olduğumu sorunca işgüzar kocamın mutfakta Çerkez tavuğu yaptığımı söylediğini duydum. "Ya!" dedi kuşkulu bir tonda Hamza Bey. "İyi olmuş diyelim, nasıl olursa olsun beğendiğimizi söyleyelim," dedi, gayet diplomatik bir tavırla.

Kocamla babasının suratlarındaki şaşkınlık ve mahcup bir tavırla tavuktan biraz daha istemeleri, benim için hoş bir intikam olmuş, bütün çabalarıma değmişti. Çerkez tavuğu ancak severek yapılır. Hayatımda dört beş kez yapmışlığım var.

Söke'deki MacAndrews and Forbes meyankökü fabrikasında başmühendis ve müdür olan Alan Waters ve Fransız karısı Pascale hayatıma katıldığında hamileydim ve yıllarca günü geçmiş bir uluslararası ehliyetle dolaştıktan sonra Aydın'ın futbol sahasında (başarıyla geçtiğim) Türk ehliyeti sınavına giriyordum. Sınavda başarısız olduğu anlaşılan yabancı biri kocam Aydın'a yaklaşıp polise derdini anlatabilmek için tercümanlık yapmasını istedi. Sahayı geçmek için yürürken bana tuhaf tuhaf baktığını fark ettim. "Nerelisiniz?" diye sordu.

"Güney Galler'den," diye cevap verdim. İnanamayan gözlerle bakıp, "Ben de," diyerek durdu. "Yoksa sen Kim Joan Rees misin?" Başımı salladım. "Hadi canım!" deyip kahkahalar atarak Aydın'a döndü. "Karınızla aynı okuldaydım. Glyndwr House'da sınıf başkanıydı. Benden iki yaş büyüktür ve gözümüz hep okuldaki büyük kızlardaydı. Benim gözüm de sizin karınızdaydı!" diye bir kahkaha daha attı.

Alan ince uzun, yakışıklı, Gal olmakla gurur duyan, eğlenceli hikâyeler anlatan biriydi. Karısı ise ufak tefek, esmer, sessiz ve tam bir Fransız'dı. Tesisin arazisinde servi ağaçlarının arasına gizlenmiş çok güzel bir taş evde yaşıyorlardı. Arkadaş olup hafta sonlarını Kuşadası'nda otelde geçirirken birlikte pek çok dalış yaptık. Bu dalışlar sırasında deniz altında pek çok mağara, kovuk keşfedip topladığımız deniz kabukları ve daha sonra otel mutfağında nefis şekilde pişirilecek olan Ege balıklarıyla dönerdik. Alan'la beraberken insan asla sıkılmazdı.

Bir öğleden sonra kayınpederim ve Ceylan ile Waterslara yemeğe gitmek üzere arabayla Söke'ye doğru ilerlerken birden boynunda çivili tasmasıyla kocaman bir Sivas kangal köpeği arabanın önüne atladı. Ben hayvana çarpınca araba savruldu, sonra da durduk. Köpeğin kalkıp silkelenerek yolun karşısına geçtiğini, ardından tarlaların içinde gözden kaybolduğunu görünce rahatlamıştık. Yanımda, ön koltukta oturan Hamza Bey çıkıp arabayı inceledi. "Bir şey yok," derken Ceylan'ın yanına geçmek için arka kapıyı açıyordu. "Burası daha emniyetli," diye mırıldandı. "Haydi, sür de gidelim. Bu çobanlar silah taşır. Köpeğe bir şey olduysa tazmin edilsin isterler."

Bu çobanlar yörük de denen, Türkiye'nin doğusundan Ege kıyılarına kadar birçok yerde yüzlerce koyun, keçi ya da sığır güden, göçerlerdir. Kış mevsiminde evlerde de yaşarlar ama Anadolu ovalarında dolaşırken keçi kılından yapılmış kara çadırlarda kalırlar. Barışsever ve çok çalışkan olsalar da ürkütücü köpekleri vardır. Aydın'ın Kürt kâhyası bizi Selçuk dışında bir yamaca yerleşmiş olan akrabasına götürmüştü. Bir tarafı açık olan çadır geniş ve havadardı; kilimlerle, rengârenk yastıklarla doluydu. Bir köşede katlanmış battaniyeler, mutfak eşyası ve üç tane beşik duruyordu. Bazıları mavi gözlü olan çocuklar koşturup dururken kadınlar bizi tebessümlerle karşıladı.

Yörük grupları 1970'lerin sonlarında dağılarak Fethiye çevresindeki köylere yerleşmişler. Türkiye'nin doğusundaki barajlar yaşadıkları yerleri sulak alanlar hâline getirdiği için yörük tarzı yaşamı sürdürmek zorlaşmış ve anlamsız olmuş. Özgürce, çıplak ayak koşturdukları günleri özlemle hatırlayan yetişkinlerin oluşturduğu topluluklar yörüklerin kırsal kültürlerini, müziklerini ve geleneksel yaşam biçimlerini günümüzde de yaşatıyor.

Nahoş Bir Davet

Kayınpederim hapisten çıktıktan kısa süre sonra yanımızda kalmak üzere Aydın'a geldiğinde Bay ve Bayan Halil Özbaş birkaç ortak dostumuzla birlikte bizi yemeğe davet etti. Bayan Özbaş İstanbul'daki Tenis ve Eskrim Kulübü'nde Erkan kardeşlerle nasıl tanıştıklarını anlattı; dostlarından ve akrabalarından söz ettiler, Halil de geçmiş günlerden bahsederek neşeli hikâyeler anlattı. Yemekten sonra Hümeyra Hanım ile kayınpederim bahçede kol kola yürüdüler. Güzel bir çevrede, güzel yemekler yenen, neşeli dostlarla birlikte güzel zaman geçirdiğimiz, çok hoş bir gündü. Vedalaşırken Hamza Bey'in gülümseyen çehresi neşeyle doluydu ve tekrar buluşmaya söz verdiler.

Eski dostlarla beraber olmanın kayınpederime nasıl zevk verdiğini görerek ve Aydın'ın Demokrat Parti'nin kalesi sayıldığını düşünerek eski Demokrat Partili arkadaşlarına bir davet vermeyi önerdim. Kabul etti, ertesi gün de davetli listesini verdi.

Davetten bir gece önce hepimiz son kontrolleri yapıyorduk. Kayınpederim davetlilerden, Aydın müzik ile içkilerden, Fatma, iki kızı ve ben de mutfaktan sorumluyduk. Kapı çaldı. Pasta gelmiştir, diye düşünerek ellerimi önlüğüme silip kapıyı açmak için yukarı koştum ve karşıma davet için giyinip kuşanmış olan Bay ve Bayan Sırrı Gürsel çıktı. Aydın'da Demokrat Parti'nin ileri gelenlerinden biri olan Sırrı Gürsel, Cumhurbaşkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in ağabeyiydi. Zarif bir siyah elbise giymiş, yakasına pırıl pırıl parlayan elmas broş takmış olan Bayan Gürsel un bulaşmış burnuma şaşkınlık içinde bakakaldı. Yüreğim sıkışmıştı. "Merhaba," diye fısıldayabildim. Sonra da aşağıya seslendim: "Misafirimiz var!"

Kayınpederim, "Hoş geldiniz, sefa geldiniz!" diye âdeta gürleyerek merdivenlerden tırmanıp onları oturma odasına götürdü. Tabii ki suçlanan ben oldum ama neden sadece bir çift yanlış zamanda geldi, diye merak ediyordum.

Erkekler muhabbet ediyor, Bayan Gürsel ile ben sessizce birbirimize gülümsüyorduk. Derken birlikte mutfağa gidip yapılanlara göz atmamızı önerdi. Fatma ile soh-

bet edince keyfi yerine geldi ve önlüğünü taktığı gibi bizi işe koştu. Kocası gitmeye hazır olduğunda Bayan Gürsel bize dört yöresel yemek yapmış, beni de affetmişti.

Ertesi gece, yani davetin asıl tarihinde, hapisten çıkanlarla onların sadık destekçileri arasında iç burkan kucaklaşmalar ve gözyaşları ortalığa hâkim oldu. Rakı, viski ve bira su gibi akarken Fatma'nın yaptığı mezeler çabucak tükenince Bayan Gürsel dikkatimizi kendi yemeklerine çekti. Davet tam hızıyla devam ederken sigara dumanıyla dolu odalarda Beatles ve Frank Sinatra ile dans ediyorduk. O sırada geç gelen İzmirli konuklarımız olduğunu haber vererek beni kapıya çağırdılar. Adını unuttuğum bir milletvekili hanım evinde kalan konukları Bay ve Bayan Ethem Menderes ile beraber gelmişti. Ethem Menderes şampanya şişesini elime tutuşturarak geç kaldıkları için özür diledi. "Hoş geldiniz. Ev çok gürültülü..." diyerek güldüm ve onları aşağı indirdim ki bütün eve derin bir sessizlik çöktü. Herkes donup kalmıştı.

Ne olduğunu merak ederek etrafıma bakınıp biri anlamama yardım etsin diye bekledim. Hamza Bey Necip Postacı ile derin bir sohbete dalmıştı; Aydın ise ortalıkta yoktu. Ufak tefek, zayıf, siyahlar içindeki Bayan Menderes muhteşem inci dizisini tespih çeker gibi çekiyordu. Bay Menderes ise ocaktaki ateşi seyrediyordu. Neyse ki Aydın elinde içkilerle gelip adını merhum Başbakan Menderes'ten almış olan oğulları, okul arkadaşı Adnan'ı sordu. Müziği açtım ve Ethem Bey'i dansa davet ederken Aydın'a da işaret ederek beni takip etmesini istedim. Fena hâlde yüz kızartıcı bir durumdu; Ethem Bey'in gövdesi gerginleşmiş, kaskatı kesilmişti. Acınacak hâldeki Bayan Menderes Aydın'ın koluna yapışmıştı. Birkaç çift daha bize katıldı, ötekiler ise yemek odasına geçtiler. Aydın bir konuşma hazırlamıştı ama okumamaya karar verdi. Tatlılar, pasta, kahve ve Napoleon konyağı ortamı gevşetmeye ya da asık suratları yumuşatmaya, dolayısıyla daveti kurtarmaya yetmedi. Herkes gitti. Son konuğun ardından kapıyı kapatıp kendimi sedire attım. Hiddetle, "Tanrı aşkına, neydi bu böyle?" diye sordum.

Hamza Bey açıkladı. Ethem Bey'in babası merhum Adnan Menderes'in Çakırbeyli köyündeki ailesi için çalışırmış. İkisi de 1899'da doğmuş olan Adnan ile Ethem aynı amaçları güdermiş ve ikisi de memlekete hizmet etmek istermiş. Hayatları o kadar iç içe geçmiş ki günün birinde Ethem soyadını Menderes olarak değiştirmiş. Aydın Belediye Başkanlığı'ndan sonra Demokrat Parti'den Aydın milletvekili olmuş. Dostu ve akıl hocası başbakan olunca Ethem de hızla yükselmiş, önce içişleri bakanı, ardından savunma bakanı olmuş. Mayıs darbesinden önce Ethem Bey askerî makamlardan ülkedeki huzursuzluğun giderek artması hakkında endişe belirten mektuplar almaya başlamış ve bunlar sonradan masasının çekmecesinde bulunmuş. Ordunun tedirgin generallerinden gelen mektuplar önceleri nazik, uyarıcı nitelikteyken hiçbir cevap verilmeyince zamanla daha vahim, hiç dostça olmayan bir hâle bürünmüşler. Son mektup hükümet ülkede istikrarı sağlamak üzere acil önlem almadığı takdirde olacaklara ilişkin tehdit içeriyormuş. Ancak kendisinin bilebileceği nedenlerle Ethem

Menderes bu mektupları Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ya da hayat boyu dostu ve akıl hocası olan Başbakan Adnan Menderes'e vermemiş. Mektuplar ortaya çıktığında bu durum haklı olarak başbakana ve partisine ihanet olarak kabul edilmiş.

Ethem Menderes ile ilgili başka bir tuhaf olay da öldüğü gece Dr. Gedik ile aynı odada olmasıymış. Dr. Gedik'in intihar ettiği ya da pencereden itilerek atıldığı dedikoduları dal budak sarmış. Gerçeği ancak Ethem Bey biliyor olmalıymış.

On yıl hapse mahkûm edilmiş olan Ethem Bey (beş yıla mahkûm edilen kayınpederim gibi) üç buçuk yıl sonra serbest bırakılmıştı. Demokrat Partililer tarafından dışlanmış; özellikle davette onu görür görmez donup kalan ve herkese çıkmalarını işaret eden Necip Postacı gibi partinin sadık mensupları dışlamışlar. Kayınpederim herhangi biri gelininin kendi şerefine düzenlediği daveti terk ederse bunu ailesine yapılmış bir hakaret kabul edeceğini söyleyerek bu dramatik ayrılışları engellemişti.

O gece aylar, yıllar boyunca dillerden düşmeyecekti.

Bir Seyahat, Doğum ve Lesley Blanch

İkinci çocuğumun doğumu için İstanbul'a dönmemizden önce, 1963'ün mayıs ayı sonunda kıyı yolunu takip ederek Antalya'ya bir seyahat yapmaya karar verdik. Hamza Bey çok sevinmişti. O günlerde seyahat etmek tatil yapmaktan çok maceraya atılmak anlamına geliyordu. Yanımıza her birimiz için bir yastık kılıfı, iki çarşaf ile süt tozu, hazır kahve, bisküvi, bardak ve tuvalet kâğıdı aldım. Doktorumun sarsıla sarsıla giden bir cipin, hamileliği ilerlemiş bir kadın için hiç uygun olmayacağı konusunda bizi uyarması sonucu Aydın'ın film yıldızı Ayhan Işık'tan satın aldığı geniş, yeşil Pontiac'ın arka koltuğunda Ceylan'la beraber oturuyorduk.

Torosların eteklerindeki dar yollarda ilerledik, ağaçlıklı tepelerin çevresinde döndük; zeytinlikleri, incir, elma, portakal bahçelerini, buğday, arpa ve kavun tarlalarını geçtik. Sonra aşağıya, körfezlere, koylara, küçük kıyı köylerine ulaştık. Kayınpederim üstünde "ev yemekleri" yazan bir tabela gösterdi. Durduğumuzda tombul bir kadın mutfak penceresinden sarkarak elma ağaçlarının altında birkaç masanın, bostanın, tenekelere dikilmiş çiçeklerin bulunduğu bahçeye davet etti. Kocası da bizi karşılayıp menüyü saymaya başladı.

Hamza Bey'in lokantaya girer girmez garsonlara bahşiş vermek gibi bir huyu vardı. "Bu sayede iyi bir servisi garantiye alırım," diyordu. "Memnun kalmadıysam giderken niye bahşiş vereyim ki?" Bu sefer bahşiş vermedi ama kadına, "Madem ki köyün en iyi aşçısı sizsiniz o zaman ne yiyeceğimize siz karar verin," dedi.

O al yanaklı kadın bize keçi peyniri, üstüne zeytinyağı ve kekik serpilmiş bahçe domatesleri, çıtır çıtır kızarmış patlıcan, ev yapımı yoğurt, yeni pişmiş börek, ardından da bulgur pilavıyla köfte getirdi. Seçim gezisine çıkmış gibi nutuk atarak çiftçiliğin önemini, Atatürk'ü ve demokrasiyi anlatan Hamza Bey'i dinlemeye birkaç köylü geldi. Yemeğimiz bittiğinde bahçe kalabalıklaşmıştı ve Hamza Bey seyircilerinin ellerini sıkar, lokanta sahibine de teşekkür ederken kadıncağızın keyfine diyecek yoktu.

Kireçle örtülü bembeyaz setleriyle antik bir Roma kaplıcası olan Hieropolis, yeni adıyla Pamukkale'deki Kutsal Havuz'a gittik. Düzlüğün tam ucunda yer alan, yüzme havuzu da olan tek otele yerleştik. Ertesi sabah altımızdaki verimli düzlükleri seyrederek ılık kaplıca sularında yüzdük. Göz alıcı beyazlığa, parlak bir yeşilliğe, olağanüstü bir sükûnete sahip olan tam bir harikalar diyarıydı. Hamza Bey, Ceylan'ı çam ağaçlarının ve mor salkımın gölgesindeki mis kokulu çay bahçesinde oyalarken antik kalıntıları görebileceğimizi düşünerek bir gece daha kalmaya karar verdik.

Hiç acelemiz yoktu; bu yüzden keyfimize bakarak Fethiye'nin el değmemiş yoğun ormanlarının manzarasının içinden, koylardan, körfezlerden geçerek Telmesos'a, oradan da Gökova'ya gittik. Aydın seyahatlerde her zaman yaptığının tam tersine, babasını ve fena hâlde hamile olan karısını memnun etmek için gözümüze ilişen her güzel yerde durdu. Toros Dağları dizisinin bir parçası olarak karlı tepeleriyle uzaklarda görünen Babadağ'ı seyrederek berrak, türkuaz sularda yüzdük. Küçük balıkçı köylerinde en taze balıkları yedik, Kaş, Kalkan ve mitolojide Apollon'un doğum yeri olduğu söylenen Patara gibi antik sit alanlarında dolaştık, batık harabelerin arasında yüzdük. Ünlü seyyah Freya Stark bu yerlerden bahsederken şöyle yazmıştı: "Sihrin hiç bozulmadan hüküm sürdüğü böyle yerler artık kalmadı."

40 bin nüfuslu bir şehir olan Antalya'ya akşama doğru varabildik ve Kaleiçi'nin parke yolunda yürüyerek şehirdeki tek Osmanlı yapısı olan misafirhanede yer bulduk. Antalya'daki zengin kadınlara ilişkin ilginç bir hikâye var. Miras paylaştırılırken evlendiklerinde çoluk çocuklarına bakabilecek bir gelire sahip olsunlar diye oğlan çocuklarına tarım yapılabilecek, verimli araziler bırakılırmış. Evlendiklerinde nasıl olsa kocaları onlara bakacak diye de kızların payına kumsallar, bataklıklar ya da çorak, taşlık araziler düşermiş. Antalya'nın muhteşem kıyılarında turizm rüzgârı estikten, plajlarında, bataklıklarında ve kayalıklarında Miami'deki gibi oteller, golf sahaları mantar gibi bittikten sonra neden Antalya'da o kadar zengin hanım olduğunu tahmin edebilirsiniz. Antalya, içinde bulunduğu coğrafya sayesinde ünlüdür. Akdeniz iklimi, billur gibi mavi suları, lüks otelleri ve şehre ulaşan otoyollarıyla, uluslararası havalimanıyla, marinalarıyla, limanıyla sağlanan ulaşım kolaylığı burayı Türkiye'nin en tercih edilen turizm merkezi yapmıştır. Golf sahalarıyla çevrili çok katlı otelleri ve muhteşem tatil köyleri ile Antalya hem yerlilerden hem de yıl boyunca burada ikamet eden yabancılardan oluşan iki milyonu aşkın kozmopolit nüfusuyla hızla gelişen bir şehirdir.

Aydın'a dönüşümüzden on gün sonra tekrar Pontiac'a binip ikinci çocuğumun doğumuna hazırlanmak üzere İstanbul'a doğru yola koyulduk. Doktor Mehmet Giz tüm hazırlıkları yapmış bekliyordu, bizi alıp Doktor Kazım Arısan'ın karşılayacağı Güzelbahçe Kliniği'ne götürdü. Kazım Bey, "Tekrar görüştüğümüze çok sevindim dostum, sizi de çok iyi gördüm Bayan Arbel. Kayıtlarınız bizde mevcut, dolayısıyla

birkaç kontrol yapsak yeterli olur," dedi. Mehmet hemen araya girdi: "Kazım, her şeyin daha önceki gibi olmasını istiyoruz, demiştim ama küçük bir değişiklikten söz etmeyi unutmuşum: Koca! İşte karşında Bay ve Bayan Erkan," dedi. Kocamın aklı karışmış hâline bakıp kahkahalarla güldüler.

9 Temmuz 1963'te kahvaltı sırasında kasılmalar hissetmeye başladım. Hastane yakındı. Hamza Bey ve Aydın öyle tedirgin ve heyecanlıydı ki onları yatıştırmak zorunda kaldım. Aydın ameliyathanede bir sonraki sancı gelene kadar elimi tutuyor, sonra dışarı koşup tekrar yanıma dönüyordu. Nihayet Doktor Kazım onu azarladı: "Ya burada kalın ya da dışarı çıkın. Rahatsız ediyorsunuz." Aydın ortadan kayboldu. Doğum sonrasında benden daha bitkin görünüyordu. Rana Nefiset Erkan öğle saatlerinde dünyaya geldi. Bebeği ilk kucağına alan Faize oldu ve onu yakından inceledikten sonra, "Rana tıpkı ablası gibi dünya güzeli," dedi. Ne kadar haklıymış. "Benzersiz, kraliçeler gibi" anlamına gelen Rana adını ben koydum. Aydın ise hem baba tarafından ninesinin adı hem de Kafkaslarda kızlara verilen Nefiset'i tercih etti. Bu sefer beşiğine ve battaniyesine takılacak olan düzinelerce nazar boncuğunu hazır etmiştim. Odamız bahçeye bakıyordu; çok iyi bakıldığım ve bol bol şımartıldığım hastanede kaldığımız dört beş gün boyunca orası Kazım Bey, Hamza Bey, Fazıla, Mehmet, Şevket Bey ve doktor arkadaşları için buluşma yeri oldu.

Birkaç hafta sonra arabayla Aydın'a gittik. Hava fena hâlde sıcaktı, pamuk toplamak için çok uygundu ama benim için değildi. Eylül ortasında bir hafta sonunu Kuşadası'ndaki Tusan Otel'de geçirmeye karar verdik; Alan ile karısı da bize katıldı. Çocuk odasını bütünüyle otele taşımıştık ama mevsim sonu olduğu için otel çalışanları anlayış gösterdi. Çok hoş bir serinlik vardı, körfezden esen hafif meltem insanı tazeliyordu ve ben en sevdiğim şeylerden birini yaparak kahvaltıdan önce denize girerken Rana'nın, altında uyuyabileceği, Ceylan'ın da kumdan kaleler yapabileceği birçok gölgelik vardı. Balkonumuzda, ay ışığıyla pırıldayan denizin karşısında Aydın ile Alan'ın hem bize hem de otel çalışanlara yetecek kadar tuttukları balıkları yedik. Ne bahtiyarlıktı. Otelde çalışan genç kızlar Ceylan'la oynamak, Rana'ya bakmak için âdeta yarışıyorlardı ve otel müdürü bize otel kapanana kadar uygulayacağı inanılmaz bir fiyat önerince tabii ki reddedemedik.

1964 yılı yazında İnal'ın annesi ve Aydın'ın en sevdiği halası olan Saadet Shaplı'nın cenazesine katılmak için İstanbul'a gittik. Kız kardeşi Zübeyde Endonezya'dan gelmişti. Birkaç gün sonra Zübeyde hala telefon edip kendisini arayan gazeteci, biyografi ve seyahat yazarı Lesley Blanch'ın aileyle tanışmak istediğini söyledi. Son kitabı *Cennetin Kılıçları,* "Dağıstan Aslanı" diye anılan, Shaplı ve Erkan ailelerinin büyükbabası Şeyh Şamil'in biyografisiydi.

Zübeyde hala yaman bir hanımefendiydi. Kocası Mısır'ın Endonezya'daki ilk büyükelçisi olarak atandığında eski bir gazete olan *Indonesian Observer*'da çıkan

röportajının başlığı "Damarlarımda Kahramanların Kanı Dolaşıyor" olmuştu. Mesleği gazetecilik olan Zübeyde hala Fransızca, İngilizce ve Türkçe dillerini hem konuşuyor hem de yazabiliyordu. Entelektüel, son derece soğuk bir ifadeyle dışa vurduğu bir mizah anlayışı olan Mısırlı büyükelçi El Amroussi ile evlenmişti. Zübeyde hala asla istemez, mümkün olan en nazik tavrıyla emrederdi. Dolayısıyla ziyaretin gerçekleşeceği gün çiçekler, çikolatalar ve ikrama katkı olsun diye aldığımız bir pasta ile Hamza Bey ve ben saat tam 15.00'te köşkün kapısını çalarken Aydın da saat tam 16.00'da Madam Blanch'ı almak üzere Park Otel'deydi.

Lesley Blanch kendi hayatının yıldızı olmaktan asla vazgeçmemiş bir kadın olarak tanınırdı. Shusha Guppy'nin yazdığı *Geriye Bakmak* adlı kitapta Lesley Blanch Zübeyde hala ile ilk karşılaşmasını yazara şöyle anlatır:

"*Cennetin Kılıçları*'nı 50'li yılların sonunda Los Angeles'ta yazdım. Araştırmam beni Türkiye'ye ve Kafkaslara yöneltmişti ama bitirdiğimde bir şeyin eksikliğini hissettim ve Şamil'in yenilgiye uğramasından sonra sürgün olarak kısa bir süre yaşadığı İstanbul'a dönmeliyim, diye karar verdim. Gidip Şamil ailesini bulmam gerektiğini hissediyordum. Boğaziçi kıyılarındaki Beşiktaş'a gitmeliydim. Mahalle o sıralarda farklıydı; eski, viran evleriyle, dilencileriyle kasvetli bir yerdi. Günümüzde temizlendi ve yeniden inşa edildi. Dilencilere, 'Şamil? Şamil? Şeyh?' diye soruyordum. Sonunda aralarından biri işaretle bir çıkmaz sokağı gösterdi. Oraya girdim, kırık bir kapıya ulaştım ve itip açtım. Karşıma çekik gözleri ve siyah saçlarıyla Kafkasyalılara benzeyen, ketum ifadeli bir kadın çıktı. Fransızca biliyordu. Ben de ona Şamil'in orada yaşamış olması ihtimali olabilir mi, diye sordum. Çelik hançer gibi bakışlarını bana dikip 'Bunu neden öğrenmek istiyorsunuz?' diye sordu. Hakkında kitap yazdığımı söyledim. Beni tepeden tırnağa süzerek, 'Mekke'de öldü,' dedi. 'Biliyorum,' dedim. Sonra bir şey söyledi, bense karşı çıktım ve bunun üzerine 'Görüyorum ki konuya hâkimsiniz, içeri girin,' dedi. Şamil'in torunuydu, tam da o gece kocasının Mısır büyükelçisi olduğu Cakarta'ya gidecekti. Kız kardeşinin cenazesi için gelmişti ve görüyorsunuz ki birkaç saat geç kalsaydım onu kaçıracaktım, içime doğanlar da işe yaramayacaktı. 'Kalacağım,' dedi ve kaldı da. Çok iyi ahbap olduk. Bana bütün evrakı, mektupları verdi ve bütün özgün malzemeyi o sağladı. Bütün aileyle dost oldum."

Yıllardır sandıklarda saklanan aile gümüşleri çıkarılıp parlatıldı. Üstünde çay için hazırlanan farklı Limoges fincanlarının, Şeyh Şamil Rusya'da sürgündeyken Çar Nikola'nın hediye ettiği, kraliyet damgalı muhteşem bir Rus semaveri yanına yerleştirilmiş devasa gümüş tepside gümüş şekerlik ve sütlüğün bulunduğu, Fransız işi eski tarz bir örtüyle kaplanmış masanın çevresine taht gibi abanoz koltuklar dizildi. Uzun siyah eteğinin üstüne giydiği dizlerine kadar inen Çerkez işi ceketiyle harika görünen Zübeyde hala çiçekleri düzenliyor, yakasına bir Rus broşu taktığı siyah elbisesiyle pek şık olan Habibe hala ise telaşlanıyordu.

Lesley Blanch koyu altın rengi kaftanı, solgun, yuvarlak yüzünü ve çarpıcı mavi gözlerini çevreleyen kısa, kıvırcık sarı saçları ile göz alıcıydı. Görmüş, geçirmiş bir gezgin ve sanatçı olarak beden dili ve sözleri konuşmasına dramatik bir hava katıyordu. Herkese tek tek Çerkez adlarıyla hitap ederek, "Hayatım boyunca Şamil ailesinin evinde olacağım ânı bekledim. Bu benim için büyük onur," dedi. O ve Hamza Bey tahtlara otururken Zübeyde hala, Habibe, İnal, Aydın ve ben de çevrelerinde toplandık. Bu sahne Lesley'yi (ve beni) çok memnun etmişti; semaveri okşarken Çerkezistan'a ve Rusya'ya yaptığı seyahatleri hatırladı.

Kayınpederim ona annesi, Şamil'in torunu Nefiset Hanım ile İsviçre'de yaşadıkları hayatı anlattı. Aydın kristal kadehlerde şarap ikram etti. Tam gitmek üzereydik ki Zübeyde hala ertesi sabah Lesley'yi Kapalıçarşı'ya götürmekten çok hoşlanacağımı söyledi. Aslında o kadar da hoşlanmayacaktım çünkü benimle tek kelime bile konuşmamıştı.

Yine de ertesi gün Park Otel'e gittiğimde Lesley'yi Boğaz kıyısında sabah yürüyüşünü çoktan yapmış, tişört ve pantolon giymiş olarak otel müdürüyle kahvaltı ederken buldum. Ben arabayı kullanırken aile ve İstanbul'daki hayat hakkında sorular sordu, ardından *Vogue* dergisinin editörü olarak geçirdiği yılları anlatırken ikisi de İngiliz, sonuncusu subay olan kocalarına kısaca değindi. "Ben subay karısı olmaya hiç uygun değildim, şekerim," dedi. Hayatı boyunca seveceği ruh eşi Fransız diplomat ve yazar Romain Gary olmuş; onunla evlenmişti ama sonra adam oyuncu Jean Seberg ile birlikte olunca boşanmışlardı.

Kapalıçarşı'da dolaşırken oryantal her şeye karşı duyduğu sevgi belli oluyordu. İpekleri, kadifeleri okşuyor, yastıkları yüzüne bastırıyor, kaftanları deniyor, kilimlerin üstüne oturuyor, bir yandan çay içiyor, bir yandan pazarlık ediyordu. Satın aldıklarından (iki yastık kılıfı, küçük bir seccade, bir testi ve metrelerce Türk işi pamuklu kumaş) pek memnun kalarak dükkân sahiplerine öpücükler gönderdi. Bayırdan aşağı inerek Mısır Çarşısı'na uğradık. Oradan çeşitli otlar ve baharat aldık, sonra da çarşının girişindeki duvarları Osmanlı mavi çinileriyle süslü, Osmanlı yemekleri yapan meşhur Pandeli Lokantası'na girdik.

Lesley bir kadeh soğuk beyaz şarapla keyiflenince Romain Gary ile yaşadığı hayattan bahsetti: "Hayatımın en verimli dönemiydi; birbirimize deli gibi âşıktık. Olağanüstü bir adamdı, dirayetli bir diplomat, parlak bir yazar ve entelektüeldi. Seyahatlere çıktık, kitaplar yazdık, başbakanları, devlet başkanlarını ağırladık." Dramatik bir sessizlik oldu. Sonra sesi yükselerek devam etti: "Bir sabah yatakta Fransız gazetelerini okurken Jean Seberg'le yapılmış bir röportaj gördüm; evliliğimizin bozulmasına sebep olduğunu inkâr ediyordu. Onunla tanışmadan önce Romain'in aylardır benimle aynı yatağı paylaşmadığını söyleyecek kadar küstahtı. Oysa o sırada Romain yatağımızdaydı, yanımda uyuyordu. Onu uyandırmak için gazeteyi kıvırıp kafasına indirdim." Yan masadakiler kıkırdamaya başladı ama Lesley'nin buz gibi bakışları

onları susturdu. Derken alçak sesle, kendi kendine konuşur gibi öyle bir şey söyledi ki, hayatım boyunca unutmadım: "Aşk hataları göstermez, onları gözlerden saklar."

Türkiye'den ayrılmadan bir gece önce kayınpederim bizleri Boğaz'da bir balık lokantasına götürdü. Maviler giymiş, gümüş takılarla Habibe halanın armağan ettiği göz alıcı, gümüş bir Çerkez kemeri takmış olarak muhteşem görünen Lesley kayınpederime, imzaladığı kitabını hediye etti. Hamza Bey'in keyfi pek yerindeydi. Bize İngiliz subaylarıyla çektirdiği iki fotoğraf gösterdi; biri Birinci Dünya Savaşı'nda düşmanken, ikincisi de dost oldukları İkinci Dünya Savaşı'nda kol kola girmiş olarak çekilmişti. Sohbetin ve şarabın lezzetini üstünde olduğumuz ahşap balkonun altına tatlı tatlı vuran dalgalara borçluyduk. Huzur içinde, çok güzel bir geceydi. Lesley, Hamza Bey'le flört ederken onun iltifatları ve anlattığı gülünç hikâyeler karşısında kızarıyordu.

Derken sudaki şırıltı ve çırpınma sesleriyle irkilerek ansızın bağırdı: "Aydın! Aydın! Köpek bu, boğuluyor! Çabuk ol, kurtar onu."

Karanlık sulara atlama düşüncesiyle dehşete kapılan Aydın bir mum alıp eğilerek suya baktı, "Bu bir adam, köpek değil," dedi. Lesley, "Ya, o zaman boş ver canım," diye gayet gayrı ciddi bir cevap verip Hamza Bey'e dönerek ailesiyle ilgili başka bir soru sordu.

Bizimle haberleşmeyi sürdürdü, hep Hamza Bey'i soran notlar gönderdi, bizi Fransa'nın Garavan kasabasındaki evine davet etti, İstanbul'a dönüş planları yaptı. Aydın'a *Cennetin Kılıçları* kitabının imzalı bir nüshasını gönderdi. İthafa şöyle yazmıştı: "Shaplı Aydın O. Erkan için, ailenin gururlu bir üyesi Shouanette'den[1], yazan Lesley." Hayatındaki kaçış noktası hayal dünyasının romantizmiydi ve ona bu ilhamı üstünde büyük tesiri olan, anne babasının dostu, Rus tiyatro yönetmeni Theodore Komisarjevsky vermişti. Yönetmen 39, o ise 17 yaşındayken tanışmışlar. Komisarjevsky onun ilk sevgilisi olmuştu. Düşlerinin peşinde koşarak vahşi Kafkaslarda ve Orta Doğu'da seyahatler yapmış, tutkulu aşklar yaşamıştı; hepsi de büyük güç ve çelik gibi bir ruh gerektiriyordu ve tüm bunlar bende hayranlık uyandırıyordu.

Jean Seberg'in çocuğunun ölümü ve sonrasında intiharı sürecinde Lesley, Romain Gary'yle dostça ilişkisini sürdürdü. Tüm bu trajediler ve boşanma yüzünden çok incinen Lesley ,"Hayatta en önemli şey acıyla başa çıkmayı öğrenmektir," diyordu.

Belli ki Hamza Bey Lesley'yi çok etkilemişti. İkisinin de yaşları gereği olgunlaşmış ve çok yalnız olduklarını düşündüğümde Lesley'nin hassas bir şekilde sevgiye ve birlikteliğe ihtiyacı olduğu, belki küçük bir çöpçatanlığın işe yarayabileceği aklıma geldi. Bir gün kayınpederime gidip Lesley'yi Aydın'a ve Kuşadası'na davet etmeyi önerdim. Ama Hamza Bey bilge bir tavırla bu öneriden kaçındı. "Artık tek istediğim sükûnet, kitaplarımla ve ailemle basit bir hayat," dedi. Aydın da bana hiç müdahale etmememi önerdi.

1 Shouanette, Şeyh Şamil'in çok sevdiği eşiydi.

2016'da Lesley Blanch'ın vaftiz kızı, mülkünün, evrakının ve kitaplığının mirasçısı Georgia de Chamberet'den bir elektronik mesaj aldım. Hamza Bey ile Lesley arasındaki ilişkiyi sorguluyordu. Karşılaşmaları hakkında bildiklerimi anlatan bir mesajla cevap verdim. Bunun üzerine bana Zübeyde halanın Hamza Bey'in hapisten çıkışından bir hafta sonra, 25 Ekim 1962'de Lesley'ye yazdığı, Hamza Bey'den söz edilen bir mektubun kopyasını gönderdi. Hamza Bey'in evlenmeyi düşündüğünü, Lesley'yi arkadaşlarına anlatırken ondan nişanlısı olarak bahsettiğini söyleyen oldukça kişisel bir mektuptu. Zübeyde hala tam bir romantikti ve erkek kardeşine saplantılıydı. *Cennetin Kılıçları*'nı yani 1834'den 1859'a kadar Rus ordusuyla çarpışan, dinî önder ve savaşçı dedeleri Şeyh Şamil'in biyografisini yazan Lesley Blanch ile Hamza Bey arasında bir aşk doğması onun için bir hayalin gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Hamza Bey'e gelince, yıllarca hapiste kaldıktan sonra Lesley Blanch'ın onu çekici bulması moralini çok yükseltmişti, o kadar. Eminim ki kız kardeşinin romantizm ve çöpçatanlık konularına düşkünlüğünü bilen Hamza Bey mesafeli bir flörtten kaçınmasa da ciddi bir ilişkiden uzak durmuştu. Lesley ile hapse girmeden önce tanışmış olsaydı hayatı çok farklı olabilirdi.

Lesley 103 yaşına kadar yaşadı; romantik kitapları kadar yaşam sevgisi ve şaşaalı yaşam tarzı ile de hatırlanacaktır. Işıldamak üzere doğmuş olan Lesley Blanch bu dünyayı daha sıkıcı bir yer olarak bırakıp gitti.

Kuşçubaşı Eşref Bey ve Kızı

Ayda bir kere arabamıza binip eski adı Smyrna olan, Türkiye'nin ikinci büyük limanı, en kalabalık üçüncü şehri İzmir'e giderdik. İlk durağım hazır kahve ve çocuk eşyası yedeklemek için Amerikan Pazarı olurdu. Akşamları ise Aydın'ın kuzenlerine yemeğe giderdik. Otellerin, lokantaların ve gece kulüplerinin çoğunun orkestraları vardı; biz de bu sayede gece boyu dans ederdik. İzmir'in halkı açık fikirli, çok sosyal, konuksever insanlardır. Kadınları flörtöz olarak bilinir; bu söylenti şehir başka kentlere tanınmayan ayrıcalıklardan yararlanarak Avrupa'yla iş yapan bir Levanten ticaret merkeziyken, 19. yüzyılda çıkmış. İngiliz, Fransız, Hollandalı ve İtalyan konsoloslukları ticaret amacıyla kullanılmış, kendi bayraklarını dalgalandırdıkları gemilerle Ege'den Batı'daki kendi limanlarına bol miktarda tütün, pamuk, incir, üzüm ve pirinç taşımışlar. (Philip Mansel'ın *Levant: Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler* adlı harika kitabı Smyrna'nın çok kültürlü geçmişini ve bunun yerel nüfus, özellikle Türk kadınları üstündeki etkisini anlatır. Hâlâ peçe takıyor olsalar da Müslüman kadınlar kozmopolit toplum içinde daha özgür hareket etmişti. Avrupalı kadınların kocalarıyla kol kola dolaştıklarını görmek Avrupa'nın modern yaşamını ve kendi kadınlıklarını fark etmelerine neden olmuştu.)

Günümüzde İzmir nüfusunun çoğunluğu Müslüman'dır. Zengin Levanten ve Rum ailelerinin çoğu Avrupa'ya gitmişse de Buca'da ve Bornova'da, İngiliz bahçeli büyük malikânelerde yaşayan, Whittall, Giraud, La Fontaine gibi bazı aileler kalmıştır.

İzmir'e yaptığım ilk seyahat Kuşçubaşı Eşref Sencer'le mükemmel bir gün geçirmemi sağladı. Seksenine yaklaşmış, çok çekici, şen şakrak bir adam olan Eşref Bey'in karısı Pervin Hanım ile iki kızları Cuyap ve Diktam, Aydın'ın akrabasıydı. Eşref Bey, Şamil ailesinin yakın dostuydu ve Aydın'ın babasının yargılanması ve hapsedilmesi sırasında telefonları ve mektuplarıyla cesaret vermeye çalışmış, çok destek olmuştu.

Kuşçubaşı Eşref, Balkan savaşlarında, Afganistan'da ve Mısır'da İngilizlere karşı Enver Bey ile omuz omuza savaşmıştı. Kendini tarif ederken "Ulusal bir Çerkezistan

kurma hayalleri içinde bir Dağıstanlı, Arap ya da Rum değil, Osmanlıca konuşan bir Osmanlı, Enver Paşa'ya inanan ve güvenen bir adam" olduğunu söylüyordu. Enver Paşa'nın doğudaki Üçüncü Ordusuyla Arabistan'a dönen Eşref Bey Libya'daki Bedevi Birliklerinin komutanı olmuştu. Çölün haşin güzelliğini anlamış ve mağaralarda yaşayan, dillerini konuştuğu bedevileri sevmişti; tutuklanmaktan o kadar sık kurtuluyormuş ki ona Şeyh-it-tuyyur, yani Uçan Şeyh adını takmışlar. Arabistanlı Lawrence'a karşı savaşmış olan korkusuz bir çeteciydi.

Aralarında kayınpederimle kız kardeşi Zübeyde'nin de bulunduğu, çoğu Çerkezlerden oluşan seçkin ve güçlü bir casus ağı oluşturarak sonradan MİT yani Türkiye'nin istihbarat servisi olan Teşkilat-ı Mahsusa'yı kurmuştu. Atatürk'ten saygıyla söz ediyor, "Herkes savaş kazanabilir. Ama devrim yapamaz. Atatürk her ikisini de başarmıştır," diyor ve şöyle ekliyordu: "Ben teorisyen değil, eylem adamıyım."

Diktam babasını son gördüğünde üç, o döndüğünde ise 17 yaşındaydı. Onun ilk sözlerini hatırlıyordu; gencecik kızına hayranlıkla bakarak, "Sana babalık yapamam. Sen bir yetişkinsin. Ama iyi dostun olabilirim, olmak da isterim," demişti. Diktam'ın kocası Sedat Aktay kayınpederini hep büyük hayranlık ve derin bir sevgiyle anıyordu. "İnanılmaz bir insandı; birinin tek bir ömre bunca şeyi sığdırması akıl alır gibi değil." Modern düşünceleri, gayet ince bir mizah duygusu olan, açık fikirli, zeki, alçakgönüllü biriydi. Hamza Bey ve Zübeyde halanın Mısır Büyükelçisi kocası El Amroussi ile maceraları hakkında çok hoş bir hikâye anlatmıştı; çok sevmiştim çünkü tam El Amroussi'ye yakışan bir olaydı.

Bir keresinde üç arkadaş Sultanahmet'teki camileri ve kitapçıları gezmekten yorgun düşüp Pandeli'de öğle yemeği yemek üzere Mısır Çarşısı'na gitmeden önce bir banka oturup dinlenmek istemiş. El Amroussi yepyeni, ısmarlama İtalyan malı ayakkabılarını çıkarıp bankın altına koyarak gözlerini kapatmış. Gözünü açtığında ayakkabıları ortada yokmuş. Hamza Bey çok sinirlenmiş ama El Amroussi sakinmiş. "Kim aldıysa belli ki benden çok onun ihtiyacı var," deyip gayet sakin, ayağında çoraplarıyla yürüyüp meydanı geçerek en yakın ayakkabıcıya gitmiş ve bir çift yeni ayakkabı almış.

Eşref Bey gülerek, "Sevgili dostum, Büyükelçi El Amroussi'nin gayet güzel giyinmiş bir şekilde bastonunu sallayarak Sultanahmet Meydanı'nda çorapla yürüyüşünü asla unutmayacağım," diyordu.

El Amroussi'den hoşlanırdım. Bana, "Aydın'ın daha iyi yarısı," derdi ve Türkçe bir Kur'an hediye etmişti.

Uzun bir ömrü olan, korkusuz Kuşçubaşı Eşref Sencer son yıllarını karısı ve ailesiyle geçirdi; tevazu, neşe ve bilgelik ile yaşlandı. İlk karşılaşmamızdan bir yıl sonra, 1964'te öldü.

Diktam hiçbir tecrübesi olmasa da Kuşadası'ndaki BP Mocamp'ın yönetimini üstlenerek herkesi şaşırttı. İnce yapılı, siyah saçlı, terbiyeli, tipik bir Kafkasyalı olan

Diktam kararlılığı, çalışkanlığı ve mizah anlayışıyla kampı her zaman çok iyi bir durumda tutmayı becerdi. Kampa gelenlere evine gelmiş konuklar gibi davranırdı. Gereken her şeyi oraya gelen yabancı kampçılardan öğrendiğini hep söylerdi. Kocası İzmir'deki NATO karargâhındaki ofisinden çıkıp aceleyle kampa gelir, çimleri biçer, bahçeyi ve ağaçları sular, sonra da rahat bir koltuğa oturup piposunu tüttürürdü. Ceylan 13-14 yaşlarındayken ona yardım ediyordu ama Diktam küçük ofisinden çıkıp peşindeki delikanlıları kovmaktan yorulunca ona işten ayrılmasını söylemekten başka çare bulamamıştı.

Geceleri Rana ile kuzenleri Halil ve İrem, Aydın çiftlikten dönüp onlara masal anlatmadan önce yatmayı reddederlerdi. Çimenlerin üstüne oturur, ağızları bir karış açık, gözleri masal anlatıcısına dikilmiş, hayaletli kamp yerlerinin, ormandaki vahşi hayvanların ya da kötü Ruslara karşı Kafkasya'nın özgürlüğü için savaşan kahraman kralların hikâyelerini dinlerlerdi.

Diktam o kampı Yugoslavya'da trajik savaş patlayıp yollar karavanlara kapanıncaya kadar, on üç yıl yönetti. BP araziyi sattı, Diktam ile ailesi de Kuşadası sırtlarındaki güzel evlerine taşındılar.

Diktam ile ailesini meyve bahçeleri, çiçek açan ağaçlar, güzel çayırlar arasına yerleşmiş, su hendeğiyle çevrili (aslında Menderes nehrinin tuhaf bir kıvrım yapması yüzünden bir ada denebilir) Söke'deki güzel evlerinde sık sık ziyaret ederim. Diktam ağaran saçları dışında hiç değişmedi. 90'larına yaklaşan Sedat ise hâlâ bahçede oyalanacak şeyler bulur, reçel yapmak için meyve toplar ve siyasal konularda, pamuk fiyatları ve geçmişin ve elbette geleceğin aile meseleleri hakkında her zamanki kadar hoşsohbet bir dosttur.

Son Padişahın Torunu

Yaz aylarında Kuşadası'nın toplumsal hayatını Erzincan'ın Fırat nehri kıyısındaki Kemaliye (Eğin) ilçesinden gelen aynı ailenin iki üyesi, kuzenler Halil Özbaş ile Ali Rıza Özbaş yönlendirirdi. Varlıklı bir toprak ağası olan dedeleri Hacı Halil Paşa Padişah tarafından yöreye müftü tayin edilen babasıyla birlikte Söke'ye yerleşmiş, burada servet edinmiş. Hacı Halil Paşa iki kere evlenmiş. Birincisi Özbaşı köyünden, birlikte beş çocuk sahibi oldukları Fatma Hanım'mış. Daha sonra Kuşadası'ndan Seyda Hanım ile evlenmiş, ondan da üç çocuğu olmuş. 1934'de soyadı kanunu çıktığında ilginç bir şey olmuş ve Hacı Halil Paşa'nın ilk karısından olan beş çocuğu annelerinin köyü Özbaş'ı soyadları olarak kabul ederken ikinci karısından olan çocukları Fırat nehri'nden hareketle Fırat soyadını almışlar.

Halil Özbaş anne tarafından son Osmanlı padişahı Sultan VI. Mehmet'in (Vahdettin), baba tarafından ise Park Otel'in inşa edildiği arazinin sahibi, son Sadrazam Tevfik Paşa'nın (Ahmet Tevfik Okday) torunu olan Suade Hümeyra Hanım ile evlenmişti.

Hümeyra Hanım kocasından Halil Bey diye bahsederdi. İniş çıkışlı, karmaşık bir ilişkileri vardı ama birbirlerine karşı derin bir bağlılık ve saygı besleyen bu çift, zamanın önlerine çıkardığı sınavları, evlilik fırtınalarını başarıyla atlatmış ve Halim ile Hanzade adlarında iki evlat sahibi olmuştu. Bu cömert ve sıcakkanlı çift Söke'ye yerleşmiş, yazları Halil Bey'in karısına hediye ettiği Akyar yarımadasındaki mütevazı evde geçirmeye başlamıştı. Evde oldukları zaman yanıp sönen kırmızı lamba dostları davet eder, biz de koşarak giderdik.

Halil yakışıklıydı, dağarcığında bitmek bilmeyen hikâyeler bulunan doğuştan becerikli bir anlatıcıydı. Çok çalışır, çok içer ve çok kumar oynardı; kocam hariç Söke ve Aydın çevresindeki bütün erkekler gibi. Halil çiftliği ve yakınlardaki Bafa gölünde yapılan balıkçılığı idare ediyordu ve her Noel bize balmumu kaplı balık yumurtası hediye ederdi. Havyar kadar değerli olan balık yumurtası ışığa tuttuğunuzda neredeyse

saydam görünmeli. Zamanla alışılan tadı biraz tuzlu gelebilir ama kâğıt inceliğinde kesilip tereyağı sürülmüş ekmek üstünde yenildiğinde çok lezzetlidir. Aksiymiş gibi görünse de Halil nazik, cömert ve eğlendiriciydi. Yorucu geçen bir günün sonunda elinde içkisiyle hikâyeler anlatıp konuklarını eğlendirmeyi çok severdi. Meraklı dinleyicilerle çevrilmiş olarak, "Ben Amerika'dayken..." diye anlatmaya başlardı.

Anlattığı hikâyeler arasında en sevdiğim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gemiyle Atlantik okyanusunu aştıktan sonra olanlarla ilgiliydi. Annesi okul ücreti ve Amerika'daki yaşamı için kullanacağı binlerce doları kocaman, uzun paltosuna dikmiş. Dolarların çalınacağından korktuğu için sıcak Akdeniz güneşi altındayken bile paltoyu çıkarmazmış. Gemi New York limanına demirledikten sonra dolarları söktüğü paltosunu her köşedeki askerlere yardım için konan kutulardan birine atmış, valizini tren istasyonunda bırakarak New York'ta bildiği tek adrese, bir arkadaşının Amerika'daki en güzel kızlarla tanışacağını iddia ettiği bir kulübe gitmiş.

Tam Halil'e yakışan şekilde bir sürü dans bileti almış, kendince en güzel kızı bularak akşama kadar dans etmiş. Tam bir Türk beyefendisi olduğundan, yanındaki kızı evine bırakmakta ısrarlıymış ve böylece akşamın sonuna geldiklerinde taksi çağırmış. Ev uzaktaymış, taksi ancak yarım saatlik bir yolculuktan sonra evin önüne yanaşmış.

Anlaşılan taksi şoförü şehir yaşamına aşina, iyi yürekli bir İtalyan'mış. Bu genç adamın New York'ta olmakla ilgili atıp tutmasını dinlerken oğluyla aynı yaştaki genç yabancıya merhamet duymuş ve onu evine akşam yemeğine davet etmiş. Halil o gürültülü ev ortamını hiç yadırgamamış. Ağzı makarnayla dolu olarak, "İtalyanlarla Türklerin ortak özellikleri çok; ikisi de futbolu, iyi yemekleri ve güzel kadınları seviyor. Mutlaka Türkiye'ye gelmelisiniz," diyormuş. Sevimli anne ve oğlu onu New York'un parlak ışıklarının, kulüplerin ve gece hayatının ardında gizlenen tuzaklar konusunda uyarmışlar. Geceyi evlerindeki kanepede geçirmesi için ısrar etmişler. Ertesi sabah taksi şoförü onu önce tren istasyonuna, sonra da Princeton Üniversitesi'ne götürdüğü gibi vedalaşmadan önce kaydını yaptırdığından da emin olmuş.

"O taksi şoförü İtalyan olmasaydı bütün dolarlarım dans biletlerine gidecekti," diyerek kahkahalar atıyordu. Doğruydu da, muhtemelen öyle olurdu.

Hümeyra Hanım'ın çocukluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve yeni bir Cumhuriyet'in doğuşuyla şekillenmişti. Babasının VI. Mehmet'in büyük kızıyla evliliği mutlu bir beraberlik olmamıştı ve birkaç yıl sonra Osmanlı ordusunda subay olan İsmail Hakkı sarayı terk edip Milli Mücadele'de Atatürk'ün yanında çarpışan özgürlük savaşçılarına katılmıştı. İki İstiklal Madalyası sahibiydi.

Yanlarında altı yaşındaki Hümeyra'nın da bulunduğu Osmanlı ailesinin mensupları 3 Mart 1924'de bir trene bindiklerinde hayat boyu sürecek sürgünleri başlayacaktı. Küçük bir kız için bu ne maceraydı... Koridorlarda hoplayıp zıplarken annesinin neden üzgün göründüğünü, dadısının niçin ağladığını anlayamıyordu. Mısır'a yerleşmeden önce İtalya'da, sonra da Fransa'nın güneşinde yaşadılar.

Babası yeni kurulan Cumhuriyet'in Moskova başkonsolosu iken Atatürk'e başvurup kızının Türkiye'ye dönebilmesi için izin istemişti. Atatürk ilgi gösterse de yapabileceği bir şey olmadığını, yeni kanunların çıkmasının da zaman alacağını bildirmişti. Atatürk Moskova'dan Türkiye'ye giderken diplomatik pasaport kullandığından kızının ona eşlik edebileceğini önermiş, o da öyle yapmıştı.

Genç Hümeyra "yuvam" dediği ama iyice hatırlayamadığı bir şehirde Zehra teyzeyle yaşamaktan çok memnunmuş. Tenis ve Eskrim Kulübü'ne üye olmuş ve kısa süre sonra bir başka ateşli tenis oyuncusu Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun elinden kupalar almaya başlamış. Erkan kardeşlerle, Şamil, Hamza ve Bekir ile de orada tanışmış. Atatürk, Park Otel'de kalırken herkesle kaynaşır, balo salonunda konuklarla dans edermiş. Bir keresinde de genç Hümeyra'yı dansa kaldırmış.

Milli İstihbarat onun kim olduğunu öğrenince dehşete kapılmış ve bu yüzden tutuklanmış. İkinci kez sürgüne gönderilişini ve Fahri adında, Amerika'ya gitmek üzere olan genç bir öğrenciyle evlenmesinin ayarlandığını üzüntüyle hatırlıyordu. Evlilik kısa ömürlü olmuş. Kendine acımayı sevmeyen Hümeyra iş aramaya başlamış ve Princeton Üniversitesi'nde ders vermeye başladığında orada kendisini Türkiye'ye geri getirecek olan inşaat mühendisi Halil Özbaş ile tanışmış.

Halil'in babası, ailenin otoriter reisi Hüseyin Avni Özbaş, oğlunun evlenme niyetini duyunca yakın dostu Şükrü Saraçoğlu'nu arayıp bu genç hanımın kim olduğunu araştırmak istemiş. Şükrü Bey bu ilişkiyi canla başla savunmuş. Eski bir hayranı olarak müstakbel gelin hakkında, özellikle tenisteki başarıları üstüne övgüler düzmüş.

Boğucu bir sıcağın olduğu bir akşamüstü Hümeyra Hanım telefon ederek hemen televizyonu açmamı ve bir Hollywood filmindeki kötü adamı oynayan sarışın aktörü seyretmemi söyledi. Film bittikten hemen sonra yine telefon edip genç kız gibi kıkırdayarak adamın ilk kocası Fahri'nin ta kendisi olduğunu söyledi.

O sıradaki Başbakan Bülent Ecevit Bafa gölündeki balık yataklarını devletleştirmeye niyetli olduğunu açıklamıştı. Doğal olarak buna üzülen Halil, başbakanla görüşmek için randevu almıştı. Robert Kolej'den sınıf arkadaşıydı ve Ecevit'in teyzesi Hümeyra Hanım'ın babasıyla evlenmiş olduğu için hısım oluyorlardı. Ümitler içindeki Halil Ankara'daki başbakanlık binasına gittiği zaman beklemesini söylemişler. Beklemiş. Bir buçuk saat sonra bir sekreter gelip başbakanın onu görebileceğini bildirdiğinde Halil fikir değiştirdiği söyleyip çıkmış gitmiş. Balık yatakları devletleştirildi ama neyse ki daha sonra Milli Park yapılarak korunması sağlandı.

İzmir'deki ilk Kısmet Otel'i Halil yapmıştı. Kıyı şeridinin kamu mülkiyeti ilan edilmesi üzerine (muhtemelen Ecevit hükümetinin zoruyla) kanun çıkarıldığında Halil yarımadada bir Kısmet Otel daha yaptı. Bir akşam yemeğinde kulağıma, "Buraya da bir otel yapacağım, o zaman bu bedavacılar içkilerinin parasını ödemek zorunda kalacaklar," diye fısıldarken kıkır kıkır gülüyordu.

Ali Rıza Özbaş İstanbullu, sarışın, güzeller güzeli Melike ile evlenmişti. Eğitimini Miami'de yapmış olan Ali Rıza okyanus kıyısındaki otelleri çok beğenmiş ve kasabanın karşısında, Kadınlar Denizi sahilinde öyle bir otel yapmaya karar vermişti. 1965'in Eylül ayında Kısmet Otel ile İmbat Otel aynı anda kapılarını açarken Kuşadası arı kovanı gibiydi; biz de atlı arabalarla iki otel arasında gidip geliyorduk. İki otel tarz olarak çok farklıydı. İmbat geniş, rahat odalarıyla, modern imkânlarıyla. açık yüzme havuzuyla ve uzun kumsallı plajıyla Miami konforu sunarken Kısmet Otel çam ve zeytin ağaçlarının, zakkumların ve begonvillerin oluşturduğu yeşillikler arasında, denize merdivenlerle ulaşılabilen bir aile işletmesiydi.

Hayatında duygusallığa yer olmayan, ufak tefek, kısa sarı saçlı, Osmanlı hatlarına sahip Hümeyra Özbaş otelin yönetimini üstlenmeye karar verdi. Aile çevresi dünyadaki soyluları, uluslararası ve yerel şöhretleri otele çekiyor, duvarları onların fotoğrafları süslüyordu. Kraliçe Elizabeth ve Prens Philip, Hollanda Kraliçesi, İsveç Kralı otel sahibesiyle sohbete dalanlar arasında yer aldı. Dostumuz olan Kont ve Kontes Arran lobiye girip valizlerini bıraktıklarında Lordlar Kamarası üyesi olan Tom Arran duvarlardaki fotoğrafları görünce gülümseyerek, "Ah, ah! Lordlar Kamarası'nda bizim de böyle bir sabıkalı albümümüz var," dedi. Hümeyra Hanım güzel karısıyla bu galeriye asılacak bir fotoğraf çektirmelerini istediğinde ise memnuniyetle kabul ettiler.

Hümeyra Hanım'ın sağlam duruşu ve doğal cazibesi Kısmet Otel'in başarısına büyük katkıda bulunmuştur. Oteli beğenen konuklar, "Gösterdikleri samimiyet ve konukseverlik insana evini aratmıyor, ta ki fatura gelene kadar," ya da "Personele bağırıp duran bu kadın da kim?" diyebilirlerdi. Yıllarca gelen konuklar vardı, sadece otelin ambiyansından ve servisinden değil ev sahibi Hümeyra Hanım'ın zarafetinden de etkileniyorlardı. Geçmişine içtenlikle bağlı Hümeyra Hanım'ın Osmanlı sarayından New York'ta bir işkadını olmaya, sonra da Kısmet Otel'i yönetmeye uzanan hayatı uyum yeteneğinin, enerjisinin ve cesaretinin ispatıydı. "Ben anne rolünde, çekirdekten yetişme bir otel kâhyasıyım," derdi gururla. Personelin adlarını bilir, sorunlarıyla ilgilenir, hastane masraflarını öder ve oteldeki görevlerin babadan oğula geçmesine dikkat ederdi.

Personelin ona bağlılığı da dikkate değerdi. Bir yaz Hümeyra Hanım ameliyat olmak için İsviçre'ye gitmişti. Başbahçıvanın bir ağaç altında sigara içerek dinlendiğini gördüm. "Hümeyra Hanım seni burada sigara içerken yakalasaydı kulaklarını çeker, epeyce paylardı," dedim.

İçini çekti. "Ah! Keşke burada olsa da paylasa beni, ne memnun olurdum. Şimdi hiç memnun değilim, endişe içindeyim ve bir an önce dönsün diye dua ediyorum."

Bir gün Hümeyra Hanım koşa koşa merdivenlerden aşağı, plajdaki bara gelip bir gurup İtalyan kızın üstsüz olarak kumsala yüzmeye geldiklerini söyleyerek bizi uyardı. Kocalarımızdan bazılarının boşboğazca yaptıkları şakaları iyi bildiğinden, "Arsızca bakmak ya da çirkin laflar istemiyorum," dedi. Üstsüz yüzmek Club Med dışında

uygun görülmüyordu. İtalyan güzeller merdivenlerden inerken hevesli kocalar da yerlerini almışlardı, ya yüzüyorlar ya da öğle güneşi altında kayalarda güneşleniyorlardı. Sevgili kocam ise oturmuş gazetesini okuyor görünüyordu, ta ki ben gazetesinde iki gözetleme deliği keşfedinceye kadar.

Hümeyra Hanım'ın ilk Londra ziyareti tam da Hümeyra tarzıydı ve çok eğlenceliydi. Londra dışındaki tüm Avrupa başkentlerini biliyordu, ya yaşamış ya ziyaret etmişti. Ben de onunla acımasızca alay ediyordum: "Londra dünyanın en heyecan verici başkentidir ve sen de orayı görmemişsin. Ayıp! Ayıp!" diyordum. Londra'da olduğum bir gün telefon edip torununun mezuniyeti için geleceğini söyledi. Buckingham Sarayı'ndaki nöbet değişimini ve Londra Kulesi'ndeki kraliyet mücevherlerini görmek istiyordu.

Saçı yapılmış, Burberry pardösü giymiş, ipek eşarp ve deri eldivenler takmış hâliyle pek zarif görünen Hümeyra Hanım'la saray kapıları önünde bekleşen kalabalığın arasına katıldık. Önünde durup görüşünü engelleyenleri kovaladı (hayret!), onlar da gayet nazikçe yana çekildiler ve Hümeyra Hanım nöbet değişimini izlemek için demir parmaklıklara yapıştı.

Londra Kulesi'nde kraliyet kıyafetlerini, taçları ve mücevherleri seyrederken yüksek sesle belirttiği fikirleri çevredeki insanların dikkatini çekmeye başlamıştı. "Bu pırlanta dedemin Topkapı Sarayı'ndaki fesinin üstündeki kadar büyük değil!", "Şu yakutun pırıltısına bak, muhteşem!", "Kuzinim Hanzade'nin Mısır'da bir baloda çekilmiş fotoğrafı var bende, aynı böyle bir taç takmış."

Etrafımızdakiler, "Kim bu hanım?" demeye başlamıştı.

Kule turunun sonunda mücevherlerin kopyalarının ışıldadığı küçük bir dükkân vardı. "Tüm hediyelerimi buradan alacağım," dedi. Takım elbiseli bir adam her gördüğümüz taklit mücevherin hikâyesini anlatıyor, Hümeyra Hanım da onun Osmanlı'daki karşılığını anlatarak cevap veriyordu. Adamın taşıdığı sepeti hızla doldurmaya başladı. Alışverişin 700 poundun biraz altında tuttuğunu gayet iyi hatırlıyorum. Dükkân açılışından beri toplam o kadar büyük satış yapmamıştır! Kasada platin kartı çalışmadı. "Mümkün değil. Kartım limitsiz! Limitsiz!" diyerek ısrar ederek denedi de denedi. Kasiyer neredeyse ağlayacaktı; kendi kartımı önerdim ama epeyce şamatadan sonra, "Sen yemeği ısmarla," deyip bütün ödemeyi nakitle yaptı da kasiyeri rahatlattı.

Onu Amerika'nın keşfinden önce açılmış meşhur bir mağaza olan Liberty'nin tepesindeki lokantaya götürdüm. O günlerde Liberty'nin koyu renk ahşap kaplı duvarları, geniş merdivenleri vardı ve sattığı klasik ürünlerle meşhurdu. Dikiş nakış bölümünde gezinirken Hümeyra Hanım kredi kartını tekrar denemek istedi. Birkaç paket toplu iğne ve dikiş iğnesi alıp kasaya gittiğimizde kart çalıştı. Tahmin edileceği gibi bütün hızıyla alışverişe devam etti.

Ertesi gün Lord ve Leydi Arran Hümeyra Hanım'la birlikte kızı Hanzade'yi ve torunu Neslişah'ı Lordlar Kamarası'nda öğle yemeğine davet ettiler. Koridorlar

boyunca yürüyüp Tom'un birçok tablonun, özellikle babasınınkinin önünde durarak yaptığı açıklamaları dinlerken Hümeyra Hanım'ın tarihsel geçmişi ve mimarisi ile ne kadar etkilendiği görülebiliyordu. Lord ve Leydi Arran da, "Bu binanın ne olduğunu, ifade ettiği anlamı görebiliyor ve takdir ediyor," diyerek konuklarından hoşnut olduklarını belli etmişlerdi. Duvarları ahşap kaplı, Thames nehrine nâzır yemek salonunda evindeymiş kadar rahattı. Londra'ya, geleneklerine, tarihsel zenginliğine âşık oldu. Aylar sonra kulağıma şöyle fısıldayacaktı: "Halil hâlâ kredi kartı borçlarımı ödüyor. Çok masraf ettiğimi, bir daha asla Londra'ya gidemeyeceğimi söylüyor. Ama sen aldırma, gideceğim nasıl olsa. Sen bir daha ne zaman gideceksin?"

Rosie Baldwin ve Kır Evi

Rosie Baldwin'i hep platin saçlı başını sallarken ve o güzel kahkahasını atarken hatırlarım. İnce uzun, mükemmel bir vücudu olan cazip Rosie tam bir İngiliz güzeliydi ve geleneksel sosyal hayat ile sol eğilimli sanatçılarla, yazarlarla, oyuncularla, casuslarla ve siyasetçilerle ilişkileri bir arada yürüten kuşaktandı. Onun için önemli olan güzel, akıllı, sanatsever ve zeki olmaktı.

Bir gün Hümeyra Hanım, Aydın'a telefon ederek Bay ve Bayan Baldwin'i öğle yemeğine getireceğini söyledi: "Kadın senin büyük büyükbaban Şeyh Şamil'in ve Kafkasya'dan olan her şeyin hayranı, o yüzden seninle tanışmak istiyor," dedi.

Hümeyra Hanım son evliliğinde Baldwin'in şahidiymiş ve onu Kısmet Otel'e balayına davet etmiş. Yaban Hayatı Derneği Başkanı Hollanda Prensi Bernard Türkiye'nin güneyindeki dağlarda leoparların yaşadığını kanıtlamak üzere bir geziye çıktığında Rosie ona eşlik ediyormuş ve Ken Baldwin ile de o sırada tanışmış. Ken onlara rehberlik ediyormuş. Ken genç, yakışıklı bir Amerikalıydı, Türkiye'de karaborsada satılan Amerikan malları işine bulaştığı iddiasıyla askerî mahkeme tarafından Kuşadası'na sürülmüştü. Rosie onun adına sürülen lekeyi temizlemeyi vazife edindi, temizledi de. Sonra da onunla evlendi.

Tutkulu bir bahçıvan olan Rosie doğayı, yaban hayatını ve güzel olan her şeyi severdi. İlk evliliğini Peter Calvert ile yapmıştı ve ondan üç kızı vardı. İkinci kocası ise savaş sırasında İskenderiye'de deniz kuvvetleri istihbaratında çalışan ve arkadaşım Mary Rodd'un amcası olan Taff Rodd olmuştu. Savaştan sonra İtalya'ya yerleşmişler, Rosie Ansedionia'da kırsalındaki evlerinde bir teras bahçesi yapmış, Porto Ercole'de bir lokanta açmış ve Fellini'nin unutulmaz filmi *Tatlı Hayat*'ta falcı rolünü kapmıştı.

Rosie kahramanlarından biri olan Şeyh Şamil'in ailesinden biriyle tanıştığı için çok memnundu; Ken ise daha çok bir av partisi düzenlemekle ilgileniyordu. Rosie'nin Kafkaslar ve Rusya hakkındaki bilgisi karşısında etkilenen Aydın aile fotoğraflarını ve evrakını, Şamil'in mührünü, savaşlara giderken atının terkisinde asılı olan, gümüş

bezemeli kılıfı içindeki altıgen el yazması Kur'an'ı ortaya çıkardı. Geçmişin armağanları içinde neredeyse kayboldukları o akşamüstü dostluklarını pekiştirmişti.

Hümeyra Hanım Kısmet Otel'in karşısındaki bir tepede, zeytinlikler içinde bir ahır bulmuştu; Rosie ve Ken onu kiralayıp yenileyerek dünyanın en güzel ve en karmakarışık kır evini ortaya çıkardılar, adını da Rose Cottage (Gül Kulübesi) koydular. Rosie'nin dediği gibi, "Evini oluşturmak için, şekerim, bütün ihtiyacın kitaplar, güzel halılar ve kilimlerdir." Rosie'de de bunlardan bolca bulunuyordu. Ken kalabalık gruplar hâlinde gelip aylarca kalan arkadaşları için üst kata küçük bir daire ekledi. Devasa çınarların ve yüksek çam ağaçlarının altındaki gölgeliklerde Rosie mis kokulu hanımelleri, sarmaşık gülleri ve lavantalarla dolu, doğal ve yabani bir bahçe yaptı. Şeftali, elma ve zeytin ağaçlarının arasında naneler, kekikler ve fesleğenler yetiştirdi. Kuşadası'ndan Sisam'a yolcu taşımak için bir tekne aldılar ve kısa süre sonra yerel toplumun bir parçası oldular. Türkçe konuşabilen Ken uyumlu, dost canlısı bir adamdı, teknenin ve evlerinin bakımıyla ilgileniyor, balıkçılarla içki içiyor ve liman müdürünün sağ kolu gibi çalışıyordu. Karısı da geziler düzenliyor, onları ziyaret eden oldukça kalabalık arkadaş guruplarını, sırt çantalarıyla gelen gezginleri, dostlarının hiç haber vermeden kapısında beliren çocuklarını ağırlıyordu. Doğuştan romantik bir çöpçatandı. Onun kır evinde kaldıktan sonra birlikte olmaya karar veren birden fazla çift tanıyorum.

Ama Rosie aynı zamanda Türkiye kıyılarının, ormanlarının ve vahşi dağlarının doğal güzelliklerinin korunması gibi kendisi için çok önemli konularda yetkililerin ağzından girip burnundan çıkmakta da çok başarılıydı. Arısütünün tıbbi değerlerine yürekten inanırdı. Bahar aylarında uzun bir sipariş listesiyle birlikte bal, polen ve arısütü satan arıcı Hüseyin ile ailesinin hazırladıkları, Rosie'nin alıp arkadaşlarına yolladığı şeyler için Davutlar ormanlarının ötesine giderdik. Ben de 1979'da geçirdiği tiroit ameliyatından sonra Ceylan çok kilo kaybedince doğru Hüseyin'e koşmuştum.

Aydın'ı yazması için teşvik etti, ona kitaplar verdi, Kafkaslar hakkında makaleler gönderdi ve Bafa gölüne ya da Tire ve Ödemiş'in dağ köylerindeki pazarlara gittikten sonra arkadaşlarıyla birlikte bize beklenmedik ziyaretler yaptı. Günün herhangi bir saatinde Aydın'a telefon eder, kendisi için bir mektup yazmasını ya da tercüme yapmasını isterdi. Bu istekleri memnuniyetle yerine getiren Aydın onun cömert ve tutkulu kişiliğini beğeniyordu. Bir gün telefonla konuşurken ona Aydın'ın ateşi olduğunu söyledim. Bir saat sonra kapı çaldı ve Rosie ve Ken guru Sri Baba'nın yakılarıyla gelmişlerdi; Rosie onları uyuyan Aydın'ın alnına yapıştırdı.

Evlilikleri on iki yıl sonra bitince Rosie yine Aydın'a başvurdu. Ken Amerika'ya döndükten birkaç ay sonra Rosie de eşyası, mektupları ve kır eviyle birlikte halledilmesi gereken bazı işlerini de Aydın'a bırakarak Avustralya'ya gitti. Kır evini devralmamız beni sevindirmişti. Kendisi için bir veda partisi verdiğimizde Rosie'ye ev sahibinin adını sordum. "Ha, eşek üstünde ihtiyar bir adam, şekerim. Ona yeğenim

olduğunu, ben yokken burada oturacağını söyledim," diye baştan savma bir cevap verdi. O yaz boyunca eşek üstünde evin önünden geçen her ihtiyara selam verdim; derken bir gün ihtiyar bir adam "Rosie, Rosie, Rosie!" diye bağırarak zeytinlikler arasından eve doğru tırmanmaya başladı. Aydın yıllık kirayı artırıp anlaşmayı uzatarak adamı pek memnun etti.

Avustralya deneyimi başarılı olmadı. Rosie telefon edip Rahmi Koç'la kalmak üzere Türkiye'ye döneceğini haber verdi. Kır evinin her zaman onun olduğunu söyledim ama kabul etmedi. Anahtarları verdim ama hiç kullanmadı. Rosie geçmişin yüklerinden kurtularak hayatına devam etmek gibi az rastlanır bir meziyete sahipti.

Rosie'nin en büyük aşkı Türkiye'ydi. Türkiye Yaban Hayatı Koruma ve Dayanışma Derneği'nin ilham kaynağı oldu ve bir kalp ameliyatı geçirmesine rağmen rehber olarak çalışmaya devam ederek Türkiye'ye gazeteciler, yazarlar davet edip ücra tarihî sit alanlarına gitti, dağlara tırmandı. Son derece zengin, dolu dolu bir hayat yaşadıktan sonra 1992'de, 72 yaşında öldü. Ardında birçok dost, birçok bahçe ve yaptığı iyi işleri bıraktı. Külleri Bafa gölüne serpildi. Ömer Koç Türkiye meraklılarının dergisi olan *Cornucopia*'da Rosie'yi anlatırken şöyle diyordu: "Hemen ailemizin bir üyesi oluverdi. Bahçeyi çiçeklerle ve bitkilerle, evi de kitaplarla doldurdu. Türkiye'yi tanıtmak ve Türklerin kendi kıyılarını ve kırsal alanlarını benimseyip korumalarına yardımcı olmak için tanıdığım herkesten daha çok şey yaptı. Benim için olduğu kadar sanırım dostları için de ölümü, yeri doldurulamayacak bir kayıptır."

Rose Cottage'a yerleştiğimizden bir iki hafta sonra yeni atanmış olan İngiliz Büyükelçisi Sör Derek Dodson'ın karısı Julie Dodson'dan Kısmet Otel'e Rosie için gönderilmiş bir telgraf geldi: "Sevgili Rosie, ciddi bir hastalık geçirdim. Ankara'ya gitmeden önce şefkate ve birkaç gün güneş görmeye ihtiyacım var. 10'unda geliyorum."

Hemen cevap verdim: "Rosie Avustralya'ya taşındı. Kır evini biz devraldık, buyurun, bekliyoruz."

Cevap, "Cumartesi öğleden sonra beş civarında Kısmet Otel'deyiz," oldu.

Boston'dan bir diplomat ailesine mensup olan Julie Dodson'ın güçlü bir duruşu ve ince bir mizah anlayışı vardı. Kır evine yerleşmelerinden sonra onu içkiye davet ettim; akşam yemeğine de kalarak bize İstanbul sosyetesiyle ilgili sorular sordu. O gece ansızın kuvvetli bir yağmur başladı. Kapı şiddetle vurulunca uyandık. Julie, "Dam akıyor, kova lazım," diye var gücüyle bağırıyordu. Aydın damlayan yerlere kovalar ve tencereler koydu. Neyse ki yatağının olduğu yerin tavanı kuruydu. Ertesi sabah kırılanların yerine yeni kiremitler getiren Aydın dama çıktı. Julie de peşinden merdivenin tepesine tırmanıp o çalışırken emirler yağdırmaya başladı. Akşamüstü çatı yepyeni olmuştu ve iki işçi yaptıklarına hayranlıkla bakarak pek memnun kalmışlardı. Kutlamak için akşam yemeğini Kısmet Otel'de yemeyi önerdim. Hümeyra Hanım yanımıza gelince tabii ki Julie'yi İngiliz sefiresi olarak takdim ettik; akşamın sonunda,

tam da tahmin ettiğim gibi, Hümeyra Hanım ile Julie ahbap olmuşlardı ve böylece Sör Derek ve Leydi Dodson Kısmet Otel'in ağustos misafirleri arasına katıldı.

Soğuk bir nisan gecesi polis telefon ederek tepelerde teröristlerin dolaştığı konusunda bizi uyardı. Epeyce ücra bir yerde olan Rose Cottage yerine Kısmet Otel'de kalmamızı tavsiye ediyorlardı. Ama biz gitmek yerine üst katta yatmaya karar verdik. Aydın domuz avında kullanılan kısa namlulu tüfeği doldurdu. Ben camlı ön kapının yanında bir koltuğa kıvrılmış, dergi karıştırıyordum ki üstüme müthiş bir sıcak hava dalgası ve cam kırıkları çarptı. Aydın, "Parmağım koptu, havlu getir!" diye bağırırken yere kan akıyordu. Kanlı parmağını havlularla mümkün olduğunca sıkı şekilde sarıp bileğine bağladım ve arabaya koştuk. Ellerim o kadar titriyordu ki arabanın kapısını açamıyordum. Her yer kan içindeydi. Deli gibi sürerek Kuşadası'ndaki ilk yardım merkezine gittim. Aydın'ı hemen içeri aldılar, bana da beklememi söylediler. Biraz sonra İbrahim, Ali Rıza ve Ergun koşarak geldiler. İbrahim'i görünce artık kendimi tutamadım. Söke Hastanesi'ne götürüldük; Aydın'ın parmağı temizlendi, dikildi ve bandajlandı. Ali Rıza İmbat Otel'de kalmamız için ısrar etti. Ertesi gün İzmir'deki bir uzmana götürüldüğümde röntgenim çekilince benim de vurulduğum ortaya çıktı. Kollarda, bacaklarda, ayaklarda ve yüzde on altı saçma vardı ama neyse ki hiçbiri sinire değmemişti. Gerisi de arkamdaki cam kapıyı parçalamıştı.

Aydın karısını öldürebileceğini düşündükçe kahroluyordu. Silahı bana yöneltmiş olduğu için kendini affedemiyordu. Kötü haber çabuk yayıldığından telefon hiç susmadı. Doktor arkadaşım Jenni Franco saçmaların cilt yüzeyinde "seyahat" edip çıkaracakları konusunda bana teminat verdi. Başka bir arkadaşım da bir estetik cerrahın telefon numarasını iletti. Yine de garip, hiç de hoş olmayan dedikodular Aydın'ı korkunç derecede üzüyordu. Santraldan artık telefon bağlamamasını istedim.

Ertesi gün iki polis memuru ifade almak için otele geldi. Melike Özbaş içeri daldı, Aydın'la sevimli bir şekilde şakalaşmaya başladı. "Kim, bu senin için büyük şans. Ya sana 10 bin dolar verir, ya da..." diyerek şakalarıyla zavallı kocamı içine düştüğü perişanlıktan kurtarmaya çalışıyordu. Polisler ellerinde kara kaplı defterleriyle kalemleri hazır olarak odaya girdiğinde gayet düzgün bir Türkçeyle onlara, "Hayır, teşekkür ederim ama kocam hakkında şikâyetçi olmayacağım. Bir kazaydı," dedim. İster inanın ister inanmayın, hayal kırıklığına uğramış gibiydiler. Aydın derin bir soluk alırken Melike yine şakacıktan sinirlenmiş görünüyor, "Roma'ya tatile gidebilirdik, aptal kadın," diyordu. Uzunca bir süre Aydın'ın ruh hâli kendi dikkatsizliğine duyduğu öfkeyle bir parmağını kaybetmek yüzünden içine düştüğü bunalım arasında gidip geldi. Tam bir Kafkas kibri!

Saçmalar gerçekten de cilt yüzeyinde dolaşıyorlar ve çıkarılabiliyorlar. İki saçma tanesi kazağıma takıldı, ayağımdan iki ve bacağımdan bir tane çıkarıldı, geriye de hâlâ "seyahat" eden on bir tanesi kaldı. Haftalarca ayağıma iğne batıyormuş gibi acılar çektikten sonra Julie Dodson'ın tavsiyesiyle Harley Caddesi'ndeki bir uzmana

gittim. Röntgenlere bakan doktor bana neler olduğunu sordu. "Kocam Türk'tür," diye şakalaştım. Tepeden tırnağa inceledikten sonra, "Telaş edilecek bir şey olmadığını" söyleyerek, "savaşta, erkekler vücutlarında çıkarılması tehlikeli olan kurşunlarla dolaşır dururlar," diye ekledi. "Ağrı geçecektir. Şimdi de kocanızı çağıralım." Biraz küçümser tavırla vücudun kendini yabancı maddelere karşı korumak için onları bir salgıyla kapladığını açıkladı. Sonra Aydın'la oturup silahları ve doktorun İkinci Dünya Savaşı'nda Ankara'da geçirdiği günleri konuştular. Adresler alınıp verildi. İki yıl sonra Aydın'a bir telefon geldi. Cerrah ve karısı Kuşadası'nda demirlemiş bir gezi teknesindeymiş. Aydın onları önce Efes'e, sonra balık yemek için öğle yemeğine Kazım Usta'ya götürdü ve böylece İkinci Dünya Savaşı hikâyelerine devam ettiler.

Bazı saçma taneleri yerlerinde duruyorlar ama unutuldular. Havaalanlarında güvenlikten geçerken ses çıkarmıyorlar; biri de çene hattımda "seyahat" ederken gözüme çarptı. Yıllar sonra düştüğüm için ayağımın röntgenini çektirdim. Genç doktor bir kez daha röntgen çektirmemi istedi ama yine de tatmin olmamıştı. Aklı karışmış görünüyor, "Şurada bir şey var," diye ısrar ediyordu. "Ameliyat mı oldunuz?" diye sordu. Rana ile düşündük, düşündük, sonra ikimiz de kahkaha attık: "Ah, o saçmalar!"

Pamuk

Çiftçiler mütevekkil insanlardır. Tohum ektiklerinde, ürünleri gelişirken, hasat yaparken ve sonra iyi bir fiyata satmak için dua ederler. Bütün bunlar gerçekleşmezse de bir sonraki yılın daha iyi geçmesi için dua ederler. Pamuk, buğday, arpa ya da ayçiçeği tarlalarında gezindiğimizde Aydın gülümseyerek "Şu muhteşem mahsule bak. Bu yıl milyoner olacağız," derdi. Hâlâ bekliyorum.

Nisan ayında ekilen pamuk eylülde ya da ekim başlarında beyaz, yumuşak, kabarık toplar hâline gelir ve ülkenin doğusundan gelen toplayıcılar tarafından hasat edilirdi. Önceleri pamuk toplayıcıları Aydın ve Denizli civarındaki köylerden gelirmiş ama yaşam kaliteleri yükselince Doğu'dan Kürt pamuk toplayıcıları gelmeye başlamıştı.

Üstündeki yataklara tünemiş ailelerle dolu kamyonlar köyün içinde gürültülerle geçip tarlaların yanındaki kamp yerlerine giderlerdi. Aydın, Ege'de pamuk toplayarak para kazanmanın keyifli bir iş olduğunu ortaya çıkarmıştı. İnsanlar dost canlısıydı, su boldu, iklim ise tarlaların üstünde esen rüzgâr ve kızgın öğle güneşinden koruyan ağaçlar sayesinde oldukça serindi. Nehir kıyısı oynamak isteyen çocuklar için çok eğlenceliydi. Yaklaşık yirmi kişilik bir ailenin reisliğini yapan kâhya her şeyden sorumluydu. Sözü kanun sayılırdı, mevsim sonunda zor geçen kış boyunca ailesini geçindirmek üzere ertesi yıl için avans istemek de onun göreviydi. Aydın ile kâhya yıllardır çalışıyorlardı. Konakta bir bardak çay içerek yapılan anlaşma el sıkışılarak sonuçlanırdı.

Sabahın erken saatlerinde, hava serinken kadınlar ve genç kızlar sırtlarına sepetlerini asarak altı çiçekli pamuk bitkisinin toplarını bir hamlede koparmayı sürdürürken yüksek sesle çalan arabesk müziği dinler, bu sırada peşlerinde su taşıyan bir araç dolaşırdı. Sepetler dolunca pamuk tartılıp Bayram ile kâhya tarafından kaydedildikten sonra balyalara konurdu. Oğlan çocuklar pamuğu sıkıştırmak için balyanın üstünde zıplayarak tepeleme dolmasını sağladıktan sonra ağzı dikilerek bir römorka yerleşti-

rilip konağa gönderilirdi. Pamuk toplayıcılarına kilo başına ödeme yapılıyordu; ne kadar çok toplarlarsa o kadar çok kazanıyorlardı. Hızlı çalışan, temiz işçilerdi, yaptıkları iş de hiç kolay değildi; bunu Ege'nin en yavaş çalışan pamuk toplayıcısı olarak yaşadığım tecrübeler sonunda söylüyorum. Öğle saatlerinde yemek yiyip ağaçların gölgesinde dinlenirler, sonra günbatımına kadar işe devam ederlerdi. Çocuklar çıplak ayak koşturup dururdu. Her yıl bir kadın bana bebek teklif ederdi: "Al onu, adını Aydın koy. Bende çok var," derdi.

Şamatacı, geveze pamuk toplayıcıları genellikle son derece sakin olan köye hareket getirirlerdi. Hoyratça şakalar, bebekler, bol bol çocuk, yüzme bilmeseler de nehre atlayıp sular fışkırtan oğlanlar vardı. Suratları kırış kırış olmuş yaşlı kadınlar, sönmesin diye sürekli üfledikleri, birkaç odunla yanan ateşin üstündeki kocaman kara tencerelerde yemek pişirirlerdi. Haftada bir kere börek ya da baklava tepsisiyle gelen Bayram çok sevilen biriydi. Alacakaranlık çökerken tepeleme balyalarla dolu traktör filoları tozlu yolda hoplaya zıplaya ambarlara yönelirdi. Son traktörden inen adamlar geceyi geçirmek üzere çay içerek siyaset konuştukları, futbol seyrettikleri, son haberleri aldıkları kahvelere giderdi. Yılda üç kez pamuk toplandığı için toplayıcılar tarladan tarlaya dolaşırdı.

Ben bu dost canlısı pamuk toplayıcılarından hoşlanıyordum; o yüzden her akşamüstü Aydın'la birlikte arabamıza binip tarlalara giderdik. O adamlarla otururken ben de yürüyüşe çıkıp kadınlarla sohbet ederdim. Bir gün tarlanın içinden yürürken miyavlama gibi bir ses duydum. "Garip," diye düşündüm, "kediler köyden bu kadar uzağa gitmezler." Pamuk bitkilerini sağa sola itiştirdiğimde yerde, etrafında sineklerin uçuştuğu ve üstünde pis bir kaşık duran bir kâse sütün yanında battaniyeye sarılmış olarak yatan bir bebek gördüm. "Bu bebek kimin?" diye bağırdığımda kendi de çocuk sayılabilecek yaşta bir kız ortaya çıktı, bebeği kapıp koşarak giderken kâhya belirdi, ona Kürtçe bağırdı.

Ertesi gün tarlalara giderken Rana'nın bebek giysileri, termosta sıcak su, biberon, bebek maması ve plastik küvet götürüyordum. Küveti pamukla doldurdum, temiz bir çarşafla örttüm, sonra da bebeğin merhamet uyandıracak kadar mahcup annesini çağırıp mamayı suya nasıl katacağını, bebeği biberonla nasıl besleyeceğini ve her şeyi temiz bir çarşafla nasıl örteceğini gösterdim.

Sonraki gün anne ile bebeğin ne durumda olduklarını görmek için hevesle tarlalara gittiğimde ne küvet ne pamuk vardı, bebek de yine yerdeydi. Hayal kırıklığı içindeydim, anneye seslendiğimde ise tek kelime etmeden önüne baktı, sonra da bebeği kapıp kaçtı. Olanları Aydın'a anlattığımda beni azarladı: "Bu kadınların ne zorluklar çektiğinden haberin yok. Doğu'da hayat zordur. Kilometrelerce uzaktan su taşırlar. Çok az okul, çok az eğitim, çok az tıbbi olanak vardır. Bazılarının öleceğini bile bile bir sürü çocuk doğururlar. Doktor Spock buralarda işe yaramaz. (Doktor Spock'ın kitabı benim kuşağım için çocuk bakımının İncil'i gibiydi.)

"İnsanların alışkanlıklarını bir gecede değiştiremezsin. Tek yaptığın o zavallı kızı ailesinin önünde utandırmak, kâhya ile başını belaya sokmak olmuş." Niyetim bu değildi. O gece uyku tutmadı ama sabah kalktığımda bir planım vardı.

Ertesi gün azıcık pamukla kapladığım eski bir plastik küvet, plastik bir kapta soğuk suya karıştırılmış bebek maması ve bir plastik kaşık ile yola koyuldum; hepsini de eski bir örtüye sarmıştım. Bebeği bir sepete koyup yemek pişiren yaşlı kadının yanına gittim, sonra da kâhyayı çağırdım. Kadına hiç bakmadan kâhyaya yaşlı kadın sepetteki bebeği beslemeyi kabul ederse ona ücret ödeyeceğimi söyledim; böylece annesi rahatça pamuk toplayabilecekti. Kâhya başını sallayarak elimi sıktı, sonra yaşlı kadına yapılan anlaşmayı aktardı, o da dişsiz ağzıyla gülümsedi. O akşamüstü tarlalarda yürüyüş yaparken çocukla annesine el salladım; anne mahcup bir gülümsemeyle el sallayarak cevap verirken çevresindeki kadınlar da onaylarcasına başlarını sallıyordu.

Pamuk toplayıcılarının yerini alacak olan devasa pamuk toplama makineleri çalışabilsin diye araziler yamyassı edildiğinde Ege'nin verimli ovaları sonsuza kadar değişecekti. Ağaçlarının gölgelediği, herkesin en sevdiği piknik yeri olan Söğütlü kanalı doldurulup yerine beton sulama sistemi yapıldı. Amerika'dan senede bir kez mahsul veren tohum ithal edildi. Bu da pamuk toplayıcılarına elveda demekti. Kırsal hayata ve onun usullerine aşina olmayanlar çiftçilikteki el emeğini yerin dibine batırırlar. Kafalarında tek bir senaryo vardır, onda da arazi sahibi kötü, çalışanlar mağdurdur. Ama Ege'de durum öyle değildi. Türkiye'nin doğusundan gelen pamuk toplayıcıları gitmek zorunda kalınca üzülmüşlerdi, para kazanıyorlardı ve iyi muamele görüyorlardı. Sonraları, 70'lerde ve 80'lerde yaşanan göçte birçok pamuk toplayıcısı Aydın ilindeki köylere gelip yerleşti.

İyi mahsul alabilmek çiftçi için traktör, inek, av tüfeği almak ya da karısını memnun etmekle kalmayıp acil durumlarda nakit sağlayabilecek altın bileziklere yatırım yapmak demektir. Ben de pek beğendiğim o ince altın bileziklerden iki tane almıştım. Günün birinde köyden bir kadın bileziklerimi fark etti. "Hıh!" diyerek hırkasının kolunu sıvayıp altın bilezikle dolu kolunu gösterdi. "Kocam bana bunları aldı," diyerek sırıttı. Bileziklerimin parasını kendi cebimden ödediğimi bilseydi ne düşünürdü acaba?

Sel

1966'da bereketli bir hasat umudu çoktu; tarlalar toplanmayı bekleyen pamuk toplarıyla kar beyaz kesilmişti, toplayıcılar da yoldaydı. Bir akşamüzeri gökyüzü fırtına bulutlarıyla acayip kaplandı ve bulutlar tarlalara doğru gitmeye başladı. Kaygı verici bir işaretti; uzaklardan gök gürültüleri duyulmaya başladığında Aydın kaygılı görünüyordu, köylüler endişeliydi, hayvanlar ise huzursuzdu. Sessizce tarlalarda yürüdüğümüzde hava yapış yapış ve sıcaktı.

O gece gökyüzü âdeta infilak etti, şimşekler çaktı, pencereler zangırdadı. Çınar ağacından kopan bir dal bahçe masasının üstüne düşüp tabanca patlamış gibi ses çıkarınca yataklarımızdan fırladık; o sırada telefon çaldı. Bayram arıyordu. Menderes nehrinin Cincin köyü yakınındaki geniş kıvrımında kıyıları sel basmıştı ve sular tarlalara doğru ilerliyordu.

Lastik çizmelerimizle yağmurluklarımızı giyip çılgın yağmurun kamçısı altında arabayla tarlalara doğru yola koyulduk ama köprüden öteye geçemedik. Dehşet içinde kalakalmıştık. Beyaz pamuk denizi yerine suyla kaplı bir deniz vardı, her yer göl olmuştu. Köylüler küçük kayıklara binmiş, kayıp hayvanlarını, inekleri, koyunları hatta atları arıyorlardı. Ağaç dalının üstündeki bir keçiyi kurtardıklarını gördüm. Köye dönüp kalabalık kahvenin önünde durduğumuzda Aydın, "Beni takip edin, Cincin Cincin!" diye bağırdı ve hızla yola koyuldu. Aydın'ın dayısı Nejat Çifçi'yi deri pardösüsüne bürünmüş, yükselen sulara bakarken bulduk. Kaygıyla, "Bu nehir yön değiştirirse hektarlarca ekili arazi, köyler ve aileler tehdit altında olacaktır," dedi. Sağanak altında hızla akan sulara bakarak, büyülenmiş gibi kalakalmıştık. Bu bir çiftçinin başına gelebilecek en kötü şeydi.

Kaybedecek vakit yoktu. Çaresizlik içinde Ankara'daki Tarım İşletmeleri'ne telefon edilerek yedi köyün tehlike altında olduğunu bildirmek de sonuç vermemişti. Durumun aciliyetini kavrayarak harekete geçmeyi başaramamışlardı. Ertesi sabah muhtar, arazi sahipleri ve çiftçiler meseleyi kendileri halletmeye karar verdiler. Köyleri ve

arazileri kurtarmak için nehir kıyılarını derhal güçlendirmek gerektiği konusunda ortak karar alındı ve bunu organize etmek için bir heyet oluşturuldu. Nejat Çifçi'nin Cincin'deki çılgın şatosu operasyon karargâhı ilan edildi. Arazi sahiplerinden dönüm başına belirli bir ücret ödemeleri, traktör, malzeme ve işçi sağlamaları istendi. Köylerin ve köylülerin vardiyalar hâlinde görev almaları için muhtarların koordinasyonu sağlamaları kararlaştırıldı. Fatma ile kızları hiç durmadan çalışan bir mutfakta çay, kahve, çorba. börek çörek yapmaya giriştiler. Üstlerinde külottan başka bir şey olmayan adamlar başlarının üstünde kum torbalarıyla durmadan yağan yağmur altında su kıyısına iniyor. torbaları kaynayan suların içinde dururken kıyıda bir set oluşturmak için uğraşan başka bir takıma aktarıyordu. Traktör konvoyları kürekler, çuvallar, kum, kum torbaları, taşlar, malzeme, içme suyu, yiyecek, havlular ve kuru giysiler taşıyordu. Karanlık çökene kadar gruplar birbirini izledi, ertesi sabah gün ağarırken tekrar işe girişeceklerdi.

Kriz ortamı Türklerdeki en güzel tarafı ortaya çıkarır. Metanetleri, kararlılıkları ve en zorlu işlerin altından kalkmayı sağlayan azimleri etkileyicidir. Gönüllülerin su kıyısında kum torbalarından oluşan bir duvar ortaya çıkana kadar soğuk, ıslak ve çamurlu nehrin içinde çalışmayı sürdürürken ortaya koydukları birlikteliğin gücüne o zamana kadar hiç tanık olmamıştım. Kahveler kriz merkezleri olmuştu. Yaşlı adamlar ve çocuklar torbalar dikiyor, sazlardan urganlar örüyorlardı; bunlar ıslandıkları zaman en kalın iplerden de sağlam oluyordu. Kadınlar yığınla sıcak yemek dağıtmak için sobaları hiç söndürmüyordu.

Aydın şafak sökerken gidiyor, gün batarken dayısıyla birlikte sıcak bir çorbayla rakı içmek için dönüyordu. Fatma'nın kızlarından biri çocuklara bakarken ben de sabahları Aydın'ın her gece verdiği alışveriş listesindekileri satın almak için çıkıyordum. Arabayla Cincin'e giderek öğleye kadar Fatma'ya yardım ediyor, sonra da kızı ona yardımcı olsun diye eve dönüyordum. Kum torbalarından oluşan baraj, suyu tuttu. Yağmur da azalmaya başlamıştı. Suların Menderes'e yönelmesini garantiye almak için nehrin iki kıyısına kum torbalarına dayanak olacak çitler yapılmıştı. Yedi köy ile yüzlerce hektar arazi yüzlerce köylü, çiftçi ve onların karıları tarafından kurtarılmıştı.

Tarım İşletmeleri nehir kıyılarını güçlendirmeye suyun akıntısının en zayıf olduğu mayıs ayında başladı. Doğanın o tuhaf fırtınasını alt etmiş olmanın kıvancı bir süre sonra yerini kederli çehrelere, gerçekliğe ve borçlara bıraktı. Kahvedekiler hasatları. koyunları ve sığırları kadar malzeme kayıplarından, dolayısıyla borçlarından söz ederek homurdanırken moraller çok bozuktu. Kırsal insanlar şikâyet eder, homurdanır. sonra da baş sallayarak durumu kabullenir. "Kısmet" diye adlandırılan bu kabulleniş Batı'da görülmeyen içsel bir tahammülden ve esneklikten kaynaklanır. İç çekerek. "İnşallah gelecek yıl daha iyi olacak," deyip devam ederler.

O yıl bütün Aydın ilinde banka borçlarını ödeyenler sadece Nejat Çifçi ile kocam oldu. Onlar ödedikten birkaç hafta sonra Tarım Bakanlığı Söke ve Aydın'daki çiftçilerin borçlarının silineceğini açıkladı. Banka Nejat Bey ile Aydın'ın paralarını geri

vermedi ama ikisine de teşekkür mektubu yolladı. Aydın'ınkini çerçeveleyip masasının yanındaki duvara astım.

O yıl para kazanılmasa da Aydın babasıyla erkek kardeşlerine her yılki gibi hisselerine düşen geliri gönderme niyetini açıkladığında çaresizlikle, "Bunu nasıl yaparsın? Hiç pamuk satmadın ki!" diye bağırıyordum.

Meyus bir ifadeyle, "Bana güveniyorlar. Başka gelirleri yok. Sen nasılsa idare edersin," diye cevap verdi.

Nasıl idare ederim, diye umarsızca düşündüm. Sükûnetimi korumak ve kocamı üzmemek için ülkelerinin dışında yaşayan İngilizlerin her zaman yaptıklarını yaparak ders verdim. Ceylan'ın gittiği küçük özel okulda İngilizce dersleri vermeye başladım.

Bir sabah posta kutusunu kontrol ederken İstanbul'da ve Büyükada'da ziyaretime gelmiş olan, Central School'dan arkadaşım, Kıbrıs'ta yaşayan Jane White'tan bir mektup buldum. Artık Londra'ya dönmeye karar vermişti ve eve gitmeden önce Türkiye'ye uğramak istiyordu. Mektubunu defalarca okurken kafamda bir şimşek çaktı. Aydın ve ben de öyle yapabilirdik. Bunu daha önce neden düşünmemiştim? İngiltere'ye gidebilirdik. Jane dualarımın yanıtı olmuştu.

Eve koşup Aydın'ı karşıma alarak kafamdaki planı açıklamaya başladım. Araziyi bir yıllığına kiraya verip İngiltere'ye gidebilirdik. Orada çocukların okul masraflarını karşılayacak kadar param vardı. Kendimize acıyarak bunalımlı bir yıl geçireceğimiz yerde Londra'da ya da Galler'de, ailemin yanında yaşayabilir ve çalışabilirdik. Sezon sonunda çiftçiliğe yetecek kadar sermayemiz olabilecekti. Bunu daha önce neden düşünmemiştim ki? Aydın son derece temkinli bir adamdı ama yine de onu ikna etmek o kadar zor olmadı. Babasına telefon edip onun da fikrini aldıktan sonra kabul etti. Noel'i ve yeni yılı İstanbul'da, (gayet destekleyici davranan) kayınpederimle geçirdikten sonra ocak ayında Londra'ya uçtuk. Galler'de soğuk ve nemli üç hafta geçirdikten sonra da Londra'ya geçtik. Tanrı'ya ve elbette Jane'e teşekkürler ediyordum.

Aydın'da dört yıl yaşadım. Beni yabancı gelin olarak muhabbetle karşılayan, onlar Noel partilerime katılırken benim de bayramlarını birlikte kutladığım, dost canlısı bir çiftçi topluluğu içinde, dolu dolu yaşanan mutlu yıllardı. Ben dininin icaplarını yerine getiren bir Hıristiyan, Aydın ise Müslüman'dı. Bütün evli çiftler gibi biz de her konuda tartışabilirdik, din hariç. Bütün dinlere saygı duyuyorduk, çocuklarımızı da öyle yetiştirdik. Din konusu aile ya da köy içinde asla anlaşmazlık sebebi olmadı, aksine olaya beni de dâhil etmek için köylülerin alışkanlıklarından vazgeçtikleri bile oldu. O günlerde anayoldan Osmanbükü'ne ulaşım aracı yoktu; köylüler bir araç bulmak için kahvenin önünde bekleşirdi. Caminin minaresine tırmanıp ezan okumadan önce bizimle çay içen imamı kimbilir kaç kez köye götürmüşüzdür. Bütün dinlerin ahlaki ve vicdani olarak birçok ortak noktası olduğu, dinin özünün ve felsefesinin sevgiye, barışa ve birliğe dayandığı konusunda Aydın ile hemfikirdik çünkü Bertrand Russell'ın dediği gibi, "Sevgi bilgeliktir." Giderek çok yakın bağlarla iç içe giren bu dünyada ortak bir zemin oluşturmak hayati önem taşıyor.

Londra

Notting Hill Gate'in Ladbroke Grove semtinde bir daire kiraladık. Ceylan mahalle ilkokuluna yazıldı, Rana ise yakınlarda, iki çocuk sahibi harika bir genç anneye ait bir yuvanın altı çocuğundan biri oldu. Kadın, öğretmendi ve akıllılık ederek, biraz para kazanmak amacıyla dört çocuğa daha bakabileceğine karar vermişti. Okullar daireden yürüyüş mesafesindeydi, böylece çocukları kolayca bırakıp alabiliyorduk. Aydın'ın cebinde Conduit Caddesi'ndeki Türkiye Turizm Ofisi'ne kabul edilmesini sağlayan bir tavsiye mektubu vardı ve ben de bir pazar gazetesinde Elizabeth Arden hakkında bir makale okuduktan sonra hem kurslara hem de işe başvurdum. Farklı mağazalarda çalıştığım üç haftadan sonra Bond Caddesi'ndeki ofislerinde çalışmaya başladım. Annemle babam çok memnundu çünkü onları ziyarete gidiyorduk; annem de Londra'ya gelmişti.

Aydın'ın Türkiye Turizm Ofisi'ndeki amiri Belinda Bather, yıllarca Ankara'da yaşamıştı. İşin içinde bir aşk hikâyesi olduğundan emindik ama sormaya cesaret edememiştik. Belinda mükemmel Türkçe konuşuyordu. Aslında siyah saçları, kızıl dudakları, koyu kırmızı ojeli tırnaklarıyla Türk'e benziyordu. Aydın işinde çok titizdi; sabah ilk gelen, akşam son çıkan o olurdu. Tek zevki yakınlardaki farklı lokantalarda öğle yemeği yemekti; ta ki günün birinde Belinda'yı bir İtalya lokantasına davet edene kadar. Yemekten sonra Belinda bir hesap makinesi çıkarıp Aydın'ın öğle yemeğine aylık kazancından çok para harcadığını ispat etmiş. Aydın öğle yemeğinde sandviçe razı geleceğini düşündükçe perişan oluyordu. O İtalyan lokantası hâlâ yerinde duruyor: Londra gezilerimizde eski günleri hatırlamak için oraya mutlaka giderdik.

Türkiye Büyükelçisi Zeki Kuneralp, Erkan ailesiyle İsviçre'deki öğrencilik yıllarında tanışmıştı; Türkiye Turizm Ofisi'nin müdürü Yusuf Mardin ise Aydın'ın annesi Melike Hanım ile uzaktan akrabaydı. İsimlerimiz elçiliğin misafir listesine alınmıştı yani bütün resmî davetlere katılabiliyorduk. Varlıklı bir Amerikalı işadamı, sosyete mensubu ve İstanbul'da doğmuş olan Nubar Gülbenkyan da bu davetlerin müdavi-

mi, karizmatik bir şahsiyetti. Sivri sakalı, gözünde monoklü ile eksantrik görünen iriyarı Gülbenkyan, yakasına hep beyaz bir orkide takardı. Ritz Otel'de kalıyordu ve her davete gelişinin gecenin en önemli olayı sayılması için her şeyi yapardı.

Zaman hızla geçti, haftalar aylara dönüştü. Hayat zordu ama hoştu. Çoğu zaman Rana'yı yuvadan almak için metro istasyonundan çıktıktan sonra koşturmak zorunda kalıyordum. Hafta sonları hava izin verirse çocukları Hyde Park'taki ördeklere yem vermeye ya da Londra hayvanat bahçesine götürüyorduk. Akşamları ise ya arkadaşlarımız bize geliyordu ya da biz onlara yemeğe gidiyorduk. Benim için en büyük ödül akşam bir tiyatroya gitmekti; Aydın ise Notting Hill Gate'teki eski kitapçıları dolaşıyordu. Çiftlikten iyi haberler geliyordu; her şey yolundaydı.

Bir gece Büyükelçi ve Yusuf Bey ile elçilik rezidansında toplantıya katılmış olan Aydın eve geç döndü. Londra'da kalmasını ve Dışişleri'nde kariyer yapmayı düşünmesini istemişlerdi. Türkiye'de turizm hızla gelişiyordu ve onun gibi bir geçmişi ve bilgisi olan insanlara ihtiyaçları vardı. Heyecandan az kaldı üstüne atlayacaktım ama kendimi tuttum.

Hiç de mutlu ya da hevesli görünmeyen kocam bana hiç bakmadan, "Burada kalmayı çok isteyeceğini biliyorum ve hayatta seni mutlu etmekten daha çok istediğim bir şey yok," dedi. "Kalmak istersen teklifi kabul edeceğim. Karar senin. Hemen cevap vermek zorunda da değilsin." Yanağımı okşayıp yatak odasına gitti. O işe başvurduğunda Yusuf Mardin'e sadece bir yıl kalacağını bildirmişti. Hayatı boyunca büroda hiç çalışmamış, kimseden emir almamış olan Aydın hata yapmaktan çok korkarak çalışıyordu. Aşırı dikkatliydi ve sorumluluklarını fazlasıyla ciddiye alıyordu.

Babası annesinden kalan mülkü idare etmesini istememiş olsaydı Aydın'ın seçeceği ilk meslek siyasetçilik olurdu. Hamza Bey ise Aydın'ın siyasete atılmasını istemiyordu. "Ailemiz kuşaklardır Kafkasya'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türkiye Cumhuriyeti'nde vatana hizmet etti," demişti Aydın'a. "Karşılığı ise adaletsizlikten başka bir şey olmadı. Büyük büyükbabam Şeyh Şamil, büyükbabam Gazi Muhammed Paşa, babam Osman Ferid Paşa ve şimdi de ben haksız yere itibarsızlaştırıldık, sürgüne yollandık ya da hapse atıldık. Bir aile için bu gereğinden de fazla oldu. Annenin mülküyle ilgilen. Hayatın tadını çıkar."

Ve Aydın zaten yaratılış olarak tam bir toprak ağasıydı. Çiftçilik yapmak ona yazmak, okumak, avlanmak, köylülere yardım etmek, Kafkasya ile ilgili ya da yerel meselelerle ilgilenmek, siyaseti ise uzaktan izlemek için zaman ve imkân tanıyordu. Aldığı tehditlere aldırmadan komünizm karşıtı bir grubun başkanı olarak yazmaya ve konuşmalar yapmaya devam ediyordu.

Belinda ile konuşmaya karar verdim. Ofiste olan biten her şeyi biliyordu. Öğle yemeğinde buluştuk. "Yusuf Bey önemli müşterilerimizden Aydın'ı öven teşekkür mektupları ve telefonları aldı," dedi. "Nazik, zeki, İngilizcesi mükemmel, eğitimi ve terbiyesi göreve uygun, üstelik yakışıklı. Elbette kalmasını isterler. Onların da Türk

diplomasisinin de tam aradığı adam. Ama onun ne istediğinden pek emin değilim. Kararı senin vereceğini söyledi bana."

Aydın'ın beni vereceğim kararı kabullenecek kadar sevdiğinden emindim ama onun geriliminin ve üzüntüsünün ağırlığını da hissedecektim. Mutlu olur muydu? Kişisel özgürlüğünü maddi kazancın üstünde tutan nadir insanlardan biriydi. Londra'yı, arkadaşlarımızla olmayı seviyordu ama bu koşullar altında değil. İç hesaplaşmalarla geçen birkaç geceden sonra Aydın gibi mükemmel bir karaktere sahip olsa da birçok yönden muhafazakâr olan, alışkanlıklarına bağlı bir adamın hayat tarzını karısının isteğiyle değiştirmesinin doğru olmadığına karar verdim. Benim gibi daha esnek, daha spontane davranabilen birinin Türkiye'de yaşaması daha kolaydı. Keşke bir İngiliz toprak ağası olsaydı! Bir gece çocukları yatağa gönderdikten sonra onu kapıda bir kadeh şarapla karşılayarak işteki başarısına ve Türkiye'ye dönmemize karar verişime kadeh kaldırdım. Âdeta kendinden geçerek beni öpücüklere boğdu, odanın içinde benimle dans edip durdu, vaat üzerine vaat vermeye koyuldu. İki şartım olduğunu söyledim. İstanbul'a taşınacaktık ve yılda bir kez İngiltere'ye gelecektik. Türkiye'ye dönmeyi kendi arzumla kabul ettiğime göre bütün sorumluluk benimdi; şikâyet ettiğim de yoktu zaten.

Belinda Büyükelçiyle Bayan Kuneralp'in, Yusuf ve Bayan Mardin'in de katıldığı muhteşem bir veda partisi verdi. Büyükelçi, "Teklif hâlâ geçerli, bir düşün yine. Tatilde İstanbul'da olacağım. Belki babanla buluşur, onun fikrini de sorarız," dedi. Bay Mardin ise kararı onaylamadığını saklamıyor, Aydın'ın Londra'da kalması gerektiği konusunda homurdanıp söyleniyordu. Ama ben kocamı tanıyordum; sevecen, meraklı ve nazik biri olarak uzun vadede onu mutlu edecek şeyin bağımsızlığı, rahat yaşam tarzı ve ülkesinde babasıyla birlikte olacağı bir mekân olduğunu biliyordum.

Belinda İstanbul'u ziyaret etmek istiyordu; biz de onu davet ettik. Uçuş korkusunu aşmak için uçağa binmeden önce havaalanında viski içti. Her zamanki gibi uçak gecikmişti. Belinda içmeyi sürdürdü, İstanbul Yeşilköy Havalimanı'na vardığımızda zilzurna sarhoş, darmadağınık bir hâldeydi, nerede olduğunu bile bilmiyordu. Ama bir gece dinlendikten sonra seyahatinin tadını çıkararak Ankara'daki eski bir meslektaşını bile ziyaret etti.

Türkiye'ye döndükten sonra Londra seyahatlerimiz daha anlamlı bir hâl aldı. Aydın eski kitaplar satan dükkânları geziyor, ben de tiyatroya ya da konsere gidiyordum. Ama en çok arkadaşlarla buluşmaktan ve birkaç günlüğüne iyice şımartıldığımız Galler'e gitmekten hoşlanıyorduk.

İstanbul

İstanbul'a dönmemizden birkaç hafta sonra kayınpederim, Sıdıka Bilimer'in bizi kendi apartmanına yürüyüş mesafesindeki tanınmış, itibarlı bir bina olan Narmanlı Apartmanı'na çaya davet ettiğini söyledi. Sıdıka Hanım ve yeğeni Melike Narmanlı bizi birinci kattaki boş bir dairenin kapısında karşıladılar. İki tarafında odalar bulunan uzun, karanlık koridorun ucunda yüksek tavanlı, geniş bir oda vardı. Sıdıka Hanım babasının hediyesi olarak Aydın'a bir yıllık kontratla birlikte dairenin anahtarlarını verdi. O kadar beklenmedik bir sürprizdi ki... Odadan odaya dolaşır, bu kadar büyük bir yeri nasıl döşeyeceğimizi düşünürken Sıdıka Hanım bizi rahatlattı: "Ne eşyanız varsa getirin, iyi bakacağınıza söz verirseniz gerisini ben tamamlarım." Sıdıka Hanım'ın geniş antika koleksiyonu meşhurdu; biz de on iki yıl sonra oradan ayrılana kadar onca güzel mobilyaya sahip olabildiğimiz için çok şanslıydık.

Hamza Bey ile Narmanlı ailesinin tanışıklığı 1930'lara kadar gidiyordu. Hamza Erkan genç bir müdürken bir banka şubesi açmak için Erzurum'a gönderilmişti. Gençliğini İsviçre'de ve Paris'te geçirmiş bir genç olarak hiçbir tanıdığın, ısıtmanın, musluk suyunun olmadığı bir Doğu Anadolu kentine gitmek onu perişan etmişti. Bir arkadaşına yazdığı mektupta, "Burada öleceğim," diyormuş.

Karlı bir akşam, banka kapanmak üzereyken kürklere bürünmüş yaşlıca bir adam içeri girmiş. Üstündeki karı silkeledikten sonra masaya iki deri kese koymuş. Müdür, "Nedir bu?" diye sormuş.

"Altın paralar. Bunları kasaya koy," diye kaba bir cevap almış.

"Kusura bakmayın efendim ama yarın sabah gelmeniz gerekiyor. Banka kapanmak üzere," demiş Hamza.

Cevap, "O zaman acele et," olmuş.

Hamza adama diklenmiş. "Özür dilerim. Size makbuz vermek için bu altınları saymak zorundayım. Geç oldu, banka da kapanmak üzere. Lütfen yarın gelin."

"Bence geç değil, delikanlı. Makbuz da istemiyorum. Onları kasaya koy, yeter."

İtiraz kabul etmeyen ses tonuyla Hacı Mustafa Narmanlı paltosunu çıkarıp bir sandalyeye oturmuş. "Saymaya başlasan iyi edersin," diye emretmiş. Yenilen, aşağılanan genç müdür altın paraları saymaya başladığında Mustafa Bey, Hamza Bey'e hayat hikâyesini anlatmış ve böylece genç bankacıyla yaşlı adam arasında hayat boyu sürecek saygılı bir dostluk ilişkisi başlamış.

Mustafa, Erzurum hareketli bir Ermeni nüfusa sahipken ve Ermeni Başpiskoposluğu'nun ikametgâhına ev sahipliği yaparken şehrin yakınlarındaki Narman köyünde doğmuş. Eğitimli olmasa da uzak görüşlü olan annesi büyük oğlunu Osmanlı fesleri yapan bir Ermeni'nin yanında çalışmaya göndermiş. "Sana ticareti öğretir," diye oğlunu zorlamış. Köydekiler tarafından aşağılanmaktan hatta horlanmaktan kurtulan Mustafa işinde sebat etmiş. Günün birinde siyasal gerilimin ve toplumsal tedirginliğin artması yüzünden rahatsız olan Ermeni patron, İstanbul'a taşınmaya karar vermiş. Atölyeyi iki Ermeni'yle birlikte Mustafa'ya bırakmış.

Ortaklar kırmızı Osmanlı fesini satmak için İstanbul'dan St. Petersburg'a kadar seyahat etmişler ve çok çalışmışlar. Birkaç yıl sonra Samsun'da bir tekstil işi kurmaya karar vermişler ve üç ortak böylece zengin olmuş.

Sıtkı adını verdiği ilk oğlu altı yaşındayken müziğe ilgi duymaya başladığında babası bir sonraki İstanbul seyahatinde ona bir enstrüman almaya karar vermiş. Mustafa Bey bir müzik aletleri dükkânına girip oğluna almak üzere aralarından birini seçebilmek için tüm enstrümanların çalınmasını istemiş. Sonunda sesini beğendiği bir enstrüman bulmuş. Bu bir kemanmış. Sıtkı sonraları keman sanatçısı ve öğretmeni Karl Berger'in öğrencisi olmuş.

Türkiye'nin doğusundaki gerilim giderek arttığından Mustafa Bey ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşme zamanı geldiğine karar vermiş. Mustafa Bey önce tek başına yola çıkıp iki şehir arasındaki yolu kırk günde aştıktan sonra şehirde dolaşarak arsa yatırımları yapmış, işlek yerlerden, köşelerden araziler almış. Ardından hanlar, konaklar, apartmanlar ve işyeri binaları yapmaya başlamış. En iyi Ermeni mimarlarla çalışarak en kaliteli inşaat malzemelerini, mermer ve taş kullanmış, keresteyi de Bulgaristan'daki ormanlardan getirtmiş. Binalara İtalya'dan ithal ettiği asansörler, merkezi ısıtma koymuş, dekoratif unsurlar, bronz heykeller eklemiş. Hacı Mustafa'nın işleri iyice gelişmiş. O sıralarda aile şehrin Asya yakasında, Üsküdar'da büyük bir konakta yaşıyormuş; oğulları Galatasaray Lisesi'ne, ardından Robert Kolej'e gitmiş, kızı Sıdıka ise evde mürebbiyeden ders almış. Hacı Mustafa 1932'de Teşvikiye'de işlek bir köşeye hâkim olan, hâlen de aile mensuplarının içinde yaşadığı azametli Narmanlı Apartmanı'nı yaptırmış.

İddiasız görünen ama dikkate değer bir kişiliği olan Sıdıka Bilimer anne babasıyla kocasının ölümünün ardından Bilimer ve Narmanlı ailelerinin işlerini devralmış ve onların mülklerini korumak, Anadolu geleneklerini muhafaza etmek için yorulmak bilmeden çalışmaya başlamış. Antikalar konusundaki geniş bilgi dağarcığıyla meş-

hurdu. Çantasında içinde ustaların, zanaatkârların ve şehirdeki güvenilir dükkânların adlarının ve telefon numaralarının bulunduğu kara kaplı, iyice yıpranmış bir adres defteri taşırdı. Bildiklerini cömertçe paylaşarak bana en iyi cilacıları, tamircileri ve dekoratörleri buldu, babalarıyla ve onların zanaatkâr arkadaşlarıyla hep anlaşabildiğinden ailenin genç mensuplarına da sanat, antika ve mimari sevgisi aşıladı.

Hamza Bey'in ve ilk hafta boyunca her gün gelen Melike'nin lezzetli yemeklerinin yardımıyla Narmanlı Apartmanı'na keyifle yerleştik. Öğleden sonralarının çoğunda kayınpederim kendi evinden yürüyerek geliyor, akşam yemeğine kaldığında ya da bebek bakıcılığı yaparken Sıdıka Hanım da eski dostuyla sohbet etmek için sıklıkla uğruyordu. Melike'nin kızları Yasemin, Nilüfer ve Aslı ile kızlarım Ceylan ve Rana Narmanlı Apartmanı'nda birlikte büyüdüler ve arkadaşlıkları hâlâ eskisi gibi devam ediyor. Türkiye'ye dönmek benim tercihim olduğundan bunu bir başarı öyküsüne dönüştürmek istiyordum ve yüksek tavanlı, geniş oturma odası da başlangıç için ihtiyacım olan şeydi. Haftada iki gün için bir egzersiz grubu oluşturdum, oturma odasının dışındaki ilginç, daire biçimindeki bir odada da güzellik salonu açtım. En iyi müşterilerimden biri arkadaşım Feyhan'ın annesi Hazel Sporel'di; salonumun ona İngiltere'de geçirdiği günleri hatırlattığını söylüyor ve sık sık çay saatine kadar kalarak İzmir'de ve Moda'da geçen gençliği, ailesi ve öldüğünde ardında birinci dereceden akrabası 256 kişi bırakan harika büyük büyük annesi Magdalen Whittall ile ilgili hikâyeler anlatıyordu. Çocuklar yürüme mesafesindeki Nilüfer Hatun İlkokulu'na gidiyordu. Aydın çiftliğe gidip geliyor, İstanbul'dayken de Kafkasya dergilerine yazılar yazmakla meşgul oluyordu. 1968'de *Hürriyet* grubunun gündelik gazetelerinden biri olan *Günaydın*'a tarım konulu köşe yazıları yazması önerildi ama Aydın köşesini o sırada tartışmalı bir konu olan küresel ısınmaya ayırmayı tercih ediyordu. Bir grup Türk ve yabancı uzmanla birlikte dil ve sahne eğitimi yapan ve o sırada defileler için mankenlik kursu açmak üzere olan Dil ve Kültür Merkezi'ne (Language and Culture Centre) katılma teklifi aldım. Orada tanıştığım Flora Aksel, Irena Kutbay, Grace Bezmen, Julia Katırcıoğlu ve Hilary Nowell ve onların kocaları ile uzun ömürlü, yakın bir dostluk kurduk. Okul yaz tatiline girdiğinde arabalarımıza atlar, Kuşadası'na Rose Cottage'a giderdik.

29 Şubat 1968'de Hamza Bey, Mısır'dan dönen kız kardeşi Zübeyde için evinde, aile arasında bir parti düzenlemeye karar verdi. Kardeşleri Bekir ve Habibe, yeğeni Bedia ve kızı Güneş ile kocası geldiklerinde onları büyük bir neşeyle karşıladı. Biz, Aydın, Akın ve ben içki ve müzikle ilgileniyorduk. Yemek sırasında Zübeyde hala ile kayınpederimin bir iş çevirdiklerini düşündüm çünkü Zübeyde halanın mutfakta kolasına viski koyduğunu görmüş, Zübeyde hala gitmeden önce ikisini sinsice fısıldaşır bulmuştum. Çok hoş bir geceydi; Hamza Bey çok memnundu ve ben ortalığın toplanmasına yardım ettikten sonra ev sahibimize veda etmeden önce Aydın'la bol bol sohbet etti.

Sabah saat 4 civarında telefon çaldı. Akın arıyordu, eve döndüğünde babasını banyoda yerde yatarken bulmuştu. Hamza Bey kalp krizi geçirerek ölmüştü.

Birkaç hafta sonra, 5 Mart 1968'de de benim babam öldü. Cenazesine katılmak için Galler'e gittim. Çok kısa bir süre içinde, hayatımda çok önemli roller oynayan iki adamı kaybetmiştim. Babam bana hayatın en güzel yanlarını öğretmişti, kayınpederim ise Aydın'a karşı hep benden yana durarak beni son derece hoşnut etmişti. Onu seviyor, sayıyor ve beraberliğimize çok değer veriyordum. Onları özlüyorum ama hayatlarını ve geride bıraktıklarını övgüyle anıyorum.

Babam öldükten sonra Aydın annemin gelip bizimle yaşamasını önerdi ama annem kabul etmedi. "Evimi, dostlarımı özlerim; siz gelip beni ziyaret edin," dediyse bile yine de bizimle kalmaya geldi. 6 Kasım 1976'da öldü. Yaşınız kaç olursa olsun iki ebeveyninizi de kaybetmişseniz kendinizi yetim kalmış hissedersiniz. 1979'da Rana Güney Kensington'daki Queen's Gate'e yatılı olarak okumaya gittiğinde biz de Redcliffe Gardens'ta bir daire aldık. Aydın bana anahtarları verirken kederli bir şekilde gülümsüyordu. "Benimle Türkiye'de bunca yıl geçirdikten sonra kendi ülkende bir anahtar sahibi olmayı hak ettin," dedi. O daire hâlâ bize aittir.

Beşiktaş ve Boğaziçi

Beşiktaş'taki konak değerli bir mülktü ve onun satılmasıyla ailenin her mensubunun rahatça mülk edinebilmesini sağlamanın ötesinde gelir getirebilecekti ama büyükbabalarının vârisleri yüzünden miras meselesi karmaşık bir hâl almıştı. Nihayet 1971'de konağı satın alan kurnaz bir Karadenizli müteahhit ödemenin bir parçası olarak ailenin her bireyine biraz yukarıda, Serencebey sırtlarında birer daire vermeyi kabul etti. 1979'da Şamil Apartmanı'na taşındığımızda Gyllius'un tarif ettiği gibi "bütün boğazlara taş çıkartan, tek bir düğmeyle iki dünyayı ve iki denizi açıp kapayabilen" Boğaziçi'ne âşık olmuştum. Altın ışıltılı şafaklarda uyanıyor, denizaltıların ya da kayıkların ürpertici siluetleri üstünde parıldayan gümüşi ay ışığıyla uykuya dalıyor, rüzgârın ve yağmurun güzelim Boğaz sularını dövmesini seyrediyordum.

Vapurların yolcuları taşıdığı, motorlu teknelerin yabancı limanlara doğru yol alan devasa tankerlerin etrafında döndüğü, yelkovan kuşlarının balıkçı teknelerini izleyip sonra da hep birlikte şekiller oluşturarak uçup gittikleri Boğaziçi, İstanbul'un merkezindedir. Ağaçlarla kaplı Asya yakasında, Kadıköy'de ya da Üsküdar'da otomobiller arabalı vapurlara binip Avrupa'ya geçmek için kuyruklar oluştururken Rumeli Hisarı'nda ve Bebek'te kalabalık kafeler müthiş kahvaltı servisleri yapardı. Sürekli değişen, hep hareket hâlindeki Boğaz suları karşısında yoga ve meditasyon yapardım.

Şamil Apartmanı bir aile apartmanıydı ve aile tüm antikaları, silahları, kitapları ve tablolarıyla taşınıverdi. İnal, karısı ve oğlu, Şamil, Habibe hala ve şehre geldiği zaman Zübeyde hala Şamil Apartmanı'nda yaşıyorlardı. Bekir amca ile kızı Bedia ise bitişikteki Bereket Apartmanı'ndaydı. Aydın halalarıyla, özellikle günün herhangi bir saatinde, özellikle yardımcımız Mürvet Hanım ile sohbet etmeye gelen Habibe hala ile ilgilenmeyi sürdürüyordu. Çalmak zorunda kalmasın diye kapıya bir ip takmıştım. Habibe hala zarif bir Kafkasyalı hanımdı, gururluydu ama fakirdi. Konuklarına gümüş işlemeli Rus tabaklarında pastalar ve pahalı çikolatalar ikram etmeyi, küçük

hediyeler vermeyi sürdürürken onlara geçmişe dair büyülü hikâyeler anlatırdı. Hiç evlenmemişti; Fransızca konuşup düşünürdü.

Aydın'ın kuzeni İnal Şaplı bir grup mistik takipçisi olan eksantrik biriydi; Türkler ve yabancılar sık sık ziyaretine gelirdi ve ben de onun sayesinde iki yoga öğretmeni tanıdım. Bunlardan biri Hindistan'da bir aşramda on yıl yaşadıktan sonra ülkesine dönecek olan uzun boylu, güzel sanatlara düşkün, entelektüel bir Almandı; öteki ise üç yıl Londra'da eğitim ve pratik yaptıktan sonra Tibet'e gidecek olan genç, ufak tefek, koyu tenli bir Hint'ti.Her ikisinden de aldığım yoga derslerini oturma odasında yapıyorduk. Hint genç ders verirken bebek bezi gibi bağlanmış beyaz bir kumaşa bürünürdü. Bir gün, dersten sonra başlarımız üstünde dururken Habibe hala içeri girdi. Çığlığı basınca Mürvet Hanım koşturarak geldi. Sinirlerim bozulunca ben yere çöktüm ama yoga hocası ortalık yatışana kadar tepe üstü durmaya devam etti, sonra yavaşça dönüp yere bastı. Aydın yoga derslerini başka yerde yapmamızı tavsiye etti.

Mayıs aylarında Boğaz'ın iki yakasında erguvan ağaçları çiçek açtığında oturma odamızın penceresinden Asya yakasındaki tepelerde yayılan ağaçların pembeli eflatunlu ışıltılarını seyrederdik. İstanbul'a özgü erguvan ağacı Bizans çiçeği olarak bilinir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da simgesiymiş. Ağacından baston yapılır, çiçekleri ise Osmanlı mutfağına renk ve rayiha katmak için kullanılırmış. Erguvan mevsimi kısa olduğu için ağaçlar çiçeklendiğinde insanlar parklara koşar ya da Boğaz boyunca romantik tekne gezilerine çıkar. Bir yıl da Cemile Garan bizi öğle pikniği yaparak erguvan turuna çıkmak için teknesine davet etmişti. Eski tarz bir teknikolor film gibi rengârenk güzelliklerle dolu geçmişti.

Bir başka popüler etkinlik de nisan ve mayıs ayları boyunca devam eden ve Emirgan Parkı'yla şehirdeki öteki parklarda yapılan Uluslararası İstanbul Lale Festivali'dir. Bu festival 18'inci yüzyılda Padişah III. Ahmed döneminde yaşanmış olan Lale Devri'ni anımsatır. Lale aslında Asya ovalarında yetişip sonradan Avrupa'ya götürülmüş olan bir çiçektir.

Ne yazık ki kalabalık ve trafik artık bu festivale katılmayı imkânsız hâle getirdi.

Kırım'ı Anma Kilisesi

Çoğu pazar sabahı alt tarafında Karaköy'ün bulunduğu tepede bir bahçe içindeki Kırım'ı Anma Kilisesi'ne gitmek üzere Şişhane'nin taş döşeli sokaklarından aşağı yürürüm. Şişhane şehrin gizli güzelliklerinden biridir ve genç yatırımcılar tarafından mütevazı bütçelerle yenilendiğinde epeyce parlamıştır. Bir zamanlar varlıklı gayrimüslimlerin yerleşmiş olduğu etkileyici ama viran, cumbalı 19. yüzyıl binaları sanatçılara, el sanatlarına, tasarımcılara ve kafe de işleten galeriler, modern oteller, antikacılar, gözde kafe barlar, küçük kahvehaneler, lokantalar, caz kulüpleri ve makul fiyatlarla tasarım kıyafetler satan dükkânların işletmecisi genç yatırımcılara ev sahipliği yapmaya başladı. Söz konusu dükkânlar şehrin her köşesinde boy gösteren alışveriş merkezlerinden çok daha cazip. Bu mahalle genç, açık fikirli esnaf ile yoksul muhafazakâr mahallelinin, kayıp mültecilerin, meraklı turistlerin ve varlıklı turistlerin bir arada yaşadığı hareketli bir muhit hâline geldi. Bir yanda müezzin Müslümanları namaza çağırırken öte yanda kilise çanları cemaati İsa Kilisesi'ne davet eder.

1855'te o sırada İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford, Redcliffe ile Cebelitarık Piskoposu Dr. Tomlinson'ın 100 poundluk yatırım taahhüdü, Sultan Abdülmecit tarafından İngiliz hükümetine bağışlanmış topraklarda yapılan Kırım Savaşı'nda ölenlerin hatırasına bir kilise yapımını başlatacaktı. Katedral benzeri bir yapı olan kilisenin projesi Viktorya dönemi mimarlarından C.E. Street tarafından yapılmıştı.

Britanya imparatorluk nişanı sahibi, Muhterem Peder Canon Ian Sherwood otuz yılı aşkın süredir Kırım'ı Anma Kilisesi'nin, İngiliz Konsolosluğu içindeki St. Helena Şapeli'nin ve Asya yakasında, Moda'daki All Saints Kilisesi'nin vaizi ve papazı olarak görev yapar. Eğitimini Dublin'deki Trinity Kolej'de yapmış ve İrlanda'nın en eski kurumlarından Theological Society'de denetmen olarak çalışmıştır. Pazar vaazları gayet inançlı bir cemaati bir araya toplar. Az ya da çok inançlı Anglikanlara hitap edebilen, 17. ve 18. yüzyıl ilahileriyle şevk veren vaizimiz sevdiği ve "Muhteşem Şehir" dediği

İstanbul'da papaz evinin kapısını çalan herkese kucak açar. Görevde olduğu yıllarda iki binden fazla evsiz insan ve mülteci papazlığa ait St. George misafirhanesinde yatacak yer bulmuştur. Bunlardan birçoğu bu iyilik karşısındaki borçlarını kilisenin onarım çalışmalarına katılarak öderken çocukları da gönüllüler tarafından verilen eğitime katılmıştır.

Ian Sherwood birçok becerisi olan, modern bir adamdır ve gündelik görevlerini yaparken, mültecilerin ihtiyaçlarıyla ilgilenirken, hapishaneleri ve hastaneleri ziyaret ederken, bağış toplamak için etkinlikler düzenlerken ya da kilisenin bahçesindeki kedi, tavuk, ördek ve kaplumbağa gibi hayvanları beslerken veyahut da şehrin sosyal hayatına karışırken hep o dirençli, dinamik duruşunu muhafaza eder. Keskin İrlandalı esprisi, Havana purolarına ve yazı âlemine düşkünlüğü onu kendiliğinden günlük yazarı yapmıştır. Hayata verdiği değer, sofra zevkleri, bitmek bilmeyen, bazıları "insana bütün dünyada bulunabilecek daha iyi bir yer olmadığını hissettiren" ziyaretçileri ve dostları keyif veren, sevimli anılar yaratır ve birçok kritik gerçek de bunlara tuz biber olur.

Canon Ian Sherwood buhran günlerinde hep faal oldu ve inanın ki Muhteşem Şehir'de böyle günler hiç de az yaşanmamıştır. 1999 depreminden sonra papazlık kırk adet sığınma barakası inşa ettirdi. İngiliz Konsolosluğu'nun trajik biçimde bombalanmasından sonra Canon Sherwood acıları yatıştırmak için çalıştı ve bir temizlik operasyonu düzenledi; bu çalışması için 2003'te Kraliçe Elizabeth tarafından Britanya İmparatorluk Nişanı'na layık görüldü. Beni yürekten sevindiren bir eylemi ise 1989'dan beri İstanbul'daki birinci derecede koruma altında olan binaları kurtarıp restore ettirmesidir. Bunlar Kırım'ı Anma Kilisesi (1991), Papaz Evi (1991), Moda All Saints Kilisesi (1992) ve konsolosluğun bombalanmasından sonra kurtarılan, tekrar inşa edilerek kutsanıp ibadete açılan St. Helena Şapeli'dir (2006). Tüm bunlar devasa girişimlerdi ve Westminster'daki Lordlar ve Avam kamaralarına başvurular, gazetelerde makaleler ve nüfuzlu dostların parlamento üyelerine yazdıkları mektuplar sayesinde gerçekleştirilebildi.

Gariptir ki, İngiliz Kilisesi'nin büyükleri her kimse, onun uzun vadeli, tatminkâr hizmetlerini ödüllendirmek yerine maaşında kesintiler, kilise konseyine teftişler yaparak karşılık verdiler. Oliver Goldsmith'in sözleriyle, Canon Sherwood'un "vaazını sözlerinden çok hayatıyla vermeyi başaran" nadir din adamlarından biri olduğunu bilen biz, yani kilise konseyi üyeleri 'neden acaba?' diye merak ettik.

Hayırseverlik

Vehbi Bey ile tanışma şansına sahip olmak ailemiz için değerli bir anı özelliği taşır. 18 Ekim 1962'de Aydın ile birlikte hapisteki hastaneden çıkan kayınpederimle buluşmak üzere uçakla İstanbul'a gittik. Eve dönüşü dokunaklı olmuştu. Yorgun ve hassas görünen Hamza Bey, kız kardeşleri Habibe ve Zübeyde'yi, erkek kardeşi Bekir'i ve oğulları Aydın ile Akın'ı kucakladı. Bir süre sonra da odasına çekildi. Aydın kitaplarını ve kişisel eşyasını onun hoşlanacağı şekilde yerleştirmişti ve Akın ile birlikte babaları uyuyuncaya kadar yatağının yanında beklediler. Rahat bir gece geçirdikten sonra, ertesi sabah beyaz tişörtüyle pantolonunu giymiş, rahatlamış görünüyordu ve kızı Güneş'le selamlaşıp geçmiş olsun dileklerini iletenlerin telefonlarına cevap vermek istiyordu.

Hamza Bey midesine düşkündü, kocaman bir iştahı olan, kocaman bir adamdı. Hapisteyken bize en çok iyi yemeği özlediğini söylemişti. Ama şeker hastasıydı ve kız kardeşi Habibe "doğru olanı yapmak" konusunda çok titizdi. Doktorların söylediklerini harfiyen uygulamaya kararlı olan Habibe önüne tatsız tuzsuz yemekler koyuyor, Hamza Bey de onu kırmamak için boynunu büküp yiyordu. Serbest kalışından üç gün sonra Aydın dışarı çıkmayı önerirken babasına ne yapmak istediğini sordu. Hamza Bey hiç duraksamadan, "Annenin mezarını ziyaret etmek," cevabını verdi. Sonra kız kardeşinin odada olup olmadığını kontrol ederek "...ve Divan'da yemek," diye ekledi; en sevdiği lokantaydı Divan.

Aydın, Hamza Bey ve ben Koç grubuna, dolayısıyla Vehbi Koç'a ait olan Divan Otel'e gittik. Eski dostunun hapisten çıkmış olduğunu gören Vehbi Bey çok sevinerek öğle yemeğini birlikte yememiz için ısrar etti. Boğaz kıyılarındaki Büyükdere'de bulunan yazlıklarında komşu olan iki dost hemen sohbete başladılar. Divan'ın efsanevi şef garsonu Orhan Kutbay yemekleri birbiri ardına getirmeye başladı ve Hamza Bey sevincinin doruklarında gezinerek afiyetle yedi. Aydın'ı çiftliği yönetmek için gönderdiği konusunda Vehbi Bey dostunu kınıyor, "Çocuğa yazık ediyorsun, onu

bana yolla," diyordu. Kısık gözleri gülümseyerek bana uzun uzun bakıp belli ki hakkımda bir şeyler mırıldanınca ikisi de kahkaha attılar. O keskin ticaret zekâsı demek ki aynı zamanda mizahla dolu, diye düşündüm.

Sohbete de katılan Şef Orhan Bey tarafından mükemmel şekilde servis edilen yemek mutlu geçmişti. Aydın ilk kez sokağa çıkan babasının güzel bir ziyafet çekerken dostuyla buluşmasına sevinmişti. Ev sahibimize teşekkür etti. Vehbi Bey, Aydın'a kendisini araması konusunda ısrar etti, ardından elimi tutarak Türkçe öğrendikten sonra onu ziyaret etmemi isteyerek beni davet etti.

O günden sonra her karşılaştığımızda, ortalık ne kadar kalabalık olursa olsun, Vehbi Bey yanıma gelip sorardı: "Daha Türkçe öğrenmedin mi? Ziyaretime gelmedin de..."

Atatürk karargâhını naklettikten üç yıl sonra, 13 Ekim 1924'te, o sırada önemsiz bir kasaba olan Ankara, İstanbul'un yerine Türkiye'nin başkenti ilan edilmiş. Kazım Karabekir, Ali Fuat, İsmet İnönü, Halide Edib ve kocası Dr. Adnan Adıvar gibi önemli kişiler Ankara'ya gidip geliyorlarmış. Planlı bir şehir olarak gelişen Ankara 1920'lerde, 1930'larda ve 1940'larda dikkate değer bir gelişme göstermiş ve 1923'te 21.446 olan nüfusu 1950'de 819.693'e yükselmiş. Günümüzde ise burada yaşayanlar 6 milyona yaklaşırken şehri çevreleyen tepelerde mantar gibi gecekondular bitmiştir. Bu da inşaat, üretim ve imalat alanlarında görülmemiş bir dinamizm yaratmış. çok çalışmaya hevesli genç yatırımcıların cazibe merkezi olmuştur. Hayırseverlik ve yatırımcılık gelişme, değişim ve fırsatlar ortaya çıktığında daha da artar ve yeni bir Cumhuriyet kadar tüm bunların bir arada olduğu bir dönem bulunabilir mi?

Sakin, gösterişsiz bir çocuk olarak doğmuş olan Vehbi Koç için 1900'lerin başları ve Ankara, girişim için en uygun zaman ve yermiş. Bir bakkalın oğlu olarak 16 yaşındayken babasının dükkânında çalışmayı tercih etmiş. Kapısına kadar gelmiş olan altın değerindeki fırsatların farkına vardığında genç yaşında bile her şeyi çabuk kavrayan zekâsının iş hayatı konusunda dikkate değer bir sezgi ile de donanmış olduğu ortaya çıkmış. 1926'da Koçzade Ahmet Vehbi firmasını kurunca şirket kısa zamanda başkentin inşaat furyasının belli başlı tedarikçilerinden biri olmuş. 1948'de General Electric ile ortak olan Vehbi Koç bir ampul fabrikası kurmuş ve İstanbul'a taşınmış. 1963'te şirketler ve ticari ortakları tek bir ad altında birleşmişler, bu da günümüzde dünyanın en büyük kuruluşlarından biri sayılan Koç imparatorluğunun çekirdeğini oluşturacak Koç Holding A.Ş. olmuş. *Hayatım* adıyla yayımlanan özgeçmişinde ve sayısız ulusal ve uluslararası yayında bir yatırımcı ve hayırsever olarak Vehbi Koç'un kaydettiği başarılar ayrıntılı olarak kayda geçmiştir.

Vehbi Bey'in devasa servetine karşın kişisel hayatında sergilediği sadelik ve tutumluluk iyi bilinirdi. Herkesin Vehbi Bey'in tutumluluğuna ilişkin anlatacağı ilginç bir hikâye vardır. İnsanlar onu mütevazılığıyla tanır, yılmak bilmeden çalışmayı ilke edinmiş iş ahlakıyla dirayetli bir işadamı olarak takdir eder ve Türkiye'nin her köşesi-

ne eğitim götürme çabasına saygı duyar. Çevresine Türkiye'nin en üstün beyinlerini toplamayı başarmış ve "evet efendim"cileri hakir görmesiyle tanınmıştı. Geleneklerine güçlü bağlılığı ve toplumsal sorumluluk sahibi olması onu Koç Holding'in varlığının yüzde sekizini hayır işlerine ayırmaya yöneltmişti. 1969'da amacı "Çağdaş ve gelişen bir Türkiye için yaşamın en temel gereksinimleri olan eğitim, sağlık ve kültür alanlarında faaliyet göstermek" olarak açıklanan Vehbi Koç Vakfı'nı kurdu. Vakıf gerçekten de hayırsever etkinliklerini üç alanda, eğitim, sağlık ve kültür konularında yoğunlaştırmıştır.

Vehbi Koç 1996'daki vefatına kadar Koç Holding'in başındaydı. Oğlu Rahmi Koç, yönetim kurulu başkanı oldu ve kardeşleri Semahat, Suna ve merhum Sevgi Gönül ile birlikte babalarının çalışma ahlakını ve hayırsever yaklaşımını benimseyerek işi sürdürdüler.

Türkiye'de hayır işleri asırlardır devam eden bir gelenektir ve "vefa borcu" deyişinin sürüp gitmesi gibidir. Hayırsever bir kurum olan vakıf kişinin servetinin satılamayacak bir bölümüyle kurulur. Satış yapılamaz ama elde edilen gelirler, vakıf senedinin koşullarına uygun olarak ya aile fertlerine ya da tayin edilen ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Vakıf iki hisse erkeğe, bir hisse kadına verilerek miras yoluyla aktarılabilir, böylece kuşaktan kuşağa geçer. Bu sayede aile servetini sonraki kuşaklar için muhafaza etmek ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmak imkânı bulunur. Osmanlı'dan kalan birçok caminin hastanesi, okulu, hamamları vardır; bunlar Osmanlı hanedanının ya da yüksek rütbeli paşalarının kurduğu vakıflar tarafından desteklenmiştir. Eminönü'ndeki Yeni Cami Vakfı iki valide sultan, Safiye Sultan ile Turhan Sultan tarafından desteklenmiş, cami yapımı başladıktan sonra tahta oğlu IV. Mehmet geçen Turhan Sultan inşaatın bitmesini sağlamış. Mısır Çarşısı kiraları da vakfın gelirleri arasındadır.

Koç ailesinin koleksiyon merakı onları Büyükdere'den vapura bindirip Kapalıçarşı'ya götüren anneleri Sadberk Hanım sayesinde başlamıştı. Hoşça vakit geçirmek ve hobi edinmek için yola çıkılmışken, Osmanlı'ya ve Anadolu'ya ait her şeye tutku duyarak gelişen bir ilgiye dönüşmüştü. Bunlar arasında 19'uncu yüzyıl kumaşları, işlemeli ipekler ve kadifeler, elbiseler ve yatak örtüleri vardı. Sadberk Hanım yaptığı bu zengin koleksiyonu bir müzede sergilemek istemişti. Ne yazık ki Türkiye'deki ilk özel müze olan Sadberk Hanım Müzesi'nin kapılarının halka açıldığını göremeden vefat etti. Kızı Sevgi Hanım yaşadığı sürece önemli bir küratör olarak görev yaptı; ondan sonra ise küratörlüğü Sevgi'nin yeğeni ve Sadberk Hanım'ın torunu Ömer Koç devraldı. Merhum Bayan Koç'un tekne gezileri ve çocukları ile torunları üstündeki etkisi tam bir hayırseverlik örneğiydi. Güzel şeyler toplamaları ve muhafaza etmeleri için onlara ilham kaynağı oldu ve onlar da bunun sonucu olarak müzeler açtılar. Ömer Koç'un ortaya çıkardığı muazzam kitaplık uluslararası çapta övgü toplamıştır. Philip Mansel *Cornucopia* dergisi için yazdığı "İstanbul İzlenimleri, 1493'ten 1820'ye Konstantinopolis'e Bir Gezi"de "Bazı kütüphaneler aşk ilanı gibidir. Ömer Koç'un

İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine kitaplardan oluşan kütüphanesi bu kitapların sahibinin İmparatorluğu ve onun başkenti İstanbul'u ne kadar sevdiğini gösteriyor," der.

Rahmi Koç emekliye ayrıldığında Koç Holding'in yönetim kurulu başkanı büyük oğlu Mustafa Koç oldu. Tepeden tırnağa bir sportmen olan Mustafa şehrin iyi tanınan kişilerinden biriydi. At biner, golf oynar, yelken yapardı ve tutkulu bir Fenerbahçe taraftarıydı. Birçok hayır işi yapardı ve bir gece bana Atatürk'e hiç benzemeyen balmumu heykeli bir Türk sanatçının yaptığı heykelle değiştirmek istediğinde Londra'daki Madam Tussauds Balmumu Müzesi yönetiminin nasıl karşı koyduğunu anlatmıştı. Taksim Meydanı'ndaki ağaçların kesilmesine karşı eyleme geçenlerin 2013 yılı mayıs ayında başlattığı Gezi protestoları sırasında Mustafa ile erkek kardeşleri Divan Otel'in kapılarını açarak yaralılar için sığınak ve barınak sağladılar. Mustafa'nın 21 Ocak 2016'da henüz 55 yaşındayken ansızın ölmesi korkunç bir şok yarattı ve her kesimden insanın yüreklerini dağladı. Ölümünden sonra halktan gelen yoğun başsağlığı dilekleri ve sevgi, saygı gösterisi Mustafa'nın Türkiye kamuoyunda ve dünyada ne kadar özel bir yere sahip olduğunu açıkça gösteriyordu. Artık Koç Holding'in ve Koç Vakfı'nın başında Ömer Koç bulunuyor.

Koç ailesi İstanbul'un sosyal gündeminin çoğunluğunda lider durumundadır. Onların hayır işleri için verdikleri efsanevi davetlere çağrılmak onur vericidir ve bu davetler müdavimleri tarafından merakla beklenir. Suna Aksu ile ben bu davetlerin konuğu olarak güzel geceler geçirdik ve ailenin hiç değişmeyen cömertliğini, konuklarına gösterdikleri özeni takdir ettik.

Birçok yatırımcı, işadamı ve aile o zamana kadar konmuş sınırları aşarak hayırsever vakıflar kurdular. Dostum, merhum John Julius Norwich'in başkanı olduğu Dünya Anıtlar Fonu'nun bazı önemli üyeleri için 21 Mayıs 1999'da önemli hayırseverlik örnekleri gösteren Sabancı Holding Yönetim Kurulu Başkanı ve önemli bir sanayici olan Sakıp Sabancı ile Türkan Sabancı'nın evi Atlı Köşk'te akşam yemeği düzenlediğimde Sabancı ailesi son derece cömertçe ev sahipliği yapmıştı. Sakıp Bey iyi tanınan biriydi, karizmatik ve dışa dönüktü, ailesine ve Türkiye'ye ilişkin hikâyeleri müthiş mizah yeteneği ile anlatarak yabancı konuklarını büyülerdi.

Gelişen, Değişen Türkiye adlı kitabında şöyle yazıyordu: "1921'de bir Anadolu köylüsü olan babam Hacı Ömer Sabancı Kayseri'nin Akçakaya köyünden çıkıp eşeksırtında 10 ya da 13 gün yolculuk yaptıktan sonra Adana'ya geldi. Adana'da pamuk işçisi olarak çalışmaya başladı. Sonra pamuk ticaretine girdi. Derken bir çırçır makinesi aldı, böylece pamuğu kozasından hızla ayırabilecek ve bundan 30 yıl sonra da BOSSA tekstil fabrikasının temelini atacaktı. Sonra özel bir banka olan Akbank'ı kurdu." Sakıp Bey şöyle devam ediyor: "İş dünyası azınlıkların toplu göçünün ardından Türklerin eline geçtiğinde binlerce Hacı Ömer'in ve Vehbi Bey'in ortaya çıkacağı, parlak bir gelecek görmüştüm." Meğer ne kadar haklıymış.

1974'de erkek kardeşleriyle birlikte Türkiye'de yüzden fazla hayır kurumunu yöneten Sabancı Vakfı'nı kurdular.

Günümüzde onların oturmuş oldukları ev etkileyici bir hat koleksiyonunu barındıran Emirgan'daki Sabancı Müzesi'ne ev sahipliği yapar. Sakıp Bey'in ölümünden sonra yeğeni Güler Hanım, Sabancı Holding Yönetim Kurulu Başkanı oldu. Yollarımız seyrek kesişir ama her karşılaşmamızda hep dost canlısıdır ve samimiyet gösterir. Yakın zamanda *Fortune* dergisi tarafından dünyanın en güçlü kadınları arasında gösterilen Güler Hanım büyük bir espri anlayışına sahip, ayakları yere basan, pratik zekâlı bir kadın olarak Türkiye'de kadının yüceltilmesi, haklarının korunması konusunda güçlü bir sestir ve amaçlarından biri de işgücünde var olan, özellikle üst düzey yönetici pozisyonlarındaki kadınların sayısını artırmaktır.

70'lerden Notlar

Benim gibi tiyatro severler 1970'in aralık ayında Atatürk Kültür Merkezi'nin yandığı günü asla unutamazlar.

19. yüzyıl İstanbul'unda ahşap evlerle dolu mahallelerde yangın hiç eksik olmazmış ve şehir içinde dolaşan itfaiyenin yangın uyarıları hiç susmazmış. Edmondo de Amicis şöyle yazmış: "Yangın kelimesi İstanbul'da yaşayanlar için her türlü felaket demektir ve 'yangın var, yangın var!' feryatları yeisle birlikte korkunçluğu, uğursuzluğu taşıyan dehşet verici bir anlamla yüklüdür; öyle bir feryattır ki bu, şehri temellerine kadar sarsar, Allah'ın başa açtığı bir belanın ilanı olarak insanların başlarından aşağı yağar."

12 Aralık 1970'de hissedilen de aynen buydu.

Atatürk Kültür Merkezi görkemli bir sanat merkeziydi, dünyadaki en büyük, en modern tiyatro binalarından biriydi. İnşaat 1946'da başlamış, bitirilmesi 23 yıl sürmüş ve 103 milyon Türk lirasına mâl olmuştu. 1968'in nisan ayında içinde Aydın ile benim de bulunduğum coşkulu bir kalabalık 20 bin kişilik kapasitesi olan binanın kapılarının açılmasını bekliyordu.

Bir yıl kadar sonra ise sessiz bir kalabalık binanın yanışını dehşetle seyrediyordu. Ertesi sabah Aydın ile birlikte Taksim'i dolduran kalabalığın içindeydik; ortalık duman ve kömürleşmiş ahşap kokuyordu. Birkaç hafta önce orada *Damdaki Kemancı*'yı izlemiştik. Sadece bir yıl önce tamamlanarak halka açılmış bu kadar güzel bir binanın harap olması feciydi.

Komşumuz, gazeteci Hikmet Bil bir zamanlar içişleri bakanı olan Şükrü Kaya ile bir konuşmasını aktarmıştı; Yalova'dan İstanbul'a gitmekte olan Atatürk Haydarpaşa civarında şehre bakmak için durmuş. Bir süre sonra cumhurbaşkanı, İstanbul valisi ve belediye başkanı Muhittin Üstündağ'a dönerek şöyle demiş: "İstanbul'a baktığınızda su kemerleri ve Ayasofya ile Bizans'ı gözünüzün önüne getirebilirsiniz. Osmanlılar da zarif minarelerle, muhteşem kubbelerle ve güzel saraylarla şehre damgalarını

vurmuşlar. Ama ne kadar dikkatli baksam da İstanbul'da Cumhuriyet'in bir izini göremiyorum." Bu konuşma bir sonraki Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar'a Taksim Meydanı'nda Cumhuriyet'e layık muhteşem bir opera binası ve kültür merkezi yapma ilhamı vermiş.

O sırada *Ses* dergisinde yangının bir anlatımı yayımlanmıştı:

> *"Ramazan'ın sonlarına doğru bir perşembe günüydü. Arthur Miller'ın* Cadı Kazanı *oyunun üçüncü sahnesi oynanırken teknik ekipten biri sahneye fırlayıp 'Yangın var!' diye bağırdı. Oyuncu Nihat Aybars sahnenin üst tarafına, sofitaya baktığında alevleri gördü. O da sahneyle seyirci alanını ayırıp yangını kontrol etmek için 'Çelik perdeyi indirin! Çelik perdeyi indirin!' diye bağırdı ama çelik perde indirilemiyordu, çalışmıyordu. Saat tam 22.48'i gösteriyordu. Sofita'daki küçük bir alev bile koca binayı yakabilirdi. Cadı Kazanı'nın provalarında sevinçten ağlıyordum. Nasıl ağlamam? 23 yıl beklemiştik. İstanbul'a her geldiğimde aynı şeyi düşünürdüm: 'Bu sahnede oynamak bana kısmet olacak mı?' Şimdi de ağlıyorum ama derin bir üzüntü duyduğum için. Düşünün, yangın söndürme cihazları çalışmıyordu. Yangını söndürecek tek itfaiyeci bile yoktu. Alevlerin ortasında ağlamaya başladım. Kim sorumlu tutulabilirdi? Yakınlardaki itfaiyeler peşi sıra geldiler ama suyun basıncı o kadar düşüktü ki tek cam bile kırılmadı, sular pencerelere çarpıp geri gitti."*

Atatürk Kültür Merkezi İstanbul Filarmoni Orkestrası'nın salonu olarak 1978'de görkeminden kaybetmiş hâliyle tekrar açıldı. Orkestrada Turgut Özal'ın kayınbiraderi, Ahmet Çifçi'nin eşi Tülay'ın babası, bizim de yakın dostumuz merhum Mükerrem Berk keman, ikinci karısı Sevim de arp çalıyordu. Konserler cumartesi ve pazar sabahları olurdu. Arkadaşlarımızla cumartesi konserinde buluşur, sonra hep birlikte öğle yemeği yerdik. Orkestranın erkek üyelerinin sahnede gündelik ayakkabı giydiklerini görmüş, rahatsız olmuştum. Bundan bahsettiğimde, "Para harcanacak, üstüne tartışılacak daha önemli şeyler var," dediler ama ben direndim ve müzik sever dostların yardımıyla orkestra için ayakkabı alması için Mükerrem Bey'e verilecek parayı topladık. Bir sonraki cumartesi konserinde orkestra elemanları siyah rugan ayakkabılarıyla sahneye çıkarken biz de seyirci sıralarında keyifle gülümsüyorduk.

Taksim Meydanı'ndaki Atatürk Kültür Merkezi kapatıldı ve tahtalarla kaplanarak restore edilmeyi bekledi. Geçmişini bilen, tiyatro seven biri için rahatsız edici, hüzünlü bir görüntüdür ve hassas bir gündem konusudur. 2019'da bina tamamen yıkılarak yeni opera binasının yapımına başlandı.

Bir Büyükelçinin Daveti

Suudi Arabistan Büyükelçisiyle tanışmamız hiç de diplomatik olmayan bir yolla gerçekleşti ama yakın bir dostluğun temelini attı. Bir akşamüstü dostumuz, zarif, nazik ve çalışkan Betül Mardin telaşlı bir hâlde telefon etti. İstanbul'da bulunan Suudi Arabistan'ın yeni büyükelçisini o akşam yemeğe çıkarması gerekiyormuş ama kendisi Beyrut'taymış ve gelemiyormuş. Çaresizce bizden yardım istiyordu. O gece başka bir işimiz olmadığı için kabul ettim. Betül, büyükelçiye Hilton Otel'e varır varmaz bizi aramasını söyleyeceğini bildirdi. Aydın'a bu konuda bir şey söylemeden birkaç dakikalığına dışarı çıktım ve şansa bakın ki büyükelçi ben dışarıdayken aramış. Aile içinde şakalaşmaya çok alışıktık; bu yüzden tanımadığı bir ses, "Ben Anas Yassin, Suudi Arabistan Büyükelçisi," deyince Aydın bunun şaka olduğunu zannederek, "Esselamu aleykum, ben de Kafkasya Prensi Aydın," diye cevap vermiş.

Telefonun öbür ucunda şaşırmış bir ses, "Ha, selam!" demiş, "Bayan Mardin bana Bayan Erkan'ı aramamı söyledi de..." Sesi yine de tanıyamayan Aydın şakayı sürdürmüş: "Ya, evet, öyle söyledi, değil mi? Eh, Bayan Erkan birkaç dakika sonra gelir: isterseniz yine arayın." Kafası karışmış olan adam, "Teşekkür ederim, arayacağım," deyip telefonu kapatmış.

Arayanın gerçekten Suudi Arabistan Büyükelçisi olduğunu söylediğimde Aydın fena hâlde öfkelendi. Kısa süre sonra telefon çaldı. Özür dileyerek durumu izah ettim; şükürler olsun ki şaka kaldıran biriydi ve akşam yemeği davetimizi kabul etti. Bebek'teki Süreyya Lokantası'nda rezervasyon yaptırdık. Aydın'ın özür dilemelerini geçiştirip Ankara'ya telefon ederek Kafkasya Prensi Aydın'ı araştırmalarını istediğini itiraf etti.

Anas Yusuf Yassin esmer, yakışıklı bir adamdı, Amerika'da eğitim görmüştü, gayet şık giyinirdi ve yakınlarda boşanmıştı. Kolundaki saatin bir yüzü Suudi Arabistan. öteki yüzü New York saatini gösteriyordu. Annesiyle Beyrut'ta yaşayan kızını çok özlüyordu ve kraliyet ailesinden olmasa da Kral Saud'un yakın çevresine dâhil olabilmiş

ilk kişi, eğitimini İsviçre'de yapmış seçkin bir avukat olan merhum babasından gururla söz ederdi. Anas, Aydın'ın ailesinin Suudi Arabistan'la yakın ilişkileri olduğunu ve aile fertlerinin isimlerinin kendisine hiç yabancı olmadığını öğrendiğinde şaşırmıştı. Dağıstanlı Şeyh Şamil ve oğlu Gazi Muhammed Paşa Medine'de defnedilmişti, büyükbabası Osman Ferid Paşa 22 yıl Medine muhafızı olarak görev yapmış, Aydın'ın babası Hamza Erkan Medine'de doğmuştu. Bu bağlantı dostluklarını pekiştirdi ve saatlerce sohbet ettiler

Boğaziçi Köprüsü'nün inşasını Beşiktaş'taki dairemizin penceresinden izlemiştik. Çevreleri teknelerle dolu olan geniş römorkörler muazzam beton blokları, kalın, kapkara devasa kablo kümelerini, bir apartmandan da yüksek uzun, ince vinçleri suyun üstünde kaplumbağa hızıyla çekip durdular. Bu köprü Boğaz'ı aşarak Avrupa yakasındaki Ortaköy'den Asya yakasındaki Beylerbeyi'ne uzanıyordu, dünyanın en uzun dördüncü köprüsüydü ve tamamlanması 20 yıl sürerek 23 milyon 213 bin 666 dolara mâl olmuştu. 1973'te tamamlandığında Cumhuriyet'in 50. yıldönümünden bir gün sonraki açılışı için büyükelçi tarafından Hilton Oteli çatısındaki masasına akşam yemeğine davet edilmek çok hoşumuza gitmişti.

İnsanlar Boğaz'ın iki yanında töreni izlemek için kitleler hâlinde toplanırken biz Amerikalı komedyen Danny Kaye'in sunuculuğunu yaptığı açılış törenini oturma odamızdan gayet rahat izledik. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakan Naim Talu, Meclis üyeleri, büyükelçiler, yabancı konuklar ve gazeteciler Boğaz'ı yürüyerek geçerken peşlerinden köprüye hücum eden heyecanlı halk öyle kalabalıktı ki köprü sallanmaya başladı. Zavallı Danny Kaye kenara itildi, ayakkabısını ve yardımcısını kaybetti.

Hiç eğlenceli görünmüyordu; köprü çökecek diye korktuk. Açıldığından sonraki dört yıl boyunca köprü yayalara açıktı ama intiharların artması üzerine yaya yolu kapatıldı ve sadece ücretli araç geçişine açık kaldı.

Muhteşem, yıldızlarla dolu bir geceydi, yıldızların yıldızı da Eartha Kitt'ti. *Üsküdar'a Giderken* şarkısını söylediğinde çılgınca alkışlandı. Tanınmış bir kemancı, herkesin arkadaşı Darvaş masadan masaya dolaşıp istekleri yerine getirerek çaldı. Anas geçirdiği bir ameliyattan sonra hastanede dinlediği *Aşk Hikâyesi* filminin müziğini çalabilir mi, diye bana rica etti. Şarkının adını yazıp kendi adımı da eklediğim kâğıdı garsona vererek Darvaş'a gönderdim. Genellikle son derece uyumlu olan Darvaş bu sefer bulunduğumuz yere yaklaşmaktan kaçınıyor gibiydi. Masadakilerden izin isteyip müdürle konuşmakta olduğu bara gittim. Yanağından öpüp, "Darvaş, dostumuz *Aşk Hikâyesi*'ni çalmanı istiyor. Notumu almadın mı?" diye sordum. Koluna girip Arap Büyükelçileri için çalacağı masaya götürdüm. Darvaş Yahudi'ydi.

Yemekten sonra kumarhaneye geçtiğimizde Aydın tereddüt ediyordu çünkü Türklerin kumar oynaması yasaktı. Anas onun endişelerine kulak asmadı. "Bu özel bir gece ve zaten benim konuklarımsınız," dedi. Bir torba fiş vererek bizi içeri itti.

Ben makinelerin başında bir süre oyalandım. Telaş içindeki kocam kulağıma, "Artık gitmemiz lazım, haydi gel," diye fısıldayana kadar kazanıyordum.

"Ama neden? Hayatımda ilk kez kazanıyorum," diye gülümsedim.

Fena hâlde utanmış olan kocam, "Müdür beni tanıdı ve olay çıkarmadan, sessizce gitmemi istedi," diye fısıldadı.

"Ama ben İngiliz'im, kalabilirim," diye şakalaştım. Ama hiç gülmedi. Ani bir baş ağrısını bahane ederek hemen çıktık.

İkinci asma köprü, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü birincinin beş kilometre ötesine, Avrupa yakasındaki Hisarüstü ile Asya yakasındaki Kavacık arasına yapıldı. 3 Temmuz 1988'deki açılış töreninde otomobiliyle köprüyü geçen ilk kişi Başbakan Turgut Özal olmuştu.

3 milyar dolar maliyeti ile en pahalısı olan üçüncü köprü en uzunudur ve iki demiryolu hattı ile sekiz kara yolu hattı taşımaktadır. New York'taki Brooklyn Köprüsü model alınarak yapılan bu köprü Boğaz'ın kuzey ucunda, Poyrazköy ile Garipçe arasında yer alır. Cumhurbaşkanı Erdoğan 26 Ağustos 2016'daki açılışında hazır bulunmuş ve köprüye Yavuz Sultan Selim adını vermişti. Çevreye verdiği hasar ve binlerce ağacın kesilmesine sebep olması birçok kişiyi rahatsız etmişti.

Birinci köprünün adı daha sonra 15 Temmuz Şehitler Köprüsü olarak değiştirildi.

Ben onlara Birinci, İkinci ve Üçüncü köprü diyorum.

Yıldızlarla Haşır Neşir

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) 1973'te ilaç şirketi sahibi, hayırseverliğiyle tanınan Dr. Nejat Ferit Eczacıbaşı tarafından kuruldu.

Dr. Şevket Bey telefon edip, "Meşgul müsün?" diye sorduğunda Darüşşafaka'da bir öğretmenin yerine görev yapmamı isteyeceğini düşünerek "hayır" demeye hazırlanıyordum ki, "Bir dostumun birkaç haftalığına kendisine yardım edecek bir İngiliz'e ihtiyacı var; ben de ona tam istediği gibi birini tanıdığımı söyledim," diye devam etti. "Öğleden sonra boş musun?"

Böylece Nejat Eczacıbaşı ile tanıştım. İzmir'de doğmuş, eğitimini Almanya'da yapmış olan Nejat Bey klasik müzik tutkunuydu ve yıllarca düşünüp taşındıktan sonra İstanbul'da bir sanat ve kültür festivali oluşturarak rüyalarını gerçekleştirmeye karar vermişti. Bu hem bir kumar hem de çok cüretkâr bir maceraydı çünkü şehirde yeterince salon ve konser mekânı bulunmuyordu. "Bence tam zamanıdır," diyordu, "İstanbul ve sakinleri artık bir sanat festivaline hazır."

Ertesi gün Nejat Bey beni ekibiyle tanıştırdı; sanat yönetmeni Leyla Turgut, idari yönetmen ve Basketbol Federasyonu Eski Başkanı Turgut Atakol ve varlığıyla beni sevindiren yakın dostum, halkla ilişkiler uzmanı Betül Mardin.

Leyla ince yapılı, muhafazakâr olmasa da oldukça geleneksel görünen, asabi bir hanımdı ve yedi dili akıcı olarak konuşabiliyordu. Zincirleme sigara içen, eski tarz alışkanlıkları olan Leyla Hanım, tam bir İstanbul beyefendisi ve kendisi kadar münzevi olan erkek kardeşiyle yaşıyordu. Günün birinde bana merhum babasının siyah beyaz bir fotoğrafını gösterdi. Fotoğrafta Osmanlı döneminde İran Valisi olan babası açık bir atlı arabaya binerken yanında ona yardım eden İranlı bir asker dimdik duruyordu. Askeri göstererek, "Bu Rıza Şah Pehlevi," dedi, "Şimdiki İrah Şahı Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin babası."

Leyla ayrıntılar konusunda çok titizken eski sporcu Turgut Atakol genç insanları çalıştırmakta, sorunları çözmekte, her şeyin yolunda gitmesini sağlamakta başarılı

olan, uyumlu biriydi. Ona "kestirme çözüm" adını takmıştım. O ve Betül Mardin çok iyi anlaşmışlardı. Betül beni kanatları altına almaya karar verdi; görevim yabancı sanatçılarla ve konuklarla ilgilenmekti ve öğle yemeğinde buluşup festival boyunca gelecek olanlara ilişkin isimler, tarihler, varış ve ayrılış saatleri listesini gözden geçiriyorduk. Sofradan kalkarken gözlüklerinin üstünden bakarak, "Sorunların olacak ama bunları kendin halletmek zorundasın," dedi. "Sakın bana getirme sorunlarını, uyuyacak zamanım bile olmayacak çünkü kıyamet günü yaklaşıyor."

Betül Mardin'in kişisel tarzının belirleyici göstergeleri her zaman giydiği pantolonlu klasik takımı, topuz yapılarak ensesinde toplanmış koyu renk saçları ve burnuna iliştirdiği gözlüklerin ardından sorgulayarak bakan kahverengi gözleriydi. "Halkla ilişkilerin hanımefendisi" Osmanlı döneminin tanınmış bir diplomat ailesinin üç çocuğundan biri olarak dünyaya gelmiş. Kız kardeşinin küçük yaşta veremden ölmesi onu yalnız bir çocukluk yaşamak zorunda bırakmış. Erkek kardeşi Arif Mardin Amerika'da tanınmış bir pop müzik prodüktörü olmuş. Betül Mardin iki defa evlenmiş; ikinci kocası oyuncu ve yönetmen Haldun Dormen'di. İki çocuğu var.

Betül BBC'de çalışırken uçakla Ankara'dan İstanbul'a gittiği bir gün eski dostu olan Nejat Eczacıbaşı'nın yanına oturmuş. Nejat Bey, tahmin edileceği gibi, festival projesinden söz etmeye başlamış. Projeden etkilense de şüpheleri olan Betül şehrin buna hazır olmadığını söylemiş. Uçaktan indiklerinde Nejat Bey onu festivalin başarılı olacağı konusunda ikna etmiş bile. Birkaç gün sonra Nejat Bey'den gelen mektupta dolgun bir maaşla festivalin halkla ilişkiler yöneticisi olması teklif ediliyormuş. Kısmet işte... Betül o sıralarda Avusturya Lisesi'nde okuyan oğlu Ömer'in okul ücretini temin edebilmek için ne yapacağını bilemez hâldeymiş. Teklifi hiç düşünmeden kabul edip hemen Londra'ya uçmuş, BBC'den istifa ederek bavullarını toplamış ve yurda dönmüş. Kısıtlı bir bütçeyle ve aceleyle bastırdığı 50 bin broşürü ve el ilanını asistanı Cevza ile birlikte Yeşilköy Havalimanı'na inen yabancılara dağıtıyordu. Pasaport kontrol memurlarını el ilanlarını damgaladıkları her pasaportun içine koymaları için ikna etmiş. "Karpuz festivali değil bu! Müzik ve sanat festivali; yardım edebildiğiniz için gurur duymalısınız!" diye de azarlıyormuş.

1973'teki ilk festival Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yılına rastlıyordu, bir ay sürmüştü ve ulusal ya da uluslararası sanatçıları içeren listesinde Avusturya-İngiltere asıllı soprano Elizabeth Schwarzkopf, Türk sanatçılar Suna Kan ve İdil Biret gibi isimler vardı. Daha önce İstanbul'da hiç görülmemiş, müzik, opera, bale ve şarkılarla dolu bir ay yaşandı. Tahmin edileceği gibi birkaç feci aksaklık oldu ama bunlar Betül Mardin, Turgut ve elbette her şeyi idare eden Nejat Eczacıbaşı tarafından çabucak halledildi. Biletler hızla tükendi, her yaştan Türkler ve yabancılar festivali desteklemek için akın etti.

Onur konuğu, İskoç tarihçi Lord Patrick Balfour Kinross'a eşlik ediyordum; Topkapı Sarayı'ndaki açılış törenine gelirken giydiği frakla seçkin bir görünüşü vardı.

1964'te yazdığı *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu* kitabı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu üstüne kusursuz bir çalışma olarak kabul edilir. Topkapı Sarayı'nın girişi muhteşem görünüyordu. Lord Kinross çok yürümesin diye şoföre "Girilmez" yazısını geçmesini söyledim ama bir polis bizi durdurdu. Polise arabadaki beyefendinin onur konuğu olduğunu söylesem de hiç umursamadı, o noktadan öteye hiçbir araç hatta kuş bile geçirmemesi konusunda emir aldığını söyledi. Geçiş kartımı gösterdim, o da işe yaramadı, ben de son çare olarak Türkçe o yaşta bir adama hiç de konuksever davranmadığını söyleyip, "O, misafir, üstelik yürümekte zorluk çekiyor ama siz onca yolu yürümeye zorlayarak ayıp ediyorsunuz," dedim. Pişmanlıkla başını sallayan polis geçmemize izin verdi. Arabadan çıkarken Lord Kinross kolumu tutup topallamaya başladı. "Rolümüzü iyi yapalım, şekerim," dedi ve "Polis bizi izliyor olabilir," diyerek hınzırca güldü.

Mina Urgan'ın yakın dostu olan Lord Kinross İstanbul'u iyi biliyordu. Bana bir liste vererek, "Çok zamanım yok şekerim ama bakalım yarın ne kadarını halledebileceğiz," dedi. Listesindekilerin çoğunu aldıktan sonra beni öğle yemeğine davet etti, seçtiği yer ise Galata Köprüsü'nün altıydı; hayatımdaki en güzel öğle yemeklerinden biri olacaktı.

Saçları ağarmış, taşralı tarzında giyinmiş, ufak tefek bir kadın olan Dame Ninette de Valois, Yeşilköy Havalimanı'nda valizlerini beklerken oldukça gergin görünüyordu. Valizinde Ankara'daki bir arkadaşına getirdiği bir radyo bulunduğu ortaya çıktı. Bazı ürünlerin (aralarında radyo da vardı) ülkeye girişinin kesinlikle yasak olduğunu bildiği için endişeliydi. Valizler rastgele aranıyordu. Getirdiği radyo bulunursa mesele ona el konulmasıyla bitmeyecek, bir sürü saçma soruya cevap vermek, bir sürü form doldurmak için saatler harcayacaktık. Hamalın yanına koştum, valizi aldım ve gümrük memurunun önündeki sıraya girdim. Pasaportumu göstererek Dame Ninette de Valois'dan yana bakıp memura o kadının Türk balesine ve bu ülkeye ne büyük hizmetlerde bulunduğunu anlatırken Ninette de gülümsüyordu. Valize çarpı atıldı ve oradan hemen uzaklaştık.

Dame Ninette de Valois büyük emprezaryo ve koreograf Serge Diaghilev yönetimi altındaki Ballet Russes'de yetişmişti. Ankara'daki ilk bale okulunu 1947'de açmış, Margot Fonteyn, David Blair ve Michael Soames gibi dansçıları konuk olarak davet etmişti. 1965'te Devlet Opera Balesi'nin ilk yerli çalışması olan, koreografisini Türk halk dansları figürlerini de kullanarak yaptığı, ünlü besteci Ferit Tüzün'ün eseri *Çeşmebaşı* balesini sahneledi. "Madam" diye anılan de Valois dans konusunda sıfır toleransıyla bilinen, ürkütücü bir şöhret sahibi olsa da kişisel hayatında sadık bir dost, "nüktedan, latif, zeki, bilgili biri" olarak tanınıyordu.

Alışverişine yardım ettikten sonra tiyatrodaki provası öncesinde brunch yapmamızı önerdim. Beyoğlu'ndaki Rus lokantası Rejans'ta oturduğumuzda bana Galina Ulanova'yı Covent Garden'a getirmek için Moskova'ya gidişini anlattı. 1956'da ben

Londra'da öğrenciyken yaşanan bu olayı hatırlamıştım. Rusların İngiltere'ye seyahatlerine izin verilmediği soğuk savaş dönemiydi ve Batı ile Rusya arasında ilişkiler gerçekten çok soğuktu. Haftalarca gazetelerin baş sayfalarında verilmişti, "Başladı, başlayacak!" diye. Herkes soluklarını tutmuş, Moskova Rus Balesi'nin Covent Garden'da dans etmesini bekliyordu. Bilet arama çılgınlığı almış yürümüş, gösteriden bir hafta önce sahne kapısında kuyruklar oluşmuştu. Olayın siyasal yönü nedeniyle sadece bale sevenler için değil herkes için günün en önemli kültür olayı hâline gelmişti. Kraliyet Balesi yöneticisi Ninette de Valois ile Kraliyet Operası yöneticisi David Webster'ın böyle bir başarı elde edebilmeleri beni çok etkilemişti. İngiltere'deki herkes o zamana kadar görecekleri ilk Rus balerin olan Galina Ulanova'yı öğrenmişti.

Dame Ninette de Valois'ya tren istasyonuna kadar eşlik ettim; onu Ankara'daki arkadaşına götürecek trene binerken gülümseyerek, "Gelecek yıl da festivale davet edilmemi sağla şekerim," dedi ve gitti.

Paul Taylor yirmili yaşlarının sonunda Martha Graham'dan ders alarak koreograf ve dansçı olmadan önce yüzme şampiyonuymuş. 1954'de Paul Taylor Dans Grubu adıyla kendi kumpanyasını kurmuş. Kendine özgü tarzı kas gücüne dayalıydı ama akıcı ve doğaldı. En sevdiği partneri, ince uzun bir siluete sahip iyi bir dansçı olan Bellie de Jong gibi Paul de 1.80'i aşan boyuyla bir dansçı için uzun sayılırdı. Gerilimli bale dünyasında sakin, uyumlu, fazlasıyla mütevazı bir grup oluşturuyorlardı. Sadler's Wells Tiyatrosu'nda, Paul'ün çalışmalarından biri olan *Aureole*'de dans etmeyi bizzat istemiş olan Rudolf Nureyev ile çalışmak üzere Londra'ya gitmeyi çok istiyordu.

Yehudi Menuhin bir gün geç geldi. Onu havaalanından hızlıca orkestranın prova yaptığı Darüşşafaka'nın konser salonuna götürdüm. Salonda otururken Central School'da olduğum günlerde karanlık Albert Hall konser salonunun yasak olan en üst katına çıkarak onu ve başka sanatçıları nasıl dinlediğimizi hatırlıyordum. Sanatsal eğilimleri olanlar için aydınlatıcı bir tecrübeydi. Tuhaf kılıklar içindeki orkestra şefleri bağırır, öfke krizleri geçirir, bagetlerini fırlatır, yıldız müzisyenler küfreder, lanetler okur, öfke ya da gözyaşları içinde sahneyi terk ederdi. Ama gösteri günü her şey mükemmelen yolunda giderdi.

Konser günü geldiğinde Menuhin bana, "Ara verildiğinde lütfen kimse beni rahatsız etmesin. Meditasyon yapacağım," dedi. 1952'de Hindistan'da ünlü guru B.K.S. Iyengar ile ahbap olmuş, onun Avrupa'ya gelip Paris, Londra ve İsviçre'de dersler vermesine aracılık etmişti. Ben de Iyengar'ın konferanslarından birine katılmış, Londra'da, Knightsbridge'teki stüdyosunda asistanından birkaç yoga dersi almıştım.

Önemli birinin koruyucusu olma bilinciyle Menuhin'in kulisteki odasının önüne kurulup içeri girmek isteyenleri engellemeye hazırlandım. Az sonra, uçuşan kırmızı şifonlar içinde biri yaklaştı. Otoriter bir tavırla, "Kusura bakmayın ama giremezsiniz. Bay Menuhin rahatsız edilmek istemediğini söyledi," dedim.

Şifonlar kıvrak, gergin bir gövdeyi kaplıyordu. Şifonlu güzel inanamayan gözlerle

bana bakarak, "Rahatsız edilmek mi?" dedi, "Rahatsız edilmek, öyle mi? Ben Bayan Menuhin'im. Ben kocamı *rahatsız* etmem!" Beni kenara iterek içeri girip kapıyı arkasından çarptı. Fevri ve huysuz tabiatıyla tanınan İngiliz balerin ve oyuncu Diana Gold'dan başkası değilmiş. Utanç içinde, olduğum yerde büzülmüş, yer yarılsın da içine gireyim diye dualar ediyordum.

Konserden sonra kalabalığı yararak Yehudi Menuhin'i kutlamak, karısından da özür dilemek için yanlarına yaklaştım. Kadın zarif bir şekilde özrümü kabul etti. Adam ise elimi sıkıp kendisiyle ilgilendiğim için teşekkürlerini sundu. Ertesi gün, onlar gittikten sonra şoförü bana bir paket getirdi. Üstündeki teşekkür notuyla birlikte Iyengar'ın eski, imzalı bir yoga kitabını yollamıştı.

Bolşoy Balesi, Avusturya, Almanya ve İngiltere'den orkestralar ve solistler seçkin Türk sanatçılarıyla birlikte sahne almak için İstanbul'a akın ediyorlardı. Benim favorim ise sahnedeki duruşu muhteşem olan, müthiş bir enerjiyle ve derin duygularla çalan, uzun boylu, etkileyici Türk kemancısı Suna Kan olmuştur. Hem kendi bestelerini çalan hem de *Rhapsody in Blue*'yu eşsiz bir şekilde icra eden genç ve dinamik piyanist Fazıl Say'ı da sevmiştim.

Müzikle dolu bir ay boyunca bir salondan ötekine koşturmak, sanatçılarla omuz omuza olmak, birinci sınıf bale topluluklarının ve müzisyenlerin gösterilerini izlemek ne kadar zevkli olsa da aksilikler ve ilk gece krizleri de yaşanıyordu. Akustik, mikrofonlar ve mobilyalar mükemmellikten ne kadar uzak olsa da sanatçılar sahneye çıktıklarında ellerinden gelenin en iyisini yapıyorlardı. Karşılığında ise kendilerini takdir eden ve her gece salonları dolduran izleyicinin uzun alkışlarıyla ödüllendiriliyorlardı.

Nejat Bey festivali büyüterek tam bir prestij olayı hâline getirdi. O ve karısı Beyhan Hanım her gösteride ev sahipliği yapar, ön sıradaki koltuklarına gitmeden önce izleyicileri bizzat karşılarlardı. Beyhan Hanım'ın gemide karşılaştığım ve kürkünü taşıdığım hanım olduğu anlaşılmıştı; kendisini aramadığım için beni güzelce paylamıştan sonra dost olduk.

Festivalin 15. yılındaki açılış konuşmasında Nejat Bey, "İstanbul Festivali'nin tutulmasının Türk insanının iyi ve güzele olan tutkusunun kanıtı olduğunu" söylemişti. Ben de bunun sevdiği şehirde bir sanat ve kültür festivali kurmak için yola çıkan bir adamın ileri görüşünün ve azminin kanıtı olduğunu eklemek istiyorum.

Festival için çalıştığım dört yıl boyunca harikulade insanlarla tanıştım, muhteşem gösteriler izledim, festivalin tadını çıkardım. İstanbul'un sosyal takviminde kalıcı bir yer edinerek genç müzisyenleri, sadık hayranlarını, destekçilerini, genç ya da yaşlı tüm müzik sevenleri cezbetmesi beni gururlandırıyor. Başarısı başka festivallere de yol açtı. 1984'te Film Festivali, 1986'da Caz Festivali, 1987'de ilk Uluslararası Sergi, aynı yıl Çağdaş Sanat Bienali, 1989'da Tiyatro Festivali, 2012'de ise İstanbul Tasarım Bienali başladı.

Fırsat bulursam en sevdiğim konser mekânı olan Aya İrini'deki gösterilere mutlaka giderim. Ilık bir yaz akşamında şehrin en güzel kiliselerinden biri olan, konser başladığında müzik sever kuşların sessizce sütunlarına tünediği Aya İrini'nin kubbesi altına geçmeden önce Topkapı Sarayı'nın dış avlusunda bir kadeh şarap içmekten güzel ne olabilir? 2016'da Amerikalı soprano Angel Blue ile Borusan Orkestrası'nın vereceği son konsere yetişmek üzere feci bir sağanağa yakalanmış olarak zorlukla Aya İrini'ye gitmeye çalışıyordum. Ne gök gürültüleri ve şimşekler ne de konserden önce şarap servisi olmaması Topkapı Sarayı'nın yemyeşil dış avlusunun güzelliğinin ya da Angel Blue'nun gırtlaktan gelen dolgun sesinin tadını kaçırmıştı. Mükerrem Berk'in oğlu Murat ile kızı Leyla'nın da orkestrada çalıyor olmaları da başka bir keyif vesilesiydi.

Günümüzde İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, etkinliklerini Nejat Bey'in oğlu Bülent'in başkanlığında sürdürüyor. Karısı Oya da yakın zamana kadar Boğaz kıyısındaki eski bir antrepoda yerleşmiş olan şehrin ilk modern müzesini, İstanbul Modern'i kurdu. Betül Mardin 25 yıl boyunca festivalin halkla ilişkilerinin başında kaldı. İngiltere'de, Windsor Kalesi'nde sponsorluğu Marks and Spencer tarafından yapılmış olan bir konser izledikten sonra Aydın Gün'ü sponsorluğun festivalin mali çıkarlarına olan yararına ikna edince İstanbul Festivali de bu tür destekler almaya başladı.

Afrodisias, Bir Aşk Hikâyesi

Aydın ve ben, Profesör Kenan Erim'le Hümeyra Hanım'ın Kısmet Otel'de onun onuruna verdiği bir öğle yemeğinde tanıştık. Sohbet bir noktada kader, alınyazısı ve tevekkülün ifadesi olan "kısmet" sözcüğünün anlamı üzerinde yoğunlaştı. Profesör Afrodisias'a gelmesinin kaderinde yazılı olduğuna inanıyordu, Hümeyra Hanım da aynı şekilde Amerika'da kocasıyla tanışmasında kaderin rolü olduğunu söylüyordu. Ben de Amerika'dan Kenan Erim ile Hümeyra Hanım'ı, İngiltere'den de beni bu küçük balıkçı kasabasında buluşturanın kısmet olduğunu söyledim.

Birkaç hafta sonra kazının başkanlığını yürüten Profesör Kenan Erim bizi Afrodisias'a davet etti. Arabamızla Denizli'ye doğru yola çıktık; incirlikleri, mandalina, portakal, elma bahçelerini geçerken Hümeyra Hanım'ın Kenan Erim'in hayatı, ailesi ve huyları hakkında anlattıklarını dinledik. İstanbul'da bir diplomatın oğlu olarak doğmuş, öğrenimini Cenevre'de yapmış, sonra da New York Üniversitesi Klasik Bilimler Bölümü'nde profesör olarak çalıştığı New York'a yerleşmiş. Hümeyra Hanım sepet dolusu şeker ve bonbon getirmişti ve beni de, "Afrodisias'a her davet edildiğinde dolu sepetle gelmeyi ihmal etme," diye uyarıyordu. Ben de hep öyle yaptım. Anayoldan sapıp zirvesi karla kaplı Babadağ'ın eteklerindeki tarlalardan ve köylerden geçen virajlı yola girerek yüksek kavak ağaçları arasından belli belirsiz görünen sütunları, kocaman stadyumu ve şehir duvarlarını görene kadar ilerledikten sonra Geyre'ye giden iki yanında nar ağaçları sıralanmış yola döndük. Kenan alametifarikası olan kıyafetiyle, yamalı kot pantolonu ve yıpranmış lacivert süveteriyle bizi bekliyordu. "Öğle yemeğinden önce yürüyecek vaktimiz var," diyerek sit alanını anlatırken, çöp toplamamız için uçlarına sivri çiviler çakılmış değneklerle naylon torbalar verdi.

Ev sahibimiz geniş alnı, ciddi kahverengi gözleriyle bilgece bir çehreye sahipti, orta boyluydu ve oldukça dik bir duruşu vardı. Birçok dil biliyordu, güçlü bariton sesiyle tam bir aristokrat gibi İngilizce konuşuyordu zira İsviçre'deki hocası İngiliz'miş. Tipik bir Osmanlı olan Kenan Bey'in ilgi alanı zengindi, merakları arasında klasik ve

popüler sanat, müzik, tiyatro ve filmler vardı. Etkileyici film afişi koleksiyonu kazı evinin merdivenlerinin ve koridorlarının duvarlarını süslüyordu.

Bize ilk keşfini şöyle anlattı: "Köylülerin beş yıl önce kazmaya başladığı bir hendeğe bakarken kendimi mermer bir kafayla göz göze buldum. Burnu kırılmış, başında taca benzer bir şey bulunan çok güzel bir kadın heykeliydi, çevresinde kule şeklinde heykeller ve şehir duvarları onu taçlandırıyordu. O Afrodit'ti. O gün bekçi Latif, üstünde Yunanca harflerin izleri bulunan bir mermer parçasıyla geldi. Mermer parçası heykelin bir köşesine tam oturdu. Üstünde 'polis' yani 'şehir' yazıyordu. Bu bir işaretti. Kısmet Afrodisias'tı."

İmparator Augustus'un "Bütün Asya'dan sadece bu şehri benim olsun diye seçtim," dediği gibi Kenan Erim de Türkiye'nin güney batısındaki bu Greko-Romen şehre onu getirenin kısmet olduğuna inanıyordu. Kenan Erim Afrodisias'ı kendisinin olması için seçmiş, seçtikten sonra da tüm profesyonel yaşamını aşk, hayat ve bereket tanrıçası Afrodit'e adamıştır. *Aphrodisias: City of Venus Aphrodite* adlı ikinci kitabının önsözünü yazan John Julius Norwich'in dediği gibi, "Kenan Erim Afrodisias'ı bir kadını severcesine sever ve ona sonuna kadar bağlıdır."

Mütevazı öğle yemeği sırasında Newham Koleji'nden Joyce Reynolds, Bordeaux Üniversitesi'nden Nathalie de Chaisemartin, Amerikalı heykeltıraş Peter Rockwell, birkaç öğrenci ve Türk resmî görevlileriyle tanıştım. Plastik masa örtüsünün üstünde, masanın tam ortasında içinde mis kokulu yabani çiçeklerin bulunduğu irice bir bardak ile mermer bir baş duruyordu. Öğle yemeğinden sonra Kenan, Aydın ve ben Peter'ı izleyerek Salbakos'un yani Babadağ'ın yamaçlarındaki eski taş ocağına gittik; yarı saydam, mavi damarlı beyaz mermer blokları aşağıdaki şehirde heykel hâline gelmeden önce kabaca kesilerek öküz arabalarıyla taşınıyormuş. Romalılar tarafından kullanılan birçok teknik ve alet Peter'ın bugün kullandıklarına benziyordu. Kenan'ın balkonunda klasik müzik eşliğinde içilen içkiler büyülü bir günün sonunu getirirken Kenan'la dostluğumuzu pekiştirmişti.

Kenan bizi kendi dünyasına çekerek benim de Geyre Vakfı üyesi olmam için ısrar etmişti. Aydın'la epey ortak yanları olduğunu keşfetmişlerdi; ikisi de yabancılara karşı çekingendi ama sıcakkanlı, neşeli ve dostlar arasındayken komik adamlardı. Dinlenme günleri olan pazartesileri telefon edip Kuşadası'nda mı yoksa çiftlikte mi olduğumuzu sorardı. Çiftliği tercih ediyordu çünkü gençliğinde tüberküloz geçirmiş olduğundan güneşten hoşlanmazdı, asla denize girmezdi ve en sıcak günlerde bile lacivert süveterini giyerdi. Hafta sonları bizi Afrodisias'a davet ederdi. Konaklama koşulları çok ilkeldi ama dışarıda soğuk duş almak, taş gibi yastıklar ve mütevazı yemekler balkonda klasik müzik dinleyip içkilerimizi içerken unutulup gidiyordu. Kenan sofranın yıldızı oluyor, bir dilden ötekine atlayarak David Hockney'den İtalya kıyılarındaki sualtı arkeolojisine kadar her konudan söz ediyordu.

Şafakla birlikte uyanan Kenan işçiler, arkeologlar ve öğrencilerle birlikte, kızgın

Ege güneşi altında gün batana kadar çalışıyordu. Alışılmadık, inatçı tabiatı galip geldiğinde bile yıllarca çalıştıktan sonra başarılı ustalar hâline gelmiş olan işçilerine ilham veriyordu. Kış aylarında bir yandan New York Üniversitesi'nde çalışırken öte yandan da Paris'te, İstanbul'da, Londra'da, New York'ta Afrodisias Sevenler dernekleri kuruyordu. Avrupa'nın önemli şehirlerine zahmetli yolculuklar yapıyor, konferanslar verirken fon bulmak için yalvarıyor, tehditler savuruyor, insanları ikna etmeye çalışıyordu. Bu arada üstünde *Afrodisias* yazılı bir bilezik taşıyordu.

1982'de tarihsel motiflerle tekstil tasarımları yapan Amerikalı zengin Bayan Dorothe Gould-Pratt birkaç yıllığına kalmak üzere Kuşadası'na geldi. Siyah ve beyaz patiska ve pamuklu kumaşlar üstüne baskılar yaparak ABD'ye ihraç eden ilk kişiydi. Bayan James Moffett ve İzmirli Afrodisias sevenler ile birlikte yardım toplamak üzere içinde kazı başkanının tarifleri de bulunan bir yemek kitabının yayımlanmasını sağladı. Kenan'ın balkonunda içki içme şansına ulaşmış olan herkes onun tariflerini beğenir:

> *"Bu, yazarın yemek yapma deneyimlerini yazıyla ve ölçülerle tarif etmek konusunda ilk tecrübesi olacaktır ve kullanılan malzeme hakkında bilgi verilirken metodik bir sıralama ve ölçek yerine daha çok genel bir tarif tercih edilmiştir. Dolayısıyla, Afrodisias Kokteyli konusunda, mecburen, okurun müsamahasına sığınıyoruz.*
>
> *Afrodisias civarında dikkat çekici yoğunlukta nar ağaçları vardır. Yaz başlarında parlak kırmızı çiçekleri sit alanının beyaz mermer kalıntılarına ışıltılı bir leke düşürürken pembe çekirdekleriyle gerçekten patlayan koyu kırmızı meyveleri ekimde sararan yapraklarla hoş bir çelişki oluşturur. Afrodisias'ta en az iki cins nar yetişir; sıktığınızda bunlardan birinin suyu tatlı, ötekinin ise ekşidir. Şimdi anlatacağım, genellikle sonbahar başlarında, sit alanında ya da depolarda zorlu geçen bir çalışma gününden sonra içilen kokteylin yapımında ikisinin de suyu kullanılır.*
>
> *Bir kadeh kokteyl için malzeme: 2,4 ölçek votka, 2 ölçek tatlı nar suyu, 2 ölçek ekşi nar suyu. Bunlar blenderde iyice karıştırılır. Daha tatlı bir içki isteniyorsa bir yemek kaşığı ya da iki küp şeker eklenebilir. Kırılmış buzun ya da buz küplerinin üstüne dökerek servis edin. Ekşi nar suyu bulunamazsa yerine limon suyu kullanılabilir." Kenan Erim, Afrodisias.*

1984 baharında Londra'dayken Robin Murray-Philipson beni seksen yaşındaki film yapımcısı Bill Burnside (Marilyn Monroe'nun yayımlanmamış fotoğraflarını çekmekle övünürdü) ile İngiliz filmcilik şirketi RLP'den Robin Lowe ile tanıştırmak üzere Serenissima seyahat şirketinin Sloane Square'deki ofisine davet etti. South West televizyonu için yapmayı düşündükleri Afrodisias üzerine bir televizyon belgeseli

üzerine konuşuyorlardı. Belgeselin maliyeti büyük ölçüde Polly Peck Yönetim Kurulu Başkanı, Kıbrıslı Türk milyoner Asil Nadir tarafından karşılanacaktı.

Film yönetmeni Christopher Miles çok iyi bir ekip oluşturmuştu. John Julius Norwich, Kenan Erim ile birlikte anlatıcı olmayı kabul etmişti; Amerikalı heykeltıraş Peter Rockwell, arkeologlar, öğrenciler ve işçiler de filmde yer alacaktı.

Ağustosta Robin Murray-Philipson'dan seyahat düzenlemeleri ve çalışma takvimi hakkında bir telgraf aldım: "Türk gümrüklerindeki bürokrasiyi bildiğimiz için onların ve yanlarındaki malzemenin ülkeye girişinde sorunlar çıkacağını tahmin ediyoruz. Türk gümrüklerinin hayatımda gördüğüm en zor gümrükler olduğunu düşünüyorum," diyor, şöyle ekliyordu: "Film çekmek her zaman çok pahalı bir iştir, bu yüzden de yaptığınız programa mutlaka uymanız gerekir. Üstelik Lord Norwich söz verdiği başka işler yüzünden Türkiye'de sadece dört gün kalabilecek; dolayısıyla 2 Eylül'de İzmir Adnan Menderes Havalimanı'nın girişinde bir sorun çıkarsa bütün proje tehlikeye düşebilir. Filmin 3 Eylül ile 16 Eylül arasında çekilmesi planlandı."

Aydın'la birlikte havalimanında ve liman gümrüğünde izin, evrak, imza gibi işleri bitirmek için yetkililerle uğraşarak bütün bir gün geçirdik. Hepsi de bize hiçbir sorun çıkmayacağına dair teminat verdi.

Film ekibi gelmeden birkaç gün önce Kenan telefon ederek ertesi gün sabah yedide Afrodisias'ta olmamız için ısrar etti ama sebebini söylemeyi reddediyordu. Aklıma kötü şeyler geliyordu, Aydın ise sabahın köründe uyanacağı için hiç memnun değildi ve Karacasu'ya varıncaya kadar homurdandı durdu. Oraya vardığımızda Kenan yerleşke kapısının önündeki bir ağacın altında işçilerle konuşuyordu. Bizi hemen Sebasteion Tapınağı'na götürdü. Orada iki duvar blokunun arasında mükemmel bir kadın heykeli yatıyordu. Yüzyıllardır gün yüzü görmemiş güzelliği karşısında donakalmış olarak onu uyandırmamak ister gibi sessizce durup baktık. Kenan yüzünü okşadı. Aydın film ekibi gelene kadar rahatsız etmemeyi önerince Kenan onu nazikçe filmdeki rolü için hazırladı. Hayatım boyunca unutamayacağım bir an ve bir hatıraydı.

İki gün sonra filmin yönetmeni Christopher Miles ile karısı Suzy'yi, yapımcı Bill Burnside'ı ve Chelseali fotoğrafçı John Bignall'ı karşılamak üzere İzmir limanındaydım. Bir saat içinde kameralı araç Land Rover ve malzeme Afrodisias'a gitmek üzere yola çıkmıştı. 2 Eylül gecesinde John Julius Norwich, Alistair Cameron ve kamera ekibini karşılamak üzere Adnan Menderes Havalimanı'ndaydım. Uçak gecikmişti. Havalimanı müdürünün odasında oturmuş filmle ilgili konuşuyorduk ki ona bir telgraf geldi. Telgrafı okuyunca şaşırmıştı ve bana uzattı. Ankara'dan, bakanlıktan gelen telgrafta belgesel film için getirilen malzemenin binlerce lira tutan gümrük vergilerinin tamamı ödenmedikçe yurda girişlerine izin verilmemesi yazıyordu. Ne yapacağımı bilemedim. "Ankara'daki biri Kenan Erim'den hoşlanmıyor herhalde," diye söylenerek Ankara'ya telefon ettim. Tabii ki o saatte kimse cevap vermedi. Uçak indi. John Julius Norwich ve ekip sıcak çay ile kurabiyelere sevinmiş, valizlerini bek-

lediğimizi zannederek oyalanıyordu ama aslında bakanlıktan biriyle temas kurana kadar hiçbir yere ayrılamazdık. Saat gece yarısını geçmişti ve önümüzde dört saatlik yol vardı.

Aydın'a telefon ettiğimde bana yardım edebilecek tek kişinin havaalanı müdürü olduğunu söyledi. Müdürün ofisine gittim. Telgraf hâlâ önünde, masasının üstünde duruyordu. Son derece bitkin görünen John Julius'u göstererek, "Bu beyefendi Lord Norwich, Bizans uzmanı, akademisyen, yazar ve Türk dostu bir aristokrattır," dedim. "Ekibiyle birlikte Afrodisias hakkında bir belgesel film yapmak üzere beş gün burada kalacaklar. Geleneksel Türk konukseverliğiyle karşılanacakları yerde ülkeden beş gün sonra çıkaracakları malzeme için binlerce lira tutarında gümrük vergisiyle yüz yüze kaldılar. Son derece anlamsız. Size söylüyorum, bu Kenan Erim'i kıskanan Ankara'daki küçük bir adamın işidir. Liman gümrüğünde bunlar yaşanmadı, oysa o Land Rover çok daha pahalı malzeme taşıyordu. Kusura bakmayın ama gecenin bu saatinde dostlarıma Ankara'dan birinin bu saçma kargaşaya sebep olduğunu söyleyemeyeceğim. Havalimanı müdürü olarak bunu söylemek sizin görevinizdir." Telgrafı alıp ona uzatarak, "Lütfen," dedim. Başını salladı, kaşlarını kaldırarak telgrafa baktıktan sonra kapıyı açıp hamallara seslendi, malzemeyi otobüse yüklemelerini söyledi. Telgrafı çekmeceye koyarken, "Ne yapabilirdim ki?" dedi, "Telgraf siz havaalanını terk ettikten sonra elime ulaştı." Sonra da muzipçe göz kırptı ve gerekli evrakı imzaladı. Onu sıkıca kucakladım. Afrodisias'a ulaştığımızda saat 04.30 olmuştu.

Bill Burnside'ın filmin maliyetine nasıl destek bulduğu anlatıldığında hepimiz şoke olmuştuk. Maliyetin dörtte üçünü karşılayacak olan Asil Nadir ile son buluşmasında Ayşegül Nadir, film Afrodit üzerine olduğuna göre, aşk tanrıçası rolünü kimin oynayacağını sormuş. Bunun üzerine Bill ona dönüp, "Sanırım kendisine bakıyorum," demiş ve böylece Ayşegül Nadir Afrodit rolü oynamak üzere yola çıkmış. Kenan hiddet içindeydi.

Öğleden sonra kapının önünde çalan otomobil kornasıyla uykumuz bölündü. Sonra bir ses duyduk: "Merhaba!"

Kenan kulübesinden dışarı fırlayıp bağırdı: "Kim o?"

Şen şakrak bir ses cevap verdi: "Afrodit!"

Hepimiz nefesimizi tutmuş Kenan'ın zarif cevabını bekliyorduk: "Bir tane Afrodit vardır, o da taştan yapılmıştır!"

Gelen, iri ve anlamlı gözleri, uzun siyah saçlarıyla heykel gibi bir güzel olan Ayşegül Nadir'di; Boğaziçi'nin Asya yakasında bulunan Çengelköy Yalısı'nda verdiği gösterişli partilerle tanınırdı.

Kenan öfkeden çıldırmış gibiydi. Bill ile konuşmayı reddediyor, filmi iptal etmekle tehdit ediyordu. Ekip kafa kafaya verip işe yarar bir çözüm bulmaya çalışırken Suzy ile ben de Kenan'ı sit alanında uzun yürüyüşlere çıkarıyorduk. Ayşegül'ün gelişi Christopher'a bir fikir vermişti. Ayşegül bir fotoğrafçı ve iki asistanıyla birlikte gel-

mişti; belki de filmin başlangıcında Afrodit olup fotoğrafçıya poz verebilirdi.

Kenan'ın kabul etmekten başka çaresi yoktu. Muhteşem görünen Ayşegül eski mermerlerin birinden ötekine geçerek beyaz Yunan giysisi içinde poz verirken ekip onu takip etti.

Çok kızgın da olsa Kenan, Ayşegül'e karşı gayet nazik ve diplomatça davrandı; şoförünü, aynalı bir dolap kapağını üst kata taşırken görse de sesini çıkarmadı. Güneş gölgeli sütunların ardından alçalıp tepelerin gerisine gittiğinde, tüm ağaçlar tek bir ağaç gibi görünmeye başladığında sit alanını sükûnet ve güzellik kapladı, sinirler yatıştı. Banyo yapıp tazelenerek elimizde içkilerimizle Kenan'ın verandasında buluştuk. Ortamın güzelliği ve müzikle keyfi yerine gelen Kenan bir yanında Ayşegül öte yanında John Julius ile masada sohbeti koyulttu ve son buluşlarını, olağanüstü zarif bir ayağı anlattı. Gecenin doyurucu geçmesi için tepsi tepsi börekler, etler, zeytinyağlılar ile tatlı olarak baklava yaptırmıştım. Görmüş geçirmiş bir kadın olan Ayşegül herkese dostça ve cömert davranıyordu, ekibi akarsu kıyısında bir balık lokantasına davet etti ve yine şen şakrak "mutlaka görüşelim" dilekleriyle ayrılana kadar arabasını kullanmalarına izin verdi.

Filmin başarısı sadece yönetmen değil çekim sırasındaki tatsızlıkları da gayet iyi idare eden biri olarak tamamen Christopher Miles'a aittir. Yönetmenin notlarında Miles senaryonun yapımcıdan bir türlü gelmediğini belirtiyordu. Neyse ki John Julius sit alanının tarihine vâkıftı, Kenan ise bilinmesi gereken her şeyi biliyordu, gerisi de doğaçlama çekilerek filme dinamizm ve içtenlik kazandırıldı.

Cömert finansörler Lord ve Leydi Camrose'un Eaton Square'deki güzel evlerinde verdikleri resepsiyondan sonra Londra'daki Soho Tiyatrosu'nda filmin ilk gösterimi yapıldı. Laurence Kelly Aydın'ın Şeyh Şamil sülalesinden olduğunu öğrenince onun kollarına atıldı, Suzy Miles Afrodisias'ın yerleşik ressamı oldu, Linda Kelly, John Julius ile karısı Mollie, Timothy ve Patricia Daunt ise ömür boyu arkadaşımız olarak kaldılar.

Bill Burnside'ın projeyi yönetmekteki beceriksizliği Asil Nadir ile Robin Lowe arasında feci bir tartışmaya yol açtı ve film South West televizyonunda asla yayınlanmadı.

Afrodisias'ta kazı başkanlığını yürüttüğü otuz yıl boyunca bulunan olağanüstü hazineler Kenan Erim'in tutkusunu ve bağlılığını ödüllendirmekle kalmadı, çalışmaları nedeniyle aldığı övgüler, ödüller, takdirler ona büyük mutluluk verdi ve tüm bunlara ek olarak sadık arkadaşı, Madeline Lejwa sayesinde Afrodisias'ta geçirdiği on üçüncü yılda olanlar onu daha da sevindirecekti.

1987'de cumhurbaşkanının eşi Semra Özal, yanında Papatyalar adlı hayırsever hanımlardan oluşan bir grupla birlikte Metropolitan Müzesi'ndeki Muhteşem Süleyman sergisinin tanıtımı için New York'a gitti. Kızım Rana da onlarla birlikteydi.

Madeline Lejwa doğu yakasında, değerli eşyayla ve tabloyla tıka basa dolu, kum-

taşından bir evde yaşıyordu. Kültürel etkinlikleri izleyen davetler ve sanat dünyasındakilerin buluşmaları sık sık onun ev sahipliğinde yapılırdı. Kenan'ı tanıtmak ve kocasıyla birlikte Afrodisias'ı ziyaret etmesi için ikna etmek amacıyla Semra Hanım onuruna bir davet düzenledi ve New York Afrodisias Sevenler Derneği'yle birlikte şehrin sanat dünyasından tanınmış isimlerini de çağırdı.

Sonraları bana o geceyi anlatırken Madeline şikâyetçiydi: "Şekerim, durmadan sigara içtiler. Hava nasıl ağırlaştı! Tabla boşaltmaktan –üstelik onlar tabla değil Ming çanaklarıydı– değerli tablolarım sigara dumanı ardında kaybolmuşken pencereleri açıp kapatmaktan yoruldum. Evet, yorucuydu ama Bayan Özal, kocasını Afrodisias'a götürmeye söz verdi. Bu olursa sevgili Kenan için gösterdiğim tüm çabalar karşılığını bulacak."

Bayan Özal sözünü üç yıl sonra tuttu. 12 Ekim 1990'da Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve karısı, Kenan'ın sit alanındaki 30'uncu yılında Tetrapylon'un açılışını yaparak Kenan Erim'i onurlandırmak üzere helikopterle Afrodisias'a uçtular. Ben gidemedim ama Aydın ılık, sakin bir sonbahar gününde Kenan ile Madeline'in, Cumhurbaşkanı Özal, karısı, aralarında Ahmet ile Tülay Çifçi'nin de bulunduğu iktidar partisi mensupları, önemli yerel şahsiyetler, işçiler ve köylülerden oluşan kalabalığı mermerden muhteşem Tetrapylon'un, yani sütunlu kapının bütün haşmetiyle durduğu geniş yeşilliğe götürdüğünü anlattı. Orijinal parçalarını bulmak yirmi yıl, bunların Avusturyalı mimarlar Gerhard Paul ile Thomas Keifer tarafından birleştirilerek yeniden yapılması altı yıl sürmüştü. Cumhurbaşkanı sit alanını o kadar çok beğenmiş ki tekrar geleceğine söz vermiş. Bu ziyaret kaderin bir oyunu, yani kısmet olacaktı ve kısmet Kenan Erim'in hayatına son kez birkaç hafta sonra dokunacaktı.

Kenan Erim'in İstanbul'daki evi Divan Otel'di. Yıllar boyunca Kenan ile Divan Pub'da hiç değişmeyen iki randevumuz olurdu. Biri New York'tan gelişinden sonraki gün, öteki de Türkiye'den New York'a gitmesinden bir gün önce. O konuşurdu, ben dinlerdim ve sohbet çoğunlukla vaadedilen ama verilmeyen paralar üstüne olurdu.

Bu sefer de telefonda Ankara'daki İngiltere Büyükelçiliği'nde Büyükelçi Sör Timothy Daunt ve karısı Patricia ile iki gün geçirip sonra İstanbul'a geleceğini söylüyordu. O gecenin geç saatlerinde telefon çaldı. Timothy Daunt arıyordu, Kenan'ın yatak odasında kalp krizi geçirip düşerek öldüğünü söylerken sesi titriyordu. Kimi aramalıydı? Londra'daki kız kardeşi Cenan Çamoğlu'nun telefon numarasını verdim. Aydın'a telefon ettikten sonra gözyaşlarımı tutamayarak yatağıma oturduğumda artık öğle yemeklerinde asla bulaşamayacağız, diye düşünüyordum.

Kenan Erim 3 Kasım 1990'da Ankara'da öldü. Cumhurbaşkanı Turgut Özal Afrodisias'a gömülmesi için özel izin çıkardı. İki tören yapıldı, biri Ankara'da Kültür Bakanlığı önünde, öteki ise Afrodisias'ta. Müzenin önündeki tabutu hâkî üniformalı, beyaz başlıklı ve beyaz tozluklu askerler koruyordu. Kenan'ın suskun ekibi, Türk ve yabancı meslektaşları, işçiler, köylüler ve dostlarından oluşan kalabalık sessiz bir

şekilde birbirini selamlarken bir yandan da zeybek dansları yapılıyordu. Artık huzur içinde yatacağı Tetrapylon'un yanındaki mezarına kadar cenazenin ardında yürüdük. Afrodisias Kenan Erim'i onurlandırırken güneş ateş topu gibiydi ve gökyüzü kızıla kesmişti.

Ani ölümü herkeste yıkıcı bir şok etkisi yaratmıştı. Ama bıraktığı miras meslektaşlarına ve dostlarına ilham kaynağı oldu. Oxford Üniversitesi'nde Sanat ve Arkeoloji Profesörü olan Bert Smith kazı yöneticisi olarak atandı. Kenan'la Princeton Üniversitesi'nde öğrenciyken tanışmış, Afrodisias'a ilk kez 1985'te gelmişti. Dr. Gerhard Paul 1983'de, Dr. Thomas Keifer ise 1989'da gelmişlerdi. Bu hüzün dolu, kargaşalı geçen günlerde Bert Smith ile ekibi hemen işe girişmeye hazırlanırken Sevgi Gönül onlar için güç verici bir destek oluşturuyordu. Araştırma evrakı düzenlendi, kitaplar ve makaleler yayımlandı, müze yenilendi ve şimdi Sevgi Gönül Salonu Sebasteion'dan çıkarıldıktan sonra merhum Trevor Proudfoot tarafından restore edilmiş olan rölyeflere ve heykellere ev sahipliği yapar.

Başkanı Ömer Koç olan Geyre Vakfı ve kazının başında olan Profesör Smith ve ekibi ile Afrodisias emin ellerdedir, dünyanın en muhteşem, en heyecan verici açık hava müzelerinden biri olma yolunda ilerliyor.

Afrodisias 2017'de UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne alındığında Kazı Başkanı Profesör B. Smith şunları söyledi: "UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nde yer almak Afrodisias için büyük bir haber zira 50 yıldan fazla süren nitelikli bir çalışmayı ve sit alanıyla içindeki anıtsal değerdeki eserlerin gerçek önemini tescil etmiş oluyor."

Londra çevrelerinde ise Afrodisias adı geçtiğinde akıllara merhum Büyükelçi Sör Timothy Daunt'un karısı ve yazar Leydi Patricia Daunt gelir. Patricia Türkiye'ye ilk kez 1960 yılının Eylül ayında Ankara'daki büyükelçilikte görevini devralmak üzere gelmişti. Burada tanıştığı üçüncü kâtip Timothy Daunt ile 1962'de evlendi ve evliliklerinin ilk iki yılını ülkeyi keşfederek geçirdiler. Sör Timothy 1986'da büyükelçi olarak döndüğünde Kenan Erim'le tanışmaları uzun sürecek bir dostluğu başlattı ve Patricia'nın başlıca ilgi alanlarından biri Afrodisias olunca Kenan Erim'in yakın çevresinin parçası ve onun ateşli savunucuları oldular. 1993'de Patricia o zamandan beri başkanlığını büyük başarıyla sürdürdüğü Londra Afrodisias Sevenler Derneği'ni kurdu. Patricia'nın seyahatlerinden ve *Cornucopia* dergisine yazdığı yazılardan oluşan güzel bir kitap, *The Palace Lady's Summerhouse and Other Inside Stories from a Vanishing Turkey* Kayık Yayıncılık tarafından yayımlandı.

Ara Güler

Ara Güler kitabın bu bölümü yazıldıktan sonra, 17 Ekim 2018'de öldü. Yazdıklarımı aynen muhafaza etmeye karar verdim.

Onu çok özleyeceğiz.

Kenan Erim'e ilk işareti alır almaz Afrodisias'a gitme ilhamını veren neydi? Bu soru aklıma hemen fotoğrafçı Ara Güler'in hikâyesini getiriyor.

Dacat Güler haşarı oğluna onuncu yaş gününde fotoğraf makinesi hediye ettiğinde Ara'nın eline, geleceğini verdiğinin farkında değildi. Beyoğlu'nda Tosbağa Sokak'ta doğan Ara'nın sıradan insanların hayatlarını ve dünyalarını yansıtması da şaşırtıcı olmamalı. Ara'nın tüm yapması gereken evinin kapısını açıp sokağa çıkmaktı. İstanbul iyisiyle kötüsüyle kapısının önünde başlıyordu; beyefendilerle kol kola yürüyen zarif hanımefendiler günün modasına uygun olarak Grand Rue de Pera diye anılan İstiklal Caddesi'nde geçit yapıyor, pastanelerde çaylarını yudumluyor, elçiliklerin balolarında dans ediyorken geçitlerde ve arka sokaklarda şaibeli tipler gece kulüplerini, lokantaları doldurduktan sonra mahallelinin, işçilerin yaşadığı sıkış tıkış apartman dairelerine ya da kadınların ağızlarında sigaralarıyla müşteri bekledikleri genelevlere dağılıyordu.

1928'de ileri görüşlü bir Ermeni ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Ara Güler'in babası eczacıymış ve Beyoğlu'nun meyhanelerinde ve kafelerinde buluşan sanatçı ve tiyatrocu camiaya mensupmuş. Aralarında Muvahhit Bey ile karısı Bedia'nın da bulunduğu genç oyuncular onun dükkânının arka odasında tiyatro makyajları için kremler, pudralar, göz kalemleri ve allıklar denermiş.

1958'de o sırada haftalık *Hayat* dergisinin fotoğraf editörü olan Ara, Aydın ilindeki Kemer Barajı'nın açılışını çekmekle görevlendirilmiş. Aydın valisi, Kemer'e giden bozuk yolu geçebilmesi için ona bir araçla şoför tahsis etmiş. Açılış için büyük bir kalabalık toplanmış. Köylüler, çiftçiler hükümetin başarılarını sayıp döken siyasetçilerin

nutuklarını dinliyor, siyah takım elbiseli memurlar da onları alkışlıyormuş. Ara tüm bunları fotoğrafladıktan sonra güneşin baraj suları üzerinden batışını çekeceği son kareyi beklemeye başlamış. Artık gitmeye karar verdiğinde ortalık kararmış. Sıkılmış olan şoför, Karıncalı Dağ'ın yamaçlarından geçen daha kısa bir yoldan dönmelerini önermiş. Bozuk yollarda saatlerce hoplayıp zıpladıktan sonra iyice kayboldukları anlaşılmış. Aç ve yorgun olan Ara geceyi ilk köyde geçirmeleri için ısrar etmiş.

Köy meydanındaki kahvenin önünde durmuşlar. Kahvenin eşiği beyaz mermerden yapılmış ve içeride de ortalığı aydınlatan gaz lambası mermer bir sütuna bağlı ahşap kirişe asılıymış. Kahve sigara dumanıyla doluymuş. Erkekler oymalı mermer sütun başlıklarına yerleştirilmiş tahtaların üstünde iskambil, domino, tavla oynayıp çay içiyormuş. Ara şaşkına dönmüş. Muhtar ona çay ve sigara ikram etmiş, sonra da yemek ve yatak hazırlanması için bir çocuğu köye göndermiş.

Ara, "Bu köyün adı nedir?" diye sormuş. Cevap, "Geyre köyü," olmuş.

Heyecandan uyuyamayan Ara kahvenin dışındaki muhteşem çınar ağacının altında bir banka oturarak sabahın ilk ışıklarını beklemiş. Evlerin taş duvarları arasına gömülmüş mermer parçalarını, ahşap balkonlara çıkan mermer merdivenleri, ahır tavanlarını destekleyen sütun dizilerini, üzüm teknesi, hayvanları sulamak için yalak ya da çamaşır teknesi olarak kullanılan oymalı lahitleri fotoğraflamış. Derken tanyeri ağardığında köylü erkekler heyecan içindeki bu genç adamı yüksek çınar ağaçlarının, nar çalılıklarının ve üzüm bağlarının arasından geçirerek otların arasında sütun başlıklarının, ters dönmüş frizlerin yattığı alana götürmüşler. Ara eski mermer bloklar arasındaki sırtlarına odun bağlamış kadınların, oynayan çocukların, iyonik sütunlar arasında dolaşan koyunların, keçilerin ve sığırların fotoğraflarını çekmiş, ta ki bir fotoğrafçının kâbusuyla karşılaşana kadar: Yanındaki filmler bitmiş.

İstanbul'a dönünce Ara Geyre köyünün Yunan ve Roma dönemlerine ait bir sit alanı içinde olduğunu öğrenmiş. 1904'te Fransız mühendis ve İzmir demiryolunun yöneticisi Paul Gandin, daha sonra 1937'de İtalyan Guilio Jacopi burada kısa süreli kazılar yönetmişler ama İkinci Dünya Savaşı patlak verince bu çalışmalar durdurulmuş. Ara'nın çektiği fotoğraflar İstanbul'da fazla ilgi görmemişse de saygın bir Amerikan yayını olan *Horizon* dergisinin dikkatini çekmiş. Derginin yayın müdürü fotoğrafların arkeolojik değeri olduğunu fark edince Ara'ya daha çok fotoğraf çekmesini ve beraberinde makale de yollamasını isteyen bir telgraf çekmiş. Köye ikinci gidişinde çektiği fotoğraflar Türk köylülerin eski şehrin içindeki yaşamlarını gösterir.

Ara fotoğraflarını alıp bu sit alanını araştırmak için Arkeoloji Müzesi'ne gitmiş ama çok az bilgi edinebilmiş. Öte yandan müze müdürü, Amerika'daki Princeton Üniversitesi'nde sanat ve arkeoloji dersleri veren genç bir akademisyenle temasa geçmesini önermiş.

Eğitimi sürecinde okuduğu, Afrodisias'ta Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında bir heykel okulunun varlığına ilişkin kanıtlar olduğunu ileri süren bir teori Kenan Erim'i

çok ilgilendirmiş. *Horizon* dergisinden arayıp da Afrodisias üstüne makale yazmasını istediklerinde ne kadar şaşırmış olduğunu tahmin edebilirsiniz.

Kenan Erim, Geyre'ye 1959 yazında gitmeyi planlamış. İlk keşif gezisine çıkmadan önce Ara Güler'i Beyoğlu'ndaki stüdyosunda ziyaret etmiş. Fotoğrafları önlerine sererek gece boyu sohbet etmişler. İki yıl sonra Kenan Erim New York Üniversitesi'nin sponsorluğunda ilk keşif gezisini organize etmiş. Gerisi malum.

Çok farklı kişiliklere sahip olsalar da Ara ve Kenan aralarında güçlü bir profesyonel bağ oluşturdular. Kenan ne zaman fotoğrafa ihtiyacı olsa Ara'yı arar, sit alanında sınırsız yetkiye sahip az sayıdaki ayrıcalıklı insandan biri olduğunun farkında olan Ara ise elinde kamerası ile yıkıntıların arasında saatlerce dolaşır dururdu.

Aklar düşmüş sakalı ve delici bakışlarıyla Ara Güler kocaman yürekli, birçok konuda kesin yargıları olan ve onları dile getirmekten hiç çekinmeyen olağanüstü bir insandır. Bütün dünyanın fotoğrafını çekmiştir. Henri Cartier-Bresson onu Paris'teki Magnum Ajansı'na katılmaya davet edene kadar *Time*, *Life, Paris Match* ve *Der Stern* dergilerinin Orta Doğu muhabirliğini yapmıştı. Bir keresinde bana, "Ben gözlerim sayesinde yaşarım," demişti. "En iyi dostum" dediği merhum karısı Suna ile seyahat eder, Anadolu'nun içlerinde "mükemmel kare"yi arayarak dolaşırdı. Foto muhabiri olarak zengin ve ünlü insanların olduğu kadar sıradan insanların da hayatlarını belgelemiştir. Her fotoğraf karesi titremeyen eliyle keskin gözünün ürünüdür ve yoğun bir tutkuyla çekilmiştir. Zengin ve ünlü, yoksul ve mütevazı, Winston Churchill, Pablo Picasso, Bertrand Russell, Marc Chagall, Salvador Dali, Indira Gandhi, bir balıkçı, dok işçileri, sokak çocukları ya da tarlada çalışan köylüler; kimi çekiyor olursa olsun ânın gerçeğini yakalamaya yoğunlaşmıştır.

Ben onu en çok içinde yaşadığı şehrin fotoğraflarıyla özdeşleştiririm. 1950'lerdeki ve 1960'lardaki İstanbul'un siyah beyaz fotoğrafları aşina olduğumuz mekânlardaki sokakları ve insanları çok iyi yakalamıştır. Geçmişe dokunaklı bir bakış atan, abartısız, rahatlatıcı, belki azıcık pejmürdelik yansıtan bu fotoğraflar sokakları tam da benim hatırladığım hâlleriyle gösterir ve geçen zamanı hatırlatır. Her bakışımda onlarda yeni bir şey, bir farklılık bulurum. Ara sıradan olan şeyi sıradışı hâle getirir. Çektiği portreler artık dünyanın birçok yerindeki müzelerin duvarlarında asılıdır ve Master of Leica, Légion d'Honneur ve Leica Kültür ve Sanat Büyük Ödülü gibi birçok ödüle sahiptir.

Şapkasını havalı şekilde yana yatırmış, ağzında sigarasıyla İstanbul sokaklarında dolaşırken komşuları onu saygılı bir tebessümle selamlar. Ailesine ait olan ev artık ofis ve sanat galerisi olarak kullanılıyor. Vefatına kadar bitişiğindeki kafede haftanın birçok günü, etrafı genç öğrencilerle çevrilmiş olarak, yeni teknikleri, dijital makineleri, planlanan bir sergiyi ya da yayımlanacak bir kitabı tartışan Ara'ya rastlamak mümkündü. Ne zaman Beyoğlu'na çıksam ya kafeye ya da galeriye uğrardım; bir fincan kahve eşliğinde sohbete koyulduğumuzda Ara o sırada üstünde çalıştığı konuyu

anlatır ya da galeriyi gezdirirdi. Onu dinlerken doğanın tuhaflığının ve kırılganlığının, fotoğrafların gerisinde nasıl insanların olduğunun farkına varırdım. Bir fotoğrafın önünde durup neşeli, şaşırtıcı ya da hüzünlü bir hikâye anlatırken fotoğrafı çekilenin onu çekenle ilişkisi ortaya çıkardı.

Artık Beyoğlu'na çıktığımda o olağanüstü dostu çok özlüyorum.

Kahvaltıdan Önce Siyaset Yok

Türklerin kanlarını kızıştıran iki konu vardır: Tuttukları futbol takımı ve siyaset üstüne tartışmak. Türkiye'de bunlardan kaçınmanız zordur. Konuklarımız olduğunda ben şakayla karışık, "Sofrada siyaset konuşmak yok," derdim ama pek işe yaramazdı.

1974 Temmuz'unda Türkiye'nin, Başbakan Bülent Ecevit'in öncülüğünde "Barış Harekâtı"nı başlatması üzerine Aydın'ın siyaset merakı da ortaya çıktı. Adada yaşayan Kıbrıslı Rumların anakaradaki askerî cuntayla işbirliği yapmaya karar vermesiyle köylerde sert çatışmaların başlaması buna yol açmıştı. Aydın Kuşadası'ndaki evimizin yemek masasını kocaman bir Kıbrıs haritasıyla kaplayıp üstüne küçük Türk bayrakları iğnelemeye başladı; iğneler de kırmızı bir iplik yumağına bağlıydı, böylece Türk ordusunun hareketini takip edebiliyordu. İngiliz Hükümeti'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra'daki savaş odalarında kullandığı bir sistemi taklit ediyordu. Dostlar ve kuzenler sabah kahvaltısına geliyor, akşam yemeğine de kalıyordu. Bir muharebe kazanıldığında yüksek sesle tezahürat yapılıyor, bayraklar sallanıyordu. Yenilgiler ise asık suratlı bir sessizlikle karşılanıyordu.

Sonradan başbakan olan İngiliz Dışişleri Bakanı James Callahan harekâtı eleştirdiğinde ben de bir numaralı düşman ilan edildim. Dolayısıyla tavır almak zorundaydım. Yere bir çizgi çekip, "Burası İngiliz toprağı. Öğle yemeği isteyen aklını başına toplasın!" diye durumu açıklığa kavuşturdum. Kıkırdayıp duran kızlarım Türk bayrağını sallayan babalarına koştular. Yorkshire Terrier cinsi köpeğimiz Taffy yemek kabına doğru seğirtti. "Tamam, mutfak kapandı!" deyip Taffy'yi de alarak rahat, savaşsız bir öğleden sonra geçirmek için Club Med'e gittim.

Rose Baldwin, kırmızı Fiat otomobilinin antenine Türk bayrağı bağlayıp dalgalandırarak dolaştığı için alkışlanıyordu. Kısa bir tatil için karısı Happy ile Kısmet Otel'de kalan Nelson Rockefeller suyun içinde yıkık bir iskele görünce, "Rumlar yaptı herhalde," dediğinde Hümeyra Hanım hemen, "Yo hayır," diye cevap verdi. "Yunan denizaltılarından korkarak Türk donanması iskeleyi yıktı."

Cesur Yunan yıldızı, şarkıcı ve politik eylemci Melina Mercouri 1970'lerin sonunda cunta tarafından sürgün edilmişti. Fransız ve Amerikalı kocası Jules Dassin ile birlikte defalarca Kısmet Otel'e gelip haftalar boyu kalmışlardı. Ağlamaklı bir sesle, "Canım memleketime en yakın olabildiğim yer burası," diyor, sonra saçlarını savurarak kendini Yunan danslarına kaptırırken Yunan Cuntası'nın iktidarı ele geçirdiği güne lanetler okuyordu. Cuntanın devrilmesinden sonra Melina Mercouri Yunanistan'a döndü, kültür bakanı oldu ve yanlış hatırlamıyorsam Türkiye Kültür Bakanlığı'nı antika eserlerin korunması konusunda hatalı davranmakla itham etti.

1983 yılı Ekim ayında Kıbrıs'ın üçte biri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olarak ilan edildi. Bu devleti tanıyan tek ülke Türkiye oldu. Her iki ülke NATO üyesi olsa bile aralarındaki anlaşmazlıklar Türkiye ile Yunanistan'ı iki kez savaşın eşiğine getirdi. 1 Mayıs 2004'te Kıbrıs Avrupa Birliği'ne kabul edildi ve 2008'de avroyu ulusal para birimi olarak kabul etti.

Yunan gazeteci Nikos Konstandaras şöyle yazıyor: "Yeni tehlikelere rağmen öyle görünüyor ki ayrılmış olmak sorunun çözümü hevesini yıprattı. Bir çözüm bulmak için duyulan arzu yitirilmiş gibi." Sadece arzularını yitirmekle kalmadılar, uzun süren bu sorunlar zamanla daha da karmaşıklaştı ve farklı bir içerik kazandı.

Oysa siyaset ve Rumların dinî üstünlükleri bir yana, Rumlar, özellikle adalı Rumlar ile Türkler birlikte gayet güzel geçinirler ve ortak noktaları hiç de az değildir.

İstanbul'daki Kadir Has Üniversitesi'nde katıldığım bir konferansta bir araştırmacı şunları söylemişti: "Her siyasal iktidar, çalışmalarının kendi dönemindeki ideolojik gücünü yansıtması için kentsel peyzajda iz bırakmak ister. Türkiye'de ve İstanbul'da olan bitenler de aynen budur." Öyle olabilir, diye düşünmüştüm ama bu olgu burada her yerden çok göze çarpıyor.

1960'larda ve 1970'lerde Anadolu'dan büyük bir göç oldu. Trenler dolusu Türk işçisi Almanya'ya giderken binlerce Anadolulu da İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirlerin çevresindeki tepelere yerleşti. İstanbul'da en güzel manzaralara hâkim, İzmir'de Ege denizini gören, Ankara'da şehre tepeden bakan, altyapısı, suyu, elektriği ya da yolu olmayan mahallelerde, kurnaz kalfalar tarafından bir gecede, ucuza inşa edilen kaçak gecekondularda yaşamaya başladılar. Çatısı bir gecede örtülen bu yapıların yıkılmaları büyük sorun çıkarıyordu. Türk sanatçılar daha iyi bir hayata kavuşmak için Anadolu kasabalarının tren istasyonlarından çıkılan bu "umuda yolculuklar"ı ve büyük kentlerin çeperlerine doğru yola koyulan "umut yolcuları"nı etkileyici yapıtlarla anlattılar.

Köylüler bir gece içinde şehir sakini olduklarında şehrin toplumsal çehresini değiştirdiler çünkü yakınları da yerleştikleri mahallelere gelip iş sahibi oldu, okullara gitti, tıbbi olanaklardan yararlandı, camianın bir parçası olarak ibadethaneleri paylaştı. Birçoğu yöresel yemeklerin bulunduğu, doğum yerlerinin adlarını taşıyan lokantalar açtı. Bursa ve Adana kebabı, Kayseri pastırması, Maraş dondurması büyük

kentlerin ağız tadına eklendi. Kayseri'den tüccarlar, Doğu'dan inşaat işçileri, Bolu ve Menemen'den aşçılar, Karadeniz'den taksi şoförleri, Güney Anadolu'dan bahçıvanlar geldi. Günümüzde pek az gecekondu kaldı, çoğu muhteşem manzaralı, pahalı, modern apartman bloklarına yer açmak için buldozerlerle yerle bir edildi.

1960'ların sonuyla 1970'lerde istikrarlı bir iktidarın olmaması, güvenlik yetersizliği ve yasaların uygulanmasındaki zaaf ülke nüfusunun sol, sağ, İslamcılar ve milliyetçiler gibi gruplara bölünmesine sebep oldu. Bir parti ya da bir lider yeterli oyu alıp tek parti hükümeti kuracak kadar güçlü olmadığından on üç koalisyon hükümeti iktidara geçti. Robert Kolej mezunu, şair, Amerika'da gazetecilik ve siyaset okumuş Bülent Ecevit Cumhuriyet Halk Partisi'nin başındayken mühendis Süleyman Demirel ortanın sağındaki batı yanlısı Adalet Partisi'nin başkanıydı. İslamiyetçi Refah Partisi Necmettin Erbakan tarafından kurulmuştu, Albay Alpaslan Türkeş ise Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurucusu ve lideriydi.

Bu dönemde 1863'te bir grup Amerikalı tarafından kurulmuş olan Robert Kolej ile görkemli kampüsüne hükümet tarafından el koyuldu ve Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürüldü. Koalisyon partileri bağımsızlık politikalarını tartışa tartışa ülkeyi siyasal ve ekonomik çöküşün eşiğine getirmişler, öğrenciler sokaklara dökülmüştü. Yabancı yatırımcı çok az, döviz rezervi çok zayıftı, bu yüzden de iş dünyası karaborsacıların eline düşmüştü. Bir gece Atıf Aksel ve karısı Flora, Sedat Kutbay ve karısı Irena ile Süreyya Lokantası'nda yemekteydik. Sedat işini yürütebilmek için karaborsacılarla uğraşmak zorunda kaldığından yakınırken garson yanımıza gelip sesini alçaltmasını çünkü bitişik masada bir bakanın oturduğunu söyledi. Sedat o kadar rahatsız olmuştu ki yemeğimizi bitirmeden lokantayı terk ettik. Sokaklarda öğrencilerle polis arasında süren günlük çatışmalar giderek sertleşmişti. Asayişi sağlamak için üniversitelere askerî birlikler girmişti. 1971 yılı Mart ayında ordu Başbakan Süleyman Demirel'i istifaya zorladı ve Ankara dâhil birçok şehirde sıkıyönetim ilan edildi. Meclisi feshetmeyen ya da siyasi partileri kapatmayan ordu otuz ay boyunca perde gerisinden ülkeyi yönetti.

Başına buyruk ergen kızım Ceylan'ı sokaklardan uzak tutmak için okul çıkışında arkadaşlarını çaya davet ederdim. Yiyip içip sohbet ederken en sık duyduğum laf, "Anne, anlamazsın, sen İngiliz'sin," olurdu ama hiç olmazsa güvendeydi. Mahalle bakkalımız bütün okulu beslediğimi söyleyerek beni Aydın'a şikâyet etmişti.

Çaresizlikten ne yapacağımı bilemezken nihayet annemle erkek kardeşime yakın bir yerde, Porthcawl'da bulunan St. Clare's Kolej'in sınavına girmesini ve oraya yazılmasını sağladım. Daha sonra Rana'yı da Londra'daki Queen's Gate okuluna yatılı olarak verecektim.

Para transferinde bana yardımcı olan işadamı arkadaşım telefon edip, "Duydun mu, Türk lirası yüzde 70 oranında değer kaybetti," dedi. Aydın'a bu haberi ayçiçeği tarlalarında yürüdüğümüz sırada verdim. Kendinden emin şekilde gülümsedi.

"Merak etme," dedi. "Bu tarla okul taksitlerini öder." Sonra ayçiçeklerinin eğik başlarını birer birer kaldırmaya başladığında bir de baktık ki kuşlar hepsini yemiş. Eyvah! Bu da yetmedi, Aydın'daki eve üçüncü kez hırsız girince Aydın sinirlenip evi sattı ve Osmanbükü'ndeki konağın bahçesinde bulunan ahırı eve dönüştürmeye girişti. İşlerin düzelmesini ummaktan başka yapacak şeyimiz kalmamıştı.

Enflasyon yüzde 120'ye ulaşmış, petrol fiyatları fırlamıştı ve ekonomi çökmek üzereydi. Merkez Bankası Başkanı İsmail Hakkı Aydınoğlu şöyle yazmıştı: "Dünyadaki tüm ülkeler petrol fiyatlarındaki artışa gerçekçi tepkiler verdiler ama sadece Türkiye hiçbir şey olmamış gibi devam etti." 1977'nin sonuna gelindiğinde Türkiye dünya banka sistemine en fazla borcu olan ülkeydi. *From the Bosphorus to Bradninch* adlı kitabında Sidney Nowill şöyle yazar: "Ecevit savaş hâlinde olmadıkça herhangi bir Batılı ülke insanı için kabul edilemeyecek olan kıtlık ve mahrumiyet karşısında vatandaşlarının tahammüllü davranacaklarına emin görünüyordu. Türk halkı tevekkül, teslimiyet ve büyük ölçüde anlayış gösterdiği gibi içinde bulunduğu darboğazı alaya bile aldı."

Kıtlıklar ve temel ihtiyaç maddelerinin yokluğu hepimizi farklı biçimlerde etkiliyordu. Döviz, mazot, gazyağı, mutfakta kullanılacak sıvı gaz, benzin, kahve, tereyağı ve margarin dükkânlarda boş raflar anlamına geliyordu ve karaborsa faaliyetteydi. Su ve elektrik kesintileri günde üç ila sekiz saat arasında sürebiliyordu. Bir arkadaşımız memleketine telefon etmek ve kahve almak için ayda bir Kıbrıs'a gidiyordu, daha sonra ev alıp oraya yerleşti. Modacı bir arkadaş ise sıkıntısının ve öfkesinin yaratısına yaradığını, en iyi koleksiyonunu oluşturduğunu ileri sürüyordu. Üç oğlunun güvenliğinden endişe eden bir başka dost onları okula, futbol ve spor antrenmanlarına götürüyor, arabasıyla şehirde dolaşıp duruyordu. Bir başka kadın arkadaşımız elektrik kesintilerinden öylesine bezdi ki mutfağında mum yapmayı öğrendi. Bu hobisi başarılı bir kariyer sahibi olmasını sağladı; profesyonelleşerek çok gelişen işini emekli olunca oğluna devretti. Anneler çocuklarının güvenliğinden endişe duyarken babalar enflasyondan ve işlerinin gidişatından şikâyetçiydi ve herkesin para sorunu vardı. Üstünüzde yabancı para ya da her nedense Marlboro sigarası bulunursa geceyi hapiste geçirebiliyordunuz. Atıf Aksel Divan Bar'da bir Marlboro paketini tezgâha vurmuş, uzakta bir sivil polis olduğunu fark eden uyanık barmenin hızlı davranması sayesinde paket gözden kayboluvermişti.

Çocuklar yatılı okulda olduğu için Aydın'la birlikte hafta sonlarını ya dostlarla ya da çiftlikte geçiriyorduk. Otomobilin bagajı sokağa çıkma yasağına kalırsak geceyi geçirmek için gereken el feneri, bisküviler, kuru yemiş ve su gibi şeylerle doluydu. Hayat zorlaştıkça Türkler de morallerini yüksek tutmak için daha çok çaba harcıyordu. İnsanlar hayatlarını sokağa çıkma yasağına göre programlamaya başlamıştı. Akşam yemekleri sokağa çıkma yasağının başlamasından yarım saat önce bitiyor, partiler ise yarım saat sonra başlayıp gece yatısına kalarak sonuçlanıyordu.

Bir akşam, sokağa çıkma yasağının başlamasından bir saat kadar önce Beşiktaş'taki Barbaros Bulvarı'ndan yukarı çıkarak eve dönerken yanımdan genç serserilerle dolu bir otomobil geçti. Camları açıktı ve radyo bangır bangır çalıyordu. Sürücünün yanında oturanın camdan aşağı sarkıttığı elinde bir tabanca gördüm. Beni görünce yanındakilere, "Kadın yalnız!" diye bağırdı. Araba patinaj yaparak durdu ama Yıldız Sarayı ile bizim apartmana giden ve kamyonlarla büyük tırların park ettiği karanlık yolun girişini geçmişti. Geri gelmeye başladılar. Direksiyonu kırıp hızla yola daldım, iki kocaman tırın arasına park ederek farları söndürdüm, soluğumu tutup dua etmeye başladım. Hayatımda ilk kez korktuğumu hissediyordum. Bangır bangır radyosuyla araba yanımdan geçip gitti; az sonra iki el ateş edildiğini duydum. Bağırtılar sustu. Birkaç yüz metre uzaktaki eve gitmek için cesaretimi toplayıp camı indirene kadar orada ne kadar beklediğimi hatırlamıyorum. Aydın bir meleğin beni içgüdüsel tepkilerim yüzünden başımı belaya sokmaktan koruduğunu söylerdi; o akşam melek kesinlikle yanımdaydı. Olayı Aydın'a anlatmadım.

Çoğumuz şikâyet ediyor, birilerini suçluyordu ama her zaman olduğu gibi, Türkiye'deki zor koşullar çoğu kişinin iyi yönlerini, pek azının da kötü yönlerini ortaya çıkardı; halk mizah duygusunu ya da dostlarla paylaştığı rakı sofrası keyfini hiç kaybetmedi. Bir depo benzin ya da bir bidon su için kuyruklara girdiğimizde gerginlikler yerini alaycı bir mizaha bırakıyordu. Bir sabah kayınpederimin evinde su yoktu. Herkes uykudaydı, o yüzden ben de iki büyük şişe alıp yakınlarda, Nişantaşı'ndaki çeşmeye gitmeye karar verdim. Sabahın erken saatinde bile epeyce uzun olan kuyruğun sonundaki yerimi aldım. Birkaç dakika sonra kuyruğun başlarından bir hanım yanıma gelip İngilizce, "Lütfen gelin, şişelerinizi doldurun," dedi.

"Olmaz, teşekkür ederim," diye cevap verdim, "sıramı beklerim."

Öndekileri işaret ederek, "Biz ülkemizdeki misafirlerin su kuyruğunda beklemesini istemiyoruz," dedi.

Ben de Türkçe, "Ben misafir değilim," diye cevap verdim. "Ben de burada oturuyorum ve sizinle aynı sorunları yaşıyorum."

Kolumdan tutup beni öne götürdü. "Olsun. Kuyruğa girmenizi istemiyoruz. Ayıptır! Buraya ne zaman gelirseniz gelin, kuyruğa girmeyeceksiniz." Şişelerimi alıp doldurmaya başladığında kuyruktakiler koro hâlinde, "Evet, evet!" diye onaylıyorlardı. Çok sık olmasa da oraya ne zaman gittiysem tebessümlerle beni kuyruğun önüne yönlendirdiler.

1980'in Eylül ayına gelindiğinde 5 binden fazla insan öldürülmüş, 30 binden fazlası da yaralanmıştı. İç savaş söylentileri dolaşıyordu. Başka ülkelerdekilerin aksine, hükümetler ülkedeki şiddet eylemlerini ve bölünmeyi kontrol edemezse Türk ordusu askerî gücünü devreye sokabilir. Bu sefer de öyle oldu.

12 Eylül 1980'de Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren şafak öncesinde orduya darbe emrini verdi. 29 Eylül 1980 tarihli *Time* dergisine göre Kenan Evren şunları

söylemişti: "Ordunun bütün ikazlarına rağmen kişisel anlaşmazlıklar, parti içi tartışmalar, suskunluk ve kayıtsızlık devam etti. Bütün uyarılar göz ardı edildiği için son çare olarak Türk Silahlı Kuvvetleri kendisine tevdi edilen vazifeyi yerine getirmiştir." Bu askerî müdahale tek bir kurşun bile atılmadan ortalığı yatıştırmış, barış ve sükûnet sağlanmıştı.

Onca istikrarsızlık, devamlı yükselen enflasyon ve kanlı terörist eylemlerden sonra Aydın ile ben dâhil birçok kişi rahatlamıştı. Bir üniversite profesörü, "İnsanlar kendilerini daha güvende hissediyor ama henüz tehlike geçmedi," diyordu.

Kenan Evren ile beş kişilik cunta 1961 Anayasası'nı fazla özgürlükçü bulduklarından daha otoriter bir anayasa için kolları sıvayınca bu elbette liberal ve sosyalist kanadı çok rahatsız etti. 1980'de kapanan ya da yasaklanan partilerin yerine yenileri kurulmaya başlandı. Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi seçimleri kazandı. Özal Dünya Bankası'nda çalışmış ve Süleyman Demirel'in ekonomi danışmanı olarak görev yapmıştı. Özal'ın iktisadi programı, Uluslararası Para Fonu'nun ve Dünya Ticaret Örgütü'nün de yardımıyla, üç yıl içinde yüzde 7,8'li bir iktisadi gelişme sağladı. Bu ekonomik bir mucizeydi.

Turgut Özal'ın liberal ekonomisi modern bir tüketim toplumu oluştururken ülkenin uluslararası alandaki itibarını da artırdı. Parlak bir müzakereci olan Özal Türkiye'nin Batı'yla ve komşusu Asya ülkeleriyle barışçıl ilişkiler geliştirmesini de sağlamıştı. 1987'de Avrupa Birliği'ne "yardım değil ticaret" sloganı ile başvurmuştu; Türkiye'nin başvurusu günümüzde rafa kaldırılmış durumda. Böylece Türkiye canlandı. İşadamları ve iş gücü atağa geçti, ihracat arttı, iş dünyası hareketlendi, işçilere vergi indirimi yapıldı, yabancı ürünler dükkânları doldurdu, altyapı, yol ve demiryolları inşaatları başladı. Olağanüstü kısa bir süre içinde ülke iyileşme yoluna girmişti.

From the Bosphorus to Bradninch adlı kitabında Sidney Nowill İngiliz Büyükelçisi Sör Timothy Daunt'un Turgut Özal hakkındaki değerlendirmesini aktarır: "Bu adamın sergilediği olağanüstü kararlılık ve yansıttığı samimiyet duygusu konuştuğu kişilerin güvenini kazanmasına sebep oluyor. Bugün Türkiye'deki konumu sarsılacak gibi değildir; kusurlu bir dâhi olduğu muhakkak ama ülkenin odaklandığı bir figürdür ve Atatürk'ün devriminden bu yana ülkenin gördüğü en etkileyici kişiliktir."

Turgut Özal ve karısı Kuşadası civarına geldiklerinde Bayan Özal'ın yeğeninin yazlığında Ahmet ve Tülay Çifçi ile öğle yemeği yerlerdi. Bir seferinde Turgut Bey siyasetle ilgilenmediği için Aydın'ı azarlamıştı. "Bizzat ilgilenmezsen ülkenin hâlini eleştirmeye hakkın olmaz. Ankara'ya gel, seni Ankara'da bekliyorum," demişti.

Günümüzde Kenan Evren ve askerî cuntası tartışmalı bir konu olmayı sürdürür. Onların iktidarda olduğu süre içinde binlerce kişi işini kaybetti, mahkemeye verildi, hapsedildi, işkence gördü; 43 binden fazla kişinin tutuklandığı söylenir. Sanatçılar, yazarlar, sosyalistler, liberaller insan haklarına aykırı eylemlere katılanları adalete verdiler; Kenan Evren'in ve komuta zincirinde ikinci kişi olan General Şahinkaya'nın

rütbeleri alındı ve hapse mahkûm oldular. Yaşları ve sağlık durumları göz önüne alınırsa bu simgesel bir ceza sayılabilirdi. Kenan Evren ölümüne kadar hep aynı şeyleri savundu. Bir Türk gazeteci bir İngiliz gazetesine yazdığı mektupta beğenilsin ya da beğenilmesin, Evren ile Şahinkaya'nın halkı iç savaştan ve muazzam ölçekte kan dökülmesinden kurtardıklarını yazmıştı. Zor zamanlarda zor tedbirler almak gerekebilir.

90'lı yıllar birçok kişi için hayatı farklı yollardan sürdürme olanağı tanımıştır.

İlk kadın başbakan olan Tansu Çiller ile tanıştık ama çok geçmeden hayal kırıklığı yarattı ve iki yıl kadar sonra istifa edip siyaset sahnesinden tamamen çekildi. Kendisine "Hoca" denen Necmettin Erbakan bağlarını Batı'dan çok Müslüman dünyasıyla güçlendirerek açıkça İslam yanlısı siyasetin temellerini attı.

1994 yerel seçimlerinde İslamcı Refah Partisi'nden iki aday Türkiye'nin en önemli iki şehrinin belediye başkanlığına seçildi. Recep Tayyip Erdoğan İstanbul, Melih Gökçek ise Ankara belediye başkanı oldu. Kadınların başlarını türbanla örtmeleri siyasal bir sorun hâline geldi.

Kriz dönemlerinde Türkiye'de açıklar yaratıcılıkla kapatılır; 1990'larda coşkulu bir kalabalık tarafından desteklenen festivaller, tiyatrolar, yayımlanan kitaplar ve kültürel etkinlikler arttı. Türk çağdaş ve modern sanatı uluslararası sanat pazarında ilgi görmeye başladı. Hem şehirlerde hem de tatil yörelerinde sergi salonları ve galeriler açıldı. Türk sanatçıları ve filmleri uluslararası ödüller kazandı ve Türk modacıları uluslararası moda dergilerinde boy gösterirken tasarımları Avrupa ve Amerika'daki seçkin mağazalarda satılmaya başladı.

Devasa bir inşaat faaliyeti modern şehirler ortaya çıkardı. Ama Türklerin "beton sevdası" İstanbul'un benzersiz güzelliğine büyük zarar verirken muhteşem silueti yüksek binalar ve gökdelenlerle zedelendi. Dünyanın birçok yerinde devletin rolü özel inşaat sektörüyle kamu yararını gözeterek belirli anlaşmalar yapmaktır. Türkiye'de ise en büyük inşaat müteahhidi devlet oldu.

İstanbul'da, hatta Türkiye'nin herhangi bir yerinde kazı yapılırsa büyük olasılıkla tarihî bir kalıntıya ulaşılır. Dolayısıyla deniz altından geçecek bir tünel olan Marmaray'ın inşası sırasında birçok katmanda şehrin kadim geçmişine ve kimliğine tanıklık etmiş olan tarihî kalıntılara rastlanması hiç de şaşırtıcı değildi. İnşaat 2005'te başlamış ve 2009'un Nisan ayında bitmesi öngörülmüştü. Ama 8.500 yıl öncesine tarihlenen, Ortaçağ'a ait dünyanın en zengin gemi kalıntılarına ulaşıldığında çalışmalar dört yıl ertelendi. Yüzyılın en önemli deniz arkeolojisi buluntusu olduğu anlaşıldı. 37 geminin kalıntıları, hiç bozulmamış yükleriyle siyah ahşap Bizans tekneleri, hayvan kalıntıları, çömlekler ve el yapımı eşya keşfedildi. Deniz kazısının ilk aşamalarında bize Büyük Konstantin surlarının bir kısmını oluşturan Theodosius limanını gezdirmişlerdi. Çok şaşırtıcıydı. Limandaki ticarete ilişkin ayrıntılar, 6 bin yıl önce orada oturmuş, tarıma elverişli toprakları işlemiş olan azınlığa mensup insanların

yerleşimine, yaşamına, dinine ilişkin kanıtlar bulmuşlardı. Marmaray'ın ilk aşaması ancak 2013 yılının Ekim ayında bitirilebildi.

Artık İstanbul'da trafik her saat tıkalı olduğu için trafik tıkanıklığı zamanı diye bir şey kalmadı. Temel sorunlardan biri şehir içi yolların yetersiz kalan kavşaklara ulaşması ve sıkışıklığa ve tıkanmalara sebep olan daracık yollar.

Taksiye çok seyrek binerim, bindiğimde de çoğunlukla Doğu Anadolu'dan gelmiş olan sürücülerle sohbet etmeyi severim. Sohbetimiz genellikle, "Alman mısın? Türkçeyi nasıl öğrendin?" diye başlar. Beni de kendileri gibi başka yerden gelmiş bir yabancı olarak görürler.

Bir akşam Galata'da saat 18.00'de başlayacak olan bir kokteyle gidecektim. Trafiğin yoğun olacağını düşünerek otomobili Beşiktaş'ta park edip taksiye binmeye karar verdim. Bir taksi durdu, içinden bir adam, bir kadın ve ağlayan bir çocuk çıktı. Taksiye binip adresi verdim. Yüz metre kadar gittikten sonra kırmızı ışıkta durduk. Sürücü bana döndü. "Başım korkunç ağrıyor," dedi, "eve gitmek istiyorum. O çifti Amerikan Hastanesi'nden aldım. Çocuk hiç durmadan ağladı, anne babası ise onu susturmak için hiçbir şey yapmadı. Eve gitmek istiyorum. Kusura bakmayın."

İnip başka taksi durdurdum. Genç bir sürücüydü. Adresi verdim, kavşaktan döndü ve hiç kımıldamayan trafiği gördük. Durdu. "Galata'ya gitmemiz saatler sürer," dedi. "Niye gidiyordunuz oraya?"

Biraz tedirgin olsam da, "Bir partiye gitmeye çalışıyorum," diye cevap verdim. "Oraya vardığımızda parti bitmiş olur. Galata'ya giden tüm yollar tıkalı," dedi, "Lütfen, izin verin de sizi evinize bırakayım. Evinizde rahat rahat bir içki içebilirsiniz. Lütfen..." diye yalvardı. Taksiden indim ve özür dilemek için partiyi veren arkadaşıma telefon ettim.

Tepkisi, "Deli misin? Neden metroya binmedin?" oldu.

Son Osmanlı

Sürgün edilen birçok kişi geçmişlerinin izlerini sürgüne de taşır; Osmanlı ailesi de istisna değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen kargaşada imparatorluklar cumhuriyetlere dönüşmüş, Rusya'nın, Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın ve Osmanlı'nın hanedan mensupları Amerika'nın, Avrupa'nın ve Orta Doğu'nun bir ülkesinden ötekine dolaşmaya başlamışlardı. Osmanlı hanedan ailesi diğerlerine göre bu durumla daha kolay baş edebilmişti çünkü Orta Doğu hanedanlarıyla sıkı bağları vardı. Bazıları güzel hayatlar yaşadı, bazıları güçlüklerle mücadele etti ama hepsi de sezgisel olarak bir eksiklikle, bir türlü giderilemeyen bir haksızlık hissiyle, doğuştan edindikleri haklarını arama isteğiyle ve "başka türlü nasıl olabilirdi?" ihtimalinin sızısıyla hayatlarını sürdürdüler.

Ağustos ayında Kuşadası'ndaki Kısmet Otel'in konuk listesi hanedan mensuplarının resmigeçidi gibiydi çünkü Hümeyra Hanım bir ay boyunca kuzinlerini güneş altında tatil geçirmeye davet ediyordu. İlk gelenler Vahdettin'in torunları, dul kız kardeşler, hepsi de güzeller güzeli Neslişah Sultan, Hanzade Sultan ile Necla Sultan oldu. Ortak yanları çalkantılı geçen çocukluklarıydı; birbirlerini korur, kollar, beraber olmaktan büyük keyif alırlardı.

Neslişah Sultan 1921'de İstanbul'da doğmuş, Mısır Hidivi'nin oğlu Prens Muhammed Abdülmünim ile evlenene kadar sürgün hayatı yaşamıştı. 1964'de, kırk yıl aradan sonra kocası prens ile birlikte İstanbul'a döndü. Kuzini gibi Neslişah Sultan da birinde Türkiye'den, ötekinde oradaki krallık da devrilince Mısır'dan olmak üzere, iki kez sürgüne gönderilerek aynı aşağılanmayı yaşamıştı. Neslişah Sultan uzun boylu, heykel gibi, gümüşi beyaz saçlarını ensesinde toplayan, çok güzel bir kadındı. Enerjisi, duruşu, fiziksel yapısı tam bir sporcu gibiydi. Kayak merkezlerinden en son o ayrılırdı, mükemmel bir biniciydi ve kız kardeşleri gibi su sporlarında çok iyiydi.

Sigarasını sonuna kadar içerdi. Eleştirildiğinde, "Bırakın da hayatımın son birkaç keyfinden birini yaşayayım," diye terslenirdi. Osman Efendi'nin karısı Zeynep

Osmanoğlu New York'tan gelişinde ona en sevdiği sigaralardan bir karton getirmişti. Kızı da haklı olarak onu öğle yemeğine davet ederken sigaraları getirmemesini söylemiş. Telefon çaldı. Emir büyük yerdendi: "Öğle yemeğine gel, sigaraları da getir!"

Hanzade Sultan 16 yaşındayken ablasının anne babalarının mütevazı yaşamına sığınması yönündeki arzusuna karşı olarak kendinden yaşlı ama zarif bir Mısır Prensi olan Muhammed Ali İbrahim ile evlenirken kız kardeşi Necla Sultan da onun kardeşi Amr İbrahim ile evlenmiş. Hanzade Sultan Paris'te, Necla Sultan ise İsviçre'de yaşıyordu. Hanzade Sultan olağanüstü güzeldi; siyah saçlarının çevrelediği oval bir çehresi, biçimli dudakları ve hüzünlü, düşünceli mavi gözleri vardı. Sesi yumuşak, tavırları ölçülüydü ve anlattığı her hikâyede arzu ettiği hayatı yaşayamamış olmanın kederinden izler bulabilirdiniz. Aydın benim önsezilerimle alay ettiğinde bir gün yardımıma yetişti, "Karınla alay etme. Başına kötü şeyler geleceğini hissetmek bir tür basirettir," dedikten sonra kızı Fazıla 1975'te Irak Kralı Faysal ile nişanlandığında ve onu ziyaret etmek üzereyken ne gibi kuruntulara kapıldığını, hatta korktuğunu anlattı. Ertesi yıl, 1958'de, düğünden birkaç ay önce kral suikasta kurban gitmişti.

Kısmet Otel'in plajında günlerimiz yüzerek, okuyarak, güneş banyosu yaparak geçiyor, Sisam'a, Tire ve Ödemiş gibi yerel pazarlara ya da Davutlar'daki balcıdan arı sütü almaya gidiliyordu. Pazar kurulduğu günlerde köyden bir hanım otele keçi peynirli, otlu, ıspanaklı ya da patatesli gözleme getirir, öğle yemeğinde o yenirdi. Herkes mükemmel yüzücüydü, onlarla boy ölçüşmekte güçlük çekerdim. Bir gün öğle yemeği için hazırlanmalarını izlerken soyluluklarını ne kadar az ön plana çıkardıklarını ve ne kadar mütevazı davrandıklarını düşündüm. Hepimiz yemeğe gitmek üzere kalkarken gülerek, "Farkında mısınız, buradaki mayolu insanlar arasında asalet unvanı taşımayan bir tek ben varım," dedim. Yanımda duran Neslişah Sultan, "Aptal kız!" diyerek beni denize itip kız kardeşlerini güldürdü. Akşamlar dostlar ve akrabalarla bir balık lokantasında, onlardan birinin evinde ya da Kısmet Otel'in açık havadaki, denize nazır lokantasında, her seferinde olayı neşeli bir partiye çeviren Hümeyra Hanım'ın ve Bekir'in ev sahipliğinde geçiyordu. Biz de Rose Cottage'da mum ışığında mangal partileri yapardık. Bunlar yıldızlı gecelerde mumlarla aydınlanan bahçeye yastıkların çıkarılmasına herkesin yardım ettiği, hiç resmî olmayan davetlerdi. O günlerde müzik gramofonla çalınıyordu ve Aydın'ın romantik ve askerî müzik koleksiyonu çok zengin olsa da bazı konuklar müzik dinlemek için kendi plaklarını getirirdi.

1992'de Osmanlı hanedanının kırk üçüncü üyesi Osman Ertuğrul Osmanoğlu'nun Türkiye'ye gelmesine izin verildi. İlk söylediği şey, "Türkiye'de demokrasi gayet iyi çalışıyor," olmuştu. İkinci karısı, Afgan hanedanından Zeynep (Tarzı) ve akrabaları ile birlikte bu tarihî olayı Kısmet Otel'de kutlamayı tercih etmişti. Hümeyra Hanım buna çok sevindi. Geldiği gün plajda olan bizlere haber göndererek Osman Efendi'nin öğle yemeğinde bize katılmak istediğini bildirdi. Hemen uzun bir plaj

elbisesi giydim. Aydın ortadan kayboldu, zaten elinde kitapla bahçenin sakin bir köşesine çekilip kaybolmak gibi insanı delirten bir alışkanlığı vardı. Tam onu aramaya çıkıyordum ki üstünde bir gömlek ve kumaş pantolonla merdivenlerden inmeye başladı. Hümeyra Hanım'ı pek sevindiren bir heyecanla, "Osman Efendi'nin karşısına plaj kılığıyla çıkmak istemedim," dedi.

Osman Ertuğrul Osmanoğlu beş dili akıcı olarak konuşan, opera seven bir Osmanlı beyefendisiydi. Mesleği mühendislik olan Osman Efendi emekli olup New York'a yerleşmeden önce ilk karısıyla tanıştığı Güney Amerika'da çalışmıştı. Unvan düşkünü olmamasının ya da görkemli geçmişe hiçbir özlem duymamasının başlıca nedeni muhtemelen mütevazı yaşam biçimiydi. Neslişah Sultan'ın verdiği bir akşam yemeği davetinde sohbet ederken bana, "Bir İngiliz leydisi mi yoksa bir Türk hanımefendisi mi olduğunuza karar veremiyorum ama ikisinin karışımı pek güzel olmuş," demişti. O zamandan beri kendisini pek severim.

Teyzeleri, Abdülmecit'in kızı, Haydarabad Nizamı'nın oğluyla evlenmiş olan Berar Prensesi Dürrüşehvar Sultan da bu münasebetle Kısmet'te yeğenleriyle buluştu. Hayatı saraylarda ve Avrupa'nın yüksek sosyetesi ile geçmişti ama son yıllarını Rana'nın yatılı okuduğu okulun az ötesinde, Queens's Gate'deki şık bir apartman dairesinde geçiriyordu. Evinin duvarları aralarında Sultan Abdülaziz'in tam boy üniformalı bir portresi de bulunan tablolarla doluydu. Uzun boylu, zarif, Osmanlı hatlarına sahip olan Dürrüşehvar Sultan'ın Cecil Beaton tarafından çekilmiş fotoğrafları uluslararası sosyete ve moda dergilerinde yayımlanmıştı.

Bir akşam Sotheby's müzayede evindeki bir davete geç kaldığım için kırmızı halıyla kaplı merdivenleri aceleyle çıkıyordum. Tam yukarı çıkmıştım ki otoriter bir ses duyduğumda az kaldı merdivenlerden aşağı yuvarlanıyordum. "Ya! Londra'dasın öyle mi? Niye telefon etmedin?" Çıkmak üzere olan prenses elinde bastonuyla, tam bir şıklık temsilcisi olarak duruyordu. Kekeleyerek özür diledim; arayacaktım ama daha yeni gelmiştim. Merdivenlerden inmeden önce elime yapışkan adres etiketlerinden birini tutuşturup arayacağım konusunda söz vermemi istedi.

Aydın ile birlikte ne zaman Londra'ya gitsek prenses çay saatinde salatalıklı sandviç ve pasta yemek için bizi evine davet ederdi. Yalnızlıktan şikâyet ediyor, İstanbul'u ve Kısmet Otel'i ziyaret etmek istediğini söylüyordu ama, "Plaja giden o merdivenler bana zor geliyor; Hümeyra'ya söyleyeyim de asansör yaptırsın," diyordu. Torunum Alican'a çocukluk fotoğraflarını gösterirken, "Çocuğun canını sıkmak istemem," demişti.

Aydın Dürrüşehvar Sultan'a ailesinin 1930'lardaki yaşamına ilişkin hikâyeler anlatarak onu eğlendiriyordu; o yıllarda Osmanlı Bankası'nda acemi bir memur olan babası kardeşleri Bekir ve Habibe ile bir apartmanda yaşıyordu. Habibe, Prens Abdül Halim'in kızı Samine Sultan'la iyi arkadaştı ve seçkin restoranlarda ve özel kulüplerde onlarla birlikte dolaşırken, Café de Paris'te Josephine Baker gibi ünlü yıldızları izlerken hanedanın bir parçası olmuştu.

Bir gün Samine Sultan Habibe'ye açılarak babasının kendini iyi hissetmediğini, ekonomik olarak da dar boğazda olduğunu söylemiş. Ertesi gün Habibe, prensle konuşabilmek için izin istemiş. Ona Fransız parasıyla dolu bir çanta vermiş. Prens Abdül hakarete uğramış gibiymiş, onu öfkeyle azarlamış: "Sizden para alamam!"

Habibe, "Efendim, bu benim değil, sizin paranız," demiş. "Restoranlarda ve kulüplerde bıraktığınız bahşişin yarısı bile değil. Siz fazla cömertsiniz. Her bahşiş bıraktığınızda ben yarısını alıp bu çantaya koydum."

Prens derinden etkilenmiş, iki elini birden tutup öperek, "Habibe, evladım, kızım ve onun babası için ne sadık bir arkadaşsın, teşekkür ederim," demiş. Habibe hala tutumluluğuyla meşhurdu.

Bir gün Prens Abdül antika bir hançerini Bekir'e verip antikacıya götürerek satmasını istemiş. Antikacı eşsiz hançeri incelerken onu getiren yakışıklı delikanlıya da gözlüklerinin ardından dikkatle bakmış. "Gerçekten de eşsiz, çok güzel bir parça," demiş. "Çok ilgileneceğini düşündüğüm bir müşterim var. Biraz bekleyin de ona telefon edeyim." Birkaç dakika sonra dükkâna iki Fransız polisi dalıp zavallı Bekir'i tutuklamaya kalkışmış.

Dürrüşehvar Sultan babasından, onun sanat ve resim sevgisinden, onu ne çok sevdiğinden sık sık söz ederdi. Evliliğinden ise hiç bahsetmezdi. Belli ki mutlu bir hayatı olmamıştı. Onu son kez aradığımda Neslişah Sultan ile Hümeyra Hanım'ın nasıl olduğu konusunda bilgi vermemi istedi. Ziyaretine ne zaman gideceğimi sorduğunda ertesi hafta arayacağıma söz verdim. Aradım ama öldüğünü söylediler.

Salatalıklı Sandviçler

Ağustos ayında bir Ramazan günü Mısır Kral Fuad'ın kızı, Kral Faruk'un kardeşi, eski İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin ilk karısı (birçok unvana sahip) Prenses Fevziye Fuad, Kafkasyalı kocası Albay İsmail Şirin ve on dokuz yaşındaki oğulları Hüseyin Mısır'a dönmelerinden önce Kısmet Otel'e geldiler. Onurlarına verilen akşam yemeğinde Aydın masanın ucunda, çehresi kara güneş gözlüklerinin ardına saklanmış prensesin solunda oturuyordu. Çok az konuşuyordu ve Aydın'ın sohbet etmeye çabalayışını seyrediyordum; öte yandan kocası İsmail Bey Paris'te eski şahla yaptıkları kaçamakları anlatıyor, bizi kahkahalara boğuyordu. İsmail Bey karısına bakarak, "Fevziye'yi görür görmez ona âşık oldum," dedi. Gözleri parlıyordu. "Sarayın büyük merdivenlerinin tepesinde kocası şahın yanında duruyordu, omuzlarına uzun, beyaz bir kürk atmıştı. O İran imparatoriçesiydi. Ben ise karasevdaya düşmüş Mısırlı bir subaydım."

Oğlu kulağıma eğilip, "O karasevda hâlâ devam ediyor," diye fısıldadı.

Aydın, prensesi eğlendiremediği için üzgündü ve sabah kahvaltıda yine ondan bahsediyordu: "Güzel bir kadın kara gözlükler takıyorsa onunla sohbet etmek çok rahatsız edici," diyordu. "Gevezelik edip durdum ama o hiçbir şey söylemedi, 'evet' ya da 'hayır' dışında. Herhalde sıkılmıştır benden." Kendi kendine söylenerek çiftliğe gitti.

Bir iki saat sonra Hümeyra Hanım prensesin, kocası ve oğluyla bize çaya gelmek istediklerini söylemek için telefon etti. Saat beşte gelecek, arabaları onları alıp iftara götürene kadar kalacaklardı. Aydın'ın çiftliğe gittiğini söyledim. "O zaman söyle de gelsin," dedi. Aydın'a telefon ettikten sonra yaz günü çayla iyi gidebilecek küçük salatalıklı sandviçler, pasta, çilekler ve dondurma hazırlamaya giriştim.

Geldiler. Gayrı muntazam merdivenlerden inmeye çalışırken Prenses Fevziye gözlüklerini çıkarıp düşmemek için elini Aydın'a uzattı. Menekşe rengi gözleri, su mermeri gibi cildi, incecik yapısı ve gür siyah saçlarıyla inanılmaz güzeldi. Çevresine bakınarak gülümsedi. "Hümeyra, Rosie ve bu evle ilgili çok şey anlattı," dedi, sonra da Aydın'a dönüp, "Dün gece söylediğiniz gibi..." dediğinde gayet hoş bir sohbet

başladı. Hüseyin ile kızlar zeytinliği gezdiler, sonra da çay servisi yapılana kadar Rana'nın balkonunda oturdular.

Hüseyin ne de olsa anadili olduğunu söyleyerek Türkçe öğretmediği için annesine sitem ediyordu. "Sarayda Türkçe konuşmamıza izin yoktu, canım," dedi Fevziye. "Büyükbaban Arapça ya da Fransızca konuşmamız için ısrar ederdi. Madem Türkçe öğrenmek istiyorsun, neden yazı buralarda geçirmiyorsun?" Sonra da köpeğe bir bisküvi fırlattı.

Albay İsmail oruçluydu ve hınzırca gülümseyerek, "Orucumu açmak için iki tane salatalıklı sandviç alabilir miyim?" diye sordu. "Bana Londra'da, Mısır Büyükelçiliği'nde çalışırken güzel İngiliz kızlarını Ritz Otel'e çaya götürdüğüm günleri hatırlatıyor."

Şoför geldi. Kimse yerinde kıpırdamadı. Akşam yemeğine kalacaklar diye ödüm koptu. Sonra şoför gelip saati hatırlattı. İstemeyerek kalktılar. Prenses, Fevziye Aydın'a kartvizitini verirken bizi İsviçre'ye davet etti, ardından büyüleyici bir tebessümle kara gözlüklerinin ardına saklandı.

Dünyanın gözünde Prenses Fevziye oryantal bir gizemle birlikte alımlılık ve güzellik sembolüydü. Mısırlı şair ve yazar Adel Sabot onu, "Mahcup, fazlasıyla saf, üstüne düşülen, ona hayran bir hizmetkâr kitlesiyle, teyzelerle, bakıcılarla büyütülürken topluma karışmasına izin verilmemiş bir kız" olarak tarif ediyordu.

On altı yaşında İran şahıyla yaptığı ilk evlilik hanedanlar arası bir anlaşma yüzünden olmuş, sevgisiz, mutsuz bir birleşmeydi. Hastalıklarla, sıtma krizleriyle ve başka rahatsızlıklarla geçen dayanılmaz altı yıldan sonra geri dönmemek üzere İran'ı terk etmişti. İran'dan ayrılırken uçak hareket etmek üzereyken kızı şah tarafından zorla alınmıştı. Şahtan boşanmasından beş ay sonra Kral Faruk'un emrinde subay ve diplomat olarak çalışan Albay İsmail Şirin ile evlenmişti. Albay İsmail ile evliliği ona saray entrikalarının klostrofobi yaratan ortamında asla yaşayamadığı özgürlüğü ve mahremiyeti tattırmıştı. Mahcup, güzel bir prenses için kara gözlükler mütecessis bakışlardan korunmanın bir yoluydu. Prenses Fevziye Fuad Şirin 92 yaşındayken, 2013 Temmuz'unda, İskenderiye'deki evinde yaşadığı gibi sessizce öldü. Ertesi gün Kahire'de toprağa verildi.

Hümeyra Hanım 20 Mayıs 2000'de öldü. Birkaç gün önceki cumartesiyi geç bir saatte kalkacak uçağıma gitmeden önce plajda, birlikte geçirmiştik. Vedalaşırken beni her zamankinden fazla, uzun uzun kucakladı. "Aydın'ı oğlum gibi sevdim," dedi, "ve seninle evlendiği için mutluyum. Artık seni de seviyorum." Bana çok dokunmuştu. Havalimanına giderken Kuşadası'nda bir çiçekçide durup ertesi günkü Anneler Günü için ona bir demet çiçek siparişi verdim. Birkaç gün sonra Alican telefon edip öldüğünü bildirdiğinde şaşkına döndüm.

Cenazeye katılmak için İzmir'e gittiğimde Halil'i bir akrabasıyla birlikte küçük evde otururken buldum. Bir süre sonra, "Biliyor musun," dedi, "galiba sonunda Hü-

meyra beni sevdi. Anneler Günü'nde tartıştık. Kızıp sofradan kalktım ve çiftliğe gittim. O akşam telefon ederek beni kızdırdığı için özür diledi. Kızdırmak istemediğini söyledi. Hümeyra benden ilk defa özür diliyordu."

"Halil, Hümeyra seni her zaman sevdi," diye cevap verdim, "ve sen de o yaşlı yüreğinin derinliklerinde onu hep seviyordun. Sizi yıllarca birlikte tutan da bu oldu." Bezgin bir gülümsemeyle yeni tanıştıkları günleri anlatmaya başladı. Halil ölene dek zamanının büyük bir kısmını Kısmet Otel'in bungalovunda geçirdi.

Hanzade Sultan, Necla Sultan, Osman Efendi ve son olarak da Osmanlı hanedanının hayattaki en yaşlı üyesi, 91 yaşındaki Neslişah Sultan çok kısa aralıklarla vefat ettiler. Bir dönemin sonuydu.

Kısmet Otel artık Hanzade ve Halim Özbaş tarafından işletiliyor.

1990'ların başında eşekli ihtiyar adam da öldü. Üç oğlu mülkü satmaya karar verdiler. Aydın Rose Cottage ile bahçesini almayı önerdi ama içinde zeytinlikle birlikte bütün mülkü oldukça yüksek bir meblağa satmaya niyetliydiler. Alıcı buldular, Denizli'den bir adamdı. Geldiği günden aklımda kalan tek şey beyaz naylon çorapları oldu.

Bazı yerlerin titreşimleri olumludur. Bozuk bir yolun sonundaki tepede, tek başına, yolu çakıllı, geniş bir meşe ağacının gölgesine sığınmış, derin kuyusuyla azgın bir bahçenin içinde, zeytinliklerle ve meyve ağaçlarıyla çevrili Rose Cottage da öyle bir yerdi. Kendine has bir cazibesi vardı, ya sever ya da nefret ederdiniz. Neyse ki gelen herkes sevdi. On beş yıl boyunca orada dostlarımızı, Rose'un dostlarını, dostların dostlarını, Türkleri ve yabancıları, sanatçıları ve esnafı, prensesleri, lordları ve leydileri, diplomatları ve devlet adamlarını, zenginleri ve fakirleri, muhafazakârları, sosyalistleri hatta çok sevimli bir İtalyan komünist çifti ağırladık. Hem tuhaf cazibesine hem de Fatma Hanım'ın tebessümüne kapıldılar, Rose Cottage'ın bir parçası olup bir gün dönmeyi umarak ayrıldılar.

Şahane bir veda partisi verdik ve buldozerlerle inşaat işçileri köye geldiğinde kendimizi üzüntülü hissetmiyorduk. Ya Kuşadası'na ne oldu? İlk yaz tatillerimizi geçirdiğimiz o sakin küçük köy tamamen yok oldu. Artık nüfusu 110 bini aşan, limanına devasa yolcu gemilerinin yanaştığı, modern otellerle, apartmanlarla, iki şeritli bulvarlarla, mağazalarla ve alışveriş merkezleriyle, tatilciler için açılan kafelerle ve lokantalarla dolu, yaz kış oturulabilen, ticaretin geliştiği, turistik, hareketli bir kıyı kenti oldu. Bir akşam Kazım Usta Lokantası'nda oturmuş, ortalıkta dolaşan, pırıl pırıl, işlerinin tıkırında gittiği belli olan dükkânlarda alışveriş eden tatilcileri seyrederken şöyle düşündüm: Eski balıkçı köyü yok olmuştu ama bu turistler artık şimdiki Kuşadası'nı tanıyorlardı, onlara göre Kuşadası geniş kordon boyu, lezzetli yemekleri ile hem uluslararası havaalanına hem de birbirinden güzel antik sit alanlarına yakın, deniz suyu serin olan Ege kıyısında bir tatil yeriydi. Birkaç bin palmiye ağacı, doğal güzellikten geriye ne kaldıysa hayranlıkla karşılamak ve duyarlı bir şehir planlaması yine de harikalar yaratabiliyor.

Seyahat Hikâyeleri

Aydın, "Kitaplarla sadece başka dünyalara değil kendi içime de yolculuklar yaparım," diyen biriydi. O, çok özlediği ve yılda bir kez yaptığı Londra seyahati dışında insanları daha ziyade evinde ağırlamaktan hoşlanırken ben seyahati severdim. Türkiye'deki ilk günlerimden itibaren dostlarım bana otel rezervasyonu ya da iyi bir lokanta, bir siyasetçiyle randevu veyahut da yazdıkları kitap için araştırma peşinde olan arkadaşlarını yollardı. Serenissima seyahat şirketi, Dünya Anıtlar Fonu ve başka özel seyahat şirketleri için turlar organize ettim. Yine de günün birinde Rana'nın kayınvalidesi, V.I.P. şirketinin kurucusu İnci Pirinççioğlu telefon edip 1980'lerde ve 1990'larda İskandinavya'dan başlayarak, kendi seçeceğim rotalara küçük bir Türk grubuyla yapılacak gezilerde onun adına tur rehberliği yapıp yapamayacağımı sorduğunda benim için sürpriz olmuştu. Hayalini kurduğum yerlere gitmek için bir fırsattı. Çok sevinmiştim. Ailemin, uzaklaşacağım için benden de sevinçli olması beni bir düşündürmedi değil ama o sıralar bunu orta yaş krizine bağlayarak üstünde pek durmadım. Bazen olayları akışına bırakıp sorgulamamak daha iyidir. Aydın'ın rotaların oluşmasındaki ayrıntılar, harita okumak, mesafeleri zamanlamak konusundaki büyük yardımları sayesinde sadece "görülmesi gereken" yerleri içeren değil, yerel atmosferi anlamaya, insanlarla tanışmaya, yerel lezzetleri tatmaya ve hatta yerel şöhretlerle birlikte yemeklere katılmaya imkân tanıyan programlar ortaya çıktı. Benim tercih ettiğim seyahat şekli de zaten buydu.

11 Eylül'den önce seyahat etmek çok daha keyifliydi. Güvenlik önlemleri o kadar sıkı değildi, hizmet daha iyiydi, kurallar mantık dâhilindeydi ve yardımsever gümrük memurları alışveriş meraklısı hanımların tıklım tıkış valizlerini görmezden gelebiliyordu. Türkler iyi seyyahlardır, pintilik etmezler; onlar için seyahat etmek alışveriş, lezzetli yemekler, eğlendirilmek ve görülmesi gereken yerleri gezmek demektir. Cömerttirler ve önerilere açıktırlar. Ufak tefek sıkıntılar, tuhaf ve ürpertici birkaç olay dışında yaptığım her seyahat, hayatımı hayal bile edemeyeceğim kadar zenginleştirdi.

İlk organize ettiğim tur on iki Türk hanımla Çin'e yaptığımız bir geziydi ve tamamen farklı bir uygarlığı tanımamızı sağlayan, zihin açıcı bir deneyimdi. Pekin'deki güzel rehberimiz, Mao Zedong ile birlikte Uzun Yürüyüş'e katılan ve onun söylemlerine uyarak on bir çocuk doğuran annesiyle iftihar ediyordu. Kendi beklentileri ise tamamıyla farklıydı. Modern komünist doktrinden söz ederken, "Tek çocuk politikasını ve devlet kontrolünün azaltılmasını onaylıyorum," diyordu. "Oğlumun çocukluğu benimkinden daha iyi. Temiz bir evi var, iyi besleniyor, iyi bir okula gidiyor ve sevildiğini biliyor." Xi'an'daki rehberimiz ise Çin toplumu için katı, kuralcı anne baba olmanın çocuklar için daha iyi bir yaşam sağlayacağından kesinlikle emindi. Gayet inançlı bir şekilde, "Arkadaşlarım ve ben otuz yaşımıza varmadan milyoner olacağız," diyordu.

Ülkenin kuzey sınırında tepeler, vadiler boyunca yılan gibi kıvrılarak ilerleyen Çin Seddi'nde yürümek akıllara durgunluk verecek bir deneyimdi. Çin'in ilk imparatoru Çin Şi Huang'ın Xi'an'da gerçek boyutta, hepsinin farklı yüz ifadelerine sahip askerler ve atlardan oluşan terakota bir orduyu içeren olağanüstü bir mozole yapılması için emir verdiğinde on üç yaşında olduğunu öğrenmek de şaşırtıcıydı. Mozole muhteşemdi ama sokaklarda çekçek arabaları ya da bisiklet süren adamların terakota ordudakilerle aynı bitkin, acıklı yüz ifadelerine sahip olduklarına tanık olmak beni rahatsız etmişti. Çin'de hayat hiç kolay değildi.

Peru'nun Lima kentine giden uçakta küçük grubumuz dışında sadece dört yolcu daha vardı ve uçak inmek üzereydi ki hostes tarafından pilot kabinine çağrıldım. Pilot sakin bir sesle telaşa kapılmama gerek olmadığını ama Maocu bir grup olan Aydınlık Yol Gerillaları'nın havaalanına her an saldırmaları beklendiğinden grubumuzunn havaalanı binalarından çabucak çıkması gerektiğini söyledi. Havalimanı pisti Perulu askerlerce kuşatılmıştı. Pencereden baktım. Aynen öyleydi, kısa boylu, tehditkâr, silahlı askerler havaalanı çevresine dizilmişlerdi. Aydınlık Yol gerillalarının vahşi saldırılarını okumuş olduğumdan durum korkutucu görünüyordu.

Havalimanındaki ışıklar kısılmıştı. Herhangi bir tehlikeden habersiz olan grubumuza alandan çabuk çıkabilmek için bizi bekleyen otobüse binmesi rica edildi. İçim rahatlamıştı. Ertesi sabah otelin resepsiyoncusu havaalanının kapatıldığını, uçuşların iptal edildiğini ve çatışma çıktığını haber verdi. Omuz silkerek, "Olur böyle şeyler, *no problema, no problema...*" demek Perulular'ın her soruna verdikleri klasik tepkiydi.

Brezilya muhteşemdir. Her türlü sarmaşığın üstüne tırmandığı devasa ağaçlar, yerleri halı gibi kaplayan zengin bitki örtüsü ile doğanın mucizeler ülkesidir. Amazon yağmur ormanları dünya üstündeki bilumum bitki, kuş ve balık türlerinin üçte birini barındırır. Rehberimiz bizi geniş, kahverengi Amazon nehri kıyısındaki patikada gezdirmişti. Orman her yönden üstümüze geliyor gibiydi, etrafımızda karıncalar, akrepler, rengârenk kelebekler dolaşıyor, çeşitli yaratıklar sesler çıkarıyor, oradan buradan

fırlıyordu. Sıcaktı ve rutubetliydi. Tarzan'ın Jane'i olmadığım için kendimi fena hâlde rahatsız hissetmiştim.

Vahşi yaşam koruyucusu olan rehberimiz öğle yemeğinde ülkesinin doğal zenginlikler, dağlardaki madenler ve mineraller, ormandaki ağaçlardan elde edilen tıbbi yararlar ve nehirlerindeki balık bolluğu açısından çok zengin olduğunu anlatıyordu. Sonra içini çekerek "Yine de eziyet çekiyoruz. Bizi kurtaracak bir Atatürk çıkmadı," demesi herkesi pek memnun etti. Atatürk Güney Amerika'da lider ve kurtarıcı olarak büyük hayranlık uyandırmış, heykelleri birçok şehrin meydanlarına dikilmiştir.

İguazú Milli Parkı'nda koloni döneminden kalma, muhteşem şelalelere taş atımı mesafedeki etkileyici Cataratas Oteli'ne giriş yaparken Asya kökenli müdür İngiliz pasaportu taşıdığımı görünce beklememi istedi. Grubu odalarına yerleştirdikten sonra üç gün kalmış olan Prenses Anne ile beraberindekilerin bir gün önce otelden ayrıldığını ve bu sınavı büyük başarıyla atlattıklarını, prensin ayrılırken çok mutlu olduğunu gururla anlattı. Beni oymalı masif mobilyalarla döşeli bir çalışma odası, hepsi de banyolu üç devasa yatak odası ve şelalelerle ormana bakan muhteşem bir manzarası olan kocaman bir daireye götürdü. "Bundan sonra bu daire kraliyet süitimiz olacak" dedi. "Otelimize prensesten sonra gelen ilk İngiliz olduğunuz için burada kalabilirsiniz," diyerek ardından kapıyı kapatmadan önce önümde reverans yaptı.

Büyüklüğü harikaydı. Yine de kendimi yalnız hissettiğim için grubu her akşam kraliyet süitinde kokteyl içmeye davet ediyordum.

Arjantin'in Chubut bölgesinde, Güney Patagonya sahilindeki Puerto Marin'de bir Gal yerleşimi var. 20. yüzyıl başında Galler'de ve İskoçya'da baş gösteren buhran sırasında 200 göçmenle birlikte yelken açıp buraya gelerek bir koloni kuran Kaptan Lewis Jones'un heykeli koyun yetiştirilen Puerto Madre'nin ana meydanındadır. Bu Gal koloni dilini ve geleneklerini 150 yıldan fazla bir süre korumuş. Çorak arazilerden geçerek bahçeleri çiçeklerle dolu iki katlı evlerden oluşan küçük bir köye, Gaiman'a ulaştık. *Plas y Coed* denen Galler usulü çayhanelerin kapılarının üstünde Galce tabelalar sallanıyor, Gal kostümleri giymiş güzel kızlar Galler bayrakları ve afişlerle süslü salonlarda geleneksel çay ikramı yapıyordu.

Bunlardan birine girerken gururla, "Şimdi de sıra geldi Galler konukseverliğine," dedim. Galcemle iftihar ediyor olsam da Galce konuşan Arjantinlileri etkilemeyi başaramamıştım ama bize indirim yapacak kadar naziktiler yoksa çok pahalı bir çay içmiş olacaktık. Grup bu durumu çok eğlenceli bulmuştu ve beni "Galler'i boş ver Kim, yine de biz Türkler seni seviyoruz," diye teselli ediyorlardı.

Ürdün'e, Petra'ya yaptığımız bir gezide sırt çantasıyla dolaşan ve bir bedeviyle evlenmiş Yeni Zelandalı bir gezgin olan Marguerite van Geldermalsen'in kızıyla tanıştım. Marguerite üç çocuk doğurmuştu ve kocasının ailesiyle birlikte bir mağarada yaşıyordu. Yakışıklı bedevilerin eğersiz bindikleri muhteşem atların sırtında, giysileri

ve başörtüleri rüzgârda dalgalanarak kum tepeleri arasında dörtnala gidişlerini seyredince Marguerite'in neden o aşka karşı koyamadığını anlamak zor değildi. Mağara içindeki bir kafede otururken rehberimiz kızını gösterdiğinde meraklı yabancılardan çekindiği konusunda uyarılmıştım; o yüzden yan masaya oturup ona değil arkadaşlarına hitap ederek kızlarımın hem Hıristiyan hem de Müslüman bayramlarını kutladıklarını anlattığımda o da lafa karışıp annesinin Yeni Zelandalı olduğunu söyledi. Salwa sarışın, açık renk gözlüydü ve Arap kıyafetleri içindeydi. İstanbul'a gittiğini, Kaş'ta yaz tatili yaptığını ve oralara tekrar dönmeyi istediğini anlattı. "Büyükannem ve büyükbabam ile oturmak üzere Yeni Zelanda'ya döndük ama Bedevi hayatını özlemiştik, annem bile... O yüzden bir yıl sonra geri döndük," diye açıkladı. Aile yakınlardaki bir tepede bulunan köye yerleşmişti; annesi orada yazmayı sürdürüyor ve hastalara yardım ediyordu. Aile Ürdün'de iyi tanınıyordu.

Sabahın üçünde sokaklardaki çılgın çekçek yarışı başlamadan önce Raffies Otel'in dünyanın en uzun tezgâhına sahip barında yeni yıla Singapur Sling kokteyli içerek girmek, Amerika'nın Irak'a savaş ilan ettiği gün Maldivler'in billur sularında gökkuşağı balıklarıyla yüzmek, Norveç'in ucunda güneşin parıldadığını ama doğmadığını seyretmek sonradan dost olacağımız bir grup Türk ve yabancı gezginle birlikte edindiğim hatıralardan sadece birkaçı.

Freya Stark şöyle yazmış: "Türkiye'de tarihle ilgilenmeden yapılan bir seyahat, ihtiyar bir çehrenin kırışıklıkları olmayan portresi gibidir."

Bence Türkiye'yi hem benzersiz hem de anlaşılması güç kılan şey kendi coğrafi sınırları içindeki çelişki ve çeşitliliktir. Anadolu'nun renkli geçmişi, kültürü ve dinsel özellikleri düzlüklerinde yüzyıllardır boy gösteren çeşitli gezgin kavimlerin yaptığı tarımla, savaşlarla ve geride bıraktıkları tabakalar hâlindeki uygarlık izleriyle biçimlenmiştir. Bu bazen ürkütücü görünebilir ama bence en güzel yanı büyüleyici olmasıdır. Anadolu'nun birçok yerine gittim, çok ilginç insanlarla tanıştım ve mahalli özelliklerinin tadını çıkardım.

Anadolu'ya yaptığım gezilerin birçoğunu Lord ve Leydi Monson'la paylaştım. Gözüpek gezginler olan İvan ve Emma ile İzmir'den İstanbul'a giderken gemide tanışmıştık. Aydın saman nezlesi olmuştu. Leydi Monson mucizevi bir hap verdi. Gemi karaya yanaştığında kartvizitlerimizi birbirimize verdik ve böylece İngiltere'de ve Türkiye'de bugüne kadar süren dostluğumuz başladı.

Bir gezimizde yorgun bir hâlde, banyo yapmak ve akşama yiyecek bir şeyler bulmak için can atarak Dalyan gölü yakınlarındaki otelimize vardığımızda otelin resmî açılışının bir hafta sonra olduğunu öğrendik. Mahcup olan otel müdürü kalmamız için ısrar etti; zaten başka çaremiz de yoktu. Bomboş yüzme havuzunun yanında perişan bir hâlde otururmuş, ertesi gün ne yapabiliriz diye düşünürken başka konuklar da geldi ve piyanist çalmaya başladı. Müzik, lezzetli bir yemek ve Fransız şarabı

keyfimizi yerine getirirken bir de farkına vardım ki iyi giyimli, dost canlısı konuklar aslında otelin personelinden başkası değilmiş.

Ertesi sabah Türk usulü köy kahvaltısı bize kendimizi denize atmamızı sağlayacak enerjiyi verdi; çıktığımızda bir dizi garson ellerinde kocaman havlularla bizi bekliyordu. Çılgıncaydı... Müdür rezervasyon yaptığımız süreyi tamamlayıp iki gün daha kalmamız için ısrar etti. Rüşvet olarak otelin teknesini kullanmamıza izin vererek, "Lütfen kalın," diye yalvarıyordu. Öteki konuklardan söz ettiğimde gülerek, "Yalnız başına yemeniz hoş olmazdı," dedi. "Ayrıca bu gece de size katılmak için sabırsızlanıyorlar."

Dalyan deltasında tekneyle hız yaptık, bir yanında deltanın tatlı suları öte yanında tuzlu Akdeniz olan İztuzu plajına giderken yüksek, yoğun sazlık labirentlerinden geçtik. Yaklaşık beş kilometre uzunluğunda olan bu plaj karetta karetta deniz kaplumbağalarının yumurtlaması için ideal bir üreme alanıdır. Buradan Kaunos'a geçip yamaca oyulmuş devasa kaya mezarlarını seyrettik ve tiyatroya ulaşabilmek için tepeyi tırmandık. Sonra Sultaniye'ye geçtik ve Emma'yla ben bir havuzda birikmiş olan doğal çamura bulandıktan sonra çamur kuruyana kadar güneşlendik, ardından yakındaki bir derede yıkandık. Cildimiz yumuşacık olmuş ve nemlenmişti.

Sonradan öğrendim ki oteldeki rezervasyon kargaşasına sebep olan kız o sabah işten atılmış ve biz de kızın seyahat şirketinden aldığı intikamın cezasını çekmiştik.

Aydın'la birlikte ne zaman Muğla'dan geçsek geceyi Dalyan'da geçirirdik. Artık sazlar o kadar yoğun değil ve doğal çamur havuzları kokulu hamamlara dönüştürüldü ama İztuzu plajı korundu. 1980'lerin başlarında turizm tehdidi altındaki bu kırılgan üreme alanı uzun zamandır Dalyan'da yaşayan İngiliz çevre eylemcisi June Haimoff sayesinde kurtarıldı. 1984 ile 1988 arasında June ve aralarında Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı Başkanı Nergis Yazgan'ın da bulunduğu, onun gibi düşünen çevreciler destek için Turgut Özal'a ve o sırada Yaban Hayatı Koruma Derneği Başkanı Prens Philip'e başvurdular. Herkesin sevdiği karetta karetta kaplumbağalarının üreme alışkanlıklarını rahatça sürdürebilmeleri için Deniz Kaplumbağalarını Koruma Vakfı'nın kuruluş iznini aldılar. June'un çalışmaları 2011'de Kraliçe Elizabeth tarafından onurlandırıldı. 1997'de *Kaptan June ve Kaplumbağalar* adlı güzel kitabı yazdı.

Monsonlarla Kapadokya'daki ay yüzeyindeymiş gibi duran tuhaf volkanik oluşumları, peri bacaları ve taş evleriyle ünlü Göreme ve Ürgüp'e yaptığımız bir gezide kiliseleri, yeraltı şehirlerine giden yeraltı tünellerini keşfettik. Sonra 400 basamak tırmanıp çalılıklar, kavaklar ve fıstık ağaçlarıyla dolu bir vadi olan, 4. yüzyılda keşişlerin ve rahiplerin sığındığı Ihlara'ya çıktık. Sonunda sıcaktan ve yorgunluktan bitkin hâlde yemek yiyebileceğimiz düzgün bir yer aramaya koyulduk. Aydın arabayı büyük, etkileyici bir binanın olduğu bir meydana sürdü; binanın Rum kilisesiyken önce Osmanlı postanesine sonra da İstanbul'daki Yıldız Üniversitesi tarafından otele dönüştürüldüğünü söylediler.

Resepsiyondaki kibirli genç adam kesin konuştu: Hayır, orada öğle yemeği yiyemezdik. Mutfaktan gelen iştah açıcı kokular Rum kiliselerini ziyaret etmek üzere otelde kalan Yunan hacı grubunun akşam yemeği hazırlığı yüzündendi.

Derken iriyarı bir adam kafasında aşçı şapkasıyla salınarak yanımızdan geçti. Keyifle havayı koklayarak, "Merhaba!" diye seslendim. "Nefis kokuyor. Ne pişiyor böyle?" Tam beklediğim gibi aşçı pişen yemekleri sayıp döktü. Derdimi anlatıp dışarıdaki arabada aç bekleyen soylu İngiliz dostlarımdan bahsedince genç adama kötü kötü baktıktan sonra onları içeri çağırmamı istedi.

Eski Rum kilisesinin sahnı ahşap panelli duvarlar arasındaki, Meryem Ana ile azizlerin tasvir edildiği uzun, renkli iki pencereyle süslüydü. Pencerelerden sıcak güneş ışınları süzülüyordu. Yumuşak bir Bach müziği çalıyordu. Uzun masanın ucunda bizim için dört kişilik bir sofra kurulmuştu. Soğuk bira eşliğinde yeni pişmiş börekten kocaman parçalar, beğendili yumuşacık kuzu eti, pilav, salata ve sütlü tatlı yerken hiç sesimiz çıkmıyordu.

Aşçıbaşı kahve içerken bize katıldı ve mağaralarda yaşamak isteyen sakallı, zırdeli, dinî fanatikler, sıcak balon denemeleri, mağaraları otele dönüştürme projeleri hakkında hikâyeler anlattı. Vedalaşırken bana bir kutu baklava vererek seyahatimizi daha da tatlandırdı. Kapadokyalı o neşeli aşçıbaşıyı hiç unutamam.

Windsor Kalesi

Lord ve Leydi Monson İstanbul'a, Anadolu'ya yaptığımız turlardan ilkinin başladığı 1994 tarihinde geldiler. Emma Aydın'a Windsor Kalesi'ndeki kraliyet fotoğraf koleksiyonu kataloğunu verirken ve hikâyesini anlatırken çok memnun görünüyordu. Monsonlar Windsor Şatosu arşivlerine Leydi Augusta Monson'un (1870-1910) fotoğraflarını bağışlamışlardı. Birlikte çay içip sohbet ettikleri sırada fotoğraf küratörü Bayan Francis Dimond onlara bir sonraki sergisinin kataloğunu göstermişti; bu Aydın'a verdiği katalogdu. Serginin adı *Bir İmge Sunmak* olacaktı ve Ana Kraliçe'nin koleksiyonundaki parçalar ilk defa halk önüne çıkıyordu. İlk fotoğraf 1859'da çekilmişti ve Dağıstan Şeyhi Şamil'i (1796-1871) St. Petersburg'da gösteriyordu, ikincide ise onun oğlu, Aydın'ın büyükbabasının büyükbabası Gazi Muhammed görünüyordu. Bunları gördüklerinde ne kadar şaşırdıklarını tahmin edebilirsiniz.

Birkaç hafta sonra Windsor Şatosu'ndaki sergi için düzenlenen özel tura davetiye geldiğinde Aydın çok memnun olmuştu. Hemen gittik. Francis Dimond Aydın'la tanıştığı için heyecanlıydı, fotoğrafların önünde poz vermesi için ısrar etti. Aylarca süren araştırması sonunda bu fotoğrafların Şeyh Şamil'in yakalanmasından sonra Rusya'da geçirdiği sürgün döneminde Andrei Denier tarafından çekildiğini öğrenmişti. Kraliçe Victoria'ya ait olan fotoğraflar Arapça ve Fransızca olarak Kraliçe'ye ithaf edilmiş ve bizzat Şamil tarafından gönderilmişti. Kafkasya'da kudretli Rus ordusuna karşı verilen bağımsızlık savaşı romantik bir özgürlük mücadelesi olarak kabul edilir. İngiltere sarayındaki hanımlar, kahraman dağlı gerillalara gönderilmek üzere yün çoraplar, eldivenler ve kaşkoller örmüşlerdi. Muhteşem odaları, arka merdivenleri gezdirirken Frances "kestirme yollar böyle" diye oflayıp pufluyordu. Atalarının Windsor Şatosu'nda onurlandırıldığını görmek Aydın için masal gibi bir deneyim oldu. Bu olayı kutlamak için Ivan ile Emma ertesi akşam Londra'daki evlerinde bir davet verdiler.

Cinayet

Haftalardır süren yağmurlu havadan sonra güneşin masmavi gökyüzünde belirmesi dışında, 1998 yılı Kasım ayının ilk günü herhangi bir gün gibi başladı. Yataktan çıktığımda sabahın yedisiydi. Karadeniz kıyısındaki Demirciköy'de evin bahçesine çim dikmek için havanın güzel olmasını bekleyen bahçıvanlara telefon etmem gerekiyordu. Öğle saatlerinde onlarla buluşacağıma söz vermiştim.

Saat 10.30'da telefon çaldı. Aydın olduğunu biliyordum. Ayrı olduğumuzda, nerede olursam olayım, pazar sabahı beni arardı ve uzun uzun sohbet ederdik. Baba tarafından büyükbabası Osman Ferit Paşa hakkında İngilizce yazdığı kitabın son bölümünü bitirdiği için memnundu.

Erkek kardeşi Osman, beraber İzmir'e gitmelerini önermiş ama o, kitabı üstüne çalışmayı tercih etmişti. Yanına gitmemi önerdi ama bir sonraki salı günü İstanbul'a geleceği için değmez diye düşündük. Çocuklardan ve Demirciköy'den bahsettik. Pamuk durumunu sorduğumda her zamanki çiftçi şikâyetçilerine başladı. Erken yağan yağmurlar ekini etkilemişti, fiyatlar düşmüştü, üstelik Şevket Çetin'in hazırladığı pamuk ıslak olduğu için kooperatif tarafından kabul edilmemişti; onu kovduğu için rahatlamış gibiydi. Zaten vakti gelmişti. Şevket Çetin'in babası Hacı Çetin ile Aydın yıllardır ortaktılar ve Hacı Çetin'in oğlunun çalışmasından yakınması, Aydın'dan onunla konuşmasını istemesi dışında aralarında hiçbir sorun çıkmamıştı. Kötü geçen bir sezonun ortasında Aydın artık yeter diye düşünmüş ve onu kovmuştu.

"Salı günü görüşürüz," diyerek telefonu kapattık.

Bir saat kadar sonra telefon tekrar çaldı. Damadım, Ceylan'ı arıyordu ve Aydın'la konuşup konuşmadığımı soruyordu. Ne tuhaf soru, diye düşündüm ama konuştuğumu söyledim. Telefon tekrar çaldı. Odayı korkunç bağırışlar doldurdu.

"Kim Abla! Kim Abla! Kim Abla!" Aydın'ın kâhyası Bayram arıyordu.

"Bayram, sorun ne? Ne oldu?"

"Kim Abla! Kim Abla! Kim Abla!"

"Aydın Bey nerede? Telefonu Aydın Bey'e ver!"

"Aydın Bey öldü! Öldü! Öldü!"

Telefon kucağıma düştü. Bayram'ın, "Kim Abla! Kim Abla! Kim Abla!" bağırışlarını hâlâ duyuyordum. Ahizeyi yerine koydum, bağırışlar sustu. Nefes alamıyordum. Göğsümdeki sıkışmayı azaltmak için ağzımdan nefes almayı denedim. Ateş basmıştı. Telefon çaldı. Rana'ydı. "Baban öldü," dedim.

"Biliyorum. Kim söyledi sana? Geliyoruz," dedi. Telefon çaldı, çaldı, çaldı. Bıraktım çalsın.

Rana'yı Aydın'ın kuzeni Ahmet Çifçi aramıştı. Sevgili babasının öldürüldüğü haberiyle yıkılan Rana ısrarla haberi bana bizzat vermek istediğini söylemiş, kocasından gelen o tuhaf telefon da bu yüzden yapılmıştı. Geldiklerinde Rana ile ağlayarak birbirimizin kollarına atıldık. İzmir'e gitmemiz için gereken hazırlıklar yapılmıştı. Büyük kızım Ceylan bir üniversite sınavında gözetmen olduğu için ona ulaşılamıyordu. O daha sonraki bir uçakla gelecekti.

Kapı çalındı ve Ceylan geldi; kardeşiyle kocasını görünce ne kadar şaşırdıysa biz de onu görünce öyle şaşırmıştık. Bir türlü kafasını toparlayamadığını, huzursuz hissettiğini ve başka bir hocaya sınava gözetmenlik yapmasını rica ettiğini söyledi. Rana, ablasına haberi verdiğinde Ceylan tek kelime etmeden pencereye gitti, Boğaz'ı seyretmeye başladı. İsviçre'de yatılı okuyan on yedi yaşındaki torunum Alican daha sonraları bana o gece uyuyamadığını, sebebini anlayamadan yatağından dönüp durduğunu anlattı.

Uçakla İzmir'e gittik. Uçağın penceresinden bulutların geçip gidişini seyrediyordum. Otomobille Osmanbükü'ndeki çiftliğe giderken hep beraberdik ama yalnızdık, kimse konuşmuyordu, kimse ağlamıyordu. Konak aile mensuplarıyla ve köylülerle doluydu. O dimdik, gururlu Bayram biri onu uzaklaştırana kadar ellerime kapanarak gözyaşları döktü. Evde ocak yanıyordu. Üç kurşun deliği Aydın'ın sandalyesinin arkasındaki duvarı çatlatmıştı. Ânında ölmüştü. Şevket Çetin onu vurduktan sonra jandarmaya teslim olmuştu.

Olay yerine ilk gelenler Ceylan'ın eski kocası Erol ile babası Ali Rıza olmuştu. Polisle konuşmuş, evi temizletmiş, sonra da bizi karşılamak için havaalanına gitmişlerdi ama orada karşılaşamamıştık. Kendi düşüncelerime gömülmüş, her şeyden kopmuş olarak dururken elimi uzatmış asık suratlı, hüzünlü adamların başsağlığı dileklerini kabul ediyordum, sonra çay servisi yapıp bir yandan ocağa odun atan ve hıçkırıp duran, gözleri kızarmış kadınlarla oturmak için içeri geçtim. Duvardaki kurşun deliklerine baktım. İnanamıyordum. Olanlar gerçek değil gibiydi. Nasıl olur da Aydın Osmanbükü'nde, hiçbir olayın görülmediği bu köydeki evinde, sığınağı bildiği, güvenli alanında, sevildiği, sayıldığı yerde öldürülürdü? Ne ağlayabiliyor ne konuşabiliyor ne de herhangi bir şey hissediyordum; zaten kimse benimle konuşmuyordu, elimi öpüp gidiyorlardı.

Tabut geldi; dua okunurken adamlar gruplar hâlinde toplandılar. Köyden konvoy hâlinde çıktığımızda sokaklar köylülerle doluydu. Şevket Çetin'in ailesinin yaşadığı

evin önünden geçerken, "Durdurun arabayı!" diye bağırdım. "Bu iş nasıl olmuş, öğrenmem lazım!" Şevket'in üvey annesi ufak tefek bir kadındı. Merdivenlerden aşağı kollarını açmış, çığlıklar atarak, uçar gibi indi. Bana sarıldı, öyle sıkıyordu ki nefes alamadım. Kriz geçiriyordu ve o kadar güçlüydü ki elinden kurtulamıyordum. Adamın biri onu tuttu, bir başkası da beni çekiştirerek arabaya bindirdi. Haftalarca beni sımsıkı tutan o kolları hissettim, o çığlıklar kulaklarımda çınladı.

Havalimanının soğuk, bomboş deposunda oturmuş tabuta bakıyorduk: üstünde hiçbir isim, hiçbir işaret olmayan tahta bir kutu. Sesli düşünerek biz İstanbul'a, tabut Ankara'ya giderse ne olur, diye sordum. Ya başka bir tabut da varsa ve yanlış tabutu alırsak? Çantasından hızla bir V.I.P. etiketi çıkaran Ceylan onu tabuta yapıştırdı. "Tabut kesinlikle bizimle geliyor," diye homurdandı.

Haber çabuk yayılıyordu. Ev doluydu. Ceylan, Rana ve arkadaşı Aslı bana durmadan çay getiriyorlar, tabaklarla yemek yedirmeye çalışıyorlar, ben de onları yanımda kim oturuyorsa ona veriyordum. Bir Amerikalı kadının, artık İngiltere'ye dönmeyi düşünüp düşünmediğimi sorduğunu hatırlıyorum. Hiç aklıma gelmemişti. Telefon hiç susmuyordu. Biri Ceylan'ı aradı. "Baban olduğunu söylüyor," dediler. Ceylan'ın cevabı, "Benim babam öldü!" oldu. Biyolojik babasıydı ve Londra'dan arıyordu. Sonunda üst kata çıktığımda kızlarım rahatlayıp derin bir nefes aldılar. Ertesi gün bana verdikleri çaylarda ve yemeklerde bir fili uyutacak kadar uyku hapı olduğunu açıkladılar. Zavallı konuklar... Türk gazetelerindeki haberlerin başlıklarında, "İngiliz eş kocasını öldüren adamı affetti" deniyordu.

Şevket Çetin eve gidip Aydın'dan onu tekrar işe almasını istemeden önce Bayram'ın çıkmasını beklemiş. Tartışmışlar ama Aydın'ın sabrı tükenmiş. Şevket Çetin'in işteki ilk yetersizliği değilmiş, pamuğun kilo değerinin altında satılması ilk kez olmuyormuş. Kooperatifin pamuğu reddetmesi kötü geçen bir yıl için bardağı taşıran damla olmuş. İyice sinirlenmiş olan Aydın söylememesi gereken şeyler de söylemiş.

Şevket silahını çıkarıp onu üç kez vurmuş.

Cenaze işlerini hallettiği için Ceylan Pirinççioğlu'na şükran borçluyum. Tek isteğim bir aradayken düzen içinde olmamızdı. Sıraya girip başsağlığı dileklerini kabul ettiğimizde caminin avlusu sessiz çehrelerle dolmuştu. Çoğu önümüzden geçerken bakışlarını yere dikiyordu. İmam sekiz yaşındaki Emrecan'ın o sabah dedesine yazdığı, Rana'nın da tabutun üstüne koyduğu mektubu okudu.

Alican İsviçre'de yatılı okuduğu Lyceum Alpinum'dan geldi. Gözyaşlarına hâkim olmaya çalışırken elimi tutup fısıldadı: "Dedem gurur duymuştur. Bir asker gibi öldü." Aydın'ın çok sevdiği Iraklı kuzeni Muhsin Fazıl cami avlusunu öfke ve keder içinde geçerek yanıma geldi, beni öptükten sonra uzaklaştı.

Neslişah Sultan bana sarılarak, "Acını paylaşıyorum, Aydın harika bir adamdı. Söyleyecek şey bulamıyorum," dedi.

Cenaze arabasını mezarlığa kadar izledik. İnsanlar mezarları çiğnedi, çiçeklerin üstüne bastı.

Müslüman cenazeleri ölümden bir iki gün sonra yapılır ve ardından özel dinî törenler gelir. Vefat edenler için ölümünün 7, 40 ve 52. günlerinde dualar okunur. Bu yas günleri birçoğu yiyecekler getiren aile fertleri, arkadaşlar ve komşular ile paylaşılır. Ölümler şehirlerde gazeteler aracılığıyla, köylerde cami minaresinden cenaze töreninin saatini ve yerini bildiren imamlar tarafından duyurulur. Dinimin icaplarını yerine getiren bir Hıristiyan olduğum hâlde bu dinî törenler ve ailemin sevgisi beni çok rahatlattı.

Mevlidini Osmanbükü'ndeki çiftlikte yaptık. Aydın'ın kuzeni Cemal Çifçi duaları ve ikram edilecek şeyleri organize etmişti. İmam için bir masa, avluda oturacak erkekler için sandalyeler vardı; kadınlar ise içeride oturacaktı. İmam duaya başlamadan önce ondan hazır bulunanlara hitap etmek için izin istedim. Emreden bir sesle silah taşıyanların hemen gitmesini istedim. Bir düzineden fazla erkek kalkıp gitti. Anadolu'daki birçok erkek tüfek sahibidir ama tabanca satışlarındaki artış insanları ceketlerinin cebinde tabanca taşımaya teşvik ediyordu; böylece kendilerini yapay bir emniyet duygusu içinde hissediyorlardı.

İstanbul'daki cenazeye katılmamış olan Hümeyra Hanım beni kapıda karşıladı. Kısmet Otel'in resepsiyoncusu onun perişan olacağını bildiği için gazetenin ilk sayfasındaki cinayet haberini yırtmış, Hümeyra Hanım'a orada otelin ilanı olduğunu söylemişti. Ertesi gün de aynı şey olunca bu durum Hümeyra Hanım'ın hoşuna gitmemiş, iki gazete almalarını istemişti. Neyse ki kocası Halil geldiğinde haberi ona vermişti. "Bana çocukmuşum gibi davranıyorlar," diye şikâyet ediyordu. "Tabii ki cenaze için İstanbul'a gelirdim."

40'ını Aydın'ın Alican'la oynayarak neşeli saatler geçirmiş olduğu Ceylan'ın evinde yapıldı.

52'sini ise Osmanbükü'ndeki camide yapıldı. Biz katılmadık.

Haftalarca Henry Moore heykelleri gibiydim, karnımda bir delik olduğunu hissediyordum. Bir sabah kalktığımda karnım ağrımıyordu ama kürekkemiklerimde sanki çelik şeritlerle kesiliyormuş gibi dayanılmaz bir ağrı vardı. Babam öldüğünde de izahı mümkün olmayan bu ağrıyı çekmiş, o yüzden yogaya başlamıştım. Ne egzersiz ne de masaj aylarca süren ağrıyı giderebilmişti.

Biri öldüğünde hayat durmuyor. Etrafımda olan bitenlere karşı kayıtsızdım. Her günkü işler devam ediyordu ama ben onlara katılmıyordum. Her şeyin altından kalkmak üzere yetiştirilmiştim ama yapamıyordum. Her zaman uykusu hafif biri olmuştum; Aydın ise başını yastığa koyar koymaz uyurdu. Artık ben de başım yastığa değdiğinde uykuya dalıyorum. Aydın'ın uyku alışkanlığı bana miras kaldı. Gündüzler ise karabasan gibiydi.

Günlük, sıradan işler beni bitkin düşürüyordu. Kendimi infilak edecek gibi hissettiğimde arabaya atlıyor, Demirciköy'e gidiyor, tepeye tırmanıp bir kenarda otururak kudretli Karadeniz dalgalarının yuvarlanıp çarpışarak bembeyaz oluşlarını, aşağıdaki kayaları dövmelerini seyrediyordum. İnsanın canını acıtan bir soğuk ve rüzgâr vardı;

gökyüzü gri, öfkeli ve yalnızdı, tıpkı benim gibi. Kapkara nakliye gemileri Boğaz'a girip oradan geçerek Ege, Akdeniz ya da Avrupa limanlarına gitmek üzere sıralanmış bekliyorlardı. Demirciköy bana Güney Galler'i hatırlatıyordu. Uçurumların üstünde kuşlar çığlıklar atıyordu, soğuk ve vahşiydi ama gözüme aşina ve nedense rahatlatıcı görünüyordu ve güneş çıktığında sırtımı ısıtabiliyordu. Ağladığım yer orasıydı.

Ölüme alışmak için zaman ve bir tür kapatış gerekiyor ama söz konusu cinayet olunca konuyu kapatamıyorsunuz. Yas süreci adalet devreye girip mahkemede ceza verilene kadar bitmiyor. Rana o yılı intikam duygularıyla dolu olarak hatırlar.

1 Mart 1999'da (doğum günümde) hâkimin verilecek cezayı açıklayacağı son duruşmaya katılmak üzere ailece Aydın'a gittik. Duruşma salonunun dışındaki tıklım tıkış koridorda beklerken köyden gelen adamlara baktım. Çoğunun adını biliyordum ama bakışlarımdan kaçınıyorlardı. Yıllarca paylaştığımız o hayat bir silah namlusuyla vurulmuştu. Mahkeme salonunun arka sırasında Ceylan ve Bayram ile oturuyordum. Kanserle boğuşan ve artık kırgın, yıkılmış bir adam olan Bayram birden elimi tuttu. Hâkim oturdu. Avukatlar konuştu, yüzyıllık bir senaryo ile zengin toprak ağasının karşısında zavallı köylü hikâyesiyle gerçekleri çarpıttılar. Çehresi kül rengine dönmüş olan Rana babasını savunmak üzere kalktığında gözyaşlarına zor hâkim oluyordu. Ben de konuşmak istedim ama boğulacak gibiydim. Nefes alamıyordum. Mahkeme salonundan kaçtım, sokağın karşısına geçtim. Oturacak yer yoktu. Park yerindeki bir arabaya dayandım, gözyaşlarım sessizce boşaldı. Öfke ve ihanet duyguları bütün vücudumu kaplamıştı. 36 yıl önce geldiğim ama bir türlü ait olamadığım kasabada kederler içindeydim ve yalnızdım. Yaşlı bir adam bana çay ikram etti. Hâkimin kararı okuduğu mahkeme salonuna geri döndüm. Şevket Çetin on altı yıl hapse mahkûm olmuştu. Duruşma salonundan çıkarken arkamızda biri Şevket'in bir iki yılda çıkacağını söyledi. Bayram hızla dönüp adamın ceketini kavradı. "Söyle ona, Aydın Bey'in silahıyla onu bekliyor olacağım!" diye bağırdı. Bayram bir yıl sonra öldü.

Yalnız kalmak istiyordum. Amerikan Dünya Anıtlar Fonu için bir süre sonra düzenlenecek turu bahane ederek sit alanlarını gezmek üzere aksi bir minibüs şoförüyle birlikte Aydın'dan Antalya'ya yola çıktım. Şoför Mehmet soğuk, kıştan kalma mart ayında karayolundan Anadolu'yu geçtiği için hiç memnun değildi. Arabanın süspansiyonu fenaydı ve Mehmet de her kavşakta yanlış yöne sapıyordu. Bir keresinde karlı bir dağ yolunda kaldık. Kötü yollarda saatlerce hoplayıp zıpladıktan sonra bitkin, perişan, üşümüş ve aç bir hâlde gideceğimiz sit alanlarına ve otellere şöylece göz attıktan sonra yatağa düşüp uyumuşum.

Olympos'a akşamüstü vardık. Tepeye tırmanmak otuz dakika sürüyordu. Mehmet saatin çok geç olduğunu söylüyor, biraz sonra karanlık basacak diye homurdanıyordu. Ona beklemesini söyleyerek tempolu bir yürüyüşle yola çıktım. Defne, zakkum ve çam ağaçlarından oluşan orman içinde kıvrılarak giden taşlı yolda yürüyordum. Aşağıda, uzaklarda bağlar ve yeşil tarlalar bastıran sisin gerisinde kayboluyordu. Olympos'un

baştanrısı ateşin ve demircilerin tanrısı Hephaistos'tur. Hacca gidermiş gibi Kimera denen sonsuz ateşe ulaşmak üzere adımlarımı hızlandırdım. Kimera ateş püskürerek ormanlarda dolaşan, kafası aslan, gövdesi keçi, kuyruğu yılan olan mitolojik bir yaratıkmış. Yaklaştıkça sonsuz bir şey görmeye daha da büyük istek duyuyordum.

Tepeye ulaştığımda sonsuz ateşin üstünde kocaman, kapkara bir çaydanlık durduğunu gördüm. Bir delikanlı kulağına pilli radyoyu dayamış, futbol maçı dinliyordu. Bitkin bir hâlde yere çöküp kahkahalar atmaya başladım ama kahkahalar hemen sonra hıçkırıklara dönüştü. Delikanlı bana çay taşıyıp durdu, gözyaşlarım için mendiller getirdi; bir yandan da maçın yorumlarını dinliyordu. Karanlık çöktü. "Ben şunları toplayayım. Aşağı beraber ineriz," dedi. Bardakları ve çaydanlığı kaldırıp kocaman, ağır bir teneke sandığa kilitleyişini, böylece sonsuz ateşi özgür bırakışını seyrettim. Hephaistos'a dua ettim. Karanlıktı ve fena hâlde soğuktu. Ceketini omuzlarıma koydu. "Haydi, gidelim," dedi ve elimden tutarak tepeden aşağı inmeme yardım etti.

Bana niye ağladığımı sormamış, onun yerine bildiği usulle yani bardak bardak çay vererek ve futbol maçı yorumları dinleterek beni rahatlatmıştı. Bu merhametli genç karanlıkta aşağı inerken elimi sıkıca tutuyordu. Kayıp düşerken "Hop!" diyerek beni kaldırdı ve güldü. O kadar genç birinde gördüğüm doğal nezaket ve insanlık beni rahatlatmış, içimi ısıtmıştı. Beni Mehmet'e teslim ettiğinde ona teşekkür ettim ve çilli yüzünde kocaman bir tebessüm belirmesini sağlayan yüklü bir bahşiş verdim. Vedalaştık ama adını bile bilmiyordum; sonsuz ateşin mucizesi buydu herhalde. Sakinleşmiştim.

Son durağım Antalya'ydı. Hafif bir akşam yemeğinden sonra Divan Otel'in konforuna teslim oldum. Ertesi gün Antalya Müzesi'nin küratörü ve Orhan Akyavaş ile öğle yemeği yedikten sonra İstanbul'a giden uçağa bindim.

Ceylan, Rana, Nur ve Fatoş hep etrafımda olsalar da aşırı hassas, kırılgan, nasıl adlandırılır bilmem, öyle bir hâldeydim ki yalnızlığı tercih ediyordum. Başınıza korkunç şeyler geldiğinde kimin yardıma koştuğu kimin ise koşmadığı şaşırtıcı gelebilir. Arkadaşım Ayşe Sılan telefon ettiğinde akıllıca bir tavsiye veriyor, "Şimdi ne yapman gerekiyorsa yap çünkü sonradan kendini çok yorgun hissedeceksin," diyordu.

Ne kadar haklıymış; keder duygusal, zihinsel ve bedensel olarak insanı çok yoran bir şey. Hayatımı yeni baştan kurmam gerektiğini biliyordum ama nereden başlayacağıma ilişkin hiçbir ipucu yoktu elimde, üstelik enerjim de yoktu. Tam bir felaket yılıydı; kızlarımla bahsini hiç açmadığımız bir yıl.

Bir odaya girdiğimde insanların fısıldaştıklarını hissediyordum: "Kocası öldürüldü..." Merhamete maruz kalmak tatsız bir şeydir, kendinizi saldırı altında hissedersiniz. Kocamın öldürülmesinin kimliğimi belirlemesini de Aydın'ın feci bir ölümün kurbanı olarak hatırlanmasını da istemiyordum. Dedikodu olmadan da sevdiğiniz birini kaybetmek yeterince ıstırap vericidir. Cinayet başkalarının başına gelen bir şeydir, gazetelerde ya da filmlerde görülür, Aydın'ın sakin köyünde değil. Cinayet kalıcı iz bırakır. Cinayetin kapanışı yoktur.

Ama hayatta kalıyorsunuz ve gündelik ihtiyaçlar sizi bugüne davet ettiğinde hayatınız yavaş yavaş düzene giriyor. İlk dışarı çıktığımda Fatoş ve Haldun Erkman'la birlikte sinemaya gittik. Filmin ilk sahnesinde bir adam vuruluyordu. Haldun çok mahcup olmuştu, film boyunca zavallı Fatoş'u azarlayıp durdu. Fatoş ise perişan hâlde, "Nereden bilecektim?" diye fısıldıyordu. Bu kara mizah karşısında karanlıkta gülümsedim.

Hayatta kalmış olmanın verdiği suçluluk duygusu krizleri gelip geçiyordu ama Rana'nın evinde Aydın'ın Kafkasya, Rusya ve Doğu Avrupa üzerine yazılmış nadir kitaplardan oluşan çok değerli kütüphanesini düzenlerken son derece derin bir kayıp duygusu içindeydim. Bazıları miras kalmış, bazıları uzun arayışlar sonunda Londra ve İstanbul'dan sahaflardan alınmıştı. Üç günümü aldı. Kitapların kendilerine has bir mahremiyetleri ve kokuları vardır; hayatınızın bir parçası hâline gelirler ve gittiklerinde üzülürsünüz. Ama hayat devam eder, zamanla bu üzüntü kabullenişe dönüşür; siz de değişir, başka biri hâline gelirsiniz. Sonuçta ölüm de yaşamın bir parçasıdır ve iyi insanların başına da kötü şeyler gelebilir.

Ama yatak odasının kapısı kapandığında ve yalnız kaldığınızda çok iyi tanıdığınız, 37 yıldan fazla bir süre evli kaldığınız biriyle günün samimiyetini ve mahremiyetini paylaşmayı çok arıyorsunuz. Sanırım o yatak sohbeti özleniyor.

Aydın tanıştığı herkesin üstünde kalıcı bir iz bırakmıştı. Ölümünden sonra yayımlanan *Tarih Boyunca Kafkasya* adlı kitabın önsözünde Laurence Kelly şöyle yazmıştı: "1998'de Aydın Osman Erkan'ın vahşice öldürülmesiyle Türkiye en yetenekli, en özgün, en sıradışı kişiliklerinden birinden mahrum kaldı."

Rana'nın 1999'un Şubat ayında yazdığı şiir:

Kitapları vardı
Tozlu, deriyle, varakla kaplı
Öyküleri vardı
Şövalyelerle, prenslerle, prenseslerle
Kahramanları vardı
Korkusuz, gururlu, yalnız
Düşleri vardı
Puslu, uzak, ulaşılmaz
Fikirleri vardı
Dürüst, kararlı, akıllı
Koleksiyonları vardı
Titizlikle saklanan, korunan, değerli
Ezgileri vardı
Eski, melodik, neşeli
Ataları vardı
Soylu, gururlu, cesur

Tarzı vardı
Mütevazı, sorumlu, efendice
Dostları vardı
Az sayıda, güvenilir, mahrem
Sevdikleri vardı
Karısı, kızları, torunları
Değerleri vardı
Dürüstlük, saygı, sadakat
Zevkleri vardı,
Çiftliği, tarlalar, köylüler
Ve silahları vardı
Kilit altında, doldurulmamış, ruhsatlı
Korkuları vardı
Yobazlık, yoksulluk, cehalet
Cahil bir köylü soğukkanlılıkla vurdu onu
Sebepsizce, merhametsizce
Hayatı vardı
Yaşadığı hayat
Verdiği hayat
Ve hiç yaşayamayacağı hayat.

Dedeye son mektup

Aydın Osman Erkan'ın eşi Jean Kim Erkan, torunu Alkan Özbay'la tesellileri kabul etti.

CİNAYETE kurban giden VİP Turizm'in sahiplerinden Rana Holdingler'nun babası ve Çeçen Halk kahramanı Şeyh Şamil'in ikinci kuşaktan torunu olan Aydın Osman Erkan, dün Teşvikiye Camii'nde kılınan öğle namazından sonra Zincirlikuyu Aile Kabristanı'nda toprağa verildi.

Aydın'ın İncirliova İlçesi Osmabüklü Köyü'nde 25 yıldır tarlasını kiraya verdiği, ancak bu yıl anlaşamadığı Şevket Çetin tarafından öldürülen 66 yaşındaki Erkan'ın cenazesinde, turizm, siyaset ve iş dünyası bir araya geldi. Camiye getirilmeyen 8 yaşındaki Emrecan'ın dedesinin ölümü üzerine yazdığı şiirin tabutun üzerine konulması duygulu anlar yaşanmasına neden oldu. "Aydın Dede seni çok seviyorum. Hatta inanılmaz seviyorum. Sana en son hediyemi veriyorum. 1 Kasım Pazar 1998 yılında ölüm. Biraz daha yaşamıştın. Bir-iki yıl, bir-iki ay, en azından bir-iki gün daha yaşamıştın. Artık çok geç. Ya cennette görüşeceğiz ya da başka bir hayatta dünyaya döneceksin" diye yazan Emrecan'ın şiiri ramazı lekiran hoca tarafından da okundu.

Cahit AKYOL
Mustafa **RÜÇÜK / İSTANBUL**

Rana'nın Gözyaşları

Erteleme Yasası, Eylül, 1999

Başbakan Bülent Ecevit'in karısı Rahşan Ecevit, kucağında bebeği olan bir kadın mahkûm gördüğünde kendini çok kötü hissetmiş. Ve o zaman, o anda işledikleri suç ne olursa olsun, siyasi olmayan mahkûmlar için genel af çıkarılması gerektiğine karar vermiş. Öyle görünüyordu ki başbakan eşi olmaktan başka herhangi bir siyasi otoritesi ya da nüfuzu olmayan bir kadının kaprisiyle hukuk ve adalet bir yana bırakılıyordu. İmzalar toplayan, hükümete yığınla mektup yazarak bu öneriyi kınayan hâkimlerden, avukatlardan, gazetecilerden, öğretmenlerden ve doktorlardan yükselen itirazlar hiçbir işe yaramadı.

Ceylan ile birlikte geceler boyu Rana'nın televizyonda suçluların kurbanı olmuş, ağlayan, isyan eden, böyle adaletsiz ve yasadışı bir affa karşı çıkan başka ailelerle yaptığı toplantıları izledik. Artık dayanamıyordum, Rana'ya durmasını söyledim. Durmadı.

Aşağıda müzisyen, gazeteci, yazar ve eylem insanı Zülfü Livaneli'nin *Sabah* gazetesindeki köşesinde yazdığından bazı pasajlara yer verdim:

> *"Rana Pirinççioğlu'nu hep gülerken görmüştüm. Ekranda olsun, günlük hayatta olsun, iyi niyetli, aydınlık bir gülümseme yüzünden hiç eksik olmazdı. İlk kez kendini tutamayıp gözyaşlarına boğulduğunu görünce sarsıldım doğrusu.*
>
> *Ağlıyordu çünkü içi yanıyordu. Babasını öldüren adamın sokaklara salınmasına isyan eden gözyaşlarıydı bunlar. Yanında Boray Uras vardı. Ölmeyi ve öldürmeyi düşündüğünü anlatıyordu. Kızını yitirmiş olan babanın bu sözü son derece önemliydi: Ölmek ve öldürmek noktalarına sürükleniyordu Türk insanı.*
>
> ...
>
> *"'Adalete güvenmenin cezasını çekiyoruz!' diyorlardı. 'Yıllardır her gün*

ölüyoruz,' diyorlardı. 'Sadece biz affedebiliriz!' diyorlardı. 'Bülent Ecevit'e bir şey olsa Rahşan Ecevit yine affeder miydi?' diye soruyorlardı."

...

"Artık iyice ortaya çıktı ki ceza indirimi dedikleri bu af sosyal barışa değil, tam tersine, bu ülkedeki adaletsizliğin artmasına yardım edecek. Devlet kendisine karşı işlenmiş suçları affetmiyor ama yurttaşların çocuklarını, eşlerini ana babalarını öldüren katilleri bağışlıyor. Böylece dünyanın en saçma, en haksız, en adaletsiz affına imza atıyor bu hükümet."

...

"Bu yazıyı yazarken işkence suçlularının da af kapsamına alındığını öğrendim. Pes!"

...

"Biz kalemimizle Rana'nın ve mağdur yakınlarının yanında olduğumuzu ilan ediyoruz. Onların acılarına saygı duyuyor ve işkencecileri affetmeye uğraşan siyasetçileri şiddetle kınıyoruz. Halk vicdanı sizi affetmeyecek!"

Bir gün telefon çaldı. Kaba, karanlık bir ses Rana ile konuşmak istiyordu. Adam Anadolu'nun bir hapishanesindeydi ve af karşıtı kampanyayı durdurmazsa başına kötü şeyler geleceğini söyleyerek Rana'yı tehdit ediyordu. Rana olağanüstü bir soğukkanlılıkla, bir çocukla konuşuyormuş gibi, affa neden karşı olduğunu açıkladı. Adaletin yerine getirilmesi gereğinden, babasına olan sevgisinden söz etti. "Sizin kızınız olsaydı aynı şeyi yapmaz mıydı?" diye sordu.

Arayan onu sözünü kesmeden dinledi. Sonra biraz daha çekingen bir tavırla onun babasına olan sadakatini ve sevgisini takdir ederken bunca acıya sebep olan adamı lanetledi ve Rana'ya iyi dileklerini sundu ama kendisinin ve hapisteki arkadaşlarının serbest kalmayı istediklerini de ekledi. Derken tehdit edici ses tonu tekrar ortaya çıkarak ikisini de memnun edebilecek bir çözüm bulunduğunu söyledi. Rana'nın yapacağı tek şey adamın adını ve hangi hapishanede bulunduğunu söylemekti, icabına bakılacaktı... Rana teşekkür ederek teklifi reddetti.

Rana bir süre can güvenliği için bir korumayla dolaştı. Conrad Otel'in tuvaletinden çıktığında kollarını kavuşturmuş bekleyen adama çarpınca artık yeterince güvende olduğuna karar verdi.

Af kanunu kabul edildi. Şevket Çetin bir buçuk yıl hapiste yattıktan sonra serbest bırakıldı. Hapishane kapılarının açılıp suçluların ortalıkta dolaşmaya başlaması biz ve bizim durumuzda olanlar için bir başka felaket yılı demekti. Birçoğu aylar içinde demir parmaklıkların ardına dönecek olan binlerce mahkûm sokaklara salınmıştı. O çocuklu anne ise bırakılmamıştı.

Çiftliğe yalnız gitmekte ısrarlıydım. Ceylan ile Rana'nın hoşuna gitmiyordu ama olay çıkarmak yerine kararıma boyun eğecek kadar akıllıydılar. Bayram çiftlik yöneti-

ZÜLFÜ LİVANELİ

Dünya Değişirken

e-mail: livaneli@sabah.com.tr

Rana'nın gözyaşları - Rana's tears

Rana Pirinççioğlu'nu hep gülerken görmüştüm. Ekranda olsun, günlük hayatta olsun, iyiniyetli, aydınlık bir gülümseme yüzünden hiç eksik olmazdı.

İlk kez kendini tutamayıp gözyaşlarına boğulduğunu görünce sarsıldım doğrusu.

Ağlıyordu çünkü içi yanıyordu.

Babasını öldüren adamın sokaklara salınmasına isyan eden gözyaşlarıydı bunlar.

Yanında **Boray Uras** vardı: **Ölmeyi ve öldürmeyi düşündüğünü anlatıyordu.** Kızını yitirmiş olan babanın bu sözü son derece önemliydi: Ölmek ve öldürmek noktalarına sürükleniyordu Türk insanı.

Mustafa Ünsal ve **Mümin Karaca** da Boray bey gibi, kızlarını trafikte kurban vermişlardi. Onlar da ölmeyi ve öldürmeyi düşünmüşlerdi herhalde.

Nazan Odabaşı'nın ağabeyi kurşunlanarak öldürülmüştü.

Ayten Arslan bıçak darbeleriyle can veren kızının acısıyla toplantıya katılıyordu.

Bu yaralı insanlardan yükselen çığlık **Or-An** semtine ulaşamıyordu ama yakınlarını kurban veren binlerce aileyi kezzap gibi yakıyordu.

"**Adalete güvenmenin cezasını çekiyoruz!**" diyorlardı.

"**Yıllardır her gün ölüyoruz!**" diyorlardı.

"**Sadece biz affedebiliriz!**" diyorlardı. "**Bülent Ecevit'e bir şey olsa Rahşan Ecevit yine affeder miydi?**" diye soruyorlardı.

★★★

Artık iyice ortaya çıktı ki ceza indirimi dedikleri bu af, sosyal barışa değil, tam tersine bu ülkedeki adaletsizliğin artmasına yardım edecek.

Devlet, kendisine karşı işlenmiş suçları affetmiyor ama yurttaşların çocuklarını, eşlerini ana babalarını öldüren katilleri bağışlıyor.

Böylece dünyanın en saçma, en haksız, en adaletsiz affına imza atıyor bu hükümet.

★★★

Oğlu **Erdim**'i canilere kurban veren **Metin Sertoğlu**, binlerce kurban adına bu affa isyan ediyor. Diyor ki: **"Aldığım yüzlerce mağdur aile mektuplarından esinlenip isyan bayrağını çekmekle kendimi görevlendirdim. Bu yazdıklarım, haksızca öldürülen insanların ruhlarına armağan olsun isterim."**

★★★

Bu yazıyı yazarken, işkence suçlularının da af kapsamına alındığını öğrendim.

Pes!

Rahşan hanımın bir sözünün, koskoca ülkeyi böylesine bir adaletsizliğe sürükleyebilmesine hayret ediyorum.

DSP'deki arkadaşlarımız, bu işi nasıl içlerine sindirebiliyorlar?

İçleri yanan mağdur ailelerinin acısını bin kat artıracak böyle bir haksızlığa nasıl göz yumuyorlar, neden seslerini yükseltmiyorlar. neden itiraz etmiyorlar anlayamıyorum.

Diktatörlük mü burası!

O arkadaşlarımız arasında sol geçmişleriyle, insan hakları mücadeleleriyle övünen kişiler var.

Niye susuyorlar?

Biz kalemimizle **Rana**'nın ve mağdur yakınlarının yanında olduğumuzu ilan ediyoruz.

Onların acısına saygı duyuyor ve işkencecileri affetmeye uğraşan siyasetçileri şiddetle kınıyoruz.

Halk vicdanı sizi affetmeyecek!

cisi olarak kendi yerine oğlu Zeki'yi tayin etmişti. Birkaç ay sonra Bayram vücudunu harap eden kanserden değil kalbi kırılmış olduğu için öldü. Osmanbükü'ndeki konağın kapısı pas tutmuştu. Evin acilen boyanması gerekiyordu, duvarlar rutubetten çatlamış ve üç kurşunla delinmişti. Önüme bazı kâğıt parçaları koydular, bunlar masraflardı. Aydın'ın ortaklarıyla toplantı yapmak istediğimi söyledim. Yapacağım birçok şey vardı ve bunlar kederimi ve kırılganlığımı aşabilmek için bana yardımcı olacaktı.

Konağın bahçesindeki masanın etrafında altı kederli çiftçi oturmuş Bey'lerinin yabancı karısıyla çay içiyordu. Çiftliği satmaya hiç niyetim olmadığını, Aydın'la nasıl çalıştılarsa benimle de aynen o şekilde çalışmaya devam etmelerini belirtmek üzere küçük bir konuşma hazırlamıştım. Yalnız iki koşulum vardı. Silah taşıyan biriyle asla çalışmayacaktım ve düzgün faturası ya da makbuzu olmayan hiçbir masrafı ödemeyecektim. Artık ortalıkta kâğıt parçaları dolaşmayacaktı. Sessizlik içinde dinlediler, başlarını sallayarak kabul ettiklerini belirttiler, başsağlığı dileklerini ilettiler; ardından el sıkışarak ayrıldık.

Ocak yanıyordu ama ev yine de soğuk ve rutubetliydi. Eski kâğıt yığınlarını ve faturaları elden geçirdim; mektupları okudum, eski fotoğraflara baktım. Ağlamadım, üzüntülü de değildim. Bayram'dan gelen o telefondan beri herkesten ve her şeyden kopmuş gibiydim, ta ki elektrik kesilene kadar...

Herkesin bir Aydın Bey hikâyesi vardı. Elektrikçi ve kapıyı onarmaya gelen demirci Bey'in onlara futbol topu aldığını, konakta oynamalarına izin verdiğini, zor geçen yıllarda Bey'in üçüncü pamuk hasadını nasıl ortaklarına bıraktığını anlattılar. Ak saçlı bir adam geldi, Aydın Bey'in sineği bile incitmediğini söyleyerek dua edip gitti; yaşlı bir hanım bana getirdiği yemeğin başında ağlayarak kendi ailesi dâhil bütün köy ahalisinin konakta evlendiği o eski günleri anıyordu.

Bu iyi niyetli insanları dinlerken, "O zaman Bey'iniz neden öldürüldü?" diye bağırmamak için tırnaklarımı avucuma batırıyordum. Konağın demir kapısını yeşile boyatıp üstüne siyah harflerle Aydın Osman Erkan yazdırdım.

Londra'ya gittiğimde Türkiye Büyükelçisi Özdem Sanberk ve karısı büyük bir zarafet örneği göstererek Portland Place'deki büyükelçilikte Aydın'ın dostları için bir anma törenine ev sahipliği yaptılar. Özdem Bey Londra'ya tayin edilmiş en seçkin büyükelçilerden biri kabul edilir.

İsveçli biyopati ve refleksoloji uzmanı Gudrun Jonsson hakkında *Sunday Telegraph*'ta okuduğum bir yazı üzerine telefon edip randevu almak istedim ama uzun bir bekleme listesi vardı. Birkaç gün sonra Londra'dan ayrılacaktım. Sekreter nerede oturduğumu sordu ve çok yakında olduğumu öğrenince randevu iptali olursa beni arayabileceğini söyledi. Birkaç gün sonra akşam 22.00 civarında arayarak ertesi sabah 8.00'de muayenehanede olup olamayacağımı sordu.

Kendimi sağlıklı, sarışın bir İsveçli olan Gudrun Jonsson'un karşısında bulmadan önce dört sayfalık kişisel verilerimi içeren formu dolduracak vakit bulamamıştım.

Hemen ayağım üstünde çalışmaya girişti. Öyle bir ıstırap ve acı hissettim ki bağırdım. Bayan Jonsson kaşlarını kaldırdı. Sonra kaleme benzeyen elektrikli bir aleti ayak parmaklarım arasına yerleştirdi. Bütün işlem boyunca tek kelime bile etmedi. İşini bitirdikten sonra derin bir nefes aldı, geriye yaslanıp delici bakışlarını bana dikti, ardından ellerimi tutarak nezaketle sordu: "Bana neler olduğunu anlatın. Vücudunuz kırmızı alarm veriyor, bağışıklık sisteminiz çökmek üzere. Bugün bana gelmeseydiniz birkaç hafta sonra kendinizi hastanede bulabilirdiniz."

Anlattım. Sözümü kesmeden dinledi ve sonra gövdenin ve zihnin stres ile nasıl baş ettiğini anlattı. Sürekli stres altında olmak sinir sistemini baskılıyor, o da bağışıklık sistemini zayıflatıyordu. Stres düzeyiniz arttıkça vücudunuzla daha fazla ilgilenmeniz gerekiyordu. Bense bir çöküntünün eşiğine gelmiştim.

İstanbul'a bavul dolusu organik ürünler, kişisel bir rejim ve gelişmeleri bildireceğim bir telefon numarası ile döndüm. Çökmemeye karar vererek, kendisi birkaç yıl önce emekli olup Hindistan'a gidene kadar, sadık bir Gudrun Jonsson hastası olup tavsiyelerini uygulamaya, yıllık randevumu çok önceden ayarlamaya başladım.

Şevket Çetin köye dönmüştü. Ben alışkanlığımı değiştirmeyerek Osmanbükü'ne gitmeyi sürdürdüm ama konaktan ayrıldığımda yanımda Zeki ile tarlalardan geçerek gidiyordum. Köylülerden hiçbirine selam vermiyordum.

Organik besinlere olan ilgisi ve hazırlayacağı Noel sepetleri Ceylan'ın çiftliğe gelmesini sağladı. Hiç düşünmeden, her zamanki kibarlığıyla, köylü kadınları konakta topladı ve onlara sebzeleri güneşte nasıl kurutacaklarını, salatalıkları nasıl toplayacaklarını, reçeli nasıl muhafaza edeceklerini ve nasıl kutu boyayacaklarını öğretmeye koyuldu. Konağın demir kapısı sonuna kadar açılmıştı ve Ceylan bunu yaparak benim köylülerle ilişkimi düzeltmişti. Aydın'la ilgilenmiş olan komşum İlknur gözyaşları içinde köylülere karşı takındığım soğuk tavrın onları ne kadar üzdüğünü, aracılık etmesi için Cemal Çifçi'ye başvurmak üzere olduklarını söylediğinde çok duygulanmış, üstelik utanmıştım.

21. Yüzyıl

Bakanları belirsizlikler içinde bocalayan hükümet için 21. yüzyılın kutlanmasını gerektirecek fazla sebep yoktu. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasındaki anlaşmazlıklar ve yaşanan pek çok olay, yeni bir döneme geçiş için hiç elverişli bir ortam yaratmıyordu, bu da üzücü bir durumdu. Türk lirasının değeri yarıya düşmüştü, yabancı yatırımlarda keskin bir düşüş vardı, borç faizleri zirve yapmıştı, borsa batıyordu ve kimi bankalar kapanıyor, kimilerine el konuyordu. İktisadi istikrarsızlıktan ve birbirlerine girmiş partilerden yorgun düşmüş vatandaşlar ise ne kadar bunalmış olduklarını yakında yapılacak ve Türkiye siyasetinde büyük değişiklik yaratacak seçimlerde ortaya koyacaklardı.

3 Kasım 2002'de yeni kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi genel seçimlerde yüzde 34,3 oranında oy alıp mecliste 363 koltuk sahibi olarak seçimi kazandı. 1987'den beri tek başına iktidara geçen ilk partiydi. Yıllar süren siyasi belirsizliğin sona ereceği, tek parti hükümetinin iktisadi kalkınmayı ve iş dünyasında reform yapılmasını sağlamak için gerekli olan istikrarı sağlayabileceği ümit ediliyordu. Laik Müslüman demokrat olduğunu ileri süren ve Avrupa'da ya da Amerika'daki Hıristiyan Demokratlara benzemeyen AKP iktidara geldiğinde Abdullah Gül başbakan olmuştu. 2003'te ise başbakanlık koltuğuna Recep Tayyip Erdoğan oturdu.

Başlarda AKP gayet özenli gidiyordu; İstanbul daha temiz, daha yeşil oldu, bazı değişiklikler yapmakta da çekinmediler. Aday olabilmek için Avrupa Birliği Komitesi'nin istekleri doğrultusunda birtakım kanunlar çıkarıldı. Fakat pek azı yürürlüğe girdi. Neler olup bittiğini tam anlamıyla takip edemiyordum ama bir dostum tatsız boşanma sürecinde oğlunu yeterince göremediğinden şikâyet ettiğinde ona "baba hakkı" yasasına uyulması için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmasını tavsiye ettim. Avukatı böyle bir mahkemenin varlığından bile habersizdi.

Çok geçmeden anlaşıldı ki tüm bu kanunlar ve reformlar Türkiye siyasetinde kültürel bir hareketin ve değişikliğin başlangıcına işaret ediyormuş. Şaşırtıcıdır ki,

dikkat çeken en önemli değişiklik kadın modasında olmuştu. 2013'te türban yasağı kaldırıldığında türban yandaşları rahatladı ve kadınların başının kapalı olmasına sık rastlanır oldu. Artık örtülü ya da örtüsüz öğrenciler üniversitelerde kol kola dolaşıyor, türbanlılar devlet ya da özel sektör çalışanı olabiliyorlar.

Başörtülerine bu talep ve ayak bileği hizasında, daha kapalı kıyafetler sadece sokaktaki kadınların görünüşünü değiştirmekle kalmadı gelişen bir iş kolu hâline geldi. Tarih boyunca moda insanın kişiliğini ve mevkiini tanımlayan, bir kişinin davranışını ve kendisini belirleyen bir iletişim gücü olmuştur. Moda kamuoyuna toplumsal, siyasi ya da dinî bir mesaj verebilir, dolayısıyla ihtilafa yol açabilir.

Başbakan olarak yaptığı görevin ardından Recep Tayyip Erdoğan 2014 yılında cumhurbaşkanı seçildi.

Avrupa'da ve Amerika'da birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de Irak'taki savaşa karşı büyük çaplı gösteriler yapıldı.

Aile Hayatı

Aile hayatı çok karışık olabilir. Ailenin bizi kurtaran lütfu hayatta hepimizin başına gelebilecek iniş çıkışları atlatmamıza sevgi ve destekle yardımcı olabilmesidir. Benim için en rahatlatıcı ortam olan aileden asla uzak kalmamış biri olarak geleceğe hazırlanmak yolunda bu desteğe ve anlayışa şiddetle ihtiyaç duyuyordum.

Birçok kişi Ceylan ile Rana'nın babalarının farklı olduğunu bilmezdi. Aydın ikisine de yetiyordu. İyi ebeveynler olduğumuzu düşünmüyorduk, belki de gerçekten değildik. İşe yarayan tek bir şiarım vardı: "Bir fincan çay içelim ve bu konuyu düşünelim." Hayatın doğal akışına uyuyor, icabında sevgi gösteriyor, gerekirse azarlıyorduk. Ceylan ile Rana kendi kabahatleri ve başarısızlıkları için ana babalarını suçlayan kuşağa mensup değiller.

70'lerde siyasetin eğitimi ve hayatı altüst etmesi yüzünden Ceylan lise diploması alması için Galler'deki Porthcawl'de bulunan St. Clare's Katolik okuluna gönderilmişti. Mezuniyetinde okul müdiresi şöyle demişti: "Ceylan okula çok iyi uyum sağladı; çok tatlı, akıllı bir kız, keşke Katolik olsaydı!" Ceylan, üniversitedeki ilk yılında çocukluk aşkı, Melike ve Ali Rıza Özbaş'ın oğlu Erol Özbaş ile Miami'ye kaçtı. Nasıl bir dram yaşanmıştı! İkisi de Uluslararası Florida Üniversitesi'nde otel yönetimi ve iktisat okudular, ardından Kuşadası'ndaki aile işletmesi İmbat Otel'de çalışmak üzere Türkiye'ye döndüler. Üç yaşındayken Ceylan ile Erol üç tekerlekli bisiklet yüzünden kavga ederlerdi. Çok genç ve hırçın bir yaşta evlendiler; oğulları Alican'ın doğumunun hemen ardından boşanmalarına kadar hem birbirlerini sevdiler hem de kavgayı sürdürdüler.

Oğluyla İstanbul'a taşındıktan sonra Ceylan, akademik kariyer yapmaya karar verene kadar, Sheraton Oteli Halkla İlişkiler ve Reklam Müdürü olarak çalıştı. Marmara, Yeditepe ve İstanbul Üniversitesi'nde Turizm ve Otel Yönetimi dersleri verdi.

İstanbul Üniversitesi'nde ders verirken ders saatlerini 14'ten 9'a indiren bir bildiri yayınlandı. Ceylan üzülmüştü ve Ceylanlığını yapıp dişiyle tırnağıyla mücadele et-

meye karar verdi. Bıkmak bilmeden, kendisini dinleyen herkese dersin tamamlanmayacağını, öğrencilerin hizmet sektöründe başarılı olabilmek için gerekli bilgiden yoksun mezun olacaklarını anlatıp duruyordu. Bir akşam Gümüşsuyu'ndaki dairesine gittiğimde yerlerde oturan on on beş öğrenciyle karşılaştım. Yüzü zafer sevinciyle ışıldayarak durumu açıkladı: "İsteyen herkese evimde fazladan ders vermeye kararlıyım." Böylece dönem sonuna kadar öğrenme açlığı içindeki öğrencilerin, kendilerini ayakta tutmak için çayla sandviç yediklerini gördüm. Şimdi bu öğrenciler Türkiye'nin önemli otellerinde yönetim kademelerinde çalışıyorlar. Ceylan üniversiteden istifa ettikten sonra özel sektör için seminerler düzenlemeye başladı.

Ceylan sarışın, mavi gözlü, güzel biri olarak doğdu ve şimdi de hiç gayret göstermeden öyle olmayı sürdürüyor. Zeki, eğlenceli, cesur ve inatçı biri olarak duygusal enerjisinin ve taşkınlıklarının gerisinde özgür bir ruh saklıdır.

Ceylan'ın kimseye verecek hesabı yoktur, özü sözü birdir ve bu hâli bazen yorucu olabilir ve insanı çıldırtabilir. Annem gibi o da biriktirir; evi kitaplarla, ıvır zıvırla, eski fotoğraflarla, asla giymediği kıyafetlerle doludur. O anda dikkatini ne çekerse –eğitim, konferans vermek, seyahat, bahçecilik, organik besin, reçel yapmak ya da Noel sepetleri hazırlamak– yeni bir şey ortaya çıkana kadar hayatının ve tabii mecburen bizimkinin de merkezi hâline gelir. Ailesi konusunda dişi aslan kadar korumacı bir içgüdüye sahip olan Ceylan çok sadık bir dosttur. İnsanı gözünün içine bakarak değerlendirir. "Gözlerinin içi gülmüyor," diye fısıldar ve çoğunlukla da haklı çıkar.

Rana New Milton'daki İngiliz yatılı okuluna gitti. 11 yaşındaydı ve beni asla affetmedi. Birinci yılın sonunda okula gitmeyi reddetti. Dönem ücretini peşin ödemiş olduğum için ısrar ettim. Kollarını kavuşturup o tatlı, toparlak çehresinde pek de sık görülmeyen kararlı bir ifadeyle bana, "Artık okula gitmeyeceğim. Evlerinde mutsuz olan çocuklar yatılı okuyor. Ben evimde çok mutluyum, teşekkür ederim. Artık okuyup yazabiliyorum. Bu kadarı bana yeter," dedi. Peşin verdiğim ücret yandı. İstanbul'daki, mükemmel bir okul olan İngiliz Kız Okulu'na gitti ama okul İstiklal Caddesi'ne çok yakındı; sokaktaki silahlı çatışmalarda sınıfın camları kırılıyor, öğrenciler sıraların altına saklanıyordu; bu da beni siyasetin eğitimi altüst ettiği konusunda haklı çıkarıyordu. Biraz yaş alıp akıllanınca Londra'daki Queen's Gate okuluna gidip oradan mezun oldu. Bir gün gözyaşları içinde babasına telefon etti. Sınıfta tarih öğretmeni kitaptan "barbar Türkler"den söz edilen bir bölüm okumuştu. Fena hâlde utanmış olarak bunun sebebini soruyordu. Aydın olayı araştıracağına söz verdi ve olayları Türklerin bakış açısından anlatan dört sayfalık bir metin yazdı. Rana o metni tarih öğretmenine verdiğinde öğretmen o kadar etkilenmiş ki Aydın'ın yazdıklarını sınıfta okumuş ve Rana'dan özür dilemiş.

Rana'nın çalışma hayatı, Ceylan Pirinççioğlu'yla evlendiğinde bir aile şirketi olan V.I.P. Turizm Şirketi'nde başladı. O sıralarda yakın arkadaşı olan Cem Hakko, Power FM adlı bir radyo istasyonu kurmuştu ve Rana'yı "Coffee Time" adında bir sabah

programında DJ olarak çalışmaya ikna etti. Program büyük başarı kazandı ve Rana'yı tanınan bir isim hâline getirdi. Rana'nın yumuşak, son derece ahenkli, ılık sesi onu doğuştan spiker yapar ve gayet güzel anlaşılır, özgün bir telaffuzla konuşur. Radyoda, sonra televizyonda geçirdiği yıllar DJ, televizyon sunucusu ve organizasyonlarda sunucu olarak kariyer yapmasını sağladı.

Acaba kaç anne "Kızım Nureyev ile dans etti," diyebilir? Nureyev Atatürk Kültür Merkezi'nde sahneye çıktığında onuruna verilen özel davette Rana onunla dans etmişti. Bu ona o kadar cesaret verdi ki sonunda split hareketini yapmayı başardı. Ertesi sabah ıstırap içinde telefon etti ve apandisit ameliyatı için aceleyle Amerikan Hastanesi'ne kaldırıldı. Nureyev kocaman bir kırmızı gül buketiyle birlikte sempatik bir not yolladı.

Rana koyu renk saçlıdır ve gülümsediğinde kısılan ela gözleri vardır. Güzel, sevecen, fazlasıyla cömert, büyüklerine saygılı ve babası gibi sonuna kadar dürüsttür. Aynı anda birçok işi birden üstlenirken bunu güçlü bir sorumluluk duygusuyla yapar ve herkesin kendisi gibi üstün standartları ve ilkeleri olduğunu düşünür ki bu da elbette arada bir ters teper. Hazırcevap, komik ve becerikli olduğu gibi hayatın gülünç taraflarını görmeye eğilimlidir.

Rana ailesini ve dostlarını memnun etmek için birçok şeyden vazgeçebilir ama duygularını kontrol altında tutar. Ergenlik çağlarında bile nezaketle yansıttığı bir doğallığı vardı ve yaşla birlikte bu da gelişti ama fazla değişmedi; bu da onun yalın, hep aynı zarafeti yansıtan tarzını ve kişiliğini belirliyor. Kızı Selina da ona çekmiş, aynı tarzı benimsedi.

Aydın ile ben kendini tam anlamıyla kaptırmış bir büyükanne ve büyükbabaydık ve onların hayatına dâhil olmak büyük bir keyifti. İlk erkek torunumuz, Ceylan'ın sarışın, mavi gözlü oğlu Alican 11 Ocak 1983'te İzmir'de doğdu. Altın renkli bir sonbahar günü Rose Cottage'ın arkasındaki yaban çiçekleri ve kelebeklerle dolu tarlalarda yanında Alman kurdu Maço ile yürürken, basit keten elbisesi içinde pek de genç ve kırılgan görünen Ceylan tepenin üstünde kollarını kocaman açıp sarı saçlarını sallayarak durmuştu. Yüzünü gökyüzüne çevirip bağırdı: "Sevgili Tanrım! Dünyaya karşı öylesine sevgi doluyum ki infilak etmek üzereyim!" Sonra da dans etmeye başladı.

Çılgın bir bebek öncesi partisinden sonra ışıl ışıl, sevimli bir tombalak olan Rana ile birlikte Londra'daki dairesini ilk çocuğunun doğumu için hazırlıyorduk. İkinci erkek torunum için mavi saten kaplı şahane bir bebek sepeti hazırlamıştım. Rana zor biri olduğumu, belki de menopoza girdiğimi ve Peter Jones ile aşk yaşadığımı söylüyordu. Hepsi de külliyen saçmaydı. Peter Jones, Sloane Square'deki bir mağazanın adıydı! Bunu o sırada fazla çalışan hormonlarına yordum. İri, anlamlı bakan gözleri ve koyu renk saçları olan oğlu Emrecan Pirinççioğlu 4 Temmuz 1990'da Londra'daki St. Mary's Hastanesi'nin Lindo kanadında doğdu. Büyükbabalar, büyükanneler ve

kardeşler kutlamak için İstanbul'dan Londra'ya uçarak geldiler. Şaraplı kutlama yapmak için yığınlarla salatalıklı ve somonlu sandviç hazırladım.

Ve sürpriz! On yıl sonra Rana 1 Eylül 2000'de aynı hastanede güzel bir kız bebeği, Selina Pirinççioğlu'nu dünyaya getirdi. Bebek sepeti tekrar ortaya çıktı, bu sefer pembe saten kurdelelerle ve fiyonklarla süslüydü. Selina'nın doğumu hayatımıza umut, sevgi ve neşe getirdi.

Alican ile İsviçreli eşi, Lyceum Alpinum'dan sevgilisi Chantal'ın 2015'te ve 2019'da birbirinden güzel, sarışın, mavi gözlü oğulları Erol Emir ve Oskar Ali Özbaş doğduklarında iki tane torun çocuğumuz oldu. Alican ile Chantal Kuşadası'na yerleştiler; Alican aile işini sürdürürken Chantal ve ortağı Monica Özkaya Kuşadası tepelerinde Bird Island Farm adında bir hayvan barınağı kurdular. Orada bu iki genç hayvan sever, Türk kocalarıyla birlikte, biz insanların kötü muamelesine maruz kalan hayvanlara bakmak, köpekleri eğitmek için çok çalışıyorlar.

17 Ağustos 1999'da Bodrum'dan İstanbul'a giden son uçaktan inip Beşiktaş'taki eve vardığımda saat gece yarısını geçmişti. Duş alıp kendimi yatağa attım ama birinin yatağı salladığını düşünerek uyandım. Bağırışlar duyuluyordu, biri kapıyı yumrukluyor, zili çalıyor, bir yandan da bağırıyordu: "Dışarı çıkın! Dışarı çıkın! Deprem! Deprem!"

Gecenin 3'üydü. Sırtıma bir eşofman geçirdim, el çantamı kapıp merdivenlere koştum. Kapkaranlıktı, duvarları yoklayarak, el yordamıyla aşağı inmeye çalışırken yüzüme bir ışık tutuldu. Apartmanın önündeki park ve sokak kimi hâlâ pijamalı olan bir sürü insanla doluydu; bebeklerini susturmaya, eteklerine yapışan çocukları sakinleştirmeye çalışan kadınlara tuhaf bir sessizlik içinde, battaniye, sandalye, yastık taşıyarak kendilerini oyalıyorlardı. Yaşlıların ve hastaların sığınmaları için otomobiller tahsis edildi. Gün ağardığında yiyecek, su ve çadırların hazır edildiği, tepeye birkaç metre ötedeki Yıldız Camii'ne geçmemiz söylendi. Beşiktaş'ın o tepesindeki evlerin temellerinin kaya üstünde olduğunu biliyordum, o yüzden camiye gitmek yerine apartmana döndüm. Çabucak göz attığımda duvarlarda çatlak bile bulunmadığını gördüm. Ceylan ile Alican Bodrum'da olduğu için Rana onun Asya yakasında, Vaniköy'deki evinde kalmam için ısrar etti.

Deprem çok kötü bir zamanda, herkes uykudayken olmuştu. Merkez üssü yoğun bir endüstri bölgesi olan Kocaeli ile Gölcük civarıydı ve Richter ölçeğiyle 7,4 büyüklüğünde vurmuştu. Artçı şok 35 saniye sürmüştü. Resmî rakamlara göre 17.480 kişi ölmüştü ama insan kaybının daha çok olduğu tahmin ediliyordu. Kocaeli, Sakarya, Yalova ve İstanbul içinde ve civarında 43 bin kişi yaralanmış, 600 binden fazla insan evsiz kalmıştı. Bir sonraki depremin İstanbul'u vuracağından korkanlar haftalarca evlerinin dışındaki çadırlarda, uyku tulumlarında, parklardaki banklarda ya da otomobillerinde yattılar. Deprem çantaları, kuru gıdalar, battaniyeler, ilkyardım çantası gibi ihtiyaç maddeleri ve nakit para bulmak sorun hâline geldi.

Hükümet tepki vermekte gecikse de gönüllüler akın ettiler. Ceylan üniversite ekibiyle birlikte kamyonlar dolusu yiyecek, giyecek, kitap, oyuncak ve tıbbî malzeme toplayarak yardım merkezlerine, hastanelere ve okullara gitmesini sağladı.

Rana, kocası ve arkadaşları merhum Dr. Türkan Saylan'ın kurduğu Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ne katılarak destek oldular. Sabah erkenden İzmit'e giderek o gece döndüler, sonra da telefon başına geçip prefabrik evler kurabilmek için birilerini ikna etmeye, birilerine yalvarmaya, bağış istemeye başladılar.

Bir gün Rana hastanede yaralı bir adamı iyileştirmek için saatlerce uğraştıktan sonra ceplerinin saatler, mücevherat ve nakit para ile dolu olduğunu fark etmiş. "Yağmacılık yapıyormuş!" diye bağırmış. "Keşke bıraksaydım olduğu yerde..." Ben ise bahçede çadırda uyumayı çok eğlenceli bulan Emrecan'la ilgileniyordum. Bir akşam Boğaz'dan gelen esintiyle serinleyen balkonda oturur, gemilerin sessizce geçişini seyrederken Rana ortalıkta bunca yıkım ve ıstırap varken kendimizi şanslı hissetmemiz gerektiğini söyledi. 12 Ekim 1999'da 7,2 büyüklüğünde başka büyük bir deprem de Düzce'yi vurdu ve 900 kişinin ölümüne sebep oldu.

Marmara depremi Türkiye'de deprem farkındalığını artırdı. Önceden de uyarılar olmuş ama görmezden gelinmişti. Derme çatma inşaatlar, beceriksiz işçilik, uygunsuz zeminlerin seçilmesi, inşaat ve güvenlik kurallarına tümüyle aykırı davranılması yıkımların ve ölümlerin başlıca nedenleriydi. Artık inşaat kuralları yürürlüğe girdi ve binaların sigorta edilebilmeleri için depreme karşı dayanıklı olduklarına ilişkin resmî belge şartı kondu. Öte yandan insanların hafızası zayıftır ve namuslu olmayan müteahhitler, fırsat bulurlarsa, yine de güvenlikten çok kârlarını düşünmeyi tercih ederler. Depreme karşı duyarlılığı sürekli kılmak için daha çok şey yapılması gerekir. Türkiye'nin deprem bölgesi olduğu unutulmamalı.

Eğitimini İsviçre'de sürdüren Alican bu acil duruma oradan katkı sağlamak için bir yol aradı ve para topladı. Bu da okul müdürleri dâhil hepimizi etkiledi. Bu müdürlerden Peter Pasquill annesine şöyle bir mektup yazmıştı:

Sevgili Bayan Arbel,

Alican'ın Türkiye'deki depremzedeler için yaptığı çalışmalarla ne kadar iftihar ettiğimizi size bildirmek istedim. Dün gecenin geç saatlerine kadar St. Moritz'deki bir marketin tezgâhında diğer Türk öğrencilerle birlikte kebap sattı. Öğleden sonra ve akşam hava buz gibiydi ama Alican yorulmak bilmeden diğerlerine örnek oldu. Büyük bir övgüyü hak etti. Öğrencilerin topladığı 2000 İsviçre Frangı deprem yardım fonuna aktarılacaktır.

Bombalar

15 Kasım 2003'te iki kamyon dolusu bomba taşıyan intihar bombacıları Galata'daki Beth İsrael ve Neve Şalom sinagoglarına saldırı düzenleyerek binaları havaya uçurdular; 27 kişinin ölümüne, 300 kişinin de yaralanmasına sebep oldular. Daracık, kalabalık sokaklar asfalt parçaları, kırık camlar ve parçalanmış kapılarla dolmuştu. Bu kötülükle tasarlanmış, mümkün olduğunca çok sayıda masum insanı katletmeyi hedefleyen, hain bir eylemdi. Eylemin El Kaide bağlantılı olduğu sonradan anlaşıldı.

Beş gün sonra, 20 Kasım'da, serin bir perşembe günü sabahı o sırada üç yaşında olan ve Papatya adlı bir İngiliz anaokuluna giden torunum Selina'yı okuldan almadan önce kızım Ceylan ile kahve içmek için Nişantaşı'nda buluştuk. Alışveriş yapanların önümüzden geçişini, öğle tatiline çıkanlar için hazırlanan simitçinin çiçekçinin yanındaki cam tezgâhına taze simitleri dizişini seyrediyorduk. Derken dehşet verici bir infilak yerimizden fırlamamıza sebep oldu, uzaklardan kapkara bir duman yükseldi. Biri, "İngiliz Konsolosluğu bombalandı," diye bağırdı. Kargaşa ve telaş başlamıştı. İnsanlar bağırarak cep telefonlarıyla konuşuyor, arabalar kaldırımlara çıkıyordu. Konsolosluğa gitmek üzere kalktığımızda daha yakınlardan gelen başka bir infilak oldu ve o yönden daha da kara bir duman yükseldi. Bir ses, "Levent HSBC şubesi!" diye bağırdı. Orası Selina'nın okuluna bizi dehşete kaptıracak kadar yakındı. Ceylan bir taksi görünce önüne atladı. Kapıyı açıp beni içeri itti ve sürücüye bizi okula götürmesini söyledi. Trafik korkunçtu. Yollar o kadar tıkanmıştı ki sonunda taksiden çıkıp ara sokaklarda koşmaya başladık. Okula vardığımızda bahçe velilerle doluydu. Çocuklar küçük gruplar hâlinde el ele tutuşup sakin kalmaya çalışan, veliler geldikçe çocukları onlara teslim eden sınıf öğretmenlerinin etrafında toplaşmıştı. Rana, Selina'yı çoktan almıştı. Rana oraya bu kadar çabuk varabilmek için ya Boğaz'ı yüzerek geçmişti ya da zaten oralarda bir yerde olmalıydı. İçimiz rahatlamış olarak Ceylan ile birlikte bir duvarın üstüne çöküp çılgına dönmüş anneler ve öfkeli babalar çocuklarını alıp uzaklaşırken cesur öğretmenlerin geri kalanları teselli etmeye çalışmalarını seyrettik.

Masum insanlar öldü, binalar yıkıldı. Ölenler arasında trafik ışıklarında yolun karşı tarafına geçmek için bekleyen ünlü aktör ve şarkıcı Kerem Yılmazer de vardı. Ceylan'ı eve bıraktıktan sonra İngiliz Konsolosluğu'na doğru yürümeye başladığımda polis beni durdurdu. Bir intihar bombacısı bomba dolu bir kamyonu kapıya sürmüş, İngilizlerden ve Türklerden 30 kişinin ölümüne, 400 kişinin yaralanmasına sebep olmuştu. Ağzımda toz tadı vardı, burnuma yanık kokusu geliyor, polis düdükleri, itfaiyecilerin bağırışları, ambulans sirenleri duyuluyordu. Öyle bir kargaşa ve ıstırap vardı ki midem bulandı; yıkmak, bir binayı havaya uçurmak, bombalamak, tetiği çekmek, öldürmek, can almak ne kadar kolaydı... Karanlıktı. Eve döndüm.

İki gün önce Kırım Kilisesi'nde İstanbul'daki gayrimüslim dinî liderler için yapılan o sıradaki Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams'ın yönetimindeki akşam ayinine katılmıştım. Ayinden sonra Başkonsolos Roger Short ve karısı Victoria, apartmanımızın hemen alt taraflarındaki evlerinde bir davet verdiler. Aralarında Rum Patriği, Ermeni Başpiskoposu, Katolik ve İngiltere Kilisesi Rahibi, Musevi, Seferad ve Süryani önderler bulunan, hepsi de yaşını başını almış, gösterişli tuhaf kıyafetleri içindeki uzun sakallı ve epey iştahlı tombulca liderler ev sahibesinin hazırladığı muhteşem sofrayı silip süpürdüler. Rowan Williams ve ben çok iyi anlaşır, birbirimize Galler'deki çocukluğumuzla ilgili hikâyeler anlatırdık. Oradan ayrılırken muhteşem bir gece hazırladığı için Roger'a teşekkür ettim. "Ya, öyle oldu," dedi. "Biliyor musun, galiba şimdiye kadar verdiğim en iyi davetlerden biriydi."

Meğer vereceği son davetmiş. İki gün sonra Roger ve Victoria, Beşiktaş'taki evlerinden çıkmışlar, arabalarıyla konsolosluğa gidiyorlarmış. Konsolosluk arazisine girmeden önce Victoria süt almak için arabadan inmiş. Roger bomba yüzünden ölürken Victoria kurtuldu.

1968'de o sırada genç bir diplomat olan Roger Short pırıl pırıl Triumph Spitfire otomobiliyle Avrupa'yı aşıp ilk görevini üstlenmek üzere Ankara'ya gitmişti. Daha sonra kızının yazacağı gibi, "Türkiye'nin hayatında ne kadar derin kökler salacağından habersizdi." Victoria ile Roger İstanbul'da nişanlanmışlar, İngiltere'de evlenmişlerdi; Roger Short daha sonra karısı ve üç çocuğuyla İstanbul Başkonsolosu sıfatıyla Türkiye'ye geri döndü.

Deneyimli bir diplomat olarak İngiltere ile Türkiye arasındaki ticareti ve yatırımları artırmak için ticari yeteneklerini kullandı. Görevleri gereği Türkiye'de yaşayan yabancılardan oluşan geniş bir camianın lideriydi ve aralarında karısıyla kendisinin birçok dostu bulunan diplomasi çevrelerinde iyi tanınan biriydi. Shortların Türkiye'ye ve Osmanlı mirasına bağlılıkları ve sevgileri o kadar güçlüydü ki Roger emekli olduktan sonra İstanbul'da yaşamayı düşünüyorlardı.

Roger'ın ölümünden sonra Victoria İstanbul'da kalırken çocukları İngiltere'de yatılı okullara gittiler. Victoria Kırım Kilisesi yakınlarında, Boğaz'a bakan çok güzel bir apartmanda oturur. Kilise konseyinin ve İngiliz camiasının etkin bir üyesidir ve İs-

tanbul'daki birçok özel bahçe gibi İngiliz Konsolosluğu'nun bahçesini de düzenleyen, herkesin tercih ettiği bir peyzaj ustasıdır.

Üç çocuğu ve dostlarıyla birlikte Oxford Üniversitesi Koleji'nde Roger Short Fonu oluşturarak Roger'ın ideallerini ve "eğitim sınır tanımaz" prensibini yaşatmak üzere kültürlerarası alışverişi teşvik eden burslar ve seyahat ödülleri vermeye başladılar. Çoğunlukla öğrenci olan gezginlere araştırma yapmak, dostluklar kurmak, yeni kültürler tanımak ve ülkelerine Türkiye ile onu çevreleyen bölgeyi daha iyi algılamış olarak dönmek üzere burslar veriliyor.

Mutlu Günler

"Sevdiğin biri öldüğünde sevecek başka biri bulursun."
Aydın Osman Erkan

Rana 2003'te boşandıktan sonra onunla çocuklarının yanına taşınmıştım. Bir Noel davetinde kütüphanede iş kıyafetleri giymiş iki yabancı olduğunu fark ettim. Mutfakta çok işim vardı o yüzden neşeli arkadaşım Ayla Gedik'i onlarla ilgilenmesi için salona yolladım. Sıcak, ağır bir hindiyi fırından çıkarmaya uğraştığım sırada Ayla mutfağa daldı. Türkçe, "Kim! Kim! Rana bu adamı kaçırmasın. Yakışıklı, mükemmel bir Anadolu erkeği. Rana kaçırmasın," diyordu. Kaçırmanın kaçmakla ilgili bir sözcük olduğunu biliyordum ama o sırada ilgilendiğim tek şey kızımdan kaçacak bir adamdan çok hindiyi elimden kaçırıp yere düşürmekti. "Hmm, evet," diye cevap verdim. "Git de öğren bakalım adam evli mi, çocuğu var mı, ne iş yapıyor... Ama beni rahat bırak, Rana'ya anlat bunları." Ayla haklıydı, bu adam hayatımızda yeni ve mutlu bir sayfa açılmasını sağlayacaktı.

Erol Tabanca Orta Anadolu'da, eskiden Dorlion adında bir Frigya şehri olan ve Porsuk çayı kıyısındaki Eskişehir'de doğmuştu. Hititler, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi çeşitli milletlerin yaşadığı bu toprakların zengin tarihi kültürel ve çeşitlilik içeren ahaliden geriye birçok izler bırakmıştı.

Merhum Mehmet Tabanca ile eşi Zeliha Hanım'ın dört çocuğundan biri olan Erol Tabanca sınıfın en uzun boylu çocuğu olduğu için 10 Kasım Atatürk'ü Anma törenlerinde bayrak taşırmış ve annesi bakkala gittiğinde sepetini ona taşıtırmış. Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nde mimarlık okumuş, üniversite yıllarında Maden Tetkik Arama Enstitüsü takımında profesyonel basketbol oynamıştı. Askerliğini bitirdikten ve bir süre İstanbul'da çalıştıktan sonra bir Türk şirketinden gelen Türkmenistan'da çalışma teklifi kaderini tayin etmiş. "Kısmet"i buymuş.

Rana, Erol Tabanca'yı sunuculuğunu üstlendiği bir hayır işi etkinliğinde tanımış. Genellikle işi bittiğinde evine dönerdi ama o gece Esat ve Mehpare Edin yemekte kendilerine katılması için ısrar etmişler ve Erol Tabanca ile tanıştırılmış. Kısmet iş başında!

Ailece sürprizleri pek severiz. Rana da 15 Mart 2017'de Erol'un 50. yaş günü için harika bir sürpriz hazırlıyordu. Üniversitede basketbol oynadığı günlerin ona ne büyük keyif verdiğini hatırlayarak eski takım arkadaşlarıyla bir şampiyonluk maçı düzenlemeye karar vermişti. Bunu yapabilmek için Erol'un ortağı ve en iyi dostu Cem Siyahi ile kendi arkadaşı, Maya Spor Merkezi'nin sahibi Esra Özsüer'in yardımlarına ihtiyacı vardı. Erol Türkmenistan'daydı, Esra ile Cem de sır tutacaklarına yemin etmişlerdi. Maçı planlamak, davetlileri çağırmak, takım mensuplarıyla eşleri için İstanbul'da otel ayarlamak, Maya Spor Merkezi'ni maç ve parti için hazırlamak üzere birlikte haftalarca çalıştılar.

O sabah kahvaltıda herkes Erol'a hediyelerini verip onunla kucaklaşırken Emrecan ile Selina heyecanlarına zor hâkim oluyorlardı çünkü sürprizden haberleri vardı ve konuşmamaya yemin etmişlerdi.

O geceyi gözünüzün önüne getirin: Erol son basketbol karşılaşmasından neredeyse yirmi yıl sonra Rana ile birlikte sahaya girdiğinde tüm takım arkadaşları numaralı tişörtleri ve şortlarıyla zıplayıp duruyorlardı; kimi ince ve formda, kimi tombullaşmış, kimi ak saçlı, kimi kelleşmiş takım mensupları her yaştan amigonun coşturmasıyla dans ediyordu. Erol sürpriz karşısında birkaç damla gözyaşı döktükten sonra tişörtünü ve şortunu giyip hararetli bir maça hazırlandı. Heyecan bittikten sonra Esra'nın hazırladığı doğum günü yemeği için toplandık. Esra'nın oğlu evde yüksek ateşle hasta yatıyordu. Sofra başına yöneldiğimizde evine, oğlunun yanına gitmesini söyledim ama kalmakta ısrarlıydı; oğlu o kadar hastayken yanına gitmemesi bana tuhaf gelmişti.

Erol Tabanca'nın sürpriz yapmak konusunda hepimizden usta olduğunu bilmiyormuşuz. Türkmenistan'da çalışıyor zannettiğimiz Erol aslında çift taraflı çalışan suç ortakları Cem ve Esra ile başka bir işin peşindeymiş. Bir sonraki sahne inanılacak gibi değildi; yapılan plan ve uygulanışı Oscar'a layıktı. Ansızın Erol'un dostu olsa da konuk listesinde bulunmayan Şişli Belediye Başkanı ortaya çıkıp yemeğin üstüne müthiş bir konuşma yaparken Erol'un Rana'ya evlenme teklif etmesi gerektiğini söyledi. Erol da bu lafı beğenip evlenme teklif etti; Rana ise genç kız gibi kıkırdayarak "evet" dedi. Derken içeri nikâh memuruyla peşinden beyaz örtülü bir masa ve dört sandalye taşıyan iki kişi girdi ve Rana evlendi.

Antikacı Dodo ile onun bir arkadaşının ortasında, kalabalığın gerisinde duruyordum. Dodo, "Şekerim, bunlar evleniyorlar," dedi.

"Saçmalama. Prova bu," diye cevap verdim.

Arkadaşı ise, "Burası İstanbul, her şey olabilir," diyerek güldü.

Rana, "Anne!" diye bağırdı ve oracıkta, ayağında kot pantolon, üstünde beyaz tişörtle, kahkahalar ve sevinç çığlıkları arasında evlendi. Benim dışımda herkes mutlulukla bağırıyordu, ben ise şoktaydım. Emrecan koşup yanıma gelerek bana sarıldığında gürültüyü bastırmak için bağırıyordu: "Bu hayatımın en mutlu günü!"

Âdeta ışıldayan, gözleri parlayan, şok içindeki Rana öpücükler, kucaklaşmalar, tebrikler arasında kaybolmuştu. En şaşırtıcı, en tuhaf, en komik, en romantik düğün olmuş ve aylarca konuşulmuştu.

Selina maçtan sonra eve gittiği için annesinin düğününü kaçırmıştı. Ertesi gün töreni evde, bir de onun için yaptık. Fatoş'un siyah üniversite kılığını giydim, beyaz duvak takmış olan, peşinden de en güzel elbisesini giymiş, bir demet çiçek taşıyan nedimesi Selina gelen Rana'yı alıp merdivenlerden inip nikâh memuru rolü takınarak damat Erol'un beni gülücükler içinde beklediği yemek masasına götürdüm, nikâh törenini yaptık. Üç yaşındaki Selina odanın içinde zıplayıp duruyordu.

Rana'nın doğum günü olan 9 Temmuz'da Bay ve Bayan Erol Tabanca, gece kıyafetleri içinde pek güzelleşerek evliliklerini kutlamak üzere Boğaz'a bakan Sunset Restaurant'da bir davet düzenlediler. Rana, "Bir alana beş bedava," diye alay ediyordu. Emrecan ve Selina, iki köpek, ister inanın ister inanmayın, bir kayınvalide, üstüne de Erol'un kızı İdil ile köpeği yeni ailemizi oluşturuyordu.

Erol'un karısına ilk hediyesi onun şiirlerinden oluşan bir kitaptı. Erol ile Rana, işleri gayet iyi götürüyorlar ve böylece bu renkli beraberlik Erol'un yaptığı olağanüstü güzel evde sonsuza kadar sürebilecek.

Erol gelişen Türkmenistan'ın çok çalışmaya azimli bir adam için imkânlarla dolu bir ülke olduğunu fark edince bu gelişmenin bir parçası olmaya karar vermişti. 1995'de Türkiye'ye dönerek Eskişehir'de ilkokulu birlikte okuduğu, en iyi dostu Cem Siyahi ile Polimeks'i kurdu. Ankara'dan okul arkadaşları Abdullah Gözener de bir süre sonra onlara katıldı.

Türk yatırımcılar risk alırlar, çok çalışmaya ve binlerce kilometre yol yapmaya hazırdırlar. Erol ise daha az seyahat etse de inisiyatif almakta, kaynak yaratmakta ustaydı; farkı yaratan da buydu.

Henry Ford, "Tek bir kişi olağanüstü fark yaratabilir ama bir araya gelmek başlangıcı, birlikte kalabilmek ilerlemeyi ve birlikte çalışmak da başarıyı getirir," diyordu. Bu tam da Polimeks'in nasıl geliştiğini, mütevazı başlangıcından bugüne nasıl geldiğini, dünyanın en iyi inşaat, mimarlık ve mühendislik firmalarından biri oluşunu gayet iyi anlatıyor. Bu da kolay bir süreç değildi. Yatırımcılık ve liderlik ürkek insanlara göre değildir. Büyük aksaklıklar çıkabilir, büyük risklerle karşılaşılabilir, çaresizlikle dolu günler, uykusuz geçen geceler yaşanabilir, sıkıntılı, kuşkulara düşülen durumlar çok olur ama Erol ile ekibi işlerini sebatla sürdürdüler.

Polimeks'in başarısının sırrı rol modeli olan kişinin sürekli iş başında olmasıdır. İşe ilk gelen, işten son ayrılan kişidir ve ondan sonra da görevi kendisiyle aynı hızla koşmaya hazır olan müdürlerine bırakır. Erol'un basketbol yılları ona takım üyesi olmanın önemini öğretmiştir ve bu takım ruhu ve kendini adamış olmak işyerindeki enerjiyi, çalışanlarla paylaşılan aile ortamını ve inanılmaz düzeyde bir sadakati harekete geçirmiştir. İş ahlakı sadece kendisi ve ortakları için değil çalışanları için de

geçerlidir. Sürekli seyahat eden Erol'un programı çok doludur. İşinde ne kadar stres yaşarsa yaşasın nasıl olduğunu sorduğumda cevabı hep aynı olur: "Her şey daha iyi olacak."

Uzun boylu, sporcu ve yakışıklı Erol'un iş konusundaki öz disiplini, enerjisi ve kapasitesi inanılmazdır. Yapmacıksız bir dostluk sergiler, rekabetçi bir ruha ve içtenlikli bir mizah duygusuna sahiptir, üstelik eğlenceli bir sofra arkadaşıdır, hele yemekte en sevdiği tatlı varsa. Bir ağacı ev hâline getirebilir ya da telefonda konuşurken yeni fikirler, yeni tasarımlar çiziktirebilir. Başarı tutkulu, dünyada kendine bir yer edinmeye kararlı, düşlerinin peşinde koşan insanları bulur ve bence Erol Tabanca'yı motive eden de bunlar olmalı. 50'lerin başında sanatla, özelikle Türk sanatçılarla ilgilenmeye başlamış; sanat koleksiyonu da böylece oluşmuş.

Çift olarak Erol ile Rana benzer ilgi alanlarına sahip. Erol'un sanat tutkusu Rana'nın mobilya, renk ve kumaş konusundaki daha eklektik zevkiyle mükemmelen örtüşür. Rana için fiyatın önemi yoktur. Sevdiği bir şey eskici dükkânından alınmış olsa da yaşadıkları zarif, konforlu evlerinde pahalı antikaların yanında kendine hoş bir yer bulabilir. Hiçbir eşya yerini yadırgamaz. İkisi de çok meşgul insanlardır ama Erol ve Rana aile odaklı yaşarlar. Bayram tatillerinde yapılacak Tabanca ailesi toplantılarının tarihleri çok önceden belirlenir. Erol'un kızı İdil sinema okulunu bitirdikten sonra New York'a taşınmış ve kıran kırana rekabetin yaşandığı yayın dünyasında sahibi ve yayın müdürü olduğu, avangard bir dergi olan *Bullett*'ı yayımlamayı başarmıştı. Ama içindeki yazma dürtüsü bitmemişti. New York'un itiş kakış içindeki hayatından uzaklaşıp yazabilmek için kendine Kosta Rika'da sakin, yeşil bir cennet buldu. Selina onu ziyarete gittiğinde içinde bir ağacın büyüdüğü evine âşık olmuştu. İdil artık İstanbul'da yaşıyor.

Porsuk çayının çevresinde kurulu Eskişehir günümüzde 900 bine yaklaşan nüfusuyla modern, canlı bir üniversite kentidir ve kültür merkezlerini, sokaklarını, parklarını dolduran gençliğin hareketliliği kafelerinin ve lokantalarının gece yarısından sonra bile açık olmalarını sağlar. Eskişehir'in en eski yerleşim bölgesi eski, klasik ahşap evlerle dolu, UNESCO Kültür Mirası ilan edilmiş olan Odunpazarı'dır. Şehir ve iki üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi bu güzel Anadolu kentinin gelişimi ve modernleşmesi yolunda önemli roller oynayan iki olağanüstü adamın, Profesör Orhan Oğuz ile Profesör Yılmaz Büyükerşen isimleriyle özdeşleşmiştir.

Gezi Parkı

Bir yeşil alan için ödenen büyük bedel

Taksim Meydanı'nın bir yanında yaşlı ağaçların gölgelediği, birkaç bankı bir de çay bahçesi olan küçük bir kent parkı bulunur. Hyde Park gibi değildir, mağazaların, apartmanların, otellerin ve yoğun trafiğin arasına yerleşmiştir. Yine de sıcak yaz günlerinde bürolarda çalışanların, tezgâhtarların öğle yemeklerini ya da simitlerini yiyebilecekleri, annelerin çocukları oynarken köpeklerini gezdirebilecekleri, öğrencilerin çimenlerin üstünde ders çalışacakları ya da sohbet edebilecekleri, yaşlıların banklarda oturup gelen geçeni izleyebilecekleri bir parça yeşil alandır. Alican'ın köpeğini genellikle orada gezdirirdik. Bir gün haylaz şey kaçıp gitti. Saatlerce aradıktan sonra parktaki tüm ağaçların gövdesine, bulana ödül verileceğini bildiren fotoğraflı ilanlar astık. O akşam bir hanım arayınca parka koşup yaramaz köpeği teslim aldık. İşte burası Gezi Parkı'dır.

2013'de Taksim Meydanı'nı yayalaştırma projesi kapsamında Gezi Parkı'ndaki ağaçların (ağaç kesim mevsimi olmasa da) mayıs ayında kesileceği duyuruldu. 27 Mayıs'ta 50 kadar genç çevreci ağaçları korumak için sessiz bir protesto olarak parkta kamp kurdular. Üç gün sonra, onlar uyurken, polis saldırgan bir şafak operasyonu yaparak çadırları söktü, uyuyan protestoculara biber gazı sıktı. Bu olay Türkiye'de daha önce benzeri görülmemiş, büyük bir halk tepkisiyle karşılandı. Polisi göndermeden önce bu genç insanlarla konuyu tartışacak biri, resmî bir otorite yok muydu?

Saatler içinde her yaştan, her kesimden, farklı siyasal eğilimlerden insanlar göstericilere görülmemiş bir destek sağlamak üzere parka akın etti. Gittiğim bankada yanımdaki orta yaşlı, orta sınıftan bir hanım yüksek sesle, "Bize düşen görev ağaçlarımızı koruyan bu genç insanları desteklemektir," diyordu.

Parka gittim. Polisin kabul edilmesi zor, son derece sert baskınlarını protesto etmek için kalabalıklar bir araya gelmişti. İstanbul'da toplumsal, sivil bir itiraz olarak başlayan şey ülke çapında birçok şehirde siyasal protestoya dönüştüğünde 2,5 milyon kişi buna katıldı, 8 kişi öldürüldü ve yüzlerce kişi yaralandı. Türkiye'deki birçok mi-

ting gibi bu da parkta iyi niyetli bir buluşma olarak başlamıştı. Herkes göstericilere hediyeler, battaniyeler, kasklar, el fenerleri, yastıklar getiriyordu. O kadar çok yiyecek getirilmişti ki göstericiler "Artık yemek getirmeyin lütfen, bunlara buzdolabı lazım!" diye bağırıyorlardı. Ertesi gün frigorifik kamyonlarla gaz maskeleri ve tıbbi malzeme getirildi. Doktorlar, öğrenciler, büro çalışanları geceyi parkta geçirmeye başladılar. Ev kadınları öğleden sonra çocuklarını ve yemekleri parka getirebilmek için sabahlarını yemek pişirerek geçiriyorlardı. Kalabalığa hemen uyum sağlayan seyyar satıcılar simit, balon ve biber gazının etkisini yatıştırsın diye kolonya satıyordu. Türkiye'deki sokak mizahı eğlenceli ama gayet sert ifadelerle bir kez daha doruğa ulaşırken sosyal medya da ülkenin tamamını olup bitenden haberdar ediyordu. Televizyon ve sinema yıldızları göstericileri eğlendirmeye geliyor, kalabalığı yüreklendirmek için konuşuyor, şarkılar söylüyordu. Evlerinde kalan aileler ise geceleri balkonlarında tencere tava çalıyordu. Komedyenler bir siyasetçinin söylediği lafla alay etmek için "Tencerem var, tavam var, çapulcuyum, havam var," diye şarkılar uydurmuştu. Polisle yaşanan her çatışma, sadece İstanbul'da değil, Ankara, İzmir ve Eskişehir'de de yeni göstericilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. İnsanlar yaralanmış, biber gazı, tanklar ve bariyerlerle mücadele ederken öfke ve gerilim iyice artmıştı. Yağmurlu, nemli bir gece İtalyan eylemci piyanist Davide Martello'nun aşk ve barış ezgileri çalıp söylemesini dinlemiştik. Ertesi gün polis piyanosunu kaldırıp götürdü.

Uluslararası televizyonlarda gösterilen, sosyal medyada sürekli yer alan Gezi Parkı protestoları milyonlarca kişi için toplumsal ve siyasal hoşnutsuzluğun simgesi hâline geldi. Kentleşme, inşaatlar, sürekli tıkanan trafik, siyasal hüsran, dinî tepkiler, gizli gündem dedikoduları, hükümetin saydam olmayan tutumu, belirsizlik ve tedirginlik aslında uysal olan orta sınıfa mensup insanların canını acıtır olmuştu. İnsanlar endişeliydi. Yabancı bir yazarın dediği gibi, Türklerin "beton sevdası" artık nüfusun büyük çoğunluğunu etkiliyordu. Gudrun Jonsson'ın stres hakkında söylediklerini hatırladım ve Gezi protestosunu tetikleyen şeyin birkaç ağacı korumak kadar toplumsal stres de olduğunu düşündüm. Canlarına yetmişti. Bardağı taşıran son damla olmuştu.

Gecenin geç bir saatinde iki yönlü akan Barbaros Bulvarı'nda karşıdan karşıya geçmek için üst geçidi kullandığımı gayet iyi hatırlıyordum. Ertesi sabah o üst geçitten tekrar geçmem gerekti ama geçidi bulamıyordum. Kendimi aptal gibi hissederek aşağı, yukarı yürüyüp durdum ve tam bir hayal kırıklığı içinde bir polise yaklaşıp üst geçide ne olduğunu sordum. Kayıtsız bir tavırla, "Dün gece kaldırıldı," diye cevap verdi.

Silahlı saldırılar arttıkça protestoların çehresi iyice çirkinleşti. 1 Haziran ile 15 Haziran arasında sekiz kişi öldürüldü. Divan Otel kapılarını yaralılara açtığında peşlerinden biber gazı atan polisler geldi. Bir kuzinle kocası kargaşanın ortasında çalışan doktor kızlarının yanında olmak için geceler boyu parkta kaldılar. Sokaklarda tanklar

dolaşıyordu. Onca silahlı polis gücüne karşı dayanamayan göstericiler 16 Haziran'da dağıldılar. Olay bitmişti.

Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri adlı kitaplarının sunuşunda Hatem Ete ve Coşkun Taştan çok ciddi toplumsal hatalar zinciriyle tetiklenen bu olayların Türkiye'nin yakın tarihindeki en çarpıcı toplumsal ve siyasal gelişmeler olduğunu ve ülkenin toplumsal ve siyasal geleceğinin gündeminde var olmaya devam edeceğini yazdılar. Bir sivil toplum hareketi olarak başladıysa da maalesef siyasal bir hareket olarak bitti.

Ceylan'ın komşusu, sanat tarihçisi ve yazar, çok sevdiğimiz merhum Profesör Nazan İpşiroğlu, bunun Türkiye'de gördüğü ilk sivil protesto olduğunu söylemişti. *Radikal* gazetesine yazdığı makalede bu protestolara katıldığı ve 90 yaşında "çapulcu" unvanı kazandığı için ne kadar mutlu ve gururlu olduğunu belirtiyordu. Nazan Hanım Gezi Parkı hareketinin genç insanların politik değişikliklerin ülkenin geleceğinde laikliği ve kimliği etkileyeceğinin farkına varmalarını sağladığına inanıyordu.

Küçük Buluşmalar

Biraz da ihtiyaç gereği, zamanımı mevsimlere bağlı olarak planlarım, bu da Ege'deki eski dostlarla irtibatımı sürdürmemi sağlar. Ürünlerin ekim mevsimi olduğu için mart ayında Aydın'a, çiftliğe giderim. Köyde kimsenin gizlisi saklısı yoktur; geldiğimi hemen haber alırlar ve birkaç saat sonra akşam yemeği getiren biri elinde tabaklarla kapıda belirir.

Bahar ayları otomobille kırsal alanları dolaşmak için hoş bir dönemdir ve ben de bu fırsatı sık sık değerlendirdim. Afrodisias'ı ziyaret ettim, Söke'de Sedat ve Diktam Atay'a öğle yemeğine gidip bahçelerinde gezindim, denizle buluşan koyu yeşil çam ağaçlarının çevrelediği küçük bir koydaki Karacasöğüt köyünde bağların ve sarmaşıkların arasında sevimli bir villa olan Marinette Otel'de kaldım.

Gökova Yelken Akademisi ve bu otel, Hasan amca diye tanınan Hasan Karamanoğlu ile İngiliz karısı Christina'ya aittir. Hasan ak sakalı,bronz teni, ışıldayan gözleriyle sağlıklı bir adamdır ve denizciye benzediği gibi yüreği de deniz aşkı doludur. Eli her işe yatkın olan Christina ise kampın "anne"si, bakıcısı ve satın alma müdürüdür. Selina'nın üst üste beş yıl zevkle katıldığı kulüp Karamanoğlu, çocukları Derin ile Deniz'in yönettikleri yelken kurslarına giden çocuklar için güvenli, sağlıklı bir yerdir.

2013'te öğrenciler yelken becerilerini sergiledikten sonra tekrar denize atladılar, tekneleri baş aşağı çevirdiler, üstüne çıkıp Türk bayraklarını sallamaya başladılar. Selina dâhil birçoğu suya düşse de tekrar tırmanıp daha da büyük heyecanla bayrak sallamayı sürdürdü. İki kırmızı cankurtaran teknesi aralarına gerilmiş büyük bir Atatürk portresiyle körfezde, bayrak sallayanların çevresinde dolanıp onları yüreklendiriyordu. Anne babalar arasında gözleri yaşarmayan kalmamıştı. Genç öğrencilerin sergilediği bu sportmence saygı gösterisi çok dokunaklıydı. Hepimiz aynı fikirdeydik: Dünya böyle bir yer olmalıydı, tüm haşmetiyle doğanın tadını çıkaran sağlıklı çocuklar ve onları takdir eden, şükran dolu ana babalar... Büyülü bir öğleden sonra geçirmiştik.

Hasan Karamanoğlu Akademi'nin dergisinde şöyle yazmıştı: "Global Sailing olarak geçirdiğimiz on yıla baktığımızda sanırım kendi ölçeğimizde büyük önderimiz Atatürk'ün belirlediği hedeflerin birçoğuna ulaşmış bulunuyoruz. Bence bu on yıllık öğreti ülkesini seven her Türk'ün yolunu aydınlatacak niteliktedir. İlk amacımız bu ülkenin çocuklarına deniz ve onu çevreleyen doğa sevgisini aşılamak, bu kaynakları koruyacak sorumlu bireyler olarak yetişmelerini sağlamak ve böylece onların yararlı, olumlu kişiler olarak büyümeleridir... Eğitimli çocuklar çevreleri ve arkadaşları üstünde olumlu etki bırakabilirler, hatta ebeveynlerini eğiterek onların görüş açılarını bile değiştirebilirler."

Her yıl nisan ve mayıs aylarında Londra'ya giderek dostlarımla kıymetli zaman geçirir, tiyatrolara, sergilere ve konserlere gider, sonra da Galler'deki ailemi ziyaret ederim. Ana mekânım Osmanbükü'ndeki çiftliktir; böylece pamukla ilgilenebilir, Rana ve Erol, Alican ve Chantal ve Ceylan ile birlikte olabilmek için Bodrum'a ve Alaçatı'ya otomobille gidebilirim. Sonra eylül ayı sonunda çiftliğe döner, İstanbul'a uçmadan önce hasadı kontrol ederim.

Alaçatı İzmir'e yetmiş kilometre uzakta, Çeşme yarımadasındadır. Sürekli esen rüzgârı sayesinde serin olur, Ege denizinin dalgaları eksik olmaz ve görsel şölen hâlindeki mor lavanta, kokulu bitkiler ve enginar tarlaları sayesinde mis kokulu bir yerdir. Parke taşlı dar sokakları boyunca 19. yüzyıldan kalma, çoğu da özgün hâlindeki, kapılarıyla kepenkleri rengârenk boyalı, zeytin, sakız, incir ve badem ağaçlarıyla dolu bahçeler içine gizlenmiş evler sıralanır. Köyün herkesçe malum cazibesinin yanı sıra Alaçatı'nın dünya çapında birçok insanı cezbeden diğer bir özelliği de karadan esen ve rüzgâr sörfü, paraşüt sörfü, yelken gibi sporlar için çok uygun olan rüzgârlarıdır. Benim gibi sörf yapmayanlar için ise plajdaki kafede soğuk bir içki yudumlayarak sörf yapanları seyretmek büyük keyiftir.

Bir yıl oldukça harap bir taş evin bakımsız, ot bürümüş bahçesinde Rana her yana dal budak salmış meşe ağacının dalına lamba astı, altına koltuklar ve şezlonglar koydu, çimenlere yaygılar ve yastıklar attı, yerel lezzetlerle ve şarapla dolu masanın üstünde mumlar yaktı. Bu büyülü gece Erol'a *Alavya* adında bir otel açma fikrini verdi. Bu Rana'nın "I love you"dan kısalttığı bir sözcüktü. Otel 2013'ün haziran ayında açıldı.

Yirmi beş odaya, spa ve yüzme havuzuna sahip Alavya Otel gizli bahçeler içine yerleşmiş beş özgün taş evden oluşur. İç mimari tasarımı yapan Hakan Ezer, Rana ile o kadar yakın bir çalışma sürdürdü ki otel birçok açıdan Rana'nın tarzını yansıtır; sanat eserleri, kırsal hayatın cazibesini sergileyen dokunuşlar, çakıl ve taş kullanımı, ev konforu sağlayan ögeler, her köşede bulunabilecek kitaplar ve lavanta kokusuyla çok zevkli döşenmiştir. Mekânın insanı rahatlatan, romantik bir havası vardır. Burada ünlü yabancılarla, mahalli ve füzyon mutfağın tadını çıkaran İstanbullularla karşılaşırsınız, şenlik hâline getirilen kahvaltılar ve dost canlısı, güler yüzlü genç otel ekibi sizi şımartır.

Alaçatı'da cumartesi günleri kurulan ve çevrenin gıda ürünlerinin doğal zenginliğini, kırsal yörenin el sanatlarını ve kültürünü yansıtan pazar Ege'nin en doyurucu pazarı olsa gerek. Bu pazardaki bolluk, çeşitlilik ve ucuzluk beni her zaman şaşırtmıştır. Mutfak, ev eşyası ve güzellik malzemeleri bölümlerinden geçersiniz, sonra yaz gardırobunuzu zenginleştirecek, rüzgârla dalgalanan keten elbiselere, bluzlara, ceketlere, pantolonlara ve eşarplara ulaşırsınız. Alaçatı pazarından aldıklarıyla yaz partilerinin en şık kadını olan bana inanın.

Aydın'la birlikte Efes'te çalışan arkeologların Selçuk'taki kazı evinde geçirdiğimiz gecelerle ve 1962'de cipimizle Selçuk'tan çıkıp bozuk yolda sarsılarak dağ köyü Şirince'ye yaptığımız geziyle ilgili güzel anılarımız var.

Tepenin üstüne vardığımızda morumsu ve yeşil ormanlıklar, erguvan ve çam ağaçları, yabani zakkumlar ve menekşe tarlaları arasındaki boşluklara gizlenmiş kiliseyle, balkonlu ahşap evlerle ve uzaklardan görünen masmavi Ege denizi manzarasıyla karşılaştık. Bir sanatçı için sakin, münzevi bir cennetti. Kalan birkaç dost canlısı Rum ailesi bir şişe koyu renk, yoğun zeytinyağı, kaba bir zeytinyağı sabunu ya da bir sepet taze sebze alırsanız hikâyelerini anlatmaya çok hevesliydi.

Şirince köyü yöredeki Rumlar tarafından 15. yüzyılda, muhtemelen Efes'in çöküşünden ve Menderes nehrinin oluşturduğu selden sonra kurulmuş. O zamanlar meraklı komşuları Türk köylülerine karşı tavır olarak Rumlar bu köye Çirkinceköy adını vermişler. 1924'de Yunan ve Türk hükümetleri arasında mübadele anlaşması imzalandığında Rumların birçoğu Yunan anakarasına ya da adalarına dönmüşler. 1926'da burayı ziyaret eden İzmir Valisi orman içinde bu kadar güzel bir köy görünce ona Şirince adını vermiş.

Şirince, 1970'lerde yeniden keşfedildi ve neyse ki aralarında Rana'nın arkadaşları Oya ve Miniş Narin kardeşlerin de bulunduğu bir grup çevreci tarafından korundu. Oya artık koruma altında olan köyün benzersiz bir dağ inzivasına dönüşmesinde büyük rol oynadı. Şirince'ye ilk gidişinde âşık olmuştu. Karşı tepelerdeki Meryem Ana evindeki gibi, enerjisine, güzelliğine ve sükûnetine kapılan Oya tam kendine göre bir yer olduğuna karar verip birkaç eski evi yenileyerek nefis bir motel olan Güllü Konaklar'ı açtı.

Minnettarlık

Birazdan söz edeceğim trajedi tanıdığım herkesi çok etkiledi. Bu sarsıcı olayı, ilham verici ve saygı uyandırıcı bir vakar ve metanetle yaşayan aileme ve dostlara teşekkür ve minnet borcu olarak anılarıma dâhil etmeye karar verdim.

Kemer Country zarif evler, apartmanlar, ahşap villalar, küçük bir alışveriş merkezi, spor ve sosyal tesisleri, golf kulübü ve binicilik okulu barındıran bir yerleşim yeridir. Türkiye'de ilk olan bu konsept, kırsal yaşam tarzı merhum Esat Edin ve ekibi tarafından oluşturulmuş, İstanbul'un Avrupa yakasında, Karadeniz kıyısına yakın Belgrat ormanında inşa edilmişti. Orman oldukça büyük göller, havuzlar, Bizans yapıları ve şehre su sağlamak için Mimar Sinan tarafından yapılmış, sonuncu Osmanlı su kemeri çevresinde yayılır. Adını 16. yüzyılda buraya yerleşmiş olan Sırplardan alır, sonra da Balkan savaşlarından kaçan Müslüman mültecilerin yerleşimi olmuştur.

Esat Edil ile eşi Mehpare 1993'te evlenmişler. Kültürel etkinliklerde çok aktif olan, toplumun iyi tanıdığı, parlak bir çiftti ve Murat, Cem, Serra ve Aliye adında dört çocuk sahibiydiler. Başarılı, tanınmış, biri olan Esat orta boylu, güldüğünde gözleri gülen, çok zeki ve genç bir işadamıyken Mehpare koyu renk saçlı, aklı başında, becerikli ve güzel bir kadındı.

Edin ile Tabanca çifti yakın arkadaştılar. Aslında Erol ile Rana'yı onlar tanıştırmıştı. Mehpare hayat karşısındaki eğlenceli ama pratik yaklaşımını, çocuklarıyla ve yorulmak bilmeyen kocasıyla baş edebilme becerisini Alman annesi Rosie Taki'den almıştı. Her Noel'de İngiliz cemaatinin hayır işlerinde faal olan tiyatro kumpanyası Bubbles'ın pantomim gösterisine Selina, Edinlerin çocukları ve bazı arkadaşlar için bilet alırdım. Birinde Aliye o kadar küçüktü ki gösteriye ara verildiğinde kalabalıkta onu kaybetmiştik.

2005'te Mehpare'ye kanser teşhisi koyuldu. Haftalar, aylara dönerken hastalık ilerliyor, hastaneye yatması ve daha yoğun tedavi görmesi gerekiyor, endişe artıyordu. Hepimiz Mehpare için dua ediyorduk. O karanlık günlerde Mehpare'nin inanılmaz

cesareti ve çocuklarının normal bir hayat sürdürmeleri konusundaki kararlılığı hepimizi etkiledi. Hayatın gülünç yanlarıyla alay etmekten hiç vazgeçmedi. Amerikan Hastanesi'ndeki bir tedavi seansına Süper Kadın kılığıyla giderek bunu ispatlamıştı.

Çocukların devam ettiği İngiliz Okulu Papatya'da Mehpare ile sık sık buluşurduk. Bir keresinde çocuklarının çamur içindeki bahçede oynamalarını seyrederken, "Yerinde olsaydım seninkileri önce bahçede hortumla yıkar sonra da yüzme havuzuna atardım," dedim. "Bunu sık sık yaparım ama banyo saatleri de eğlenceli oluyor. Cuma günleri dışında..." dedi. Gülümseyerek, "Ayaklardan ve ellerden 80 tırnak kesmek tam bir kâbus," diye ekledi.

2007 Noel'inde bir alışveriş merkezinde Rosie ile karşılaştık. Biraz sohbet ettikten sonra çekinerek Mehpare'yi sordum. Yürekli bir anne olarak, "Eh, iyi olmak zorunda çünkü bakması gereken dört çocuğu var," diye iyi niyetli bir cevap verdi.

Mehpare Edin 2008 yılı baharında, 40 yaşındayken öldü. Ardından çok derin bir yas tutuldu. Kemer Country'deki aileler, dostları ve komşuları ailesine sürekli destek sağladılar. En büyük çocuğu Murat yatılı okumak üzere İngiltere'deki Bishop's Stortford Koleji'ne gönderildi. Ciddi parasal sorunlarla karşılaşan Esat çocuklarının bakımını Rosie'ye emanet ederek kendini bürosuna kapattı. Dinibütün bir Katolik olan Rosie, her sorumlu büyükannenin yapacağı gibi, kolları sıvayıp torunlarının bakımını üstlendi.

Mehpare'nin ölümünden altı ay sonra, o yılın ekim ayında Esat çocukları alıp Murat'ı ziyaret etmek için İngiltere'ye götürmüş. Türkiye'ye döndükten sonra ağaç evlerde kalarak kısa bir kamp tatili yapmak üzere Edremit yakınlarındaki Hızır Kamping'e gitmişler. İki gece ağaç evlerde kaldıktan sonra dere kıyısında çadır kurmuşlar ve son gecelerini orada geçirmeye karar vermişler. Sabahın çok erken saatlerinde dere taşmış. Ani oluşan sel, çadırlarında uyuyan aileyi çılgın bir akıntıyla sulara sürüklemiş.

Rana telaşla odama daldı. Ağlayarak, "Esat ile çocuklar boğulmuş, nasıl olduğunu bilmiyoruz," deyip gitti. Kemer Country'nin Spor Kulübü Müdürü, kocası Edinlerin arkadaşı olan Natalie Sadıkoğlu'nu aradım. Esat ile çocuklar hakkındaki haberin doğru olup olmadığını sordum. Ağlamaklı bir sesle, "Evet," dedi. "Bodrum Havalimanı'nda İstanbul uçuşunu bekliyoruz."

Çok sarsıcı, yürek burkucu bir olaydı. Rana, Selina'yı kucağında sallayıp küçücük çocuğa bu korkunç trajediyi mümkün olduğunca hafifleterek izah etmeye çalışıyordu. Murat'ın yatılı okulda, güvende olduğunu, felaketten kurtularak aile adını sürdüreceğini, böylece hayatımızda her zaman küçük arkadaşlarını hatırlatacak bir Edin bulunacağını anlatıyordu.

Selina o tatlı çehresi bembeyaz kesilmiş, gözleri ağlamaktan kıpkırmızı bir hâlde odama girdi. Yatağa tırmanıp ellerimi tutarak kucağına koydu, annesinin anlattıklarını kelimesi kelimesine öyle bir masumiyetle tekrarladı ki, gözyaşlarımı tutmakta

zorlandım. Bir daha asla pantomim gösterisine gitmedik. Kederler içinde geçen o inanılmaz sarsıcı günler boyunca Mehpare'nin arkadaşları, Murat ile Rosie'yi cesur bir sevgi, cömertlik ve şefkatle bağırlarına bastılar. Şehir bu genç, muhteşem ailenin ölümünün matemini tuttu. Önce Mehpare, ardından 48 yaşındaki Esat ile 12 yaşındaki Cem, 10 yaşındaki Serra ve sadece 7 yaşındaki minik Aliye...

Rosie, Bishop's Strotford'da Murat'ın okulunun yakınlarında bir daire kiraladı. Okul müdürü, öğretmenler ve okul çalışanları Murat'ın çok ihtiyacı olan günlük rutini sürdürüp ihtiyaçlarını gideriyor, İstanbul'dan gelen halaları, teyzeleri ve dostları, delikanlı için duygusal desteği ve hayatın devamlılığını sağlıyorlardı. Murat, Oya ve Miniş Narin'in Şirince'deki evlerinde kutlanan doğum günleri dâhil, hiçbir şeyin değişmemesi konusunda ısrar etti.

O yıl Rosie ile Londra'da buluşup Queens's Gallery'de bir sergi gezdik. Sloane Square'deki Partridges'da öğle yemeği yedikten sonra çay içmek için eve gittik. Rosie, Murat'ın Amerika'ya gitmesiyle hayatının bundan sonraki döneminde olacakları anlatıyordu. Kederli bir sesle Bishop's Strotford'da yaşamaktan ne kadar memnun olduğunu, İngiltere'deki hayatını özleyeceğini itiraf ediyor, Mehpare'nin oğullarının İngiliz okullarında yatılı okumalarını planladığını söylüyordu. Ben de biraz çekinerek, haberi duyduğunda neler hissettiğini sordum. O sırada Almanya'daymış. Uzunca bir duraklamadan sonra tebessüm ederek, "Tanrı'ya inancım bana kuvvet verdi," dedi. "Annem olsa bu durumla nasıl baş ederdi, diye düşündüm. İkinci Dünya Savaşı'nı, beni ve kardeşlerimi yetiştirmek zorundayken, zor koşullar altında yaşamını geçirdi. Evet, annemin bizim için yaptıklarını aynen yapmaya karar verdim." Her güne iyi niyetle başlamak inançlılara mahsustur ve Rosie de bu tavrın parlak bir örneğiydi.

Beklenmeyeni Kabullenmek

Bir İngiliz arkadaşım, "İlginç bir zamanda yaşıyoruz," dediğinde geleceğin ne kadar ilginç ya da belirsiz olacağını ya da siyasal değişikliklerle ne biçim kargaşalar yaşanacağını tahmin edebilmiş olduğunu sanmıyorum. Haziran ayında İngilizler 43 yıldan sonra Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı alınmasıyla sonuçlanan ve başbakanın istifasına, İngiliz poundunun düşmesine yol açan oylamadan Brexit çıkınca sersemledi, üstüne bir de İskoçya'nın ikinci kez bağımsızlık oylaması talebi geldi. 9 Kasım'da Amerikalı seçmenler Donald Trump'ı başkan seçerek yeni küresel şok dalgalarına yol açtılar.

2016 Türkiye için gerçekten üzücü bir yıldı ve yıl boyunca süren, yüzlerce kişinin ölümüne ve yaralanmasına yol açan terörist saldırılarla geçti. Bu olayların en üzücülerinden biri ünlü bir gece kulübü olan ve içindeki genç, masum insanların dans ederek, eğlenerek yeni yılı karşılamaya hazırlandıkları Reina'ya yapılan saldırıydı. Çoğu yabancı olan 39 kişinin ölümü ve 69 kişinin ağır yaralanmasıyla sonuçlandı. Atatürk Havalimanı'nda bombalar patladı, Ankara'nın göbeğinde askerlere saldırı düzenlendi. Beşiktaş Vodafone stadındaki kalabalık bir futbol karşılaşmasından sonra polis hedef alınarak iki bomba atıldı ve Ankara'da Rus Büyükelçisi herkesin gözü önünde inanılmaz şekilde öldürüldü. Bu şiddet eylemleri halkı, ekonomiyi ve turizmi ciddi biçimde etkiledi.

15 Temmuz 2016'da ordudan bir grubun darbe girişiminde bulunduğu haberini aldığımızda Ceylan ile birlikte Osmanbükü'ndeydik. Akşamın 9'uydu, Birinci Boğaz Köprüsü'nü ve Atatürk Havalimanı'nı tanklar çevirmişti. Birkaç saat içinde darbe girişiminin başarısız olduğu ortaya çıktı; askerler ve tanklar ele geçirilerek uzaklaştırıldı. Hükümet 2018'e kadar devam edecek olan olağanüstü hâl ilan etti. Darbe teşebbüsünün suçlusu olarak, yıllar evvel ülkeden kaçarak Amerika'nın Pennsylvania eyaletine sığınmış olan, din adamı Fethullah Gülen gösterildi. Onun örgütüne katılmış olan ordu mensupları, işadamları, memurlar ve akademisyenler tasfiye edildi,

hapse atıldı ya da işini kaybetti. Kısa bir süre sonra Boğaziçi Köprüsü'nün adı 15 Temmuz Şehitler Köprüsü olarak değiştirildi.

1 Nisan 2017 Türk siyaseti için son derece önemli bir gündü. Ülke sandık başına gitti ve anayasa değişikliği için oy verdi. AKP ve MHP tarafından hazırlanan 18 yasa değişikliğiyle ülkenin yönetimi parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiyor, böylece Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a çok kapsamlı yetkiler tanınıyordu. Başkanlık sistemi yüzde 49,7 "hayır" oyuna karşı yüzde 51,3 "evet" oyu alarak onaylandı.

Kabul etmeliyim ki bu sonuçlarla ilgili endişe duyuyordum. Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığına ve kuvvetler dengesine inanan biriyim. Bir zamanlar bir dostumun söylediği şeyi hatırladım: "Olayların farklı gelişmesini arzu etmiş olabiliriz ama neredeysek oradayız ve buna göre davranmalıyız."

1 Ekim kocamın ölüm yıldönümüydü ve ben yıllardır ilk kez Ceylan, Alican, Chantal ve Erol Emil ile birlikte Osmanbükü'ndeydim. Erol Emil'in ürkek mavi gözleri hâlâ dünyaya, "Acaba ben doğru gezegende miyim?" diye sorar gibi bakıyordu. Erol Emil de babası gibi tatlı, mutlu, sorun çıkarmayan bir çocuktur ve Chantal oğlunu çiftlikteki hayvanları, doğayı ve hayatı sevecek şekilde yetiştirmiştir.

Ceylan ise eğlenceli bir büyükannedir, inekleri, keçileri, tavukları, ördekleri göstermek, köylülerle sohbet etmek için onu sabah yürüyüşlerine çıkarır. Erol Emil köyün maskotu olmuştur.

Mevlit geleneğini o yıl Zeki ile imam sürdürdüler. Ailenin diğer üyeleriyle ben orada olduğumuz için farklı bir şey yapalım istedim ve komşularım İlknur ile Selma Hanım'a danıştım. Onlar da duadan sonra lokma dağıtmayı önerdiler. Ceylan ile Alican imamla birlikte mevlidi muhtarla birlikte de lokma işini organize ettiler.

Yazdan kalma sıcak bir gündü. Sabah 11'de Aydın'dan gelen bir minibüs caminin önündeki meydana gelip durdu. Köydeki kadınlar kâğıt tabaklar dizdikleri masaları hazırlarken genç adamlar küçük halkalar hâlindeki tatlı hamuru kızgın yağa atıp altın rengini alana kadar kızarttılar. İlk servis imam ve camiden çıkanlara yapıldı. Lokmalar çok tatlı değildi, sıcak, çıtır çıtır ve çok lezzetliydi. Biz köylülerle, imamla, muhtarla, okuldaki çocuklara dağıtmak üzere bir tepsi lokma alan ilkokulun başöğretmeniyle sohbet ederken otomobiller, minibüsler, motosikletler, traktörler, at arabaları durup yollarına devam etmeden önce lokmalarını alıyorlardı. Dostça bir etkinlik olmuş, herkes memnun kalmıştı.

O öğleden sonra köyde dolaştım. Sokaklar asfaltlanmıştı, temizdi ve birçok evin önünde otomobiller park etmişti ama köy artık İncirliova'nın bir mahallesi olsa da yıllar onu fazla değiştirmemişti. Mahalle olmak fark yaratmamıştı. Kahveler hâlâ aynı kişilerle, çay içerek pamuk fiyatlarından yakınan yaşlıca, ak sakallı erkeklerle doluydu. En dikkat çekici fark kadınların artık kendilerini düşünmeleri, kendileriyle de ilgilenmeleriydi. Teknoloji, sosyal medya, bilgisayarlar, cep telefonları, televizyonlar

zihniyetlerini değiştirmiş, kendilerine daha fazla güvenmelerini, daha açık fikirli ve hatta daha talepkâr olmalarını sağlamıştı. Değişimi daha büyük bir hevesle benimsemişlerdi, tartışmaya daha açıktılar, çocuklarının üniversiteye gitmelerini istiyorlardı, otomobil kullanıyor ve kendi başlarına şehre indiklerinde şalvarlarını çıkarıp etek ve ceket giyiyorlardı. Artık şehirdeki otellerde ya da köydeki düğün salonunda yapılan nişan, düğün törenlerine ya da başka toplumsal etkinliklere modern ve güzel görünmek için makyaj yaparak geliyorlardı.

2017'nin önemli olaylarından biri 1 Mart'ta yaşım peşinde sıfırla büyük bir sayıya erişirken yapılan doğum günü partimdi. Rana ile Erol o geceyi büyük bir titizlikle düzenledi. Rana doğum günüm için ne istediğimi sorduğunda dostlarımla birlikte tadını çıkaracağım sakin bir gece, elle yenen yemekler ve caz müziği istediğimi söyledim; aynen öyle yaptılar. Erol'un sahibi olduğu o güzel ahşap ve taş sanatı galerisinde arkadaşlardan ve akrabalardan oluşan seksen kişi caz dinleyip dans etti. İkisi de mimar olan ve emeklilikten sonra ilk aşkları müziğe tekrar merak saran ak saçlı akrabalarımın solo performanslarını dinlediler. İlder Tokcan, The Bebek Blues müzik gurubunun şarkıcısı ve gitarcısıdır. Haldun Erkman ise emekli müzisyenlerden oluşan gurubunda kalın bariton sesiyle soul müziğin aşk şarkılarını söyler. O muhteşem gece doksan yaşındaki doktor dostumuz Warren Winkler onca şampanya ve danstan sonra yere yığılıp cankurtaranla hastaneye kaldırılana kadar çok iyi geçti. Neyse ki çabuk iyileşti. Erol gülerek bir sonraki doğum günü partimde kapıda iki ambulans bekleteceğini söyledi. İnsan mükemmel bir doğum gününden fazlasını istemeyeceğine göre bunun son doğum günü partim olacağına kadar verdim.

Nihat Odabaşı

Türkiye'nin ünlü moda fotoğrafçılarından Nihat Odabaşı günün birinde arkadaşı Rana'ya telefon edip Gizia modaevinin kış koleksiyonunu çekeceğini ve profesyonel mankenler yerine şehirli kadınlar kullanmak istediğini, ilk aklına gelen kişinin de ben olduğumu söylediğinde hiç beklenmedik bu öneriyi hemen benimsedim. Rana kabul edeceğimden kuşkulu olsa da ona benimle temasa geçmesini söyledi. O da beni aradı ve tabii ki kabul ettim.

4 Temmuz 2019'da kocaman bir stüdyoda, genç insanlarla ve askılar dolusu birbirinden güzel kıyafetlerle baş başa çok eğlenceli bir gün geçirdim. Pek meşgul insanların, ellerinde kahve fincanlarıyla, ışıklarla, manzara panolarıyla ve elbiselerle oradan oraya koşturdukları bir ortamdı. Duvardaki aynanın önünde kuaförler, makyajcılar ve kostümcüler fotoğraf çekimi için modelleri hazırlıyordu. Ortada ise devasa ışıklar ve kameralar geri plandaki sahneyi çekim için aydınlatıyordu. Nihat ile ekibini çalışırken izlemek moda fotoğrafçılığı dersi gibiydi. Her an hareketliydi, adrenalini hep yüksek düzeyde tutuyordu, her ayrıntıyı titizlikle kontrol ediyor, modeline istediği pozu verdirip çekime başlayana kadar ortalığa sessizlik çöküyordu. Londra'da kaygısızca yaşadığım mankenlik günlerimi hatırlamıştım ama o günlerde moda fotoğrafçılığı sadece bir Leica makine ile başlayıp biterdi.

Nazik profesyoneller tarafından şımartıldığım, etrafımda genç, güzel insanların dolaştığı, birbirinden güzel kıyafetler giydiğim son derece güzel bir gün geçirmiştim.

Nihat Odabaşı'na şükranlarımı ve saygılarımı sunmak için bu kitaba güzel fotoğraflarını alma gereği duydum.

Odunpazarı Modern Müze

2019'un yaz aylarında Tabanca ailesi hareket hâlindeydi. Emrecan mimarlık okuduğu üniversitenin son yıllarını geçirmek üzere İspanya'nın Valencia şehrine gidiyordu. Selina sosyal antropoloji okumak üzere üniversitenin ilk yılında Londra'ya yerleşmeye hazırlanıyordu. Her iki şehri de kırmızıyla işaretleyerek programıma almıştım ve yola çıkmak için pamuk hasadının bitmesini bekliyordum.

Ama her şeyden önce uzun süredir arzu ettiğimiz olayın gerçekleşmesini, Eskişehir'deki Odunpazarı Modern Müze'nin 7 Eylül'deki açılışını bekliyorduk.

Damadım Erol Tabanca'nın yıllardır hayal ettiği projelerle ilgili büyük bir portföyü vardı ve doğduğu şehirde bir müze yaparak hemşerilerine katkıda bulunmak ilk hayalinin gerçekleşmesi demekti.

Japon mimar Kengo Kuma ve ortağı Yuki Ikeguchi tarafından projelendirilen OMM, çevresiyle uyumlu, birbirine kenetlenmiş (güneş vurduğunda altın renginde parlayan) ahşap bloklardan oluşan çarpıcı bir yapı olarak tasarlandı. Müzeyi çevreleyen bölge ise eskiden odun satılan bir alan olduğu için bu adı almış olan Odunpazarı'dır. Burası Dünya Mirası Geçici Listesi'ne dâhil edilmiş, rengârenk ahşap konaklarıyla popüler bir mahalle. Müze kompleksi içinde birbirine bitişik üç konaktan oluşan, 12 süit odalı bir otel ile kafelerin ve lokantaların yer aldığı bir avlu da bulunur.

Erol Tabanca'nın, çoğu Türk sanatçılara ait, çağdaş ve modern sanat eserlerinden oluşan ve 1000'i aşkın parçayı içeren özel koleksiyonu böylece ilk kez teşhir ediliyordu. Koleksiyon dönüşümlü olarak sergilenerek diğer geçici sergilerin ve aralarında Tanabe Chikunnsal IV'ün heyecan verici mekâna özgü bambu yerleştirmesi de bulunan sanat eserlerinin yanında yerini alacak.

OMM'nin açılışı gerçekten büyük bir olay oldu. 1200'den fazla davetli çoğu sanat eğitimi gören, çağ ötesi kırmızı kıyafetler giymiş, gülümseyen genç hosteslerin rehberliğinde bir salondan ötekine, bir galeriden diğerine dolaşıyordu. Bu büyülü geceyi OMM Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı, Erol'un kızı İdil Tabanca'dan başka hiç

kimse bu kadar güzel organize edemezdi. Şahane, muhteşem bir geceydi ve benim için sevindirici bir yanı da Eskişehir'de yaşayan İngiliz yazar Roger Norman ve karısı Sibel ile karşılaşmam oldu.

Eskişehir Orta Anadolu'da genç öğrencilerin oluşturduğu hareketli, canlı bir halkı olan, bol bol ziyaretçi ağırlayan bir üniversite şehridir. Sanat ile doğal alemin uyum içinde birlikteliğine sık rastlanmasa da tasarımı ve ruhu sayesinde OMM, içinde bulunduğu cemiyete ilham kaynağı oldu, ekolojik ve ilerici, sürdürülebilir vizyonu şehrin uluslararası sanat dünyasındaki kültürel öneminin artmasına büyük katkıda bulundu.

Durup Düşünme Zamanı

Pamuğun hasadı da satışı da bitmiş, çiftçiler yakınmalarını dile getirmek üzere kahvelere dönmüştü. Üstelik haklıydılar; pamuk fiyatları düşüp maliyetler yükselince bütün dürüstlükleriyle aylarca sürdürdükleri çalışmaları sonunda ellerine çok az bir şey geçmişti.

Bir sabah Osmanbükü'ndeki sakin bahçede bir fincan çay içip kendimle hesaplaştıktan sonra geçmişi düşündüm ve geleceği merak ettim. Annemle yaptığım sohbetlerdeki samimiyeti, babamla tepenin üstünde oturup Margam Şatosu'na bakışımızı, Aydın ile birlikte soğuk bir kış gününde, yanan ocağın ateşi önünde oturmamızı, kızlarım ve dostlarımla Rose Cottage'ın bahçesinde ateş topu hâlindeki güneşin sakin, masmavi Ege denizi üzerinden batışını seyredişimizi hatırladım. Bunlar çok uzaklarda kalmıştı; başka bir zaman, başka bir hayat, başka bir dünya idi sanki.

İyice ön plana çıkan küresel ısınma, çok az kontrol edebildiğimiz hatta hiç edemediğimiz bu tehlikeli dünyanın iyice karmaşık, iyice bölünmüş hâle gelmesi yüzünden ilginç zamanlar artık sarsıcı değişikliklere tanık olan dönemler oldu. Annemin içini çekerek dünyanın ne tümüyle iyi ne de tümüyle kötü olduğunu söyleyip, "Bu yüzden de elimizden geleni yaparak yaşamalıyız," dediğini hatırladım.

Küresel olarak böylesine birbiriyle yakınlaşmış dünyadaki teknoloji, internet, dijital reklamcılık, sosyal medya (yanıltıcı haberler) 20 ya da 40 yıl öncesindekine göre çok farklı bir yaklaşım ve zihniyet gerektiriyor.

Sonra hayatımın büyük bir bölümünü geçirdiğim Türkiye'yi düşündüm. Türkiye'deki gelişmeleri hepimiz izliyoruz. Bindiğim geminin yanaştığı İstanbul limanı beton devrimiyle kayboldu ama insana, "Burası İstanbul" dedirten atmosferini, benzersizliğini, gizemlerini ve bütün mekânlarını çok değerli kılan cazibesini yine de yitirmedi. Türkiye'nin nüfusu o günden beri ikiye katlanarak 80 milyonu, İstanbul'unki ise on kat artarak 16-20 milyonu buldu; bence daha da fazladır çünkü üç milyon Suriyeliyi unutmamak gerek. Sokaklardaki moda kökten bir değişikliğe

uğradı. Teknoloji ve sosyal medya gayet iyi çalışıyor ama insanların teknolojinin hayatın kurallarını ne kadar değiştirdiğinin farkında olduklarını sanmıyorum. Gelir düzeyi ne olursa olsun ülkedeki evlerin çoğunda televizyon, çamaşır makinesi, modern konforu sağlayan her tür eşya bulunuyor, evin önünde bir arabaları oluyor ve çocuklar cep telefonlarının kameralarına yapışmış olarak yaşıyor. İşadamları ve turistler, haklı olarak, büyük şehirlerin iş merkezlerinin, alışveriş merkezlerinin, gece hayatının ve popüler mekânların cazibesinden kurtulamıyor. Böyle bir refahın ve sosyal düzeydeki yükselmenin insanlarda da gelişme, gurur ve tatmin duygusu yaratması beklenirdi.

Ama bir şeyler ters gitmiş olmalı.

Şehirlerdeki, kırsal alandaki ve köylerdeki genç ve yaşlı insanların birçoğu ülkenin nereye, hangi yöne doğru gittiği konusunda endişe ve kuşku duyuyor. Kimliklerini, morallerini ve kültürlerinin sosyal yönü ile birlikte hayat tarzlarını etkileyen bir dizi politik ve yasal değişiklik hem çelişkili duygular hem de huzursuzluk yarattığı gibi uç noktalara itilen topluluklar ortaya çıkardı. Kimileri siyasal bir partinin peşine takılırken bazıları bunu yapamadı. Siyaset bir ulusu diğerlerinden farklı kılan insan yapısını, benzersiz geleneksel özellikleri ve âdetleri değiştiremez. Onlarca yıl boyunca Türkiye metanetli, çalışkan, açık fikirli, konuksever vatandaşları olan, güvenli, müreffeh, laik bir ülke olarak tanınıyordu ve bu nitelikleri Türk insanını Orta Doğu'daki komşularından farklı kılıyordu.

"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini benimsiyorlardı.

Ne yazık ki geçtiğimiz birkaç yıl içinde jeopolitik hareketlilik küresel ve siyasal manzarayı değiştirdi ve Türkiye'yi dünyanın en tehlikeli ve karmaşık köşelerinden biri olan Orta Doğu'nun kargaşasına sürükledi.

Karizmatik Reuters muhabiri, TV programları müdürü ve yazar Nigel Ryan ile 1988 ve 1989 yıllarında Türkiye'ye yaptığı gezilerde tanışmıştım. James Howard-Johnston ile yazdığı *The Scholar and the Gypsy* adlı kitabında şöyle diyordu: "Türk zihniyetinin ne Avrupalı ne de tamamıyla Asyalı olduğunu keşfedecektim. Bu zihniyet büyük yeteneklerin ve kusurların, duyarlılıkların ve samimiyetin büyüleyici bir karışımı olan Türk'tü. Ama en mütevazı bireylerin bile sahip olduğu enerji ve girişimcilik, köylülerin gururu ve alicenaplığı, piyasa güçlerinin olağanüstü hareketliliği ve devletin tüm ülkenin altyapısını modernleştirmedeki başarısı bir gezginin hayranlığını kazanacak düzeyde."

Ona katılıyordum ve hâlâ da aynı fikirdeyim.

Siyasal sahnede neler olursa olsun, konuksever, dost canlısı bir topluma sahip, hoşgörülü, laik bir ülke olması sayesinde komşuluk ruhu tüm toplulukların kimliklerini, kültürlerini ve geleneklerini koruyarak onları birleştirecektir.

Etki altında kalabilen bir öğrenciyken hayran olduğum biri şöyle demişti: "Kendini (ya da dünyayı) fazla ciddiye alma, yoksa işin bitik." Neyse ki kendimi asla fazla

ciddiye almadım çünkü değişikliklere kolay uyum sağlarım ve doğuştan pek meraklıyım. Aydın öldürüldüğünde kendimi içinde bulduğum o karanlık dışında babamdan aldığım mizah duygusu beni dünyadaki sıradışı olaylar karşısında çaresizliğe düşmekten kurtardı.

Hayat yolculuğum, Türkiye'de yaşadıklarım biraz sıradışı olabilir ama çoğu keyifliydi ve bunları benimle paylaşan kişilere şükran borçluyum. Geçmişteki üzüntülerin hiçbirinin üstünde durmuyorum; yaşanan trajediler beni güçlendirdi. Gelecekte ise Londra'ya yaptığım yıllık ziyaretleri, ailem ve arkadaşlarımla vakit geçirmek için dört gözle bekliyorum. Tiyatro, müzik ve Bodrum'da sabahın erken saatlerinde denize girip yüzmek bana gençliğimdeki kadar keyif veriyor.

Yaşım beni hep şaşırtmıştır, dolayısıyla bu yaşa kadar gelmek gerçekten şaşırtıcı ve sanırım bunu takdir etmek gerekir. Evet, bazı pişmanlıklarım var; herkesin vardır ama yaş insana bir tür özgürlük getirirken kendinden ve başkalarından gerçekleşmesi olanaksız beklentilerinden kurtulmayı sağlıyor.

2020 yılının Mart ayı dünyadaki tüm ülkeleri kasıp kavuran bir pandeminin başlamasına tanıklık etti. Daha önce bilinmeyen Covid-19 virüsü milyonlarca insanın ölümüne sebep olurken ekonomik bir felakete, hayatı tamamen altüst eden toplumsal ve bireysel değişikliklere yol açıyor. Hükümetler karantinalar, sokağa çıkma yasakları, toptan eve kapanmalar ve sosyal mesafe zorunluluğu gibi birçok önleme başvurmak zorunda kaldı. Hastaneler, doktorlar ve hemşireler hayat kurtarmak için gece gündüz demeden çalıştılar ve ellerimizi yıkamak, maske takmak ve evden çıkmamak konularında âdeta beynimiz yıkandı. Dükkânlar, iş dünyası kapanırken birçok ülkede seyahat yasakları getirilerek normal hayat askıya alındı. Medyada ve televizyonlarda profesörlerin, biliminsanlarının ve siyasetçilerin verdiği birbiriyle tutarsız mesajlar, ciddi bir yönetim eksikliği ve etkin tedbirler almakta yetersizlik başlarda virüsle mücadelede kargaşa ve belirsizlik, hatta halk arasında korku yarattı. Verilen bilgiler, kurallar ve kısıtlamalar durmadan değişiyor. Herkes, özellikle aşı teminiyle ve ekonomiye daha fazla hasar vermeden kamu sağlığını korumakla boğuşan hükümetler yıl boyunca iki adım ileri, üç adım geri gidip durdu.

Sokağa çıkma yasağı açıklandığında Osmanbükü'nde yalnızdım. O akşam bir araba gelip beni aldı, torunumun İsviçreli karısı Chantal tarafından Kuşadası tepelerinde kurulmuş olan hayvan barınağı Bird Island Farm'a götürdü. Ceylan da İzmir'den gelmişti ve hepimiz orada iki buçuk ay kaldık. Son derece hareketli ama çok neşeli günler geçirdik. Sabahın erken saatlerinde iki oğulları, beş yaşındaki Erol Emil ve bir buçuk yaşındaki Oskar Ali beni uyandırmak için koşarak odama dalıyorlar, çiftlik arazisinde çocukların ve hayvanların peşinde koşarak, onları besleyerek geçen sıcak yaz günleri böyle başlıyordu. Serin gecelerde ise akşam yemeği için yemyeşil zeytinliklere ve masmavi Ege denizine bakan balkonda buluşuyor, pandeminin ulaşamadığı

doğa, çocuklar ve hayvanlar sessizce uyurken muhteşem günbatımlarını seyrediyorduk. Sonra Rana geldi ve beni bugüne kadar kaldığım Bodrum'daki evine götürdü. Orada da dikkatli ve tedbirli olmaya özen göstersek bile, kalabalık kentlerle kıyaslandığında kırsal kesimde görece normal bir hayat sürdürmek daha kolay oluyor. Covid-19 hakkında daha fazla bilgi edindikçe aşının yararlı olacağına dair inancımız artıyor. Yeni sosyal mesafe kurallarına, evden çalışmaya, öğrencilerin, karşılarında öğretmenler yerine bilgisayardan öğrenmelerine mecburen alıştık. Bu olağanüstü zor ve üzücü dönemde insanı teselli eden en olumlu şey vizyonları ve teknolojik bilgileriyle aileleri müzik, dans, sanat yoluyla eğlendiren, buluşturan, düğünleri bile Zoom ile yayınlayan, FaceTime ile sohbetler sürdüren genç insanların yaratıcılıkları oldu.

On iki ay geçti bile; Selina Londra Goldsmith Üniversitesi'nden mezun olmasına bir dönem kaldığı için okuluna döndü, aile iş gereği İstanbul'a gidip geliyor. Ben ise Bodrum'da ikinci Covid aşısını da oldum. Bodrum hem dünyanın yedi harikasından birine, antik dönemdeki Karya'nın ünlü Halikarnas Mozolesi'ne, hem de 15. yüzyılda St. Jean Şövalyeleri tarafından Aziz Peter Kalesi olarak inşa edilmiş Bodrum Kalesi'ne ev sahipliği yapar. Kasabanın nüfusu normalde 400-450 bin kişi olsa da pandemi nedeniyle üçe katlanıp 1 milyon 300 bin gibi rakamlara ulaşmış.

Bodrum yarımadası bir elin parmakları gibi denize uzanırken virajlı orman yollarından güzel koylara ve modern marinalara gidilir. Ormanla çevrili sakin bir koyda, denizin hemen kıyısında yer alan Tabancaların evinde, ziyarete gelip yatıya kalan dostlar hiç eksik olmaz.

Bodrum'da kışın oldukça ılık geçtiğini söylemişlerdi ama bu kış fırtınalı, gök gürültülü epeyce sert havalar gördük; hatta sel tehlikesinden bile söz edildi. Gri çehreli dalgalar gürleyerek kıyıya vurup bahçedeki palmiyeler şiddetli rüzgârla yerlere kadar eğilirken Ege denizinin Atlantik okyanusundan farkı pek kalmamış gibi. Böyle zamanlarda tekneler güvenli limanlara çekilip karadaki araçlar deniz kıyısından uzaklaştırılıyor. Tüm bunlar bana Galler kıyılarını hatırlattığı için bayılıyorum doğrusu. Yoksa Tabiat Ana uyarılar mı gönderiyor?

Kışın torunum Emrecan ile birlikte ocağın önünde biz bize, samimi akşam yemekleri hazırladık, İdil de bize katılınca çok sevindik. "Elinden geleni yapmalısın," düsturuyla yetiştirildiğim için (hayat okulundan mezun olmak diye bir şey varsa karnemde "daha iyisini yapabilirdi" yazacağından emin olsam da) geleceğe ilişkin olarak, özellikle gençlerle birlikte olduğumda, tedbirli bir iyimserlik taşımaktayım. Gençler korkusuz ve gezegenimiz söz konusu olduğunda hassaslar. Çoğu ekoloji, sürdürülebilir yaşam ve toplumsal cinsiyet konularında bir şeyler yapmaya çok hevesli.

Yaşınızla Barışın

Erol ve Rana ile birlikte kutladığımız 1 Mart'taki doğum günümden pek memnun kaldım. Çiçekler, lezzetli yemekler, mükemmel şaraplar, hediyeler, müzik, kahkahalar, dostlardan ve aileden doğum günü kutlamaları... Pandemi nedeniyle dünya, içine kapanmaya başlayalı ve gelecek, belirsizliklere bürüneli beri yaşımla barışık olmayı, ânın tadını çıkarmayı, sabah yataktan çıkmak için sebep bulmayı ve kendimi meşgul edecek şeyler bulmayı öğrendim. Doğum günlerim o yaşta en iyi durumda olabilme gücü edinmeme yarıyor. Sağlıklı ve formda olmak insana iyi geliyor, o yüzden de öncelik kazandı. Sabahlarım kıyıda hızlı bir yürüyüş ya da bir saat egzersiz yaparak, en iyisi odamda dans ederek, daha iyisi de erken saatlerde denizde yüzerek geçiyor. Aydın öldürüldüğünde kendimi içinde bulduğum derin karanlık dışında, geçmişteki acıların girdabına kapılmıyorum. Herkesin olduğu gibi belki benim de birkaç pişmanlığım vardır ama babamdan miras kalan mizah anlayışım dünyadaki olağandışı gidişat karşısında umutsuzluğa kapılmamı engelliyor. Birçok konuya doğuştan meraklı olduğum için Türkiye'deki hayatım sıradışı geçmiş olabilir ama ilginçti, keyifliydi ve o hayatı benimle paylaşmış olan iyi yürekli insanlara şükran borçluyum. Hayatın trajedileri beni güçlendirdi.

Aydın beni çılgın içgüdülerimden koruyup kollayan bir meleğim olduğunu söylerdi ama asıl koruyucumun Galler'de beni yetiştiren anne babam ile kendi ailemin verdiği sevginin yanı sıra içinde duyduğum inanç ve iç huzuru olduğunu düşünüyorum. Geçtiğimiz yıl içinde dünyamız o kadar değişti ki, vazgeçilmez ve hep elimizin altında olduğunu zannettiğimiz birçok şey ya yok oldu ya da yok olmakta ve bizi neleri muhafaza etmeyi sürdüreceğimiz, nelerden ise vazgeçmek zorunda kalacağımız konusunda seçim yapmak zorunda bıraktı. Ben vazgeçemeyeceğim şeylerin neler olduğunu iyi biliyorum. Mesela kucaklaşmak ya da birinin tebessüm etmesini sağlayabilecek küçük hoşluklar... Ne yaşta olursam olayım hayatta ve sağlıklı olmanın keyfini birileriyle paylaşmak ve yakın gelecekte ışık hızıyla ön plana çıkacak olan sürdü-

rülebilirlik ve yeni teknolojiler konusunda torunlarımdan bilgi edinmek istiyorum.

Ölüm hiç de umurumda değil ama tüpler filan olmasın, çabuk ve acısız olsun lütfen. O zamana kadar aile, torunlar ve dostlar hayata sağlıklı ve derin şükran duygularıyla dolu bir tavırla devam etmemi sağlayacak enerjiyi yeterince veriyorlar bana.

"Biçme Makinesi" şiirinin son iki mısrasında Philip Larkin'in dediği gibi:

Birbirimize özen göstermeliyiz,
Hâlâ vaktimiz varken

Ve elimizden geldiğince en iyi şekilde sürdürmeliyiz bu hayatı.

Olaylara iyimser bakmayı tercih eden biri olarak, geleceğe dair umudumun gençlerimizin elinde olduğuna inanıyorum; bu yüzden son sözü güzel aktivist torunum Selina'ya vermek isterim:

20 senelik hayatımda Kim (ya da benim için Mummy) bana hayat sevgisini ve anın değerini yaşamayı aşıladı. Bunun için ona minnettarım. Güzel ve kötü anların bir araya gelişinin hayat dediğimiz bu kısa deneyimin tuğlalarını oluşturduğunu anlattı bana. Annem ve anneannem hayatımı yönlendiren ve ona anlam veren insanlarken hepimizin annesi olan doğa anaya verdiğimiz zararlara inanamadım. Büyüdükçe farkına vardığım ve öğrendiğim detaylar beni derinden üzdü. Dünyamızı içinde boğulduğu çöplerden ve zararlardan kurtarabileceğimize dair umudum, bir plastik pipeti reddetmek veya et tüketimimi azaltmaktan ibaretti. Daha çok okudukça, öğrendikçe hızlı üretim ve tüketimle işleyen sistemimizin büyük bir değişikliğe ihtiyacı olduğunu anlıyorum. Kimi zaman Mummy'min yaşadığı zamanlara imreniyorum, her şeyin daha yavaş ve basit olduğu, ormanlarımızın yarısını yok etmediğimiz zamanlara. Onun görebildiği ve büyüdüğü doğada, şu anki imkânlarımızla yaşayabilmek istiyorum. Mummy'min nesli doğanın koruyucuları olamasa da, bize en çılgın hayallerimizi gerçekleştirebilmemiz için her imkânı sağladı. Ben bunu bir hediye olarak almayı ve umudumun artması için bir sebep olarak görmeyi seçiyorum. Ormanlarımızın yanışını, denizlerimizin ısınmasını, hayvanlarımızın öldürülmesini duymak beni bir yakınımı kaybetmişçesine yasa sokuyor. Fakat yas tutmanın, gerçekleri inkâr etmenin zamanında yaşamıyoruz, toplumsal şifa bulmanın ve bir çözüm aramanın zamanındayız. Kendi neslime umudumuzu artıracak sebepler bulması konusunda güveniyorum; bizim suçumuz olmayabilir ama bizim sorumluluğumuz. Anneannemin yolculuğuna eşlik ettiğiniz için teşekkür ederim ve umarım siz de geleceğimiz için verilen mücadelenin bir parçası olabilirsiniz.

Okuma Önerileri

Ahmad, Feroz. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. Çev. Sedat Cem Karadeli. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Erkan, Aydın Osman. Başımı Kafkasya'ya Çevir. İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2009.

Fortna, Benjamin C. *The Circassian: A life of Eşref Bey, Late Ottoman Insurgent and Special Agent.* Londra: Hurst, 2016.

Guppy, Shusha. *Looking Back*. New York: British American Publishing, 1991.

James Howard-Johnston & Nigel Ryan. *The Scholar and the Gypsy*. Londra: Sinclair-Stevenson, 1992.

Kelly, Laurence. *Istanbul, A Traveller's Reader*. Edinburg: Robinson, 2005.

Kinross, Lord. *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*. Çev. Necdet Sander. İstanbul: Altın Kitaplar, 1994.

Mansel, Philip. *Levant: Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler*. Çev. Nigar N. Alemdar. İstanbul: Everest Yayınları, 2011.

Marshall, *Tim Prisoner of Geography*. Londra: Elliott and Thompson, 2015.

Nowill, Sidney E. P. *From the Bosphorus to Bradninch*. Exeter: Bradninch Books, 2015.

Rogan, Eugene. *The Fall of the Ottomans, The Great War in the Middle East.* Basic Books, 2015.

Russell, Frances *Places in Turkey*. Londra: Frances Lincoln Ltd, 2010.

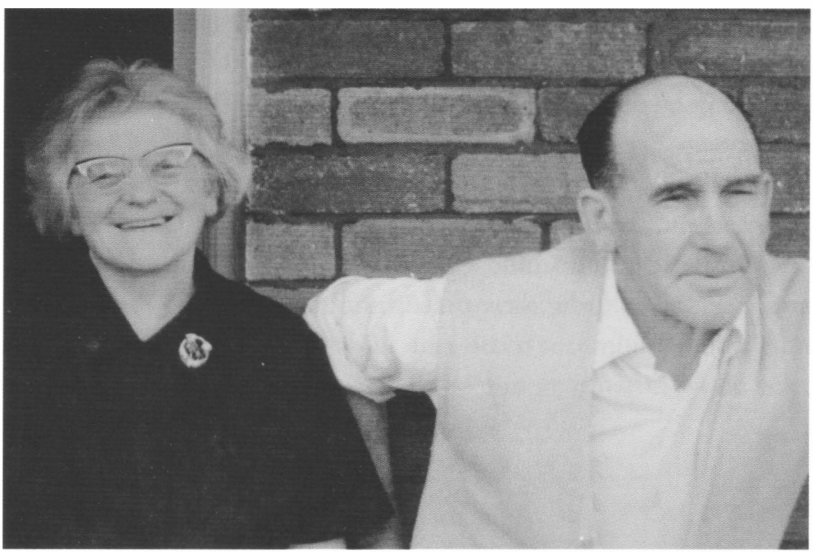
Seal, Jeremy. *Meander*. New York: Vintage, 2013.

Sewell, Brian. *South from Ephesus*. Londra: Tauris Parke Paperbacks, 2012.

Stone, Norman *Turkey, A Short History*. Londra: Thames & Hudson, 2017.

Babam...

Babam Alfred Fredrick Rees ve annem Ivy Edna Rees

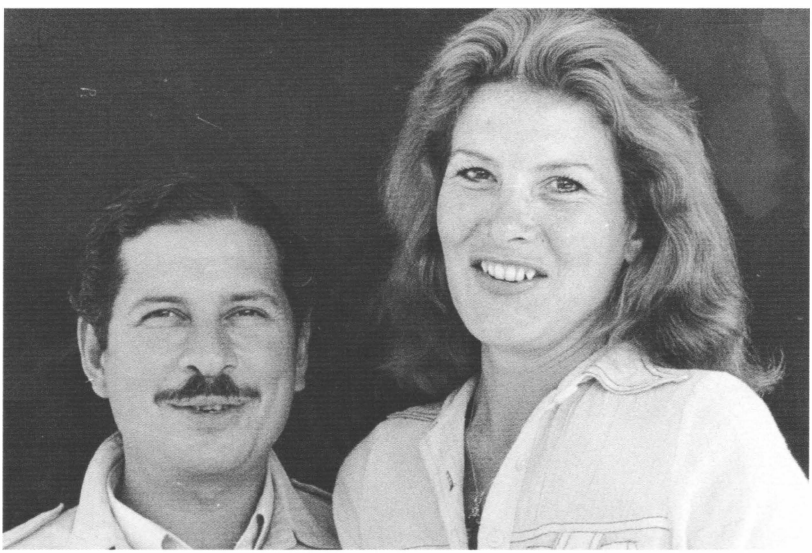
Ben / Londra, 1958

Nil Arbel / Londra, 195

Ceylan ile / İstanbul, 1962

Ben ve eşim, 1962

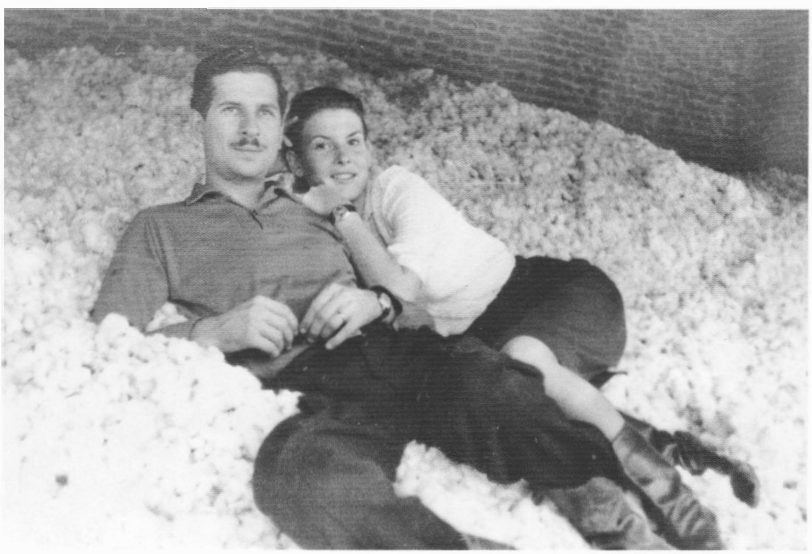
Aydın Osman Erkan, 1960

Aydın'ın ailesi, 1963

Arabasının önünde Aydın Osman Erkan / İstanbul, 1962

Ben ve Aydın, Osmanbükü'ndeki çiftlikte, 1964

Pamuk toplayanlar

İngiliz Büyükelçisi Sör Timothy Daunt ile Aydın

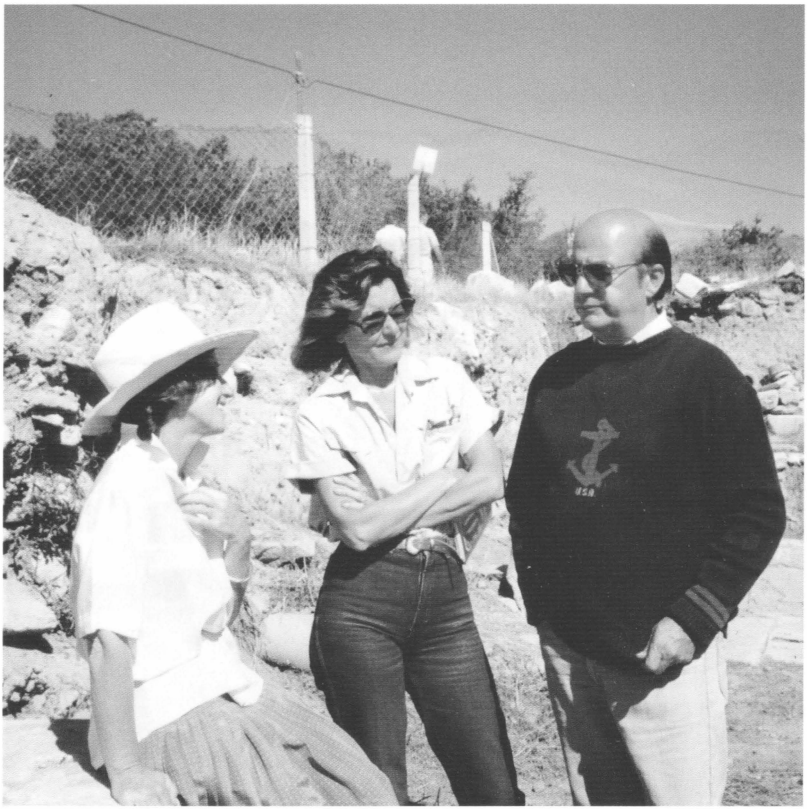
Erkan ailesi: Ben, Aydın, Rana ve Ceylan, 1963

Kayınpederin Hamza Erkan, Ceylan ve Rana ile

Babasıyla birlikte Rana

Profesör Kenan Erim ve Patricia Daunt / Afrodisias, 1984

Bay ve Bayan Laurence Kelly'nin Londra'daki bahçelerinde

Lord and Lady Monson

Profesör Bert Smith, Sevgi Gönül, Trevor Proudfoot ve Aydın, Afrodisias Müzesi

L.C.C. YILIN İLK MEZUNLARINI VERDİ

Genç ve güzel kızlar, tertip edilen kokteylde diplomalarını Grace BEZMEN'den aldılar

L. C. C. Manken ve Zerafet Kursları, yılın ilk mezunlarını vererek bu vesile ile de güzel bir expozisyon tertip ettiler.

Mankenlik ve Zerafet dersleri gören genç kızların bu kurslardan ne kadar faydalanacağını belirtmek gayesiyle tertip edilen bu expozisyonda bütün hocaları ve velileri, misafirleri önünde birbirinden güzel makyaj yaparak kırla dökülüyürdü.

L. C. C.'nin yakışıklı ve entellektüel sahibi Mesut Üstünel sade ve kısa bir konuşma yaptı.

Mankenlik ve Zerafet bölümü müdüresi genç güzel Grace Bezmen ise sertifikaları dağıttı.

Diğer hocalar ise birbirinden güzel ve zarif görünüşleri ile misafirlerin hayranlığını kazandılar.

Yardımcı öğretmenleri Sema Akıncı ise o güz hayli faaliyet gösterirken çok zarif ve ölçülü hareketleri ile cazip bir genç kızdı. 20 ye yakın talebe arasından ancak 3 tanesini «Manken olabilirs» diye ayıran müessese ne kadar titiz davranıyor böyle?...

Genç nesle hayli faydalı bilgiler ve görgü kazandıran L. C. C. aynı zamanda bazı imkânlar da yaratmış oluyor.

Tiyatro bölümünde kıymetli sanatçı Ayla Algan ve eşi Bekian Algan bütün günlerini, bilgilerini ve efordarını esirgemiyorlar genç talebelerinden...

Ayşe Gül Sihirli Ülkede

Kent Oyuncuları ilk defa müzikli bir çocuk piyesi sahneye koydular.

"Ayşegül Sihirli Ülkede" isimli bu temsilin müziğini çocuk Doktoru Sami Uçar yazdı. Müzik bilgisi ve tevkafede kemanı çalışı ile dostları arasında temayüz eden genç Dr. Sami Uçar, böylece ölümlü bir faaliyete girişmiş oldu. Her yaşta çocukların zevkle seyredebileceği oyun muvaffakiyetle devam ediyor. Sami Uçar'ın yine Çocuk Doktoru esmer güzeli eşi Güler Uçar ne kadar mutlu olsa hakkıdır..

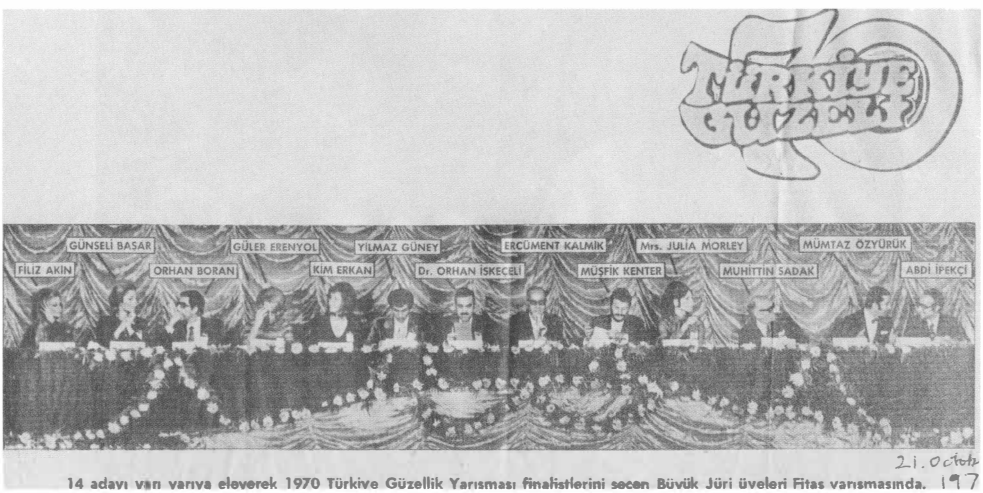
İRENA KUTBAY.: Suat Aysa'nın mankeni. L. C. C. nin yürüyüş hocası. Vargo. va manken okulu mezunu. Sedat Kutbay'la evli, bir oğlu var.

FLORA AKSEL: Okulun başarılı bale ve estetik jimnastik hocası, Londra Royal Akademi mezunu, Atıf Aksel ile evli. İki de şirin kızı var.

GRACE BEZMEN: Manken ve Zerafet bölümü müdürü, New York'ta idarecilik tahsili yapmış. Fevkalâde güzel ve cazip bir kadın. Pamir Bezmen'le evli.

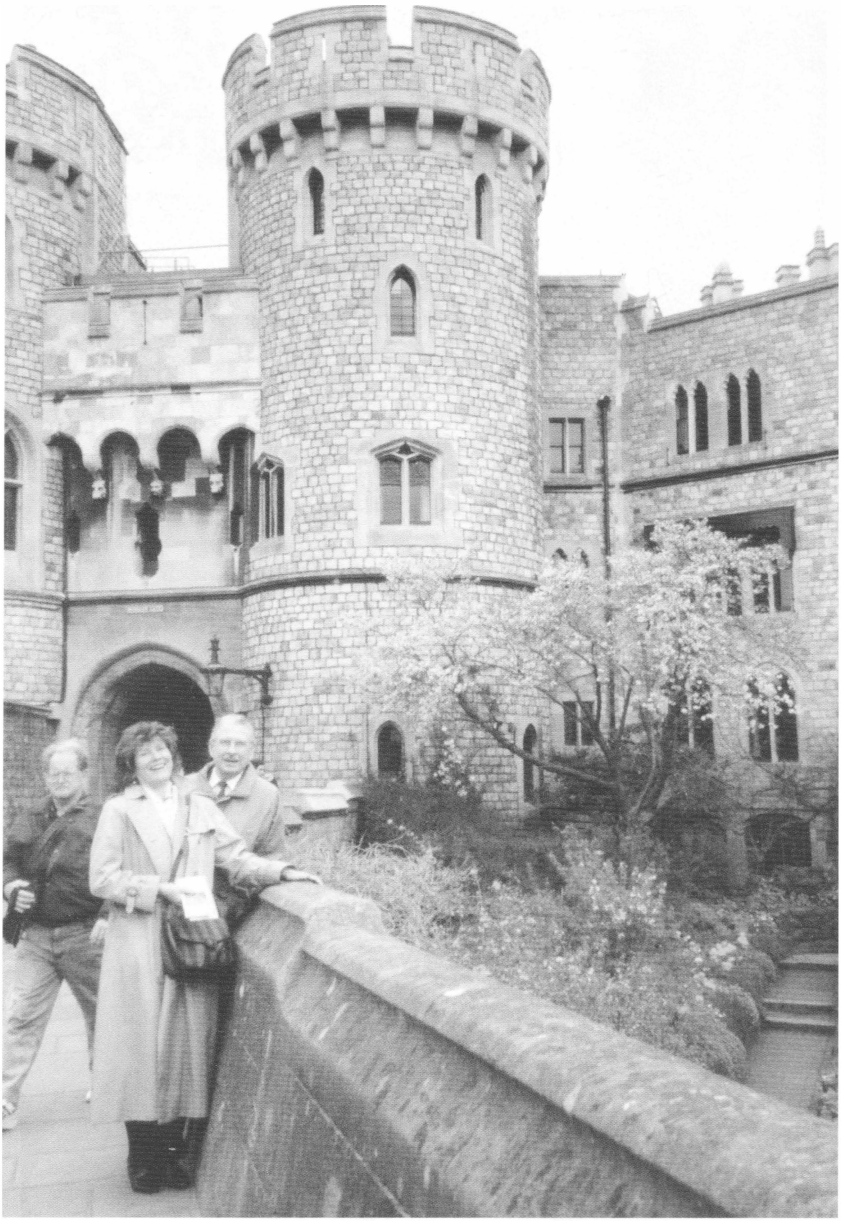
KİM ERKAN: Makyaj hocası. Narmanlı Apartmanında makyaj salonu var. Aydın Erkan'la evli. 2 kızı var. Londra'da Elizabeth Arden kurslarına devam etmiş.

Irena Kutbay, Flora Aksel, Grace Besman ile LCC'de (Language and Cultural Centre)

14 adayı yarı yarıya eleverek 1970 Türkiye Güzellik Yarışması finalistlerini seçen Büyük Jüri üyeleri Fitas yarışmasında. 21 Oct 1970

Türkiye Güzellik Yarışması jürilerindenim, İstanbul 1970

Windsor Kalesi'n

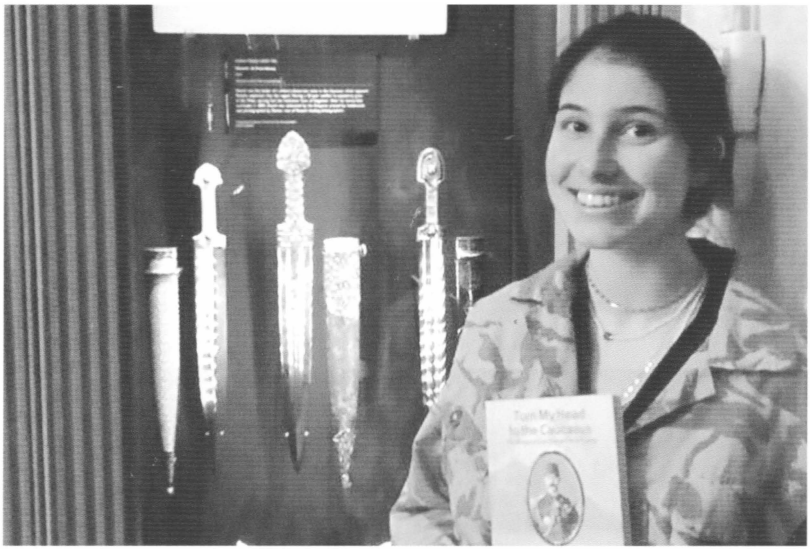
Osmanlı Hanedanı mensupları, 1986

Kuşadası'nda bir balıkçıda akşam yemeği, 1986

Nur Bekata ve kız kardeşi, Profesör Fatoş Erkman

Selina, Queen's Gallery / Londra

Ceylan, Alican ve Chantal

Erkan ailesi ve bebek Emrecan, 199

Kızlarım ve torunlarımla birlikte. 200

Tabanca ailesi

Sürpriz düğün, Erol ve Rana

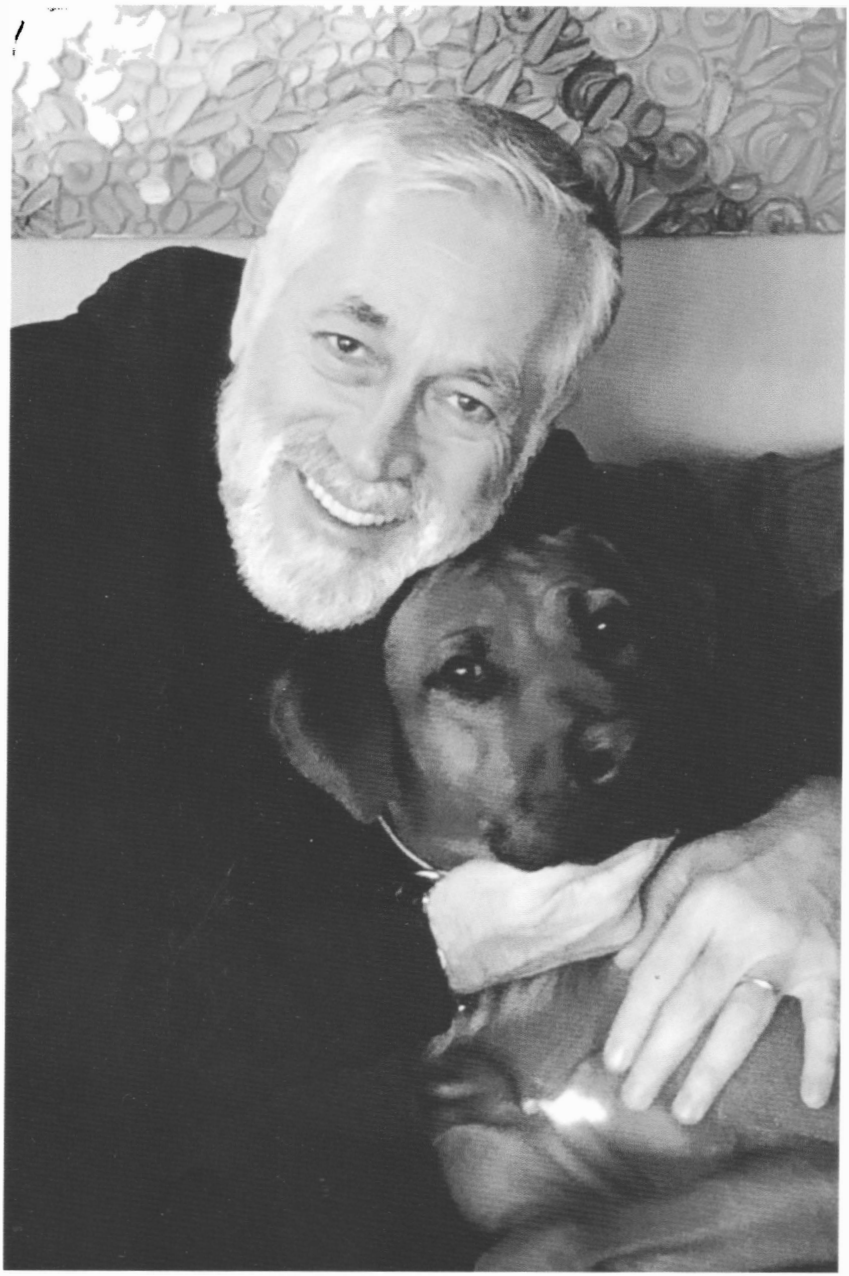
Erol, İdil ve Emrecan, 2018

Rana ve Selina, Bryanston School mezuniyet töreni, 2018

Rana ve Rodi

Erol ve en iyi arkadaşı Rodi

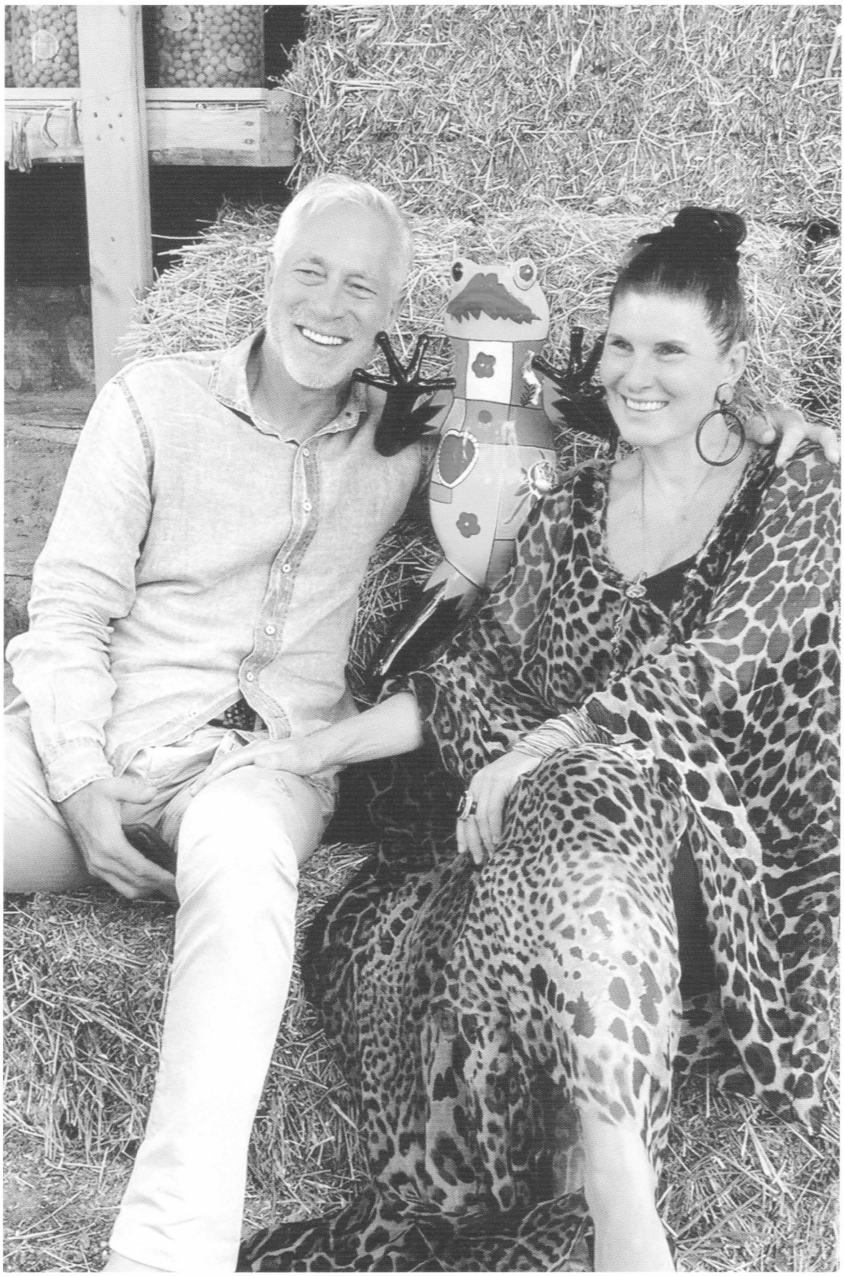
Ceylan, torunlarıyla

Chantal, Alican ve Erol Emil, Londra

Rana ve Ceylan

Rana'nın doğum günü, Erol ile birlikte çiftliklerinde / Bodrum, 2019

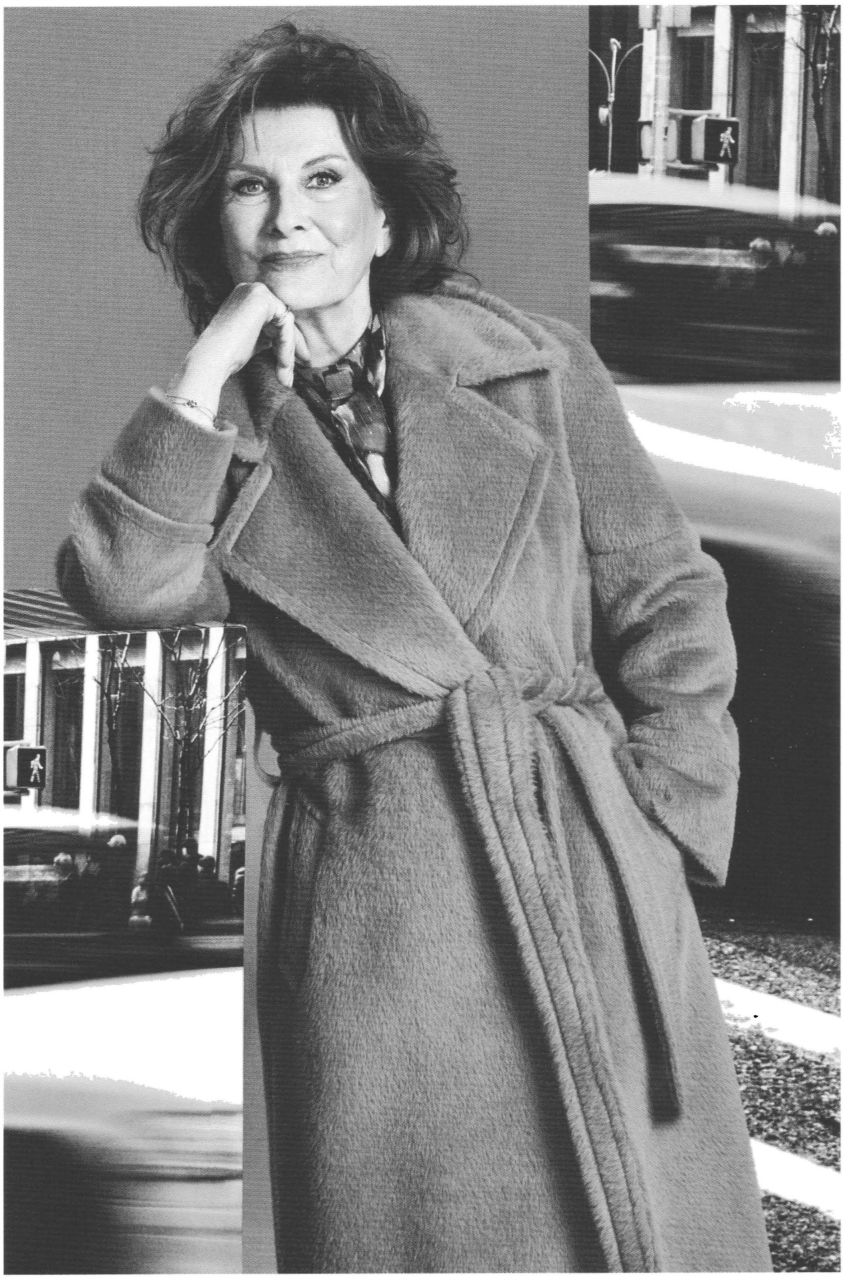
OMM (Odunpazarı Modern Müze)

Erol ve Rana, OMM'nin açılış gecesinde / Eskişehir, 2019

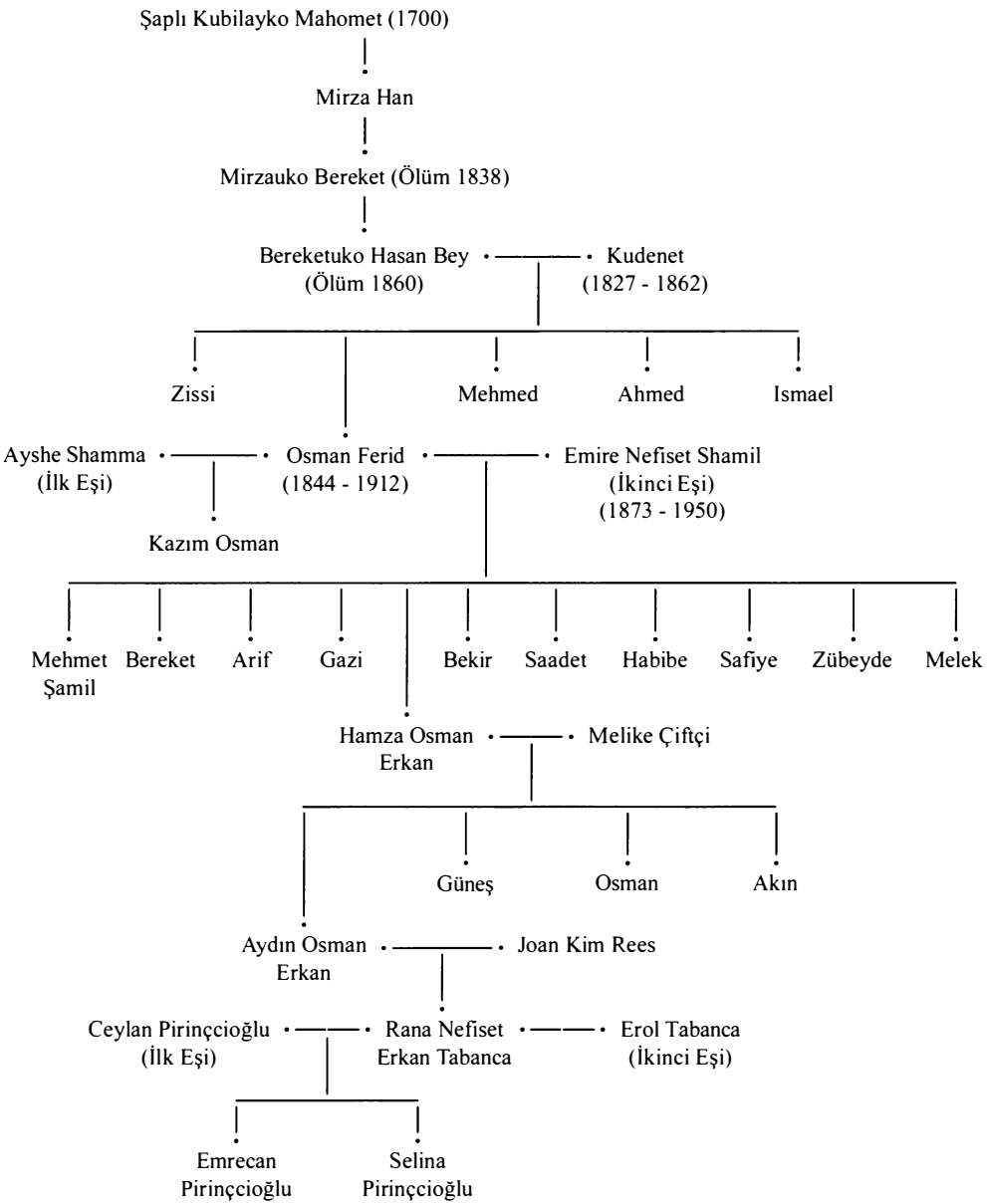

Londra, 1958

Fotoğraf: Nihat Odabaşı / İstanbul, 2019

Şaplı Ailesi

Fotoğraf: Nihat Odabaşı

Kim Bu, 1959 yılında Galler'den İstanbul'a, sonra da Aydın'a yerleşen Joan Kim Erkan'ın Türkiye'deki altmış yıllık hikâyesine odaklanıyor. Erkan, *yabancı gelin* olarak geldiği ülkedeki yaşamını anlatırken bu süre içinde Avrupa ve Asya'nın kavşağındaki Türkiye'nin geçirdiği değişimi, siyasal ve kültürel dönüm noktalarını ele alıyor. Kültür, sanat, siyaset ve iş dünyasından tanıştığı kişilerle anılarını sürükleyici bir dille anlatıyor.

"Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'deki yaşamı anlatan bu kitap bir hazine değerinde. Bence eşi benzeri yok. Kitaptaki bakış açısı dışarıdan bir gözlem gibi dursa da birçok bölüm, karakter ve olay aslında içeriden birinin gözlemi olarak aktarılıyor."

Roger Norman

ISBN: 978-605-2349-87-8
9 786052 349878

delidolu.com.tr
delidolukitap
Delidolu Yayınları